

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

mag. Dominika Švarc

MEDNARODNO PRAVO UPORABE SILE
V KONTEKSTU SODOBNE MEDNARODNE POLITIKE

doktorska disertacija

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

mag. Dominika Švarc

Mentor: red. prof. dr. Anton Grizold

Somentorica: red. prof. dr. Mirjam Škrk

MEDNARODNO PRAVO UPORABE SILE
V KONTEKSTU SODOBNE MEDNARODNE POLITIKE

doktorska disertacija

Ljubljana, 2011

ZAHVALA

Pisanje disertacije je bilo zahtevna naloga in pomembna življenjska (pre)izkušnja. Za vsa mnenja in napake v disertaciji prevzemam odgovornost sama, medtem ko si zaslug za njen nastanek ne morem pripisovati v celoti. Velik intelektualni in čustveni dolg dolgujem akademskim kolegom, prijateljem in družini.

Toplo se zahvaljujem mentorju profesorju dr. Antonu Grizoldu za neprecenljive nasvete in konstruktivne kritike v celotnem obdobju doktorskega študija. Hvala somentorici profesorici dr. Mirjam Škrk za tvorne pripombe. Za podporo in nasvete v začetku doktorskega raziskovanja sem hvaležna tudi prvotnemu somentorju profesorju dr. Danilu Türku.

Pri pisanju disertacije sem štela za posebno čast nasvete in podporo iz uglednih strokovnih virov. Posebej sem hvaležna profesorju Gerryju Simpsonu, za motivacijo pri odkrivanju bolj kreativnih in interdisciplinarnih poti k razumevanju mednarodnega prava. Dobrodošle strokovne pripombe k zasnovi in analizi disertacije so prispevali tudi dr. Jason Beckett, profesor Richard A. Falk, profesor Sir Christopher Greenwood, dr. Nico Krisch, dr. Andrew Lang, profesor Michael N. Schmitt in profesor Sir Michael Wood. Tudi njihove misli so vtakane v strani, ki sledijo.

V dolgem teku skozi intelektualni in čustveni labirint pisanja disertacije sem vedno našla vir energije v tistih, zaradi katerih je moje življenje polnejše, moje delo pa lažje. Med njimi so: brat Artur in nečakinja Maša, Janja Krajnc, Mateja Štrumelj, Katja Knez, Heba Morayef, Tara Salmon, Meta Logar, Mija Lorbek, Nataša Lesar, Tjaša Bole, Hannes Müller, Brendan Plant, Andraž Melanšek, Dean Zagorac, Marko Brumen, Gašper Simčič, Luis Arce, Eduardo Esaine in mnogi drugi.

Gracias, Diego, por ser parte de mi sueño.

Največja zahvala gre mami in očetu, ki sta mi vselej želela, omogočala in nudila le najboljše. Hvaležna sem, da me s svojo energijo vselej varujeta in brezpogojno spodbujata. Svoje ljubezni do njiju in hvaležnosti za njuno ljubezen z besedami ne zmorem opisati. Njima posvečam to disertacijo.

IZJAVA O AVTORSTVU

POVZETEK

Mednarodno pravo uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike

Disertacija prispeva k poglobljenemu razumevanju mednarodnega prava uporabe sile v znanosti mednarodnih odnosov z oblikovanjem spoznanj o treh ključnih vidikih tega normativnega pojava v sodobnem mednarodnopolitičnem življenju: njegovi vsebini, razvoju in vlogi v sodobni mednarodni politiki. Tako večplastno zasnovan predmet proučevanja vključuje tako pravoslovna vprašanja o tem, *kaj* mednarodno pravo uporabe sile *je* in kako se *razvija* kontekstu sodobne mednarodne politike, kot tudi družboslovna vprašanja o tem, na kakšne načine lahko sooblikuje mednarodne politične procese in izide.

Izhodiščno prepričanje disertacije je, da tako zastavljenega predmeta proučevanja ni mogoče zadovoljivo in uravnoteženo pojasniti z uporabo spoznanj zgolj ene same discipline in enega samega (meta)teoretskega pristopa, temveč le s povezovanjem različnih teoretskih pristopov (in metodoloških orodij) tako discipline mednarodnih odnosov kot discipline mednarodnega prava. Z upoštevanjem in povezovanjem spoznanj realističnih, institucionalističnih in konstruktivističnih teoretskih pristopov znanosti mednarodnih odnosov ter mednarodnopravnih teoretskih pristopov dinamičnega pravnega pozitivizma in šole mednarodnega pravnega procesa so zato uvodoma oblikovani različni konceptualni objektivi (2. poglavje), skozi katere so v analitičnem delu disertacije (3.-5. poglavje) obravnavane posamezne razsežnosti izbranega predmeta proučevanja. Metodološko je ta del razdeljen na tri vsebinsko samostojne, vendar medsebojno povezane dele, od katerih vsak sledi eni od treh v uvodu postavljenih tez.

Prvi in drugi del proučevanja (3. in 4. poglavje) se osredotočata na tradicionalno pravoslovna vprašanja vsebine in razvoja mednarodnega prava uporabe sile. Upoštevaloč spoznanja dinamičnega pravnega pozitivizma, institucionalizma in konstruktivizma, je mednarodno pravo uporabe sile v disertaciji dojemano kot racionalno ustvarjen sklop pravnih pravil, ki se oblikujejo in preoblikujejo v procesih materialne in retorične interakcije med državami in katerih pravno obvezujoča narava temelji na intersubjektivni volji držav, izraženi v obliki formalnih pravnih virov, zlasti v mednarodnih pogodbah in običajnem mednarodnem pravu. S pravoslovno analizo formalnih pravnih virov je mogoče vsebino in pomen mednarodnopravnih pravil empirično spoznavati, vendar pa so pravila mednarodnega prava kot posebna jezikovna struktura in kot odraz političnega kompromisa do določene mere pomensko odprta oziroma epistemološko negotova in vselej izpostavljena dinamičnim procesom konkretizacije in razlage v mednarodnopravnem diskurzu, ki poteka tako med državami samimi kot tudi v mednarodnopravni stroki in v sodni praksi. Kot intersubjektivna družbena struktura je mednarodno pravo razmeroma stabilno, vendar ni statično in nesprejemljivo. Spreminja se v procesih mednarodnega pravnega diskurza, v katerem se lahko izoblikujejo *nova* kolektivna oziroma intersubjektivna prepričanja o pravni naravi (statusu) določene neparadigmatične državne politike ali ravnanja, ki vključuje uporabo sile. Ta razvojni proces ima lahko različne stopnje: vodi lahko bodisi v normativno uveljavitev drugačne razlage pomena pravila v okviru njegovih možnih razlag bodisi v razvoj novega pravila izven okvira jezikovno možnih razlag obstoječega pravila.

V skladu s to koncepcijo je proučevanje vsebine mednarodnega prava uporabe sile v disertaciji zasnovano kot ugotavljanje prevladujočih intersubjektivnih razlag njegovih formalnopravnih pravil s poglobljeno analizo besedila Ustanovne listine Združenih narodov kot temeljnega pravnega vira na tem področju, v *luči* kasnejše prakse držav, mnenj mednarodnopravne stroke ter merodajne sodne prakse. V tem konceptualnem in metodološkem okviru analiza potrjuje prvo tezo disertacije, da postavlja sodobno mednarodno pravo uporabe sile izčrpno in vodotesno pravno oviro uporabi sile v mednarodnih odnosih: uporaba sile ali grožnja s silo je prepovedana (četrti odstavek 2. člena Ustanovne listine), razen v dveh pravnoformalno izrecno predvidenih primerih: na podlagi odločitve Varnostnega sveta z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali agresije (39. in 42. člen Ustanovne listine) ali v izvajanju pravice do samoobrambe v primeru oboroženega napada (51. člen Ustanovne listine). Varnostni svet ima pri odločanju o uporabi sile razmeroma široko (čeprav ne neomejeno) polje presoje: ni pomembno, ali je »grožnja miru« kot najnižji prag dopustne uporabe sile dejanska, časovno neposredno grozeča (neizbežna) ali bolj oddaljena (potencialna) ter ali izvira od države ali nedržavnih delovalcev. Po drugi strani pa so možnosti enostranske uporabe sile (brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta) precej bolj omejene. V skladu z v disertaciji ugotovljeno prevladujočo razlago koncepta »oboroženega napada« kot temeljnega predpogoja, ki aktivira pravico do samoobrambe, je uporaba sile brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta pravno dopustna samo, če je bila nujno potrebna in sorazmerna za odvrnitev dejanskega oboroženega napada, ki ga je mogoče pripisati tuji državi v skladu s pravili mednarodnega prava o odgovornosti držav [3. poglavje].

Ta mednarodnopravni okvir uporabe sile se lahko pod določenimi pogoji razvija in spreminja skozi mednarodni pravni diskurz v luči dejanskih in normativno-kognitivnih sprememb v mednarodnem politično-varnostnem okolju. Najintenzivnejši sodobni razvojni pritiski na tradicionalno paradigmo Ustanovne listine se porajajo na področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje. Na eni strani Varnostni svet s postopnim vključevanjem terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje v koncept »grožnje miru« *de facto* širi možnosti večstranske uporabe sile v mednarodnih odnosih. Hkrati se skozi proces reinterpretacije temeljnih parametrov pravice do samoobrambe *de facto* širijo tudi meje pravno dopustne enostranske uporabe sile. Čeprav dokončnih sklepov o dolgoročnih normativnih učinkih opaženih razvojnih trendov v tem trenutku še ni mogoče oblikovati, pa analiza v disertaciji razkriva intenzivno uveljavljanje širše razlage tradicionalnega pogoja pripisljivosti tako, da bi bilo mogoče uporabiti silo v pravno dopustni samoobrambi v odgovoru na oboroženi napad nedržavnih delovalcev tudi proti tuji državi, ki aktivno podpira ali ščiti teroristične napadalce, ter celo neposredno proti nedržavnim delovalcem, od katerih oboroženi napad izvira. Poskuse normativnega uveljavljanja doktrine »preventivne samoobrambe«, ki bi omogočala enostransko uporabo sile tudi izven meja tradicionalne trodelne paradigme Ustanovne listine, pa še vedno zavrača skoraj celotna mednarodna skupnost. Analiza tako potrjuje drugo tezo disertacije, da je razvoj mednarodnopravne paradigme Ustanovne listine zaenkrat omejen na *reinterpretacijo* pomena obstoječih pravil in ne pomeni njihove *spremembe* oziroma razvoja novih mednarodnopravnih pravil [4. poglavje].

Tretji del proučevanja se osredotoča na družboslovno vprašanje *vloge* mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Ključna uvodna ugotovitev disertacije v tem delu je, da tradicionalna racionalistična analiza, ki se osredotoča na omejevalno funkcijo mednarodnega prava v smislu neposrednega vzročnega učinka mednarodnega prava na mednarodne politične izide, zožuje fenomenološko realnost mednarodnega prava in neutemeljeno omejuje vlogo mednarodnega prava na zgolj instrumentalno sredstvo politike

moči brez avtonomne normativne vloge v mednarodnih političnih procesih na področju uporabe sile. Sodobna institucionalistična in konstruktivistična literatura ter funkcionalistična analiza šole mednarodnega pravnega procesa omogočajo bolj uravnoteženo in celovito pojasnjevanje vloge mednarodnega prava uporabe sile s proučevanjem bolj posrednih in subtilnih načinov, na katere lahko mednarodno pravo uporabe sile strukturira in sodoloča procese mednarodne politike. S tega zornega kota je mogoče spoznavati, kako mednarodno pravo uporabe sile deluje kot temeljni urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir, znotraj katerega države posamično in skupaj oblikujejo, utemeljujejo in ocenjujejo konkretne politične odločitve glede uporabe sile v mednarodnih odnosih ter znotraj katerega sporočajo in usklajujejo svoja normativna prepričanja o primernih namenih in načinih uporabe sile in s tem o temeljnih parametrih sodobnih mednarodnih odnosov. Kot urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir mednarodne politike na področju uporabe sile mednarodno pravo uporabe sile opredeljuje standarde delovanja, ki odražajo intersubjektivna normativna prepričanja držav o primernem delovanju v mednarodnih odnosih, zagotavlja najširše sprejet vir in merilo legitimnosti delovanja ter nudi temeljno stično točko mednarodne politične komunikacije. Vse to ne pomeni, da je mednarodno pravo uporabe sile odločilni dejavnik mednarodnih političnih izidov na tem področju, vendar pa neizogibno spreminja in normativizira širši kontekst, v katerem potekajo interakcije med državami, procesi oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile, procesi njihovega utemeljevanja ter procesi političnega diskurza o uporabi sile v mednarodnih odnosih. Tudi skrajni primer uporabe sile proti Iraku marca 2003 potrjuje, da ima mednarodno pravo uporabe sile večplastno in pomembno vlogo v sodobnih mednarodnopolitičnih procesih, čeprav ne vselej v smislu, v kakršnem se v znanosti mednarodnih odnosov tradicionalno preučuje [5. poglavje].

Ključne besede: mednarodno pravo, mednarodna politika, uporaba sile

SUMMARY

International Law on the Use of Force in the Context of Contemporary International Politics

This dissertation examines three key elements of the international law on the use of force: its content, its evolution and its role in contemporary international politics. Accordingly, it is based on a multi-dimensional study addressing doctrinal legal questions of *what* international law on the use of force is and how it *evolves* in light of the changing international political and security environment, as well as sociological questions of how it *operates* within the broader context of contemporary international politics.

With a view to provide a more comprehensive and balanced account of these complex issues, this study employs an interdisciplinary approach, built upon theoretical and methodological insights of both International Law (IL) and International Relations (IR). As such, the dissertation contributes to the recently revived efforts to bridge the gap between these two traditionally divided disciplines. Drawing from the theoretical insights of realist, institutionalist and constructivist IR approaches, as well as the IL approaches of dynamic legal positivism and the international legal process school, the theoretical part of the dissertation (Chapter 2) develops a set of conceptual lenses through which the three main research questions (the content, the evolution and the role of international law on the use of force) are explored in the operational part (Chapters 3-5).

Chapters 3 and 4 address the essential doctrinal questions of the content and the evolution of the international legal framework on the use of force. Informed by the theoretical insights of dynamic legal positivism, institutionalism and constructivism, the dissertation conceives international law on the use of force as a rationally construed set of international legal rules, which develop and re-develop through processes of material and discursive interactions between States and which acquire their legally binding force through the expression of the inter-subjective will of States in the formal sources of international law, particularly the international treaties and/or international custom. The content and meaning of these rules lend themselves to empirical verification by means of doctrinal legal analysis, while inevitably retaining a certain epistemological uncertainty, which makes them susceptible to constant interpretation, re-interpretation and potential modification in the course of international legal discourse which takes place between States, in international legal scholarship and in international jurisprudence. Thus, international law on the use of force, while relatively stable, may eventually evolve through formation of new inter-subjective normative beliefs, manifested in the form of either a treaty or custom, about the legal status of a certain non-paradigmatic policy or conduct of States involving the use of force. This evolutionary process can have different normative impacts. It may lead either to a re-interpretation of the legal rule *within* the scope of its possible meanings or to a development of a new rule beyond the scope of the possible meanings of the existing rule.

Based on this conception, the content of international law on the use of force is examined through identification of the prevailing (inter-subjective) interpretations of its formal legal rules as articulated primarily in the UN Charter (as the key source of international law on the use of force) and refined through subsequent State practice, international legal scholarship and

jurisprudence. Within this conceptual and methodological framework, the analysis confirms the first thesis of the dissertation, namely that the UN Charter-based legal framework provides a comprehensive and tight constraint on the use of force in international relations. It outlaws the use of force (Article 2(4) of the UN Charter) in all but two narrowly defined sets of circumstances: a) on the basis of the UN Security Council decision with a view to maintaining or restoring international peace and security in case of a threat to peace, a breach of peace, or an act of aggression (Article 39 and 42 of the UN Charter); or b) in exercise of individual or collective self-defence in case of an armed attack (Article 51 of the UN Charter). The UN Security Council has a wide (albeit not unlimited) discretion in decision-making concerning collective measures involving the use of force; it does not matter whether the »threat to the peace« has already realized or is merely remote, nor whether it stems from a State or from non-State actors. On the other hand, the options of States to use force without a Security Council decision are much more limited. In line with the most widely accepted interpretation of the concept of »armed attack«, which triggers the right to self-defence, unilateral use of force against another sovereign State can only be justified when it was absolutely necessary and proportionate to repel an armed attack (or its consequences) carried out by regular armed forces *or* by non-State armed actors, when such non-State attack can be attributed to a foreign State in question in accordance with the principles of general international law concerning the responsibility of States for non-State acts [Chapter 3].

This legal paradigm on the use of force in international relations has been considerably stable, but not static. It has been evolving through subsequent non-paradigmatic State practice prompted by the factual and cognitive developments in contemporary international political and security environment, most notably in the context of the use of force in the fight against the threats of terrorism and proliferation of weapons of mass destruction (WMD). On the one hand, the Security Council has been *de facto* expanding the limits of collective use of force through broader interpretation of the concept of the »threat to peace«, which determine the outer limits of the use of force in international relations, so as to include the threats of terrorism and WMD proliferation. At the same time, the scope of legally acceptable unilateral use of force has also been expanding through *re-interpretation* of some of the fundamental parameters of self-defence. Whilst, at this stage, it would be premature to assess the final normative impact of these evolutionary processes, the analysis in this dissertation reveals an intensive trend towards a more expansive interpretation of the »attribution« standard in order to justify the use of force in self-defence in response to a non-State armed attack not only against a foreign State that had effective control over a specific non-State attack or was otherwise substantially involved therein, but also against a foreign State that had provided material support or safe haven to non-State attackers operating from its territory. At the same time, attempts to introduce new *exceptions* to the prohibition of unilateral use of force, such as the doctrine of preventive self-defence, have been widely rejected by the international community. Accordingly, these findings confirm the second thesis of the dissertation, namely that the UN Charter paradigm on the use of force has been evolving in the light of the factual and cognitive developments in the area of the use of force against terrorism and WMD proliferation, but the scope of this change has been hitherto limited to a re-interpretation of the traditional parameters of the use of force *within* the basic three-pillar paradigm of the UN Charter [Chapter 4].

The last analytical chapter of this dissertation explores the role of the international law on the use of force in contemporary politics and looks at the different pathways through which it may affect the course of international politics in this highly sensitive area. As a preliminary observation, it is suggested that the prevailing positivist/rationalist perspectives in IL and IR,

which focus almost exclusively on the binding force on international law and its direct constraining effect on international politics, unduly restrict the phenomenological reality of international law and wrongly reduce it to a merely instrumental tool of international politics. Building upon the contemporary institutionalist and constructivist theoretical insights as well as functional analysis of the international legal process school, the first part of the chapter develops a set of theoretical propositions regarding the different pathways through which international law may affect the course of international politics with regard to the use of force: first, as a regulatory framework, providing a set of legal parameters delimiting the range of acceptable policy choices; second, as a relatively autonomous, objective and authoritative source and measure of legitimacy of political action related to the use of force; and third, as the most widely accepted common organizational and linguistic framework of international political discourse concerning the use of force in international relations. While this analysis does not imply that international law is (always) *determinative* of the political outcomes with regard to the use of force in international relations, it does suggest that it inevitably affects the processes of policy- and decision-making, as well as the legitimation of political action in this area. It normativizes and thus alters the space within which the ‘game’ of international politics is played: it determines its rules; co-shapes the nature, the identity and the interests of the players; defines the purposes, for which force may be used and the conditions under which it may be employed; and shapes the considerations of legitimacy of political choice. Even the ultimate test-case of the use of force against Iraq in 2003, analysed in the second part of this chapter, confirms that international law on the use of force plays a complex and crucial role in contemporary international politics, albeit not necessarily in the sense in which it has been traditionally explained or expected [Chapter 5].

Keywords: International Law, International Politics, Use of Force

KAZALO

POVZETEK	4
SUMMARY	7
KAZALO	10
SEZNAM KRATIC	13
UVOD	14
1 METODOLOŠKI OKVIR.....	20
1.1 Predmet proučevanja.....	20
1.2 Cilji proučevanja.....	21
1.3 Hipoteza	21
1.4 Metode in struktura	22
1.5 Temeljni pojmi.....	25
1.5.1 Mednarodno pravo uporabe sile.....	25
1.5.2 Mednarodna politika	27
2 TEORETSKI OKVIR.....	28
2.1 Utemeljitev interdisciplinarnega pristopa	29
2.2 Pluralističen teoretski okvir	33
2.2.1 Izbrane politološke in pravne teoretske koncepcije mednarodnega prava.....	34
2.2.1.1 Realizem.....	34
2.2.1.2 Institucionalizem	37
2.2.1.3 Konstruktivizem	41
2.2.1.4 Pravni pozitivizem.....	46
2.2.1.5 Šola mednarodnega pravnega procesa	52
2.2.2 Teoretska izhodišča analize.....	55
2.2.2.1 Proučevanje vsebine in razvoja mednarodnega prava uporabe sile	55
2.2.2.2 Proučevanje vloge mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki	58
3 VSEBINA MEDNARODNEGA PRAVA UPORABE SILE: PARADIGMA USTANOVNE LISTINE ZDRUŽENIH NARODOV	61
3.1 Prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih	64
3.1.1 Pravna narava prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine	64
3.1.2 Obseg uporabe in vsebina določbe četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine.....	68
3.2 Uporaba sile na podlagi odločitve Varnostnega sveta	74
3.2.1 Pravna podlaga kolektivne uporabe sile: 39. in 42. člen Ustanovne listine	74
3.2.2 Izvajanje vojaških ukrepov: pravna zasnova in praksa	84
3.3 Samoobramba in njene meje	88
3.3.1 Pravna narava pravice do samoobrambe	89
3.3.2 Obseg uporabe in vsebina pravice do samoobrambe	94

3.3.2.1	Oborožen napad	94
3.3.2.2	Splošni pogoji samoobrambe: nujnost, pravočasnost, sorazmernost	107
3.3.2.3	Vloga Varnostnega sveta	110
3.4	Sklep	112
4	RAZVOJ MEDNARODNEGA PRAVA UPORABE SILE NA PODROČJU BOJA PROTI TERORIZMU IN ŠIRJENJU OROŽJA ZA MNOŽIČNO UNIČEVANJE	115
4.1	Uporaba sile s strani Varnostnega sveta: širitev koncepta grožnje miru	119
4.1.1	Terorizem kot »grožnja mednarodnemu miru in varnosti«	121
4.1.2	Širjenje orožja za množično uničevanje kot »grožnja mednarodnemu miru in varnosti«	125
4.2	Samoobramba v odgovoru na teroristične napade	128
4.2.1	Teroristični napad kot oborožen napad	129
4.2.2	Tarča ukrepov z uporabo sile v samoobrambi	132
4.2.2.1	Uporaba sile proti državi, ki ji je mogoče pripisati odgovornost za napad nedržavnih delovalcev: tradicionalni prag pripisljivosti	134
4.2.2.2	Nižanje praga pripisljivosti po 11. septembru 2001: podpiranje in dopuščanje terorizma?	138
4.2.2.3	Uporaba sile neposredno proti terorističnim ciljem: opuščanje merila pripisljivosti?	142
4.2.3	Splošni pogoji samoobrambe v odgovoru na teroristične napade	148
4.3	Vnaprejšnja uporaba sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje: doktrini anticipativne in preventivne samoobrambe	151
4.3.1	Doktrina anticipativne samoobrambe	153
4.3.2	Doktrina preventivne samoobrambe	156
4.4	Sklep	161
5	VLOGA MEDNARODNEGA PRAVA UPORABE SILE V SODOBNI MEDNARODNI POLITIKI: PRIMER VOJAŠKEGA POSEGA V IRAKU LETA 2003	164
5.1	Mednarodno pravo uporabe sile kot urejevalni okvir mednarodne politike	167
5.1.1	Mednarodno pravo uporabe sile kot določilnica političnih odločitev: meje vzročne analize	168
5.1.2	Mednarodno pravo uporabe sile kot vodilo v procesu oblikovanja političnih odločitev	172
5.1.2.1	Mednarodno pravo uporabe sile kot dejavnik racionalne izbire	173
5.1.2.2	Mednarodno pravo uporabe sile kot konstitutivni dejavnik	176
5.2	Mednarodno pravo uporabe sile kot legitimizacijski okvir mednarodne politike	177
5.2.1	Mednarodno pravo kot vir in merilo legitimnosti političnih odločitev o uporabi sile	178
5.2.2	Uporaba mednarodnopravnih argumentov v legitimizacijskem diskurzu na področju uporabe sile: med instrumentalizacijo in normativno avtonomijo	180
5.3	Mednarodno pravo uporabe sile kot komunikacijski okvir mednarodne politike	188
5.3.1	Mednarodno pravo uporabe sile kot organizacijski okvir mednarodnih političnih interakcij	189

5.3.2	Mednarodno pravo uporabe sile kot skupni jezikovni okvir mednarodnih političnih interakcij	194
5.4	Vloga mednarodnega prava uporabe sile v procesih oblikovanja in utemeljevanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku leta 2003	199
5.4.1	Odločitev o uporabi sile proti Iraku	199
5.4.2	Mednarodno pravo kot urejevalni okvir oblikovanja odločitve o uporabi sile proti Iraku	206
5.4.3	Mednarodno pravo kot okvir legitimizacijskega diskurza v primeru uporabe sile proti Iraku	213
5.5	Sklep	222
6	SKLEP	227
7	LITERATURA	238
8	STVARNO IN IMENSKO KAZALO	289

SEZNAM KRATIC

AL –	<i>Arab League</i>	Arabska liga
ANZUS –	<i>Australia, New Zealand, United States Security Treaty</i>	Obrambna zveza Avstralije, Nove Zelandije in Združenih držav Amerike
ASEAN –	<i>Association of Southeast Asian States</i>	Združenje jugovzhodnih azijskih držav
AU –	<i>African Union</i>	Afriška unija
ECOWAS –	<i>Economic Community of West African States</i>	Ekonomska skupnost zahodnoafriških držav
EU –	<i>European Union</i>	Evropska unija
NATO –	<i>North Atlantic Treaty Organisation</i>	Organizacija severnoatlantskega sporazuma
OAS –	<i>Organization of American States</i>	Organizacija ameriških držav
OIC –	<i>Organization of the Islamic Conference</i>	Organizacija islamske konference

UVOD

Človeštvo si že tisočletja prizadeva omejiti ali vsaj nadzorovati vojno in njene posledice, ne le z etičnimi, filozofskimi in religioznimi postulati, temveč tudi in predvsem skozi pravna pravila. Uporaba oborožene sile je nenazadnje *odnos* med državami in ker je mednarodno pravo sredstvo *pravnega* urejanja odnosov med državami, je logično, da potekajo normativna prizadevanja za preprečevanje uporabe oborožene sile predvsem v okviru mednarodnega prava.

Kljub temu vse do zgodnjega 20. stoletja uporaba sile v odnosih med državami ni bila znatno mednarodnopravno omejena. Vojna je bila splošno sprejet *modus operandi* mednarodnih odnosov, omejena skorajda izključno s političnimi pomisleki ter z etičnimi standardi legitimnega vojskovanja, ki so izvirali zlasti iz različnih nepravniških doktrin »pravične vojne«.¹ V 17. in 18. stoletju je krepitev koncepta suverenih nacionalnih držav kot ključnih delovalcev v mednarodnih odnosih potisnila na obrobje celo razvijajoče se naravnopravne standarde pravične vojne. Realna politika je v celoti zamenjala »pravičnost« kot vodilo pri odločanju o uporabi sile: če suverena država presodi, da bo uporaba sile pomagala doseči njene politične cilje, sme silo tudi uporabiti. Zlasti v 19. in v začetku 20. stoletja je bila vojna pod vplivom pozitivistične pravne filozofije tudi s strani mednarodnih pravnikov sprejeta kot *fait accompli* mednarodnih odnosov (Westlake 1913, 3). Ni bila niti »legalna« niti »nelegalna«, temveč »metapravni pojav, onkraj dosega in nadzora prava« (Nussbaum 1943, 477).

Takšno dojemanje sveta se je dramatično spremenilo na podlagi bridkih izkušenj prve in druge svetovne vojne, ki sta potrdili bojazen, da bo vojskovanje v industrijski dobi bolj grozljivo kot kdajkoli poprej. Duh uničenja je pospešil »erozijo normativne vrednosti vojne v mednarodni politiki« (Finnemore 2004, 19) in okrepil intelektualna in diplomatska prizadevanja v smeri popolne *formalnopravne* omejitve enostranske uporabe oborožene sile med državami. Ob dvostranskih sporazumih o nenapadanju in reševanju sporov z mirnimi sredstvi je bilo sklenjenih nekaj ključnih večstranskih mednarodnih sporazumov, katerih končni cilj je bila omejitev vojne. Do prvega poskusa normativne omejitve pravice do vojne na večstranski ravni je prišlo v okviru haaških mirovnih konferenc leta 1899 in 1907. Čeprav je večina dogovorov sprejetih v tem okviru namenjena urejanju *načina* vojskovanja, torej kodifikaciji mednarodnega prava o oboroženih spopadih (*jus in bello*), vsebujejo Haaške

¹ Doktrino pravične vojne v zgodovini in danes med drugimi podrobno obravnava Karoubi (2004).

konvencije tudi nekatere postopkovne in delne vsebinske omejitve možnosti začetka uporabe sile v mednarodnih odnosih (*jus ad bellum*). Postopkovne omejitve vsebujeta zlasti Haaška konvencija o mirnem reševanju mednarodnih sporov,² ki v 2. členu določa obveznost držav, da skušajo v primeru resnega spora pred uporabo oborožene sile spor rešiti po mirni poti, kolikor to le dopuščajo okoliščine, ter Haaška konvencija o začetku sovražnosti,³ ki v 1. členu določa obveznost predhodnega in izrecnega opozorila v obliki vojne napovedi z navedbo razlogov za vojno oziroma v obliki ultimata s pogojno vojno napovedjo. Prva (delna) večstranska vsebinska omejitev uporabe sile pa je bila opredeljena v Haaški konvenciji o omejitvi uporabe sile za izterjevanje pogodbenih dolgov⁴ (imenovani tudi Drago-Porterjeva konvencija), ki je prepovedala uporabo oborožene sile za reševanje sporov iz naslova zunanjih nacionalnih dolgov (o tem več Dinstein 2004b, 75).

Ob teh delnih omejitvah vojne kot sicer še vedno sprejemljivega sredstva reševanja mednarodnih sporov v Haaških konvencijah pa sta temeljna normativna mejnika v tem obdobju leta 1919 sprejeti Pakt Društva narodov⁵ ter leta 1928 sprejeti Splošni sporazum o odpovedi vojne kot instrumentu nacionalne politike (znan tudi kot Briand-Kelloggova pogodba oziroma Pariški pakt),⁶ ki kot prvi (skoraj univerzalni) mednarodni dokument na pravno zavezujoč način zavrača »agresorsko vojno« kot sredstvo reševanja mednarodnih sporov in kot instrument nacionalne politike.⁷ Usoda obeh dokumentov cinično odmeva v kolektivnem spominu na tragedije druge svetovne vojne, ki pa so hkrati okrepile skupni interes svetovnih voditeljev po oblikovanju pravnega režima za zaščito bodočih generacij pred strahotami vojne,

² *Hague Convention (I) of 1899 and 1907 for the Pacific Settlement of Disputes*, sklenjena v Haagu 29. julija 1899, veljati je začela 4. septembra 1900. Revidirana in dopolnjena verzija, ki je bila sprejeta na drugi haaški konferenci dne 18. oktobra 1907, je začela veljati 26. januarja 1910.

³ *Hague Convention (III) Relative to the Opening of Hostilities*, sprejeta dne 18. oktobra 1907, veljati je začela 26. januarja 1910.

⁴ *Hague Convention (II) Respecting the Limitation of Employment of Force for Recovery of Contract Debts*, sprejeta 18. oktobra 1907 v Haagu, veljati je začela 26. oktobra 1910.

⁵ *The Covenant of the League of Nations*, sprejet 28. aprila 1919 (dopolnjen decembra 1924), veljati je začel 10. januarja 1920. Danes je splošno sprejeto, da so postale določbe pakta del običajnega mednarodnega prava in kot takšen obvezujejo tudi tiste države, ki sicer niso njegove pogodbenice (glej Randelzhofer 2002b, 116; Tunkin 1993, 538).

⁶ *General Treaty for the Renunciation of War*, podpisana v Parizu 27. avgusta 1928, veljati je začela 24. julija 1929.

⁷ Manjše število latinsko-ameriških držav, ki niso pristopile k Pariškemu paktu, je leta 1933 v Riu de Janeiru podpisalo regionalno pogodbo o odpovedi vojni kot instrumentu nacionalne politike (znana tudi kot Saavedra-Lamasova pogodba), ki je v primerjavi s Pariškim paktom prepoved agresorske vojne razširila tudi na odnose med državami pogodbenicami in tretjimi državami; *Anti-war Treaty of Non-aggression and Conciliation (Saavedra Lamas Treaty)*, podpisana 10. oktobra 1933 v Rio de Janeiru, veljati je začela 13. novembra 1935.

ki je »dvakrat v življenju našega rodu prizadejala človeštvu nepopisno trpljenje« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, Preambula). Tedanji ameriški predsednik Franklin D. Roosevelt in tedanji britanski ministrski predsednik Winston Churchill sta 14. avgusta 1941 v Atlantski listini med temeljna demokratska načela bodočega miru ter načela za povojno ureditev sveta vključila prepričanje, da morajo »vse države sveta tako iz realnih kot iz duhovnih razlogov opustiti uporabo sile« (Atlantska listina 1941).

Z začetkom veljavnosti Ustanovne listine Združenih narodov 24. oktobra 1945 je bilo to prepričanje na pravno zavezujoč način povzdignjeno na raven enega temeljnih načel sodobne mednarodne skupnosti: varovati mednarodni mir in varnost (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, 1. člen). V četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine so ustanovne članice Združenih narodov postavile temeljni kamen mednarodnopravnega okvira, ki naj bi pripomogel k uresničevanju te vrednote in povečal predvidljivost in stabilnost mednarodnih odnosov: splošno in skoraj absolutno prepoved uporabe sile ali grožnje s silo, »ki bi bila naperjena proti ozemeljski nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države ali ki bi bila na kakršenkoli drug način nezdružljiva s cilji in načeli Združenih narodov«. S kodifikacijo tega načela je bil načrtan prehod iz sveta gole realne politike, v katerem »močni storijo, kar jih je volja, šibki pa trpijo, kar morajo«,⁸ v mednarodno skupnost, utemeljeno na skupnih vrednotah in vladavini prava.

Zavedajoč se strukturnih pomanjkljivosti mednarodnega političnega okolja brez organiziranih struktur za uveljavljanje in spreminjanje mednarodnih pravic, v katerem bi bila določba četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine sama po sebi zgolj etični imperativ pacifizma, so snovalci nove svetovne organizacije prepoved uporabe sile vtkali v kompleksno mrežo pravnih obveznosti, institucij in postopkov uveljavljanja te prepovedi, zlasti v okviru mirnega reševanja sporov v VI. poglavju in kolektivne varnosti v VII. poglavju Ustanovne listine. V okviru slednjega so novo ustanovljeni organizaciji, še posebej Varnostnemu svetu, poverili prvenstveno odgovornost za ohranitev mednarodnega miru in varnosti ter široke pristojnosti za delovanje v situacijah, v katerih bi države s svojim ravnanjem, zlasti s kršitvijo prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena, ogrožale ali kršile mednarodni mir. Cilj tako zasnovanega sistema je bil predvsem odpraviti tradicionalno potrebo držav po enostranski uporabi sile za uveljavljanje in zaščito njihovih interesov, razen v strogo omejenem obsegu v

⁸ Misel iz 84. odstavka 5. knjige Tukididovega dela *Peloponeška vojna*; uporabljen je angleški prevod iz leta 1982 (Thucydides 431 pr.n.št./1982, 351).

nujni samoobrambi z namenom odvrnitve oboroženega napada, kadar mirna sredstva ne bi bila učinkovita, kolektivna akcija s strani Varnostnega sveta pa prepozna.

Ta osnovna pravna paradigma, ki prepoveduje enostransko uporabo sile v mednarodnih odnosih, razen v nujni samoobrambi, je brez dvoma eden temeljnih stebrov sodobne mednarodne skupnosti. Države so njen pomen potrdile (in še potrjujejo) v številnih soglasno sprejetih resolucijah in drugih dokumentih Združenih narodov, v mednarodnih pogodbah ter uradnih izjavah državnih voditeljev. Pa vendar so v praksi vse od njenega oblikovanja preizkušale raztegljivost njenih meja in se še vedno zatekale k uporabi oborožene sile v mednarodnih odnosih tudi brez pooblastila Varnostnega sveta in onkraj meja pravno dopustne samoobrambe.⁹ Ob očitnem neskladju med formalnimi pravili in institucijami v Ustanovni listini zamišljenega svetovnega reda in dejansko prakso držav se je zdelo mednarodno pravo uporabe sile zreducirano na raven nemočnih papirnatih zagotovil, ki so zgolj epifenomenalen, stranski pojav mednarodnih odnosov, katerih edina dejanska determinanta so računice moči in nacionalnih interesov (Morgenthau 1948/2006; Acheson 1963; Hoffman 1968).

Konec hladnovojnih napetosti in s tem povezane spremembe so sprva spodbudili vznesene napovedi »novega svetovnega reda« (Bush st. 1991), ki naj bi omogočil mirnejši in pravičnejši svet, utemeljen na vrednotah mirnega sobivanja in mednarodnega sodelovanja (prav tam). Mnogi so pričakovali, da se bodo v takšnem svetu pravila mednarodnega prava uporabe sile okrepila ter da bo na Ustanovni listini zasnovan sistem kolektivne varnosti vendarle prevzel vlogo glavnega mehanizma upravljanja mednarodnih varnostnih groženj in konfliktov in tako dokončno odpravil potrebo držav po enostranski uporabi sile, razen v najbolj izjemnih primerih nujne samoobrambe. Ta optimizem je še utrdila hitra in učinkovita kolektivna akcija pod vodstvom Združenih narodov v Iraku leta 1991. Tedanji Generalni sekretar Združenih narodov Javier Pérez de Cuéllar je v svojem letnem poročilu o delu svetovne organizacije za leto 1991 navdušeno zapisal:

Aktivnost, ne argumenti, so tako odgovorili na dve vprašanji v zvezi z Organizacijo, ki sta težili javnost skozi vso njeno zgodovino: prvič, ali ji bo kdajkoli uspelo zbrati moč za popravo kršitev miru in odvrnitev dejanj agresija; drugič, ali bo Sekretariat uspel izvršiti

⁹ Takšni sliki mednarodnih odnosov so v času hladne vojne botrovali številni dejavniki, zlasti razpad enotnosti med velikimi silami kmalu po koncu druge svetovne vojne ter posledično nezaupanje v legitimnost in učinkovitost »mrtvorjenih« multilateralnih institucionalnih mehanizmov za zagotavljanje mednarodnega miru in zato pomanjkanje politične volje za delovanje v njihovem okviru.

vse bolj razvejane naloge miru. Odgovora sta pritrdilna. V učinkovitost Združenih narodov ni mogoče več dvomiti. (United Nations Department of Public Information 1991/1992, 4)

Te »utopične fantazije« (Cryer 1996, 161) in »čudovite iluzije« (Cassese v Hurrell 2000, 335) pa so kmalu razblinile tragedije v Somaliji (1992), Ruandi (1994) in Srebrenici (1995), Natovo vojaško posredovanje na Kosovu leta 1999 ter dvojni šok terorističnih napadov na ZDA 11. septembra 2001 in koalicijskega vojaškega posega v Iraku leta 2003. Ti in drugi podobni dogodki so razkrili, da konec hladne vojne ni odpravil globokih razhajanj med državami glede vloge ter institucionalnih in vsebinskih pogojev uporabe sile v mednarodnih odnosih.

Sodobno mednarodno politično-varnostno okolje zaznamujejo tudi številne dejanske in kognitivno-normativne spremembe in trendi, ki porajajo intenzivne normativne razvojne pritiske na tradicionalni, v Ustanovni listini zasnovan državocentrični in restriktivni mednarodnopravni okvir uporabe sile. Ključni dejanski razvojni pritiski izvirajo iz sodobnih groženj terorizma in orožja za množično uničevanje: naraščanje čezmejnih napadov in drugih oboroženih aktivnosti vse bolj avtonomnih terorističnih in drugih nedržavnih delovalcev, sovražna prisotnost nedržavnih oboroženih skupin na območjih brez učinkovitih oziroma delujočih lokalnih oblasti, širjenje orožja za množično uničevanje ter razvoj vse bolj sofisticiranih vojaških tehnologij, ki omogočajo tako državam kot nedržavnim skupinam brez konvencionalnih vojaških kapacitet povzročiti katastrofalno škodo.

Ob tovrstnih dejanskih spremembah se spreminjajo tudi normativna prepričanja držav in mednarodne skupnosti kot celote glede primernih namenov in načinov (ter posledično glede vsebinskih in institucionalnih pogojev) uporabe sile v mednarodnih odnosih. Tako v strokovnih razpravah (na primer Reisman 2003; Sofaer 2003; Wedgwood 2003; Yoo in Trachman 2005) kot na ravni oblikovanja politik (na primer Nacionalna Varnostna strategija ZDA 2002; Patten 2002) se krepijo pozivi k prilagoditvi mednarodnega prava uporabe sile zahtevam nepredvidljivega in hitro spreminjajočega se varnostnega okolja, zlasti v luči »smrtonosne kombinacije izobčenih držav, terorističnih mrež in orožij množičnega ubijanja« (Bolton 2003), ki jih tradicionalni okvir Ustanovne listine domnevno ne zmore upoštevati (prav tam). Hkrati so politične in strokovne razprave o vprašanjih pravne dopustnosti uporabe oborožene sile v kontekstu »vojne proti terorizmu«, napovedane po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001, ter v luči vojaških posegov v Afganistanu leta 2001 in Iraku leta 2003, dramatično razkrile dvome o vlogi in merodajnosti mednarodnega prava uporabe sile v sodobni

mednarodni politiki. Ko so 20. marca 2003 ameriško-britanske sile ob podpori »koalicije voljnih« v očitnem nasprotju z mednarodnim pravom uporabe sile in kljub intenzivnemu nasprotovanju mednarodne skupnosti napadle Irak, so nekateri komentatorji razglasili smrt mednarodnih pravil in institucij na področju uporabe sile (Glennon 2003, 24; Arend 2003, 101; Perle 2003). Na prvi pogled *nihil novi sub sole*, saj je bilo sodobno mednarodno pravo uporabe sile od svoje uveljavitve leta 1945 že večkrat razglašeno za »mrtvo« (Franck 1970), tudi optimistična pričakovanja »novega svetovnega reda« pa so, kot rečeno, pod težo dogodkov v Somaliji, Srebrenici, Ruandi in na Kosovu, zvođenela že precej pred 11. septembrom 2001.

Pa vendar ni nobena serija dogodkov v sodobni zgodovini tako grobo in očitno ogrozila ravnotežja v odnosu med mednarodnim pravom in mednarodno politiko, kot prav teroristični napadi na ZDA in dogodki, ki so jim sledili. Razhajanja glede dejanskih in institucionalnih pogojev uporabe sile v mednarodnih odnosih se še nikoli v sodobni zgodovini niso zdela tako globoka, njihove implikacije za prihodnost mednarodnega prava in mednarodne politike na področju mednarodnega miru in varnosti pa tako daljnosežne. Po eni strani so se okrepili glasovi tistih, ki kritizirajo mednarodno pravo uporabe sile kot preveč abstraktno in togo, da bi lahko sledilo zahtevam nepredvidljivega in nepričakovanega sodobnega sveta, zato naj bi bilo pod pritiski politike moči še vedno in vse bolj nemočno, obrobno in irelevantno (Glennon 2004, 503 in 507-509; Weisburd 2004, 560). Po mnenju drugih pa so prav dogodki po 11. septembru 2001 ter intenzivna uporaba pravnih argumentov v razpravah o sprejemljivosti uporabe sile, ki so te dogodke spremljale, utrdili vero v vitalnost in merodajnost mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki (Charlesworth 2003; Reus-Smit 2004b, 2; Armstrong in Farrell 2005, 10-11; Simpson 2005b; Armstrong in drugi 2007, 2).

Iz omenjenih dejanskih in intelektualnih trendov črpa motivacijo tudi ta disertacija, ki skuša s povezovanjem in nadgradnjo obstoječih strokovnih razprav prispevati k celovitejšemu razumevanju mednarodnega prava uporabe sile z oblikovanjem spoznanj o njegovi vsebini, razvoju in vlogi v kontekstu sodobne mednarodne politike. Tako kompleksna zasnova disertacije temelji na prepričanju, da je razumevanje narave in vsebine mednarodnega prava bistveno za pravilno razumevanje njegovega delovanja znotraj mednarodne politike, razumevanje tako narave in vsebine kot tudi delovanja mednarodnega prava v širšem kontekstu mednarodne politike pa bistveno za celovitejše proučevanje mednarodnih odnosov.

1 METODOLOŠKI OKVIR

1.1 Predmet proučevanja

Predmet proučevanja v disertaciji je mednarodno pravo uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike. V okviru tega široko opredeljenega predmeta se disertacija osredotoča na proučevanje treh razsežnosti mednarodnega prava uporabe sile: njegove vsebine, normativnega razvoja in vloge v sodobni mednarodni politiki. Disertacija torej vključuje tako *pravoslovne* argumente o vsebini in razvoju mednarodnih pravil in načel uporabe sile kot tudi *družboslovne* argumente o vlogi in načinih delovanja mednarodnega prava uporabe sile v mednarodni politiki.

Prva razsežnost proučevanja se nanaša na pravoslovno vprašanje, *kaj je* mednarodno pravo uporabe sile: kakšni so pravna narava, pomen in domet temeljnih pravil, ki ga tvorijo? Izhodišče za proučevanje teh vprašanj je Ustanovna listina Združenih narodov, ki pomeni s svojo splošno in skorajda absolutno prepovedjo uporabe sile v mednarodnih odnosih zgodovinski mejnik v normativnem urejanju uporabe sile, njena vsebinska in postopkovna pravila pa so prvi in najbolj avtoritativni izraz temeljnih pravil sodobnega mednarodnega prava uporabe sile.

Druga razsežnost proučevanja se nanaša na pretežno pravoslovna vprašanja o tem, *ali, kako in do kakšne mere* se vsebina mednarodnega prava uporabe sile *razvija* v kontekstu sodobne mednarodne politike, zlasti v luči sprememb in trendov v mednarodnem političnem in varnostnem okolju. Vsebinsko se proučevanje v tem delu osredotoča na področje uporabe sile v boju proti grožnjam terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje, na katerem se porajajo najintenzivnejši razvojni pritiski na v Ustanovni listini opredeljen mednarodnopravni okvir uporabe sile.

Tretja razsežnost proučevanja vključuje družboslovna vprašanja o *vlogi* mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Zorni kot proučevanja se odmika od tradicionalnega družboslovnega diskurza o neposrednem vzročnem učinku mednarodnega prava. Ne se na vprašanje, *ali in do kakšne mere* mednarodno pravo vpliva na oblikovanje politik in odločitev držav glede uporabe sile, temveč na vprašanje *kako* oziroma na kakšne *načine* deluje v širšem kontekstu mednarodne politike in kako lahko strukturira in sooblikuje sodobne procese mednarodnih političnih interakcij.

1.2 Cilji proučevanja

Temeljni cilj proučevanja je s povezovanjem različnih teoretskih in metodoloških pristopov disciplin mednarodnih odnosov in mednarodnega prava prispevati k bolj celostnemu razumevanju mednarodnega prava uporabe sile z oblikovanjem spoznanj o njegovi vsebini, razvoju in delovanju mednarodnega prava v sodobni mednarodni politiki.

Disertacija vključuje tako teoretično kot empirično raven proučevanja. V skladu s tem je mogoče dodatne cilje disertacije opredeliti na obeh ravneh. Cilji teoretične ravni proučevanja so: prvič, opredeliti ključna izhodišča in značilnosti glavnih teoretskih pristopov mednarodnih odnosov in mednarodnega prava glede vsebine, razvoja in delovanja mednarodnega prava v kontekstu mednarodne politike; drugič, oblikovati temeljna pravoslovna spoznanja o tem, kaj mednarodno pravo je in kako se razvija; in tretjič, oblikovati temeljna družboslovna spoznanja o tem, na kakšne načine mednarodno pravo deluje v kontekstu sodobne mednarodne politike. Cilji empirične ravni proučevanja so: prvič, opredeliti pravno naravo, obseg in pomen temeljnih vsebinskih in institucionalnih pravil mednarodnega prava uporabe sile v mednarodnih odnosih; drugič, oceniti naravo in stopnjo normativnega razvoja mednarodnega prava uporabe sile v luči dejanskih in kognitivno-normativnih sprememb v mednarodnem političnem in varnostnem okolju na specifičnem področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje; in tretjič, prikazati vlogo mednarodnega prava uporabe sile v procesih oblikovanja in utemeljevanja odločitve o uporabi sile proti Iraku leta 2003 in tako ponazoriti abstraktna spoznanja o vlogi mednarodnega prava v sodobni mednarodne politike.

1.3 Hipoteza

Trorazsežno zastavljeni predmet proučevanja je operacionaliziran s hipotezo, ki jo v disertaciji sestavlja sklop treh medsebojno povezanih tez o vsebini, normativnem razvoju in vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki.

Prva teza disertacije je, da mednarodno pravo uporabe sile, zasnovano v Ustanovni listini Združenih narodov, postavlja izčrpno pravno oviro uporabi sile v mednarodnih odnosih: uporaba sile ali grožnja s silo je pravno nedopustna, razen v izvajanju pravice do samoobrambe v primeru oboroženega napada ali na podlagi odločitve Varnostnega sveta Združenih narodov z

namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali dejanja agresije.

Druga teza disertacije je, da se na Ustanovni listini Združenih narodov zasnovano mednarodno pravo uporabe sile razvija v luči dejanskih in kognitivno-normativnih sprememb v mednarodnem političnem in varnostnem okolju na specifičnem področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje, vendar pa je ta razvoj zaenkrat omejen na normativno uveljavljanje širših razlag tradicionalno uveljavljenih pravnih pravil in ne pomeni razvoja novih pogodbenih ali običajnopравnih pravil onkraj temeljne tridelne paradigme Ustanovne listine.

Tretja teza disertacije je, da ima mednarodno pravo uporabe sile v sodobni mednarodni politiki pomembno vlogo kot temeljni urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir, znotraj katerega države posamično in skupaj oblikujejo, utemnjujejo in ocenjujejo konkretne politične odločitve glede uporabe sile v mednarodnih odnosih ter znotraj katerega na splošni ravni sporočajo in usklajujejo svoja normativna prepričanja o primernih namenih in načinih uporabe sile v sodobnem svetu.

1.4 Metode in struktura

Metodološki pristop k zastavljenemu predmetu proučevanja je interdisciplinaren: uporabljena so dela in metodologije tako discipline mednarodnih odnosov kot discipline mednarodnega prava. Vsaka od obeh disciplin namreč ponuja različna orodja in spoznanja, ki pomagajo proučevati in razumeti posamezno razsežnost zastavljenega predmeta proučevanja.

V drugem poglavju disertacije je opredeljen teoretski okvir proučevanja. Poglavje je metodološko razdeljeno na dva dela. V prvem delu je z analizo, interpretacijo in sintezo sekundarnih virov utemeljena izbira interdisciplinarnega teoretskega okvira disertacije, v drugem delu pa je oblikovan pluralističen teoretski okvir raziskovanja. V ta namen so najprej zgoščeno predstavljeni izbrani teoretski pristopi, ki vsak na svoj način prispevajo k razumevanju vsebine, razvoja in vloge mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike: realistični, institucionalistični in konstruktivistični pristopi v disciplini mednarodnih odnosov ter pravni pozitivizem in šola mednarodnega pravnega procesa v disciplini mednarodnega prava. S povezovanjem in nadgradnjo teh koncepcij so nato

oblikovana temeljna teoretsko-konceptualna izhodišča za proučevanje treh izbranih vidikov proučevanja mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike.

Tretje poglavje proučuje vsebino mednarodnega prava uporabe sile in v tem okviru preverja prvo tezo disertacije. Opirajoč se na spoznanja sodobne pozitivistične doktrine so s pravno analizo in razlago formalnih pravnih virov mednarodnega prava opredeljeni narava, vsebina in pomen temeljnih pravil mednarodnega prava uporabe sile v mednarodnih odnosih. Analiza se v tem delu osredotoča na ugotavljanje vsebinskih in postopkovnih pravil, načel in pravnih konceptov mednarodnega prava uporabe sile, ki jih je mogoče najti v merodajnih mednarodnih pogodbah (zlasti v Ustanovni listini Združenih narodov) in v običajnem mednarodnem pravu, kot temeljnih formalnih pravnih virih mednarodnega prava (Statut Meddržavnega sodišča v Ustanovni listini Združenih narodov 1945, 1(a) in 1(b). odst. 38. člena). Uporabljene so metode pravne razlage, ki je v disertaciji koncipirana kot *ugotavljanje intersubjektivnega pomena izbranega pogodbenega ali običajnopravnega pravila*. Razlaga pogodbenih pravil mednarodnega prava uporabe sile v disertaciji temelji na metodah pravne razlage, ki so opredeljene v 31.-33. členu Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb iz leta 1969:¹⁰ uporabljeni sta predvsem tekstualna (jezikovne) in kontekstualna (sistematske) metoda, po potrebi dopolnjeni z zgodovinsko metodo analize pripravljalnega gradiva (angl. *preparatory work*, fr. *travaux préparatoires*). Ugotavljanje pravil običajnega mednarodnega prava, ki izhajajo iz doslednega državnega ravnanja, ki ga spremlja normativno prepričanje (*opinio juris*) o pravni naravi tega ravnanja, temelji na induktivni analizi dejanske (fizične in diskurzivne) prakse držav.¹¹ Kot pomožno sredstvo ugotavljanja in razlage pravil tako pogodbenega kot običajnega mednarodnega prava uporabe sile so v skladu s 1(d). odstavkom 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča uporabljene tudi sodne odločbe (sodna praksa) ter

¹⁰ Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb (*Vienna Convention on the Law of Treaties*) je bila sprejeta 23. maja 1969, veljati pa je začela 27. januarja 1980. SFRJ je pogodbo ratificirala z uredbo, objavljeno v Ur.l. SFRJ - Mednarodne pogodbe, št. 30/1972, Republiko Slovenijo pa zavezuje na podlagi Akta o notifikaciji nasledstva z dne 1. julija 1992, Ur.l. RS – Mednarodne pogodbe, št. 9/92.

¹¹ Pri tem je merodajen širok spekter empiričnih podatkov, kot so konkretni ukrepi in odločitve državnih organov, izjave državnih organov *in abstracto* (na primer resolucije Generalne skupščine in Varnostnega sveta), notranja zakonodaja in politični dokumenti, dokumenti, sprejeti na mednarodnih konferencah in mednarodne pogodbe. Za potrebe disertacije so ti podatki pogosto pridobljeni iz sekundarnih pisnih virov, zlasti iz znanstvenih del tako s področja mednarodnih odnosov kot s področja mednarodnega prava.

objavljena mnenja in znanstvena dela svetovno priznanih strokovnjakov s področja mednarodnega prava (doktrina oziroma stroka).¹²

Četrto poglavje proučuje normativni razvoj mednarodnega prava uporabe sile v luči dejanskih in kognitivno-normativnih sprememb in trendov v sodobnem mednarodnem varnostno-političnem okolju in v tem okviru preverja drugo tezo disertacije. Pri tem se analiza metodološko omejuje na vsebinsko specifično področje uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje. Takšna vsebinska osredotočenost je utemeljena na izhodiščnem prepričanju, da pomenijo dejanski trendi, kot so naraščanje čezmejnih napadov vse bolj avtonomnih terorističnih in drugih oboroženih nedržavnih delovalcev, sovražna prisotnost teh delovalcev na območjih brez učinkovitih oziroma delujočih lokalnih oblasti ter širjenje orožja za množično uničevanje, ključne izzive na Ustanovni listini zasnovanemu mednarodnopravnemu okviru uporabe sile. Upoštevajoč spoznanja sodobne pravne pozitivistične doktrine ter institucionalistične in konstruktivistične politološke koncepcije mednarodnega prava, je normativni razvoj na tem področju opredeljen na podlagi ocene (metoda evaluacije) o trenutnem pravnem statusu neparadigmatičnega državnega ravnanja na tem področju, z interpretativno analizo materialne in diskurzivne prakse držav, ki odstopa od tradicionalno uveljavljenih pravil oziroma njihove razlage.

Peto poglavje proučuje vlogo mednarodnega prava uporabe sile v sodobnih mednarodnih političnih procesih in v tem okviru preverja tretjo tezo disertacije. Analiza je metodološko razdeljena na dva dela. Upoštevajoč spoznanja politoloških teoretskih pristopov realizma, institucionalizma in konstruktivizma ter mednarodnopravnega teoretskega pristopa šole mednarodnega pravnega procesa, so v prvem delu na podlagi analize in interpretacije znanstvenih del s področja mednarodnega prava in mednarodnih odnosov oblikovana abstraktna spoznanja o različnih vlogah mednarodnega prava uporabe sile v mednarodnih političnih procesih in o različnih načinih, na katere lahko sodoloča mednarodne politične procese in izide na področju uporabe sile. Tako oblikovana abstraktna spoznanja so v drugem delu ponazorjena z interpretativno analizo vloge mednarodnega prava v procesih oblikovanja in utemeljevanja uporabe sile v primeru vojaškega posega v Iraku marca 2003. Ključni vir informacij za proučevanje primera so primarni viri, zlasti nacionalni in mednarodni politični in pravni dokumenti ter uradne izjave oblikovalcev politik. Temeljni namen proučevanja primera

¹² Navajanje znanstvenih del mednarodnopravnih strokovnjakov v tem okviru torej ne pomeni zgolj pregleda obstoječe znanstvene literature o določenem vprašanju, temveč eno od ključnih metodoloških orodij pravoslovne interpretativne analize pomena posameznih mednarodnopravnih pravil, ki prispeva k oblikovanju lastnega stališča disertacije o vsebini in pomenu pravil mednarodnega prava uporabe sile.

vojaškega posega v Iraku v disertaciji ni *preverjanje* splošnih teoretičnih spoznanj oblikovanih v prvem delu tega poglavja, temveč njihova *ponazoritev* in empirična osmislitev.

Šesto poglavje vsebuje sklep, ki v luči uvodoma postavljenih tez sistematično in strnjeno prikazuje ključna spoznanja disertacije o vsebini, normativnem razvoju in vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Ta spoznanja so ovrednotena glede na njihov prispevek k proučevanju in razumevanju mednarodnega prava uporabe sile tako v znanosti mednarodnih odnosov kot tudi v znanosti mednarodnega prava. Nazadnje so izpostavljene tudi nekatere implikacije analize in temeljnih spoznanj disertacije za nadaljnje znanstveno raziskovanje mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike.

1.5 Temeljni pojmi

Pomembne metodološke omejitve raziskovanja v disertaciji izhajajo iz uporabljene terminologije. V nadaljevanju so zato z namenom izdelave pojmovnega aparata disertacije oblikovane delovne definicije temeljnih pojmov, ki sodoločajo vsebinski obseg in metodološke okvire proučevanja: *mednarodno pravo uporabe sile* in *sodobna mednarodna politika*. Cilj opredelitve delovnih definicij ni predlagati nekih novih splošno uporabnih definicij, temveč le oblikovati temeljna izhodišča za proučevanje zastavljenega predmeta v okviru te disertacije.

1.5.1 Mednarodno pravo uporabe sile

Za potrebe disertacije je mednarodno pravo pojmovano kot sklop notranje povezanih pravil, ki na pravno zavezujoč način urejajo ravnanje držav v njihovih medsebojnih odnosih. Izvira iz dinamičnih procesov mednarodne politike, v katerih države ustvarjajo, spreminjajo in ukinjajo ta pravila z manifestacijo skupne (intersubjektivne) volje glede njihove vsebine in pravne obveznosti, predvsem v obliki mednarodnih pogodb in običajev. Predmet proučevanja v disertaciji je eno od vsebinskih podpodročij mednarodnega prava – mednarodno pravo uporabe sile (lat. *jus ad bellum*), ki določa vsebinska in institucionalna merila pravno dopustne uporabe sile s strani *držav* in v odnosih *med državami*. Za obrazložitev v disertaciji uporabljene koncepcije mednarodnega prava je treba uvodoma dodati še nekaj pojasnil.

Prvič, mednarodno pravo je *sklop pravil*. Ta trditev ni tako samoumevna, kot se zdi na prvi pogled. Pravo je namreč mogoče dojemati tudi kot dinamični družbeni *proces*

avtoritativnega oblikovanja odločitev (Lasswell in McDougal 1992), kot *sistem pravnih odnosov* (Allott 2000, 74), ali kot posebno obliko *diskurzivne prakse* (Kennedy 1988). Kot izhaja iz gornje definicije, je v disertaciji sprejeto stališče, da mednarodna pravila nastajajo skozi družbeni/politični proces in da se lahko skozi ta proces tudi spreminjajo, vendar pa mednarodno pravo samo ni *proces*, temveč *rezultat* procesa. V disertaciji torej mednarodno pravo ni koncipirano niti kot popoln in nespremenljiv »končni produkt« zgodovinskega političnega procesa niti kot nenehen »proces«, temveč kot *izid* kontinuiranega družbeno-političnega razvoja in prepletanja številnih družbenih dejavnikov v določenem zgodovinskem trenutku. To pomeni, da je v danem trenutku mogoče identificirati posamezna pravila (pravo, kot *je*), ki artikulirajo standarde oblikovanja odločitev in ravnanja na določenem področju.

Drugič, mednarodno pravo je sklop *pravnih* pravil. Pravila mednarodnega prava so pravno zavezujoča, kar pomeni, da so države (in drugi subjekti mednarodnega prava) *pravno* zavezani ravnati v skladu s pravilom v smislu, da je njihovo ravnanje podvrženo presoji na podlagi splošnih pravil, postopkov in diskurza mednarodnega prava. Prav njihova pravno zavezujoča narava jih loči od drugih vrst družbenih pravil.¹³

Tretjič, definicija se izrecno omejuje na *države*. Koncepta »države« seveda ne gre razumeti v antropomorfičnem smislu. Država je pravna fikcija, umetna tvorba, ki jo predstavljajo »vlade« oziroma posamezniki, ki bodisi na podlagi formalno podeljenih jim pristojnosti bodisi *de facto* sprejemajo oblastne odločitve in v mednarodnem javnem prostoru delujejo v imenu države. Ozka koncepcija držav kot unitarnih in ključnih delovalcev mednarodne politike je le ena možnih in na normativni ravni ni nujno najprimernejša, vendar je glede na osredotočenost disertacije na področje uporabe sile s strani držav in v odnosih med državami takšna zavestna metodološka redukcija zaradi analitične jasnosti utemeljena.

Četrto, v disertaciji uporabljena opredelitev gradi na sodobni pozitivistični doktrini virov in predpostavlja, da je mogoče pravila mednarodnega prava najti z induktivno analizo formalnih pravnih virov kot načinov oblikovanja in spreminjanja pravnih pravil oziroma procesov, v katerih pravila pridobijo *pravno* kvaliteto, torej postanejo *pravno zavezujoča*. V opredelitev so izrecno vključene mednarodne pogodbe in običajno mednarodno pravo kot

¹³ Kot izhaja iz gornje definicije, se disertacija ne sprašuje, ali je mednarodno pravo sploh pravo, temveč ostaja glede vprašanja »pravnosti« mednarodnega prava agnostična in preprosto predpostavlja, da mednarodno pravo *qua* pravo obstaja (Falk 2002; Schachter 1991, 5). Tudi sicer so danes razprave o »pravnosti« oziroma »pravni« naravi mednarodnega prava tako v disciplini mednarodnih odnosov kot v disciplini mednarodnega prava bolj kot ne presežene, čeprav še niso povsem zamrle – v sodobni literaturi o tem razpravljajo zlasti ameriški realisti, med drugimi Bolton (2000).

poglavitna formalna vira mednarodnega prava, vanjo pa z vidika analitičnih potreb disertacije niso posebej vključena obča pravna načela kot tretji glavni formalni vir mednarodnega prava.¹⁴

1.5.2 Mednarodna politika

Pojem mednarodna politika se v disertaciji nanaša na materialne (fizične) in retorične (diskurzivne) interakcije med državami, ki imajo specifično politično vsebino in značaj in ki se izvajajo preko akreditiranih in priznanih državnih predstavnikov (Evans in Newnham 1998, 272-273; Schoenbaum 2006, 40).¹⁵

Pojem »mednarodna politika« je ožji od pojma »mednarodni odnosi«, ki ni omejen zgolj na *politične* odnose med mednarodnimi delovalci (primarno državami), temveč pomeni celoto vseh interakcij med državnimi delovalci preko državnih meja (Evans in Newnham 1998, 274). Mednarodna politika je torej tako kot mednarodno pravo integralni in ključni del mednarodnih odnosov (Schoenbaum 2006, 40). Poleg tega je pojem mednarodne politike ontološko ožji tudi od pojma »svetovna politika«, ki se ne nanaša le na politiko in politične vzorce med *državami* (v okviru ali izven okvira mednarodnih organizacij), temveč vključuje tudi interakcije med drugimi transnacionalnimi delovalci, kot so na primer večnacionalne korporacije, teroristične skupine ali humanitarne in podobne *nevladne* organizacije (Smith in Baylis 2005, 2). Kljub rastoči vrednosti širšega pojmovanja političnih odnosov v svetu, je v disertaciji zaradi analitične jasnosti uporabljan izraz *mednarodna politika* (in ne *svetovna politika*), kot odraz zavestne metodološke zožitve raziskovalnega zornega kota na področje uporabe sile v odnosih med *državami*. Izbira pojma, ki odraža pojmovanje držav kot ključnih delovalcev v mednarodnih odnosih je (podobno kot osredinjjanje na državocentrično koncepcijo mednarodnega prava) pogojena in utemeljena z izbiro predmeta proučevanja, ki se omejuje na vsebinsko specifično področje uporabe sile *s strani* držav v *meddržavnih* odnosih. Dejstvo, da se disertacija omejuje na proučevanje vloge in delovanja mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu *mednarodne* politike, pa odraža tudi zavestno analitično izključitev sicer pomembnih vprašanj vloge mednarodnega prava v *notranji* politiki držav.¹⁶

¹⁴ Ta so *de facto* pomožni vir, saj je njihov glavni namen zapolnjevanje pravnih praznin v pogodbenem in običajnem pravu (Randelzhofer 2002a, 64).

¹⁵ Te politične interakcije potekajo na širokem spektru vsebinskih področij, med katerimi so zlasti tipična: varnostno in vojaško področje, gospodarsko in trgovinsko področje, področje naravnih virov in okolja, področje kulture ter socialna in etnična vprašanja.

¹⁶ Ta vprašanja zlasti z institucionalistične in konstruktivistične perspektive proučuje vse več sodobnih avtorjev, na primer Benvenisti (2000).

2 TEORETSKI OKVIR

Teoretski okvir proučevanja vsebine, razvoja in delovanja mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike v disertaciji je zasnovan interdisciplinarno in pluralistično, z upoštevanjem izhodišč in spoznanj različnih teoretskih pristopov discipline mednarodnega prava in discipline mednarodnih odnosov. Odločitev za tako širok zorni kot analize v disertaciji je pogojena z izbiro večrazsežnostnega predmeta analize in temelji na prepričanju, da vsebine, razvoja in vloge mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike ni mogoče v celoti pojasniti skozi prizmo ene same discipline in enega samega (meta)teoretskega pristopa.¹⁷ Cilj tega poglavja ni oblikovanje neke nove splošne teorije za proučevanje mednarodnega prava uporabe sile, temveč oblikovanje različnih konceptualnih objektov, skozi katere so v disertaciji analizirana tako pretežno pravoslovna vprašanja o tem, kaj mednarodno pravo uporabe sile je in kako se razvija v kontekstu sodobne mednarodne politike, kot pretežno družboslovna vprašanja o vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki.

V prvem delu tega poglavja je utemeljena izbira interdisciplinarnega teoretskega okvira analize, v drugem delu pa je oblikovan pluralističen teoretski okvir analize. V ta namen so najprej zgoščeno predstavljena glavna izhodišča in spoznanja izbranih teoretskih pristopov k proučevanju narave in vloge mednarodnega prava, ki tvorijo teoretski okvir analize v disertaciji: realistični, institucionalistični in konstruktivistični pristopi v disciplini mednarodnih odnosov ter pravni pozitivizem in šola mednarodnega pravnega procesa v disciplini mednarodnega prava. S povezovanjem spoznanj različnih teoretskih pristopov so nato oblikovana temeljna teoretska izhodišča za analizo treh razsežnosti izbranega predmeta disertacije: vsebine, normativnega razvoja ter vloge in načinov delovanja mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki.

¹⁷ To stališče delijo številni sodobni avtorji, ki spodbujajo k celostnemu proučevanju odnosa med mednarodnim pravom in mednarodno politiko, na primer Byers (1999), Steinberg in Zasloff (2006, 65), Armstrong in drugi (2007), Barker (2007), Jackson in Sørensen (2007, xvii).

2.1 Utemeljitev interdisciplinarnega pristopa

Odnos med disciplinama mednarodnega prava in mednarodnih odnosov je bil desetletja zreduciran na »dialog gluhih« (Henkin 1979, 4). Pod vplivom prevladujočih pozitivističnih teoretskih taborov v obeh disciplinah sta bila mednarodno pravo in mednarodna politika dojemana kot kategorično ločeni sferi družbenega delovanja in raziskovanja (Kratochwil 2000, 37-43; Reus-Smit 2004a, xiii in 1). Ta tradicionalna konceptualna in analitična ločitev se je dolgo odražala tudi v akademski praksi. Strokovnjaki z obeh področij so desetletja delovali neodvisno eni od drugih, objavljali v različnih publikacijah, predstavljali svoja dela na različnih konferencah, in le redko navajali avtorje iz druge discipline (o tem Abbott 1989, 337; Simmons 2001, 272-273).¹⁸ Disciplini mednarodnih odnosov in mednarodnega prava sta se večinoma razvijali po dveh vzporednih, vendar ločenih tirnicah,¹⁹ vsaka s svojo samopodobo disciplinarne čistosti in avtonomije (Kristiotis, 2004, 45).²⁰

Jackson (1990, 3) je razliko med obema disciplinama opisal takole: »Pravniki[...] iščejo vednost o pravilih, ki tvorijo določene pravne rede, in o njihovi veljavnosti[...] Temeljni cilj je s čim večjo gotovostjo ugotoviti, kaj je pravo na določenem področju[...] Politologov pa pravila ne zanimajo zato, da bi ugotovili njihov trenutni pravni status, temveč da bi ocenili, v kakšnem obsegu oblikujejo politično življenje.« Povedano drugače, mednarodni pravniki se osredinjajo na pravoslovna vprašanja narave in vsebine mednarodnega prava ter v tem okviru na opisno analizo virov mednarodnega prava z namenom ugotavljanja in razlage statusa in pomena načel, pravil in institucij, ki tvorijo določen pravni red, manj pa si prizadevajo k širšemu razumevanju mednarodne politike. Teoretski pristopi mednarodnih odnosov pa se osredinjajo na oblikovanje posplošenih hipotez o naravi delovalcev (držav), katerih odločitve in ravnanje oblikuje politične izide, ter o procesih in dejavnikih, ki povzročajo, sodelujejo ali vzpostavljajo mednarodne odločitve, ravnanja in politične posledice (Abbott 2005, 12).

¹⁸ Kennedy (1999, 106-109) opozarja tudi na zgodovinsko vzajemno negativna čustva med mednarodnimi pravniki in teoretiki mednarodnih odnosov: pretežno pozitivistični mednarodni pravniki teoretike mednarodnega prava kritizirajo kot apologete politike moči, s teoretskega polja mednarodnih odnosov pa realisti mednarodnemu pravu očitajo impotentnost in utopičnost (Kennedy 1999, 106-109).

¹⁹ Z nekaj opaznimi izjemami, kot so na primer Kaplan in Katzenbach (1961), Deutsch in Hoffman (1968) in Krasner (1983) na polju mednarodnih odnosov, ter McDougal in Feliciano (1961), Chayes in drugi (1968), Henkin (1979) in Boyle (1981 in 1985) med mednarodnimi pravniki.

²⁰ Poudariti je treba, da je imelo mednarodno pravo v nekaterih segmentih discipline mednarodnih odnosov vedno pomembno vlogo, zlasti med teoretiki t. i. angleške šole (Bull 1977/1995; Wight 1987 in 1992; Walzer 2000). Tudi nekateri mednarodni pravniki (med njimi Laswell, McDougall in Reisman v okviru šole New Haven ter funkcionalista Chayes in Henkin) so v obdobju nesporne prevlade pravnega pozitivizma zavračali njegov statično-formalistični pristop in razvijali podobo »politično merodajnega« mednarodnega prava.

Politološko proučevanje mednarodnih pravnih pravil ni namenjeno ugotavljanju njihove vsebine, temveč njihovega morebitnega vpliva na mednarodno politično življenje.

Vendar pa je takšno konceptualno in disciplinarno ločevanje mednarodnega prava in mednarodne politike neskladno z realnostjo sodobnih mednarodnih odnosov. Kot poudarja Reus-Smit (2004b, 2), je sodobni mednarodni politični diskurz prav toliko prežet s pravnim jezikom kot z jezikom realne politike, pri načrtovanju in izvajanju vojaških operacij imajo pravniki prav tako kot vojaški strategji osrednjo vlogo, pravne pravice pa so vir moči prav tako kot materialni dejavniki. Empirična prepletenost mednarodne politike in mednarodnega prava, ki je na področju uporabe sile vsaj v dogodkih po koncu hladne vojne ni mogoče spregledati,²¹ zahteva resen premislek o ustreznosti tradicionalne realistične in pozitivistične koncepcije mednarodnega prava kot pojava *izven* mednarodne politike. Hkrati pa narekuje tudi premislek o ustreznosti tradicionalno ločenih analitičnih zornih kotov bodisi mednarodnega pravnika bodisi teoretika mednarodnih odnosov za opazovanje realnosti sodobnih mednarodnih odnosov na področju uporabe sile.

Interdisciplinarna razprava je zato dandanes še posebej primerna. Spreminjajoča se narava mednarodnega političnega in varnostnega okolja narekuje premislek o veljavnosti in vsebini ključnih konceptov, načel in pravil mednarodnega prava uporabe sile ter o načinih delovanja mednarodnega prava v kontekstu mednarodne politike. Razprave, ki so spremljale številne odmevne in sporne vojaške posege v zadnjih dveh desetletjih, so razkrile potrebo po rehabilitaciji mednarodnega prava uporabe sile v politoloških krogih in ponovno koncipiranje mednarodnega prava kot pomembnega elementa procesov sodobne mednarodne politike na področju uporabe sile. Ti dogodki nakazujejo tudi potrebo po utrditvi zavesti v mednarodnopravnih krogih, da mednarodno pravo ni samozadostna abstrakcija, temveč pomembna prvina mednarodne politike, katere vsebino in vpliv je mogoče razumeti le v luči političnega in širšega družbenega konteksta, v katerem deluje.

Dejansko se tradicionalni prepad med disciplinama mednarodnih odnosov in mednarodnega prava po koncu hladne vojne zmanjšuje. Številni pozivi k sodelovanju in oplajanju z znanji in metodološkimi orodji druge discipline (med drugimi Henkin 1979; Abbott 1989; Keohane 1992 in 1997; Slaughter 1993; Arend 1999; Slaughter in drugi 1998; Byers

²¹ Zlasti ob dogodkih v Ruandi leta 1994, Bosni in Hercegovini med leti 1992-1995, na Kosovu leta 1999 in v Iraku leta 2003.

2000)²² so obrodili sadove in opaziti je mogoče vse več resnično interdisciplinarnih projektov (na primer Beck in drugi 1996; Arend 1999; Barker 2000; Armstrong in drugi 2007; Biersteker in drugi 2007). Politologi skušajo predvsem z uporabo institucionalističnih (Krasner 1982a, 1982b in 1983; Keohane 1988, 1989 in 1997; Goertz in Diehl 1992; Abbott in Snidal 1998 in 2000; Abbott in drugi 2000) in konstruktivističnih (Kratohwil 1989 in 2000; Onuf 1989; Wendt 1992; Katzenstein 1996; Finnemore 1996a, 1996b in 2004; Guzzini 2000; Wheeler 2000; Reus-Smit 2004d) teoretskih objektov poglobiti svoje razumevanje normativnega razvoja pravil in institucij mednarodnega prava ter proučujejo njihov vpliv na mednarodno politiko tako v procesu racionalnega preračunavanja strategij za uveljavljanje svojih interesov kot tudi v procesu oblikovanja identitet in interesov držav. Tudi mednarodni pravniki se prebujajo iz doktrinarne dreve in težijo k bolj celostnemu razumevanju mednarodnega prava s proučevanjem njegove narave in delovanja v kontekstu širšega družbeno-političnega okolja (med njimi Abbott 1989, 1992, 2004 in 2005; Franck 1990 in 1995; Byers 1995, 1999 in 2000; Arend 1999; Simpson 2001 in 2004; Brunnée in Toope 2001; Goldsmith in Posner 2005).

Zasnova analize na stičišču dveh uveljavljenih in tradicionalno ločenih disciplin je vselej tvegana, saj je v omejenem obsegu doktorske disertacije skorajda nemogoče izdelati »čisto« in poglobljeno analizo zastavljenega predmeta proučevanja, ki bi povsem zadovoljila potrebe obeh disciplin. Poleg tega je potrebno ves čas upoštevati nekatere neizbežne pomanjkljivosti in ovire interdisciplinarne analize. Disciplini mednarodnega prava in mednarodnih odnosov izhajata iz različnih ontoloških in epistemoloških izhodišč in uporabljata različne metodologije, mednarodni pravniki in politologi pa postavljajo različna vprašanja in si zadajajo različne raziskovalne cilje, kar vpliva tudi na izbiro njihovih (različnih) metod.²³ Poleg metodoloških stojijo med disciplinama tudi terminološke ovire: nekateri ključni koncepti, kot so »pozitivizem«, »suverenost«, »režim«, »paradigma« in »sistem«, imajo v vsaki od obeh disciplin različne pomeni,²⁴ številni drugi koncepti, kot so »*opinio juris*«, »*jus cogens*«, »epistemološke skupnosti«, »ravnotežje moči« in drugi, pa so sploh pomenljivi samo znotraj

²² Vendar se pojavljajo tudi kritike in pomisleki glede konceptualne in analitične smotrnosti interdisciplinarnega pristopa (na primer Kennedy 1999; Klabbers 2005).

²³ Na primer metod razlage pravnih tekstov ali racionalnih pojasnjevalnih modelov.

²⁴ Tako na primer politologi s pojmom »pozitivizem« opisujejo epistemološki pristop, ki temelji na razlikovanju med dejstvi in vrednotami, mednarodni pravniki pa teoretski pristop, ki je osredinjen na opisovanje prava na podlagi formalnih meril, in ki dojema mednarodno pravo kot sistem pravnih pravil, na katera so države pristale v obliki mednarodnih pogodb ali v praksi (Ratner in Slaughter 1999, 293).

ene ali druge discipline.²⁵ Za obe disciplini je značilna tudi izjemna intradisciplinarna heterogenost: sestavljajo ju različni teoretski pristopi, med katerimi nima noben pristop trajnega mandata predstavnika discipline (Walker in Morton 2005; Dias 2007, 279). Hkrati postajajo meje med posameznimi teoretskimi pristopi vse bolj zabrisane²⁶ in celo *znotraj* posameznih teoretskih pristopov je mogoče opaziti različne miselne odtenke.²⁷ Vendar ima interdisciplinaren pristop tudi prednosti. Razkrije lahko nova zanimiva teoretična vprašanja ter pokaže pomembne pojmovne in empirične povezave, ki se lahko v bolj specializiranih analizah zameglijo. Predvsem pa omogoča bolj celostno razpravo o tem, kaj mednarodno pravo uporabe sile je, kako se razvija, in kako deluje v kontekstu sodobne mednarodne politike. Vsaka od obeh disciplin prispeva k razumevanju delčka te večplastne slike.

Povezovanje pristopov discipline *mednarodnih odnosov* in discipline *mednarodnega prava* seveda ni edini možen interdisciplinaren pristop k proučevanju mednarodnega prava,²⁸ vendar je s teoretskega in metodološkega vidika za analizo večplastno zastavljenega raziskovalnega predmeta v tej disertaciji najprimernejša prav kombinacija *pravoslovne* opisne analize in *družboslovne* razlagalne analize. Teoretski pristopi mednarodnih odnosov niso neposredno uporabni pri analizi pravoslovnih vprašanj mednarodnega prava uporabe sile, saj disciplina mednarodnih odnosov kot družboslovna znanost ne ponuja »pravnih metod« ki omogočajo ugotavljanje in razlago njegovih pravil (Abbott 2004, 128). Najrazvitejši teoretski okvir in najprimernejša metodološka orodja za analizo vsebine in razvoja mednarodnega prava v disertaciji nudijo pravni teoretski pristopi. Po drugi strani pa pravne teorije (z izjemo nekaterih obrobni teoretskih pristopov, kot je šola mednarodnega pravnega procesa) zanemarjajo proučevanje širših družboslovnih vprašanj o delovanju in vlogi mednarodnega prava v mednarodnih političnih procesih. Oblikovanje pojasnjevalnih modelov delovanja in vloge mednarodnega prava v mednarodni politiki je tradicionalno v domeni discipline mednarodnih odnosov, ki zaenkrat zagotavlja najbolj razvit okvir za družboslovno analizo delovanja in vloge mednarodnega prava v kontekstu sodobne mednarodne politike.

²⁵ Kot ugotavljata med drugimi Young (1992, 175) in Slaughter (1993, 205) pripadajo teoretiki obeh disciplin »različnima jezikovnima skupnostma«.

²⁶ Tako na primer režimska teorija zamegljuje binarno ločitev med liberalizmom in realizmom, pa tudi večine del t. i. angleške šole ni mogoče uvrstiti v en ali drugi tabor.

²⁷ Na primer racionalni in sociološki institucionalizem znotraj institucionalizma, ter statično in dinamično koncepcijo mednarodnega prava na teoretskem polju pravnega pozitivizma.

²⁸ Pogoste so povezave ene ali obeh disciplin s področji ekonomije, sociologije in zgodovine.

Takšna »delitev dela« pa ne pomeni, da so spoznanja in orodja posamezne discipline primerna samo za eno ali drugo razsežnost analize: družboslovni pristopi mednarodnih odnosov lahko pomagajo dodatno izostriti razumevanje pravoslovnih vprašanj narave, vsebine in razvoja mednarodnega prava. Tako lahko med drugim omilijo abstraktnost in samozadostno naravo pravoslovne analize ter pomagajo bolj celovito pojasniti normativni razvoj mednarodnega prava pod vplivom različnih političnih preferenc v danem zgodovinsko-političnem kontekstu (Abbott 2004, 128). Po drugi strani pa lahko poglobljeno strokovno poznavanje mednarodnega prava ter njegovih ključnih konceptov, pravil in institucij, ki ga omogoča proučevanje z vidika mednarodnopravnih teoretskih pristopov, obogati družboslovno proučevanje in razumevanje delovanja mednarodnega prava v njegovem širšem političnem kontekstu (Scott 2004, 3).

2.2 Pluralističen teoretski okvir

Interdisciplinaren in pluralističen teoretski okvir disertacije tvorijo tisti izbrani pristopi obeh disciplin, ki ponujajo glede na zastavljeni predmet analize in cilje disertacije konceptualno in analitično najbolj merodajna izhodišča: realistični, institucionalistični in konstruktivistični pristopi v disciplini mednarodnih odnosov ter pravni pozitivizem in šola mednarodnega pravnega procesa v disciplini mednarodnega prava.²⁹ Različni obravnavani pristopi se osredinjajo na različne vidike predmeta proučevanja (na primer na vsebino ali na delovanje mednarodnega prava), temeljijo na različnih ontoloških in epistemoloških predpostavkah ter uporabljajo različne metodologije.³⁰ Pri proučevanju večplastno zastavljenega predmeta analize v disertaciji se ti pristopi pogosto prepletajo, vsak od njih pa ponuja specifično razumevanje narave mednarodnega prava in njegove vloge v mednarodnih političnih procesih.

²⁹ V tem poglavju seveda tudi niso opredeljeni vsi obstoječi in razvijajoči se teoretski pristopi obeh disciplin, kot so na primer postmodernistični, kritični in feministični teoretski pristopi. Celovitejši pregled teorij mednarodnih odnosov ponujajo na primer Burchill in drugi (2005), v slovenski literaturi pa Brglez (2006). Sistematičen in celovit pregled pristopov mednarodnopravne teorije ponujata Ratner in Slaughter (1999).

³⁰ Ob tem je treba ponovno opozoriti na izrazito intradisciplinarno in intraparadigmatično heterogenost obeh disciplin, zaradi katere je vsakršna taksonomija teoretskih pristopov nujno umetna. V disertaciji je prilagojena izbranemu predmetu raziskovanja.

2.2.1 Izbrane politološke in pravne teoretske koncepcije mednarodnega prava

2.2.1.1 Realizem

Vse od konca druge svetovne vojne pri proučevanju mednarodnih odnosov prevladuje teoretični pristop realizma.³¹ Čeprav realizem ni enovit teoretski pristop,³² je mogoče iz njegovih različic izluščiti določene ponavljajoča se oziroma skupna izhodišča in spoznanja, ki pomagajo razumeti realistično koncepcijo narave in vloge mednarodnega prava v mednarodni politiki.³³

V realistični koncepciji so ključni delovalci mednarodne politike države kot unitarni, sebični in racionalni delovalci, ki težijo k maksimiranju svojih individualnih interesov skozi racionalni proces oblikovanja odločitev. Njihove politične interakcije potekajo v anarhičnem okolju, tj. v okolju brez najvišje centralne oblasti z monopolom nad uporabo sile. Čeprav so države formalno enakopravne, pa niso tudi *dejansko* enake, temveč med njimi vladajo hierarhični odnosi moči. Takšno okolje je nujno konfliktno, saj so v njem države prisiljene nenehno tekmovati bodisi pri maksimiranju svoje relativne moči (ofenzivni realizem) bodisi pri maksimiranju lastne varnosti in preživetja (defenzivni realizem). *Normativno* jedro mednarodne politike v takšnem okolju niso skupni interesi, temveč individualna varnost in preživetje, ki kot temeljni vrednoti usmerjata tako teoretsko realistično analizo kot praktično izvajanje realistične zunanje politike (Jackson in Sørensen 2007, 60). Materialni dejavniki, kot so vojaške zmogljivosti in razporeditev moči zato mnogo bolj določajo interakcije med državami kot idejni (nematerialni) dejavniki, kot so mednarodne pravna pravila in institucije

³¹ Filozofski izvor realizma se v sodobni strokovni literaturi največkrat pripisuje delu starogrškega zgodovinarja Tukidida (drugače meni na primer Donnelly 2005, 30) ter političnih filozofov Hobbesa in Machiavellija (Dougherty in Pfaltzgraff 1990, 90-92; Beck in drugi 1996, 94; Dunne in Schmidt 2005, 162; Jackson in Sørensen 2007, 60-67). Razvoj »klasičnega realizma« kot sodobnega sistematičnega teoretskega pristopa k proučevanju mednarodnih odnosov pa se pripisuje avtorjem, kot so Carr, Morgenthau, Aron, Kennan in Niebuhr (Beck in drugi 1996, 94; Dunne and Schmidt 2005, 162; Griffiths 2006, 1-50). Pridevek »klasični« sicer ne pove dosti o vsebini tega pristopa in je namenjen predvsem razlikovanju povojnega realizma od kasnejšega strukturalističnega (neo)realizma Waltza in Gilpina (Beck in drugi 1996, 94; Donnelly 2000, 11).

³² Prav tako kot sam realizem ni enovita teoretska smer, se razlikujejo tudi poskusi kategorizacije in periodizacije posameznih pristopov znotraj teoretskega polja realizma, zaslediti pa je mogoče tudi različne poskuse opredelitve temeljnih predpostavk, ki bi jih bilo mogoče kot najmanjši skupni imenovalci uporabiti za poenostavljeno razlago glavnih značilnosti in izhodišč »realizma« v širšem pomenu besede (na primer Gilpin 1984; Smith 1986; Donnelly 2000; Williams 2005). Odličen tabelarni prikaz različnih definicij realizma v delih najvplivnejših realistov ponuja Donnelly (2000, 7-8).

³³ Prikaz v disertaciji temelji na opredelitvah realističnega teoretskega pristopa v različnih tekstih: Grieco (1988, 488), Mearsheimer (1995, 10-11), Dougherty in Pfaltzgraff (v Grizold 2001, 109-110), Reus-Smit (2004c, 15-18), Jackson in Sørensen (2007, 60-61).

(Armstrong in drugi 2007, 74). Mednarodna politika, ki poteka v takšnem anarhičnem okolju, je z realističnega vidika politika moči: države lahko sodelujejo in prevzemajo medsebojne pravne zaveze, vendar pogoje tega sodelovanja diktirajo močne države, vpliv norm in institucij, kot je mednarodno pravo, pa je zanemarljiv in v celoti odvisen od dejanske razporeditve moči (Abbott 2005, 13; Jackson in Sørensen 2007, 60). Mednarodna politika je avtonomna sfera družbenega delovanja, izolirana od medlih obrazov mednarodnega prava, ki so ujeti v lastne metodologije in »papirnati svet« (Walzer 2000, xix), nepomembni in nemočni v »realnem svetu« preračunljive politike moči (Morgenthau 1948/2006, 282; Hoffman 1968, 38; Krasner 1982b, 190-191; Gilpin v Beck in drugi 1996, 15; Goldsmith in Posner 2005).

Zlasti ko pride do skrajnih vprašanj vojne in miru, je vloga mednarodnega prava po mnenju realistov vselej obrobna (epifenomenalna), podrejena prevladujoči strukturi razporeditve moči.³⁴ Države skušajo z uporabo sile v medsebojnih odnosih povečevati svojo relativno moč (Morgenthau 1948/2006, 5) oziroma ščititi svojo varnost in preživetje v anarhičnem mednarodnem sistemu (Waltz 1979, 111; Gilpin 1984, 290; Lamy 2005, 216) in se pri odločanju o teh najpomembnejših vprašanjih nacionalnega interesa ne ozirajo na mednarodne institucije in materialna pravna pravila,³⁵ razen kolikor se ti ujemajo z njihovimi individualnimi nacionalnimi interesi v danem trenutku (Hoffman 1968, 37; Beck in drugi 1996, 144; Glennon 2004, 501-502; Kelly 2004, 546-549; Goldsmith in Posner 2005). Kadar pa si pravna pravila in interesi držav nasprotujejo, so računice moči in interesov edina merodajna in končna določilnica zunanjepolitičnih odločitev in ravnanja držav glede uporabe sile v mednarodnih odnosih (Morgenthau 1948/2006, 282; Hoffman 1968, 38).³⁶

Realisti trdijo, da ravnanje v skladu z mednarodnim pravom oziroma v okviru mednarodnih institucij ni odraz državnega spoštovanja mednarodnega prava ali vpliva mednarodnega prava na ravnanje in politične izide, temveč zgolj rezultat naključnega sovpadanja med mednarodnim pravom in interesi politike moči oziroma rezultat preračunavanja državnih interesov v luči trenutne razporeditve moči. Države mednarodno pravo uporabljajo zgolj v instrumentalne namene: kot orodje *ad hoc* ali *ex post facto* utemeljevanja odločitev utemeljenih

³⁴ Mehkejša (klasična) različica realizma mednarodnemu pravu sicer priznava neko minimalno vlogo, vendar le na obrobni, politično manj občutljivih področjih mednarodnih odnosov, kot so mednarodna trgovina, civilno letalstvo, in podobna »apolitična področja« (Morgenthau 1948/2006, 29-30).

³⁵ Acheson (1963, 14) je v kontekstu kubanske raketne krize pripomnil, da se »pravo preprosto ne ukvarja s takšnimi vprašanji končne moči – moči, ki je blizu samega vira suverenosti«, in da preživetje držav preprosto »ni predmet prava«.

³⁶ Simpson (2000, 440) na zanimiv način povzema realistično formulo odnosa med mednarodno politiko moči in mednarodnim pravom: »Obstaja moč in obstajajo pravila in kadar trčijo, obvelja pravilo moči«.

na politiki moči, ki državno delovanje pokriva s tančico legitimnosti in državnikom pomaga pri pridobivanju podpore domače in mednarodne politične in splošne javnosti; kot sredstvo vzdrževanja sistemske stabilnosti; ali kot sredstvo reševanja preprostih problemov usklajevanja (Kingsbury 1997, 53; Mearsheimer 2001; 23; Goldsmith in Posner 2002a, S119-120). Najbolj kritični komentatorji menijo, da je *vsakršna* uporaba mednarodnopravnih argumentov pri utemeljevanju državnih politik in ravnanja v mednarodnih odnosih zgolj odraz sposobnosti (močnih) držav, da pri uveljavljanju svojih ozkih nacionalnih interesov uporabijo vsa razpoložljiva sredstva (Hoffman 1968, 21 in 26; d'Amato 1995, 170).

Čeprav se realisti neposredno ne ukvarjajo s pravoslovnimi temami, kot so viri, vsebina in razvoj mednarodnega prava, je mogoče opredeliti temeljne predpostavke realizma glede same narave in vsebine mednarodnega prava. Večina realistov dojema mednarodno pravo kot rezultat mednarodne politike, kot odraz trenutne konfiguracije razmerij moči in interesov močnih držav. Strukturalistični realist Gilpin (v Beck in drugi 1996, 15) sicer priznava, da so »pravice in pravila, ki urejajo meddržavno ravnanje do določene mere utemeljene na soglasju in obojestranskem interesu [držav]«, vendar pa so »temeljni vir pravic in pravil moč in interesi dominantnih skupin držav v družbenem sistemu«. Obstoj, pomen in delovanje mednarodnega prava so v končni fazi produkt političnega procesa, odraz morebitnih enakih ali komplementarnih interesov držav ter trenutnih realnih razmerij moči (Carr 1939/1964, 176; Morgenthau 1948/2006, 285-286; Krasner 1982b, 190-191; Gilpin v Beck in drugi 1996, 15). Močne države ustvarjajo in oblikujejo mednarodna pravila in institucije tako, da lahko preko njih vzdržujejo ali celo povečujejo svoj delež moči v mednarodnem sistemu in vzdržujejo stabilnost sistema; če se razmerja moči ali interesi močnih držav spremenijo, se mednarodna pravila in institucije bodisi spremenijo bodisi povsem odrinejo na obrobje (Abbott 2004, 133).

Realistično dojemanje mednarodnega prava tako ne pušča veliko prostora za ugotavljanje vsebine in pomena pravnih pravil v virih, ki ne odražajo izrecno in jasno soglasja držav, kot so običajno mednarodno pravo, odločitve mednarodnih institucij ali strokovne razlage (Morgenthau 1940, 284; Goldsmith in Posner 1999 in 2002a). Zlasti običajno mednarodno pravo je zaradi vloge dejanske prakse držav pri ustvarjanju njegovih pravil prva žrtev realistične ontološke redukcije prava na produkt politike moči. Ker v skladu z realističnim dojemanjem tudi mednarodne pogodbe v bistvu zgolj v pravnem jeziku opisujejo dejansko

državno ravnanje oziroma odražajo politične pritiske,³⁷ ne pa resničnih obveznosti, je treba njihove določbe razlagati ozko, zgolj na podlagi tekstualne metode razlage (Abbott 2004, 133).

Realistični konceptiji mednarodnega prava je mogoče očitati kar nekaj konceptualno-analitičnih pomanjkljivosti.³⁸ Za potrebe disertacije zadostuje omeniti, da realistični pristopi ne koncipirajo zadovoljivo odnosa med mednarodnim pravom in mednarodno politiko ter ne skušajo pojasniti specifičnih načinov, na katere mednarodno pravo deluje znotraj sistema mednarodne politike. Ker mednarodno pravo samo ni teoretizirano v smislu moči, realistični pristop ne more pojasniti primerov, v katerih države mednarodno pravo upoštevajo oziroma ravnaajo v skladu z mednarodnim pravom, četudi se zdi tako ravnanje v nasprotju z njihovimi očitnimi političnimi interesi moči (Franck 1990, 3-4). Prav tako ne pojasnjuje zadovoljivo, čemu tudi močne (celo hegemonске) države čutijo potrebo po utemeljevanju svojih politik in ravnanja z uporabo mednarodnopravnih argumentov.³⁹ Klasični realistični odgovor, da je mednarodno pravo zgolj maska za prikrivanje resničnih interesov oziroma retorično sredstvo upravičevanja državnega ravnanja, preprosto ne pojasnjuje vrednosti te domnevne maske: zakaj močne države sploh čutijo potrebo po pravnem utemeljevanju svojih odločitev? Realizem prav tako ne uspe pojasniti, zakaj so tudi šibke države pripravljene delovati v skladu z mednarodnim pravom oziroma znotraj mednarodnega pravnega reda ter na kakšen način šibke države uporabljajo mednarodno pravo za oblikovanje mednarodnopolitičnih odločitev (Reus-Smit 2004c, 17) in zaščito svojih interesov v odnosu do močnejših držav (Taubman 2005, 169).

2.2.1.2 Institucionalizem

Institucionalizem se je razvil kot poseben teoretski pristop k proučevanju mednarodnih odnosov v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, zlasti kot odgovor na pomanjkljivosti strukturalističnega realizma pri pojasnjevanju intenzivne institucionalizacije mednarodnega sodelovanja v anarhičnem mednarodnem sistemu ter razvoja kompleksnih sklopov pravil in institucij, namenjenih urejanju mednarodnih odnosov (Little 2005, 371).

³⁷ Goldsmith in Posner (2002a, S137) mednarodne pogodbe opisujeta kot zgolj »poskuse razlaganja delovanja z namenom omogočanja usklajevanja«.

³⁸ Kritik realizma, zlasti neorealistične različice, ne primanjkuje: podrobno razpravo o tem ponuja na primer Keohane (1986b).

³⁹ To trditev potrjuje tudi intenzivna uporaba mednarodnopravnih argumentov v razpravah o utemeljenosti ameriškega oboroženega napada na Irak leta 2003, analizirana v pod poglavju 5.4.3 te disertacije.

Institucionalisti z realisti delijo racionalistično metodologijo in temeljna izhodišča glede mednarodnih odnosov: ključni delovalci v mednarodnem sistemu so države kot unitarni⁴⁰ in racionalni⁴¹ delovalci (Keohane 1984) s stalnimi in zunanje (eksogeno) določenimi preferencami (Ruggie 1998a, 27), ki v anarhičnem mednarodnem okolju vselej težijo k povečevanju lastnih interesov. Vendar pa za razliko od realistov menijo, da anarhičnost mednarodnega sistema ne vodi neizbežno v tekmovalnost med državami in ne onemogoča razvoja trajnejših vzorcev sodelovanja (Young 1983). Z uporabo naprednih družboslovnih metodologij, kot so teorije igre, institucionalisti dokazujejo, da je pod določenimi pogoji sodelovanje med državami mogoče na širokem spektru gospodarskih, varnostnih in drugih področij,⁴² kljub odsotnosti hegemonkega igralca (naddržavne oblasti), ki bi uveljavljal spoštovanje obljub (Axelrod in Keohane 1985). Takšno sodelovanje omogočajo in spodbujajo mednarodni režimi in mednarodne institucije (v nadaljevanju: institucije⁴³), kot je mednarodno pravo, ki blažijo destabilizacijske učinke anarhičnega okolja, zlasti problem nesodelovalnega obnašanja oziroma odstopa⁴⁴ v mednarodnih pogajanjih. S proučevanjem narave in vloge mednarodnih režimov in institucij pri spodbujanju sodelovanja v mednarodnem sistemu se ukvarjajo različni avtorji,⁴⁵ zaradi analitične poenostavitve pa so v nadaljevanju opredeljena

⁴⁰ Za razliko od realistov pa večina institucionalistov držav ne dojema kot »resničnih« delovalcev z jasno določenimi »nacionalnimi« interesi, temveč kot pravne fikcije, ki kopičijo oziroma združujejo interese in preference svojih državljanov (Thompson 2002, 291-294; Abbott 2004, 134).

⁴¹ Racionalnost pomeni, da imajo delovalci v vsaki situaciji stalne, rangirane preference glede možnih izidov ter da pri oblikovanju odločitev vselej tehtajo stroške in koristi alternativnih možnosti z namenom maksimiranja koristi (Keohane 1984, 27).

⁴² Večina institucionalistov se osredotoča na področja, kot so gospodarski in trgovinski odnosi, varstvo okolja, telekomunikacije in podovna področja, manj pa na področja visoke politike, kot so varnostne zadeve, kjer so možnosti sodelovanja manjše (Lipson v Mearsheimer 1995, 16-17).

⁴³ V sodobni institucionalistični literaturi se pojma »režimi« in »institucije« uporabljata medsebojno zamenljivo (Keohane 1988, 384; Mearsheimer 1995, 8), različne definicije režimov in institucij pa obravnavata predvsem Krasner (1983, 2) in Keohane (1988, 384, op. 2 in 1989, 3).

⁴⁴ O problemu odstopa oziroma goljufanja, ki je po mnenju institucionalistov glavna ovira sodelovanja v mednarodnem sistemu, več Keohane (1984), Axelrod in Keohane (1985) in Oye (1985).

⁴⁵ Tako avtorji, ki bi jih bilo mogoče uvrstiti v različne tabore realizma (Krasner 1983; Grieco 1988) in liberalizma (Keohane 1984; Young 1986), kot tudi avtorji, ki se prištevajo k teorijam kolektivne varnosti ter predstavniki kritičnih teorij (Mearsheimer 1995). Grieco (1988, 485) ugotavlja, da je mogoče zametke prevladujočega sodobnega (neoliberalističnega) institucionalizma najti v teorijah funkcionalne integracije iz štiridesetih in petdesetih let prejšnjega stoletja ter v teorijah regionalne integracije iz šestdesetih let prejšnjega stoletja. Tretja generacija liberalističnega institucionalizma se je razvila v obliki teorij transnacionalizma in kompleksne soodvisnosti v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Keohane in Nye 1977).

nekatera skupna oziroma prevladujoča izhodišča in spoznanja, ki so posebej merodajna za proučevanje mednarodnega prava v kontekstu mednarodne politike v disertaciji.⁴⁶

Institucionalisti so prepričani, da lahko institucije kot razmeroma stalni, povezani in formalizirani vzorci pravil in postopkov oblikovanja odločitev, ki predpisujejo vloge, omejujejo delovanje in oblikujejo pričakovanja delovalcev (Keohane 1989, 3), vplivajo na preračunavanje držav glede najboljše strategije za maksimiranje lastnih interesov in jih prepričajo v dolgoročne koristi sodelovalnega ravnanja (Axelrod in Keohane 1985, 248-250). Ta učinek je dosežen na različne načine: na primer z institucionalizacijo dolgoročnih izgub, ki jih prinašajo povračilni ukrepi zaradi nesodelovalnega vedenja v razmeroma trajnih odnosih, pa tudi zaradi ugleda, ki ga prinaša spoštovanje dogovorov, oziroma zaradi strahu pred izgubo ugleda, ki ga prinaša kršenje dogovorov (Guzman 2006). Institucionalizacija odnosov na enem vsebinskem področju lahko ima tudi dodaten učinek – poveča lahko sodelovalno obnašanje na drugih področjih zaradi nevarnosti, da se bo država, ki je bila »žrtev« nesodelovalnega obnašanja na enem vsebinskem področju, »maščevala« z odstopom od sodelovanja na drugem področju.⁴⁷ Poleg tega lahko institucije izboljšujejo sodelovanje tudi z zagotavljanjem pretok nepristranskih informacij med sodelujočimi državami ali z vzpostavljanjem nadzornih mehanizmov⁴⁸ in tudi na ta način zmanjšujejo nevarnost goljufanja (Keohane 1984 in 1989).

Institucije imajo še nekatere druge funkcije v mednarodnih odnosih. Med drugim obnašanje držav omejujejo tudi s formalizacijo pričakovanj udeleženih držav (na primer v obliki mednarodne pogodbe, ki določa pravila ravnanja), ki se razvijajo na podlagi morebitnih skupnih interesov na določenem področju (Burchill 2005, 65; Byers 1995, 122); delujejo kot institucionalni forum za mednarodna pogajanja in stična točka za usklajevanje decentraliziranih dejavnosti (Krasner 2002, 266); zmanjšujejo transakcijske stroške individualnih dogovorov (Keohane 1984, 88-96; Keohane in Martin 1995, 42); povečujejo kontinuiteto, stabilnost in predvidljivost mednarodnih odnosov (Byers 1995, 122; Burchill 2005, 65) ter lajšajo in

⁴⁶ Opisana perspektiva je še najbližje prevladujoči in najbolj razviti (neo)liberalistični različici, katerih najvplivnejša predstavnik sta Keohane in Young. Disertacija se izogiba pridevku »neoliberalistični« zaradi razširjenosti normativnega pomena »neoliberalizma« kot določene gospodarske ali zunanjepolitične usmeritve; takšen terminološki redukcionizem je v skladu s sodobno literaturo s področja, ki se uvršča v obravnavani teoretski pristop (Lamy 2005, 207).

⁴⁷ Na primer s prekinitvijo trgovinskih odnosov.

⁴⁸ Številni mednarodni dogovori zahtevajo in spodbujajo izmenjavo informacij ter vzpostavljajo formalne mehanizme nadzora (primer je Mednarodna agencija za atomsko energijo), uveljavljanja dogovorov ali kaznovanja kršiteljev (na primer v okviru Svetovne trgovinske organizacije), čeprav države načeloma nerade sprejemajo avtoritativno mednarodno presojo medsebojnih sporov (razmeroma šibka pristojnost Meddržavnega sodišča ponazarja ta problem).

spodbujajo vključevanje šibkih držav v sisteme sodelovanja (Dunne in Schmidt 2005, 171). Sodelovanje v okviru institucij je po mnenju institucionalistov v racionalnem interesu vseh držav kot racionalnih in sebičnih delovalcev, ki iščejo najbolj učinkovite načine dolgoročne maksimiranja svojih individualnih interesov.

Čeprav se institucionalisti izogibajo izrecni razpravi o »mednarodnem pravu«, ⁴⁹ pojem »institucij« kot *obstoje in povezanih pravil in praks, ki predpisujejo vloge, omejujejo dejavnosti in oblikujejo pričakovanja delovalcev*, v ušesih mednarodnega pravika zveni kot sinonim za »mednarodno pravo«. ⁵⁰ Vendar pa Abbott, ki je med prvimi uporabil izhodišča in spoznanja institucionalističnega pristopa mednarodnih odnosov v mednarodnopravni literaturi, opozarja, da nobena od prevladujočih definicij institucij oziroma režimov ni povsem usklajena »z uveljavljenimi opisnimi kategorijami mednarodnega prava, kot so običajno mednarodno pravo, pogodbeno pravila in mednarodne organizacije« (Abbott 1989, 339). Taubman (2005, 171) meni, da bi bilo mogoče mednarodno pravo v jeziku institucionalizma razumeti kot zlitino številnih institucij na vsebinsko specifičnem področju, kot je na primer mednarodno pomorsko pravo ali mednarodno pravo uporabe sile.

Enako kot to velja za druge institucije, je tudi mednarodno pravo z vidika institucionalistične perspektive (vsaj v njeni prevladujoči racionalistični različici) zgolj »namensko ustvarjena rešitev različnih problemov kolektivnega delovanja« (Hurrell 2000, 329). Države v končni fazi ustvarjajo in vzdržujejo mednarodno pravo zaradi maksimiranja svojih individualnih ali skupnih interesov znotraj določenih institucionalnih omejitev, zato njegova oblika in vsebina neizbežno odražata individualne ali kolektivne preference držav, ki ga ustvarjajo. Mednarodno pravo je torej v institucionalistični koncepciji odraz eksogenih (zunanje predpostavljenih) in stalnih državnih preferenc ter njihovih strateških preračunavanj glede najbolj učinkovitih načinov uveljavljanja dolgoročnih interesov. Kot takšno je podvrženo destabilizirajočim vplivom kratkoročnih političnih sprememb, kot so spremembe v razmerjih moči med državami in ravnanje močnih držav v nasprotju z mednarodnim pravom (Keohane

⁴⁹ Simmons (2001, 272) ugotavlja, da se je pojem »mednarodno pravo« v eni glavnih ameriških politoloških publikacij, *American Political Science Review*, med leti 1919 in 2000 pojavil le petkrat. Reus-Smit (2005, 361) meni, da je razlog za to tako v prevladujoči uporabi ekonomskih teorij in metodologij v institucionalistični analizi, kot v strahu pred pretirano »provokativno« terminologijo v obdobju nesporne prevlade realizma v disciplini mednarodnih odnosov (podobno Arend 1999, 5). Po koncu hladne vojne pa so prav institucionalisti na čelu ponovnega zbliževanja mednarodnih odnosov in mednarodnega prava (na primer Young 1992; Keohane 1997; Hurrell 1993 in 2000; Holzgrefe in Keohane 2003).

⁵⁰ Slaughter (1993, 220) celo pripominja, da institucionalisti zgolj »ponovno izumljajo mednarodno pravo v jeziku racionalne izbire«.

1984, 85-109). Ta vpliv pa je enosmeren: mednarodno pravo nima neodvisnega vpliva na spremembe vitalnih nacionalnih interesov in preferenc, ki so po mnenju institucionalistov določeni od zunaj in stalni (Byers 1995, 133-135). Povedano drugače, spremembe v razmerjih moči med ključnimi državami kot neodvisna spremenljivka pojasnjujejo spremembe v mednarodnem pravu kot odvisni spremenljivki, mednarodno pravo pa je kvečjemu posredujoča določilnica sprememb v političnem ravnanju in izidih (Byers 1995, 133-135), ki vpliva na strateško preračunavanje delovalcev glede možnih izbir. Kar zadeva pravoslovna vprašanja, kot so vprašanja virov in vsebine mednarodnega prava, je mogoče ugotoviti, da institucionalisti sprejemajo vse tradicionalne vire mednarodnega prava (mednarodne pogodbe, običajno mednarodno pravo in obča načela), vendar se v praksi osredinjajo zlasti na tiste, ki izrecno odražajo prostovoljni dogovor med državami, torej na mednarodne pogodbe (Goldsmith in Posner 2002b; Byers 1995, 132; Abbott 2004, 135).

2.2.1.3 Konstruktivizem

Jedro do sedaj obravnavanih racionalističnih pristopov je predpostavka, da so države kot ključni delovalci mednarodnega sistema neke vrste politični *homines economici*, katerih glavni cilj je maksimiranje lastnih interesov in koristi v okviru omejitev, ki izvirajo iz njihovih različnih zmogljivosti, razporeditve moči in drugih strukturnih dejavnikov. Interesi držav (in drugih delovalcev) so koncipirani kot stalni, zunanje določeni in praviloma utemeljeni na materialnih dejavnikih. Konstruktivizem⁵¹ pa gradi na drugačni analizi, metodologiji in razumevanju družbenega okolja in motivacij delovalcev in postavlja pomemben ontološki izziv racionalističnemu dojemanju odnosa med delovalci in strukturo mednarodnega sistema.

⁵¹ Zasluge za utrditev konstruktivizma na teoretskem polju mednarodnih odnosov se najpogosteje pripisuje Wendtu (1992), intelektualne korenine konstruktivizma pa je mogoče med drugim zaslediti tudi v delih britanskega teoretika Bulla (1977/1995), Wighta (1987 in 1992) in drugih predstavnikov t. i. angleške šole mednarodnih odnosov (teorija mednarodne skupnosti).

Konstruktivist⁵² poudarjajo, da niti identiteta držav (in drugih delovalcev) niti njihovi interesi niso zunanje določeni, temveč so družbeno oblikovani: porajajo, oblikujejo in preoblikujejo se odnosno, v procesih družbenih interakcij med državami in drugimi delovalci (Wendt 1995, 71-71; Ruggie 1998a, 27 in 1998b, 879). Države (in drugi delovalci) v procesih medsebojnih interakcij vzpostavljajo različne oblike (formalnih in neformalnih) družbenih struktur, ki vključujejo poleg materialnih dejavnikov tudi nematerialne (idejne) dejavnike, kot so jezik, kultura, znanje, norme, pravila in institucije (Wendt 1995, 8; Ruggie 1998b, 879). Te idejne družbene strukture ustvarjajo skupne oziroma intersubjektivne⁵³ kategorije pomenov in pričakovanj glede mednarodnega življenja, definirajo standarde primerne ravnanja, ki vodijo (omejujejo in/ali omogočajo) družbeno delovanje ter vplivajo na oblikovanje in spreminjanje identitet in interesov delovalcev (Wendt 1995, 73).⁵⁴

Ruggie (1998b, 879) poudarja, da imajo idejni dejavniki v konstruktivistični analizi hkrati instrumentalno in normativno vlogo: na ravnanje vplivajo tako skozi proces instrumentalnega preračunavanja kot tudi skozi socializacijski proces ponotranjanja občutka obveznosti, ki lahko v določenih okoliščinah države vodi v »ponovno definiranje njihovih interesov ali celo njihovega dojemanja samih sebe« (prav tam, 868). Identitete in interesi držav in drugih delovalcev so torej družbeno oblikovani in preoblikovani v procesu interakcij znotraj različnih družbenih struktur, te strukture pa se lahko, čeprav so razmeroma trajne, tudi same spreminjajo pod povratnim vplivom interakcij med delovalci in razvojem njihovih družbeno vzpostavljenih identitet (Wendt 1995, 76). Ta »dvojnost strukture« (Giddens v Brunnée in Toope 2001, 30) temelji na dejstvu, da strukture družbeno ravnanje *omejujejo*, vendar ga hkrati tudi *omogočajo* in se zato lahko spreminjajo v procesu trenja družbenega ravnanja ob parametre teh struktur. Temeljna ontološka predpostavka konstruktivizma je torej predpostavka

⁵² Tudi konstruktivizem ni enovit teoretski pristop, temveč je mogoče opaziti različne miselne tokove, ki se uvrščajo v konstruktivizem ali črpajo iz konstruktivističnih predpostavk. Definicije konstruktivizma ter kategorizacijo in analizo njegovih različic je mogoče najti v številnih delih (med drugimi Wendt 1992 in 1999, Katzenstein 1996, Finnemore in Sikkink 1998, Price in Reus-Smit 1998, Checkel 1998, Kubáľková in drugi 1998 ter Katzenstein in drugi 1999). Reus-Smit (2002) razlikuje tri temeljne tokove sodobnega konstruktivizma v disciplini mednarodnih odnosov: Wendtov sociološki institucionalizem, avtorje, ki gradijo na Habermasovem modelu komunikacijskega delovanja ter tiste, ki izhajajo iz Foucaultove genealoške analize diskurza. Finnemore in Sikkink (2001, 394) opredeljujeta številne druge teoretične podlage, na katere se opirajo različni avtorji, med njimi teorije delovalcev in kulture, Deutscheve ideje o varnostnih skupnostih, teorije organizacijskega vedenja, teorije o družbenih gibanjih in mediacijske teorije.

⁵³ Več o konceptu intersubjektivnosti Adler (1997, 327-328).

⁵⁴ Kot piše Reus-Smit (2005, 362), idejne strukture določajo perspektivo, s katere delovalci opazujejo, razumejo in razlagajo materialno dejanskost in v skladu s katero oblikujejo svoje dožemanje samih sebe ter opredeljujejo svoje preference.

o medsebojnem vzpostavljanju delovalca in strukture. Identitete, interesi in dejansko ravnanje držav se porajajo v procesih medsebojnih interakcij, ki potekajo v okviru bolj ali manj formalnih družbenih struktur, hkrati pa države s svojo dejansko prakso in medsebojnimi interakcijami te strukture reproducirajo in jih občasno povratno tudi spreminjajo.⁵⁵

S tega zornega kota je tudi mednarodno pravo po svoji naravi dvojna družbena struktura: je hkrati družbeno-politično *vzpostavljeno* (konstituirano) in družbeno-politično *vzpostavljajoče* (konstitutivno). Pravila in institucije mednarodnega prava se oblikujejo in spreminjajo v procesih mednarodne politike, hkrati pa ta pravila in institucije povratno oblikujejo in spreminjajo mednarodno politiko. Jedro konstruktivistične koncepcije mednarodnega prava in mednarodne politike je torej prepričanje, da sta tako mednarodno pravo kot mednarodna politika družbeno pogojena, odnos med njima pa je dialektičen: sta intimno prepletena in medsebojno vzpostavljajoča (Simpson 2000, 457). Mednarodno pravo ima zato neizbežno dvojno naravo: je odraz identitet in interesov držav ter razporeditve materialnih zmogljivosti v mednarodnem sistemu, hkrati pa »družbeni artefakt, ki utrjuje identitete, interese in moč« (Steinberg in Zasloff 2006, 82).

Konstruktivisti dojemajo mednarodno pravo kot sklop zavezujočih pravil, ki določajo merodajne delovalce v mednarodni skupnosti in opredeljujejo »kaj šteje za veljavno in primerno ravnanje v določenih okoliščinah« (Barnett 2005, 255; podobno Westra 2007, 4-5). Mednarodna pravna pravila se porajajo, uporabljajo, razlagajo in pod določenimi pogoji spreminjajo skozi stalen dialog med *normativnim* in *dejanskim* (Kratochwil 1989), skozi procese mednarodnih političnih interakcij, ki same potekajo v okviru mednarodnega prava. Kakor države s svojim ravnanjem kontinuirano podpirajo, ponovno razlagajo, zavračajo ali kršijo pravila mednarodnega prava, tako se ta pravila bodisi utrjujejo bodisi postopno razkrajajo ali spreminjajo. Konstruktiviste zato zanima tudi dejansko ravnanje držav in povratni vpliv tega ravnanja na mednarodno pravo. Dejansko ravnanje vključuje tako fizična (materialna) dejanja, kot tudi retoriko kot obliko »praktičnega razlogovanja« (Kratochwil 1989; Hurrell 2000), ki ima ključno vlogo v procesu družbenega vzpostavljanja (Finnemore in

⁵⁵ Čeprav je tako koncipiran obojestransko vzpostavljajoč odnos na empirični analitični ravni težko operacionalizirati (Checkel 1998, 332), omogoča ta konstruktivistična ugotovitev širše in bolj dinamično razumevanje mednarodne sistemske strukture (Price in Reus-Smit 1998, 267).

Sikkink 2001, 402).⁵⁶ Konstruktivistii so tako pripravljeni iskati pravila mednarodnega prava v različnih »normativnih izrazih« (virih), vključno s prakso držav, ki pomaga ugotavljati pravila običajnega mednarodnega prava ter razlagati pomen določb mednarodnih pogodb (Abbott 2004, 139).

Na ravni družboslovne analize konstruktivizem odpira pot širšemu dojemanju mednarodnega prava kot pojasnjevalnega dejavnika dejanskega ravnanja držav v mednarodnih odnosih. Kot rečeno, je v racionalistični utilitaristični koncepciji družbenega delovanja vloga mednarodnega prava omejena na zunanji urejevalni okvir, ki nima (znatnega) neodvisnega normativnega vpliva na oblikovanje političnih odločitev, temveč deluje zgolj kot instrumentalno oziroma funkcionalno sredstvo lajšanja sodelovanja med delovalci z vnaprej določenimi identitetami in interesi. Nasprotno pa ima v konstruktivistični koncepciji mednarodno pravo ključno vlogo pri samem oblikovanju identitet in interesov delovalcev ter posledično pri spreminjanju njihovega ravnanja (Keohane 1997; Hurrell 2002; Reus-Smit 2004c, 21; Slaughter 2004, 33-34). Konstruktivistii sicer prav tako poudarjajo, da je temeljna funkcija mednarodnega prava urejevalna: mednarodno pravo prvotno deluje kot okvir, ki vzpostavlja sorazmerno stabilne vzorce mednarodnih političnih interakcij in opredeljuje standarde ravnanja, ki delovalce vodijo pri oblikovanju odločitev in dejanskem delovanju oziroma kot okvir, znotraj katerega lahko države uveljavljajo svoje individualne ali skupne interese (Finnemore in Sikkink 1998, 891; Onuf 1998, 59; Hurrell 2002, 186).

Vendar pa delujejo po mnenju konstruktivistov vsebinska in institucionalna pravila mednarodnega prava tudi na globlje načine. Njihov namen ni zgolj omejevanje, temveč predvsem *omogočanje* državnega ravnanja, z določitvijo identitet delovalcev in kategorizacijo ravnanj, ki tvorijo določene oblike organiziranega družbenega delovanja (Hurrell 2002, 186). Tvorijo okvir, znotraj katerega delovalci strukturirajo svoje dojemanje dejanskih okoliščin in na ta način vplivajo tako na racionalno preračunavanje najučinkovitejših strategij za uveljavljanje posameznih interesov kot tudi na samo oblikovanje interesov držav ter njihovo dojemanje lastnih identitet in interesov v procesu oblikovanja odločitev (Herrmann in Shannon 2001, 623; Hurrell 2002, 186). Poleg tega pravila mednarodnega prava sploh omogočajo

⁵⁶ Pomembno je namreč, kako države (in drugi delovalci) dojemajo pomen svojega ravnanja in medsebojnih interakcij. Pomen, ki ga države pripisujejo svojemu ravnanju ne izhaja iz individualnih prepričanj, temveč iz skupnih oziroma intersubjektivnih prepričanj, ki se razvijajo prek procesa komunikacije različnih razlagalnih argumentov (interpretacij) o pomenskih oblikah družbenega delovanja. Razlagalne tehnike pomagajo ugotoviti pomen, ki ga delovalci pripisujejo svojemu ravnanju in ravnanju drugih delovalcev - pomen, ki je pogojen s prej obstoječimi intersubjektivnimi pomeni, vpetimi v jezik in druge diskurzivne simbole (Kratochwil in Ruggie 1986; Kratochwil 1989).

mednarodne politične interakcije, s tem ko definirajo države kot delovalce v mednarodnem sistemu, opredeljujejo merodajne kategorije družbenega ravnanja ter sodoločajo in spreminjajo dojemaje lastnih identitet in interesov držav (Kratochwil 1989 in 2000; Onuf 1989 in 1998; Finnemore 1996a; Jepperson in drugi 1996; Finnemore in Sikkink 1998; Ruggie 1998b; Hurrell 2002, 186). Tako mednarodno pravo oblikuje in preoblikuje prostor, v katerem so skupna prepričanja, institucije in racionalno preračunavanje utemeljena in v katerem soobstajajo, s tem pa posledično posredno sooblikuje (če že ne določa) mednarodne politične izide.

Nekateri konstruktivisti na temelju različnih diskurzivnih teorij, zlasti Habermasovega modela komunikacijskega delovanja,⁵⁷ poudarjajo tudi tretjo, *komunikacijsko* funkcijo mednarodnega prava (Kratochwil 1989; Onuf 1989; Risse 2000; Johnstone 2003; Bjola 2005). Pravila mednarodnega prava delujejo kot sredstvo sporočajo individualnih in oblikovanja intersubjektivnih normativnih prepričanj o zaželenih in primernih oblikah družbenega ravnanja (Kratochwil in Ruggie 1986, 764; Kratochwil 1989, 11). Izražajo in sporočajo intersubjektivne pomene, na podlagi katerih delovalci medsebojno komunicirajo ter v procesih javnega utemeljevanja mednarodnih političnih odločitev in ravnanja oblikujejo, ocenjujejo, sprejemajo ali zavračajo (spodbijajo) trditve o veljavnosti konkretnih interesov in identitet ter primernosti konkretnega ravnanja, na ta način pa povratno vplivajo na (kolektivno) dožemanje teh interesov, identitet in primerne ravnanja. Mednarodno pravo torej vzpostavlja komunikacijski okvir, znotraj katerega delovalci *razpravljajo* o vprašanih »legitimnih identitet, namenov in strategij« (Reus-Smit 2004c, 23) in na ta način, zlasti ko komunikacija in razlogovanje postaneta rutinska, pomagajo spodbujati (če že ne prepričati) delovalce k določenemu ravnanju (Armstrong in drugi 2007, 29).

Konstruktivisti torej mednarodno pravo razumejo kot večplastno idejno družbeno strukturo, ki se poraja v procesih mednarodnih političnih interakcij. Uporaba mednarodnih pravnih pravil v procesu oblikovanja odločitev je dinamičen in krožni proces, v katerem države mednarodnega prava ne uporabljajo mehanično, temveč njihovo vsebino s stalno razlago (interpretacijo) in ponovno razlago (reinterpretacijo) tudi reproducirajo in spreminjajo (Keohane 1997, 492), medtem ko mednarodno pravo istočasno tvori ta razlagalni okvir in določa pogoje razlage. Proces ustvarjanja pravil in institucij skozi diskurzivni politični proces, ki ga vodijo intersubjektivna prepričanja, norme in vrednote, je hkrati proces ponotranjanja

⁵⁷ Odlično razpravo o uporabi Habermasove diskurzivne teorije pri proučevanju mednarodne politike ponuja med drugimi Risse (2000).

novih dojemanj lastne identitete in interesov ter identitete in interesov drugih držav, ne zgolj proces ustvarjanja zunanjih omejitev ravnanja držav (Wendt 1992, 417). Mednarodno pravo je tako po eni strani produkt mednarodne politike, vendar jo hkrati povratno omejuje *in* oblikuje: predpisuje zavezujoče institucionalne in vsebinske parametre primerne ravnanja držav, skozi proces socializacije sooblikuje identitete in interese delovalcev ter kategorizira oblike mednarodnega delovanja, institucionalizira, izraža in sporoča skupna pričakovanja in prepričanja, ki tvorijo argumentativni okvir utemeljevanja državnega ravnanja (Beck in drugi 1996, 126-129; Armstrong in drugi 2007, 29-31). Gledano iz nasprotnega zornega kota: mednarodni politični procesi potekajo v okviru vsebinskih in institucionalnih pravil mednarodnega prava, ki jih delovalci »definirajo in redefinirajo prek svoje diskurzivne prakse« (Reus-Smit 2004b, 2). Pravila in institucije mednarodnega prava torej niso zgolj zunanji urejevalni standardi oziroma vedenjski vzorci, ki (lahko) lajšajo maksimiranje predhodno določenih individualnih ali vzajemnih interesov držav, temveč skozi proces ponotranjanja novih dojemanj lastne identitete in interesov ter skozi diskurzivni proces mednarodnopravnega utemeljevanja in ocenjevanja konkretnih državnih politik in ravnanja, omejujejo in sooblikujejo mednarodne politične odločitve, ravnanje in izide.

2.2.1.4 Pravni pozitivizem

Čeprav segajo korenine pravnega pozitivizma vsaj v 17. stoletje,⁵⁸ se je kot prevladujoča pravna filozofija v disciplini mednarodnega prava uveljavil v 19. in 20. stoletju,⁵⁹ ko je počasi izrinil prej prevladujočo šolo naravnega prava. Pozitivizem vključuje širok spekter različnih teoretskih pristopov in metodologij,⁶⁰ ki jih na ravni proučevanja mednarodnega prava združuje predpostavka, da je mednarodno pravo, kot vsako pravo, objektivno dano dejstvo (Fastenrath 1993, 306) ter da se mora pravna teorija ukvarjati z empiričnim proučevanjem *veljavnega* prava (prava, kot *je* - *lex lata*) na podlagi opazovanja dejanskih interakcij med državami in ne z moralnim teoretiziranjem o *možnostih* prava (prava, kot *naj bi bilo* - *lex ferenda*).

Tradicionalna pozitivistična koncepcija mednarodnega prava dojema mednarodno pravo kot sistem ali sklop pravnih pravil, ki izvirajo iz skupne volje držav, izražene v mednarodnih

⁵⁸ Zametke pravnega pozitivizma je mogoče med drugim najti v delih avtorjev kot so Moser, Vattel, Zouche, Bynkershoek in drugi.

⁵⁹ Med najpomembnejše predstavnike se uvrščajo Schwarzenberger, Oppenheim, Austin, Westlake, Kelsen, Hart in Weil.

⁶⁰ Podrobnejšo analizo posameznih različic pozitivizma nudi na primer Fastenrath 1993.

pogodbah ali v procesu oblikovanja običajnega mednarodnega prava in ki so nevtralna, objektivna in ločena od *nepravne* sfere oziroma od širšega političnega konteksta. Temeljni teoretski predpostavki te koncepcije sta državni voluntarizem ter avtonomnost in objektivnost mednarodnega prava.⁶¹ Predpostavka o voluntaristični naravi mednarodnega prava ostaja do danes »prevladujoč aksiom mednarodnega političnega sistema« (Henkin 1995, 27).⁶² V skladu s to predpostavko je temelj obveznosti mednarodnega prava (skupna oziroma večinska) volja držav izražena bodisi v obliki pogodb, običajev ali morebitnih drugih izrazov skupnega soglasja (Slaughter in Ratner 1999, 293).⁶³ Oblikovanje odločitev o vprašanjih, ki niso urejena s takšnimi pravili, ostaja v politični diskreciji posameznih držav: »Če ni mogoče najti pravila pogodbenega ali običajnega mednarodnega prava, ki bi državi (ali drugim subjektom mednarodnega prava) nalagala obveznost določenega ravnanja, lahko subjekt v pravnem smislu ravna, kakorkoli želi« (Kelsen 1952, 305). Druga predpostavka pozitivistične koncepcije mednarodnega prava je, da je mednarodno pravo objektivni in empirično preverljiv pojav, ki ga je mogoče razlikovati od širših družbeno-političnih pojavov, na podlagi in v kontekstu katerih se mednarodnopravna pravila razvijajo (McWhinney 1987, 36; Beck in drugi 1996, 56; Simma in Paulus 1999, 304). Pozitivisti se zato osredotočajo na čisto pravoslovno opisno analizo prava *kot je* (*lex lata*), le-to pa izenačujejo z *besedilom* pozitivnih pravnih pravil, ki je »končni produkt« normodajnih procesov in ga je mogoče najti v formalnih pravnih virih, ki jih določa sama pozitivistična doktrina, ter s *pomenom* tega besedila, ki ga je mogoče določiti s čistimi semantičnimi operacijami (Fastenrath 1993, 307). Pravna pravila naj bi bilo tako mogoče najti s »transempirično metodo« (d'Amato 1967, 509), z uporabo statičnih,

⁶¹ Tako voluntaristična predpostavka kot predpostavka objektivnosti in ontološke čistosti mednarodnega prava, sta v sodobni pravni teoriji predmet številnih kritik, predvsem s strani postpozitivističnih teorij, kot sta feministična šola (zlasti Charlesworth in Chinkin 2000) in pristop kritičnih pravnih študij oziroma šola *New Stream* (zlasti Koskeniemi 1989/2006 in 1991 ter Kennedy 1999).

⁶² Sodobni predstavniki analitičnega pozitivizma se pri utemeljevanju veljavnosti mednarodnega prava bolj kot na njegovo voluntaristično razsežnost osredinjajo na vprašanje njegove systemske enotnosti (Simma in Paulus 1999, 304), ki jo utemeljujejo bodisi v »temeljni normi« (Kelsen 1934) bodisi v enotnosti »primarnih in sekundarnih pravil« (Hart 1961/1992). Čeprav sta imeli obe »systemske koncepciji« mednarodnega prava izjemen vpliv na razvoj pozitivistične doktrine, njuna analiza presega okvir te disertacije. Podrobnejše razprave ponujajo številni drugi avtorji, med njimi Simma in Paulus (1999).

⁶³ Države kot ključni mednarodni delovalci ustvarjajo mednarodno pravo z usklajevanjem svojih volj oziroma z oblikovanjem večinskega dogovora o vsebini specifičnih pravil ravnanja ter o priznanju zavezujoče narave teh pravil (Tunkin 1983, 63; Simma in Paulus 1999, 303), bodisi s sklepanjem mednarodnih pogodb bodisi s sodelovanjem v določenih vzorcih dejanskega ravnanja, ki vodijo v razvoj običajnega mednarodnega prava (Beck in drugi 1996, 56; Orford 2000, 505).

formalnih meril, povsem neodvisno od moralnih oziroma političnih dejavnikov ali subjektivnih preferenc analitika.⁶⁴

Po drugi strani pa sodobni pravni pozitivisti priznavajo, da so pravila, načela in koncepti mednarodnega prava po svoji naravi do določene mere pomensko odprti oziroma epistemološko negotovi, zato končne ali »resnične« vsebine pomensko odprtih pravnih pravil ni mogoče enostavno ugotoviti na abstraktni ravni, temveč le z razlagalno analizo v konkretnem primeru (Klabbers 2006, 298; Kammerhofer 2007, 102). Vzrokov za takšno pomensko odprtost mednarodnih pravnih pravil je več, Klabbers (2006, 297-298) pa izpostavlja predvsem tri: prvič, mednarodna pravna pravila ponavadi bivajo v jezikovnih formah, jezik pa je neizbežno pomensko odprt – pomen konceptov in besed je zato nujno odvisen od nadaljnje razlage in »jezikovnih konvencij« (Fastenrath 1993, 312);⁶⁵ drugič, mednarodna pravna pravila so ponavadi rezultat prostovoljnih sporazumov in torej praviloma odražajo politični kompromis, ki je pogosto dosežen na račun pomenske jasnosti in natančnosti ter uporabe konceptov in besed, ki nimajo uveljavljenih ali splošno priznanih pomenov;⁶⁶ in tretjič, pravila, ki izhajajo iz konkretne dejanske izkušnje, so ponavadi posplošena z namenom zagotoviti njihovo uporabo v podobnih prihodnjih primerih, posploševanje pa neizbežno pomeni izgubo pomenske zaprtosti in jasnosti. Kljub temu pa mednarodnopravna pravila ne morejo biti *povsem* nedoločna: njihova sorazmerna pomenska določnost oziroma določljivost je bistvena predpostavka *normativnosti* mednarodnega prava *qua* prava (Fastenrath 1993, 312) ter njegove nevtralnosti in objektivnosti (Paulus 2001, 732).

Spoznanje, da so pravila mednarodnega prava do določene mere pomensko odprta, omogoča bolj dinamično razumevanje narave, razvoja in vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni politiki. Pomenska odprtost mednarodnega prava namreč omogoča določeno prilagajanje njegovih pravil, načel in konceptov posebnostim in spremembam dejanskega konteksta, v katerem mednarodno pravo deluje in ki lahko povratno vplivajo tudi na

⁶⁴ Izvenpravni argumenti so za pozitivistično pravno analizo nepomembni. Med najbolj znanimi izrazi takšne pozitivistične redukcije je Kelsnova »čista teorija prava«, ki »opisuje zgolj pravo in skuša iz predmeta tega opisa izvzeti vse, kar ni striktno pravo: njen namen je osvoboditi *znanost* prava vseh tujkov« (Kelsen 1934; podobno Hart 1958).

⁶⁵ Zato ni presenetljivo, da so vprašanja razlage pomena pravnih pravil med najpomembnejšimi pravoslovnimi vprašanji mednarodnega prava.

⁶⁶ Stopnja pomenske odprtosti pravil mednarodnega prava se razlikuje glede na vsebinsko področje in vir mednarodnega prava. Byers (1999, 37) ugotavlja, da so pravila običajnega mednarodnega prava praviloma manj določna kot pogodbeni pravila, čeprav tudi pogodbeni določila niso pomensko povsem določna.

spremembe normativnega dojemanja na mednarodni ravni.⁶⁷ Številni sodobni pozitivisti (med drugimi Jennings 1981, 39; Simma in Paulus 1999, 306) zato poudarjajo, da mora pozitivistična doktrina bolj upoštevati vpliv dinamičnega spreminjanja mednarodnega okolja in da mora v ta namen predvsem razširiti spekter in razumevanje virov mednarodnega prava ter omiliti tradicionalni strogi formalizem metod njegove razlage.⁶⁸ Simma in Paulus (1999, 307) sta prepričana, da omogoča sodobna pozitivistična doktrina virov prilagajanje mednarodnega prava razvojnim spremembam v mednarodnem družbeno-političnem okolju. Ob tem opozarjata, da takšno prilagajanje včasih res poteka »na račun lepote tradicionalne teorije – njene jasnosti in [metodološke] strogosti« (Simma in Paulus 1999, 307), vendar pa sodobna pozitivistična doktrina s poudarjanjem sorazmerne avtonomnosti in objektivnosti mednarodnega prava, še naprej »varuje« njegovo normativnost ter ohranja njegovo transformativno moč,⁶⁹ ne da bi zanikala njegovo umeščenost v družbeno realnost (prav tam).⁷⁰ Tako omogoča upoštevanje vpliva širših, *nepravnih* dejavnikov, ki izvirajo iz realnega, družbeno-političnega konteksta, v katerem pravna pravila v določenem zgodovinskem trenutku nastajajo, se razlagajo in uporabljajo, ne da bi hkrati zanikala njegovo normativnost in empirično preverljivost.

Pozitivistična predpostavka voluntarizma in/ali systemske enotnosti na ravni mednarodnega prava pomeni, da izvirajo vsa mednarodnopravna pravila iz enega od tradicionalnih formalnih virov, ki izražajo kolektivno oziroma intersubjektivno voljo držav o *pravni* naravi specifičnih pravil. Pravila *mednarodnega* prava je tako mogoče najti z dedukcijo volje držav iz enega od formalnih pravnih virov, ki jih opredeljuje pozitivistična doktrina sama: predvsem mednarodnih pogodb, ki odražajo *izrecno* voljo držav, ali običajev, ki izražajo *tiho* (implicitno) voljo držav (Schachter 1991, 35; Arend 1999, 70-74; Simma in Paulus 1999,

⁶⁷ Problem pretirano čiste oziroma vrednostno nevtralne metode tradicionalnega (statičnega) pozitivizma je prav implicitno poudarjanje stabilnosti in statičnosti mednarodnega prava kot brezčasnega sistema (ali sklopa) *a priori* danih in objektivnih pravil, splošno uporabnih v vseh časovnih in prostorskih okoliščinah. Kot opozarja Gowlland-Debbas (2000, 279), lahko tako statično koncipirano mednarodno pravo v svoji »čisti« normativni sferi biva nemoteno od številnih sprememb v svetu dejanskosti, v katerem deluje, vse dokler razkorak med pravnim okvirom oziroma njegovo splošno uveljavljeno razlago in dejanskim okoljem ne postane izrazito očiten; v času družbene nestabilnosti in sprememb pa lahko postane takšna statična koncepcija v nekem trenutku nevzdržna.

⁶⁸ Statično vizijo mednarodnega prava zavrača večina sodobnih avtorjev, med njimi Jennings (1981), Byers (1995), Simma in Paulus (1999), Gowlland-Debbas (2000), Franck (2002), Bothe (2005).

⁶⁹ Pretvorba čiste aplikacije politike moči v pravno obveznost, prehod iz sfere *dejanskosti* v sfero *najstva*.

⁷⁰ Podobno Jennings (1981, 39): »Na prvi pogled se morda zdi strahopetno, na ta način izogniti se znanstveni nalogi [tradicionalnega pozitivizma]: vendar pa ima dovtetnost [za nove trende] to prednost, da omogoči prepoznavo narave spremembe, ko je ta enkrat zrela in pripravljena za kategorizacijo.«

305).⁷¹ Veljavne mednarodne pogodbe kot izrecni dogovori med formalno neodvisnimi suverenimi državami, ki zavezujejo le države pogodbenice, najbolj ustrezajo čisti voluntaristični koncepciji »pozitivnega« mednarodnega prava. Tunkin (1983, 63-64) opredeljuje dve fazi ustvarjanja pogodbenih pravil na podlagi usklajevanja volj držav: prva faza vključuje oblikovanje skupne volje glede besedila pogodbenih določil (vsebine specifičnih pravil ravnanja), druga faza pa se nanaša na oblikovanje skupne volje glede priznanja teh pravil kot pravno zavezujočih (na primer skozi proces podpisovanja in ratifikacij pogodb).⁷² Kot piše Arend (1999, 72), so mednarodne pogodbe najbolj zanesljiv dokaz pravnih pravil mednarodnega prava: če je določeno vsebinsko vprašanje oziroma področje urejeno z veljavno mednarodno pogodbo, ta pogodba skoraj nedvomno ustvarja pravna pravila, ki zavezujejo države pogodbenice.

Procesi ustvarjanja, ugotavljanja in razlage običajnega mednarodnega prava so precej bolj zapleteni in večplastni. Podobno kot pri pogodbenem pravu je mogoče tudi v tem primeru ločiti dve fazi nastajanja mednarodnega pravila (Tunkin 1983, 64). Prva faza vključuje oblikovanje skupne volje držav glede *dejanskega ravnanja*, ki je rezultat ponavljajoče se prakse držav oziroma nekega doslednega vzorca ravnanja. Vendar dosledno ravnanje samo po sebi še nima statusa zavezujočega pravila mednarodnega prava. Ta status pridobi (praviloma postopoma) v drugi fazi, v procesu razvoja t. i. *opinio juris sive necessitatis*, torej z oblikovanjem skupne volje oziroma soglasja večine držav o tem, da je določeno ravnanje *pravno* obvezno, dopustno ali nedopustno.⁷³ V skladu s splošnim pozitivističnim razumevanjem virov mednarodnega prava je torej treba za obstoj pravila običajnega mednarodnega prava dokazati tako objektivni kot subjektivni element običaja: pozitivno razsežnost, ki jo je mogoče opazovati (dejansko ravnanje držav) ter normativno razsežnost, ki

⁷¹ Vpliv *tradicionalne* pozitivistične doktrine virov se odraža tudi v določbi 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča (določba velja za avtoritativen »seznam« formalnih virov mednarodnega prava), ki šteje mednarodne pogodbe in mednarodni običaj med poglavitne formalne pravne vire mednarodnega prava. Vendar pa Statut pod vplivom sodobne pozitivistične koncepcije med poglavitne pravne vire uvršča tudi obča pravna načela, ki imajo v tradicionalni doktrini virov manj pomembno vlogo (Kelsen 1952) in se uporabljajo predvsem za zapolnjevanje pravnih praznin (Jennings 1981, 28-29). Statut na seznam kot pomožna pravna vira uvršča tudi sodne odločbe in »nauk najbolj kvalificiranih pravnih strokovnjakov različnih narodov« (Statut Meddržavnega sodišča, 38(1)(d). člen), ki jima sodobna pozitivistična doktrina virov pripisuje vse večji pomen pri ugotavljanju in razlaganju mednarodnih pravnih pravil v mednarodnih pogodbah in običajnem mednarodnem pravu; podrobneje o tem pišejo med drugimi Jennings (1981, 41-47), Škrk (1985) in Türk (2007, 60-61).

⁷² Samo dejstvo, da mednarodne pogodbe lahko ustvarjajo pravila mednarodnega obnašanja, pravni teoretiki utemeljujejo s pravilom običajnega mednarodnega prava, da mednarodne pogodbe zavezujejo pogodbenice (*pacta sunt servanda*), ki jih morajo spoštovati in izpolnjevati v dobri veri (na primer Türk 2007, 257).

⁷³ Povedano drugače – *pravno* pravilo običajnega mednarodnega prava izvira iz doslednega vzorca ravnanja, podprtega s prepričanjem o njegovi pravni naravi.

je v prepričanju držav, da je določeno ravnanje pravno obvezno ali prepovedano (*opinio juris*).⁷⁴

Za razliko od pogodbenega mednarodnega prava običajno mednarodno pravo nima »avtentičnega besedila« in ključni problem običajnega mednarodnega prava je vprašanje, »kako [...] ugotoviti vsebino norme običajnega prava, ki zavezuje subjekte« (Türk 2007, 55, poudarek dodan). Sodobna pozitivistična doktrina virov ponuja teoretske in metodološke smernice, na katere se je mogoče opreti pri opazovanju in ocenjevanju statusa domnevnih *pravnih* pravil običajnega mednarodnega prava, zlasti katere oblike ravnanja štejejo kot dokaz prakse držav in kako ugotavljati in ocenjevati dokaze o obstoju *opinio juris*. Dokaze običajnih pravnih pravil je mogoče v skladu s spoznanji sodobne pozitivistične doktrine najti v izjemno širokem spektru empiričnih podatkov tako na mednarodni kot tudi na notranji ravni državnega ravnanja: v materialnih aktih državnih organov (na primer državnih voditeljev, diplomatskega osebja, oboroženih sil), pa tudi v nematerialnih aktih, kot so konkretni ukrepi in odločitve državnih organov, izjave državnih organov *in abstracto* (na primer resolucije Generalne skupščine in Varnostnega sveta), notranja zakonodaja in odločitve notranjih sodišč, diplomatske note, dokumenti, sprejeti na mednarodnih konferencah, mednarodne pogodbe in arbitražne odločbe (Akehurst 1976, 1-11; Simma in Paulus 1999, 305-306; Türk 2007, 55).⁷⁵

Dokaz *obče* oziroma razširjene prakse je običajno določeno ponavljajoče se enakovrstno ravnanje v nekem časovnem razdobju (Kelsen 1952, 307), čeprav meril »časovnega razdobja« in »števíla ponovitev« na abstraktni ravni ni mogoče natančno določiti, temveč ostajajo stvar presoje v konkretnem primeru (Schachter 1991, 12).⁷⁶ Dejanska praksa je nujen, vendar ne zadosten pogoj za nastanek pravila običajnega mednarodnega prava. Dosledno prakso mora spremljati občutek o pravni obveznosti tega ravnanja (*opinio juris*): izraženo prepričanje, da pomeni določeno ravnanje izvrševanje nekega *pravno* zavezujočega pravila, da torej mednarodno pravo to ravnanje dopušča, zahteva ali prepoveduje (Akehurst 1976, 31-53). Tudi *opinio juris* mora biti prisoten pri reprezentativnem vzorcu merodajnih držav, pomanjkanje

⁷⁴ Tudi v Statutu Meddržavnega sodišča (38(1)(b). člen) je običajno mednarodno pravo opredeljeno v pozitivističnem smislu, kot »dokaz obče prakse, ki je sprejeta kot pravo« (poudarka dodana). Ta artikulacija ni najbolj posrečena, saj pravilo običajnega mednarodnega prava ni *dokaz obče prakse*, ampak je *obča praksa, ki je sprejeta kot pravo*, dokaz obstoja pravnega pravila običajnega mednarodnega prava.

⁷⁵ Pomembni so torej tako realni akti držav kot tudi njihove izjave; takšna koncepcija je primerljiva z vlogo retorike kot elementa dejanske prakse v konstruktivistični koncepciji mednarodnega prava.

⁷⁶ Pri tem ni treba, da tako ravnaó vse države (načelo univerzalnosti), temveč zadostuje podobno ponavljajoče se ravnanje *večine* držav (načelo razširjenosti), znatna razhajanja v dejanski (materialni ali diskurzivni) praksi držav pa lahko razvoj običajnega pravila onemogočijo.

tega subjektivnega elementa pri ostalih državah pa ne preprečuje nastanka običajnega pravnega pravila oziroma raztezanja njegove pravne veljavnosti tudi na te države, razen če so veljavnosti tega pravila še pred njegovim nastankom izrecno oporekale.⁷⁷ Večina pravnih teoretikov kot dokaz *opinio juris* šteje *izjave* držav, ki izražajo prepričanje o pravno zavezujoči naravi določenega ravnanja, ne njihova *resnična* prepričanja (Akehurst 1976, 36-37).⁷⁸

2.2.1.5 Šola mednarodnega pravnega procesa

Šola mednarodnega pravnega procesa, ki se je razvila v akademskih krogih v ZDA v zgodnjih sedemdesetih letih prejšnjega stoletja (Chayes in drugi 1968)⁷⁹ je *pojasnjevalni* pristop k proučevanju mednarodnega prava, ki se neposredno ne posveča pravoslovnim vprašanjem o naravi in vsebini mednarodnopravnih pravil, temveč se osredotoča na empirično analizo vloge mednarodnega prava v mednarodni politiki in njegovega vpliva na oblikovanje državnega ravnanja, mednarodnih političnih procesov in izidov (O'Connell 1999, 334). Temeljno spoznanje šole mednarodnega pravnega procesa je, da je proces ustvarjanja, razlage in uporabe mednarodnega prava sicer redko določilnica mednarodnih političnih izidov, kljub temu pa pomembno omejuje ravnanje držav z oblikovanjem okvira, v katerem morajo utemeljevati svoje politične odločitve in dejanja, z določanjem in razporeditvijo pristojnosti za oblikovanje odločitev ter z določanjem institucionalnih struktur znotraj katerih so politične odločitve oblikovane (Chayes in drugi 1968, xii).

Avtorji, kot so Chayes, Ehrlich in Lowenfeld (1968), ki so v času Kennedyjeve administracije v ZDA sami delovali kot mednarodnopravni svetovalci, so skušali z empirično analizo dejanskih situacij dokazati, da imajo mednarodni pravniki in mednarodno pravo pomembno vlogo v mednarodni politiki. Ugotavljali so »[n]a kakšen način – in do kakšne mere – pravo, pravniki in pravne institucije delujejo in vplivajo na potek mednarodnih zadev« (Chayes in drugi 1968, xi). Avtorji, ki se prištevajo k šoli mednarodnega pravnega procesa ali

⁷⁷ Tako v sodobni pozitivistični doktrini virov kot v praksi držav je splošno uveljavljeno stališče, da pravilo običajnega mednarodnega prava zavezuje tudi države katerih praksa in argumenti tega pravila niti ne podpirajo, niti ne zavračajo (Schachter 1991, 12; Türk 2007, 56). Z izrecnim in vztrajnim nasprotovanjem pa lahko država razvoj nekega pravila tudi prepreči oziroma doseže, da je to pravilo ne zavezuje (Akehurst 1976, 24); takšno nasprotovanje mora izraziti še preden pravilo preide iz *predpravne* v *pravno* sfero, tudi po razvoju običajnopravnega pravila pa mora pri svojem nasprotovanju vztrajati (t. i. *persistent objector*).

⁷⁸ Povedano drugače, izjava sama šteje kot dokaz *opinio juris*, četudi ni »pristna« oziroma v nekoliko bolj antropomorfičnem smislu, četudi država sama »ne verjame« v resničnost svoje izjave.

⁷⁹ Medtem ko se redki drugi pravni teoretiki izrecno uvrščajo med privržence šole mednarodnega pravnega procesa, je njen vpliv zlasti v ameriški mednarodnopravni teoriji znaten (Koh 1997, 2620-2625).

ki uporabljajo njena spoznanja in metodologijo, skušajo torej pojasniti, kako oblikovalci odločitev delujejo v mednarodnopravnem svetu - kako *dejansko* uporabljajo mednarodnopravna pravila v konkretnih situacijah (Chayes in drugi 1968; Chayes 1974; O'Connell 1999). V tem okviru pa ne skušajo oblikovati splošne in preverljive metateorije o učinkih in načinih delovanja mednarodnega prava (Boyle 1985, 67), temveč svojo analizo omejujejo na specifično dejansko stanje izbrane analizirane konkretne situacije. Kot v uvodu k svoji študiji vloge mednarodnega prava v kontekstu kubanske raketne krize leta 1962 poudarja Chayes (1974, 4), cilj te analize ni oblikovanje splošnega »kataloga načinov, na katere [mednarodno] pravo *lahko* vpliva na izbiro ravnanja«, temveč ugotoviti »načine, na katere *je* vplivalo na ravnanje«. ⁸⁰

Chayesova empirična analiza kubanske raketne krize ostaja do danes edina tovrstna analiza vloge mednarodnega prava v mednarodnih političnih procesih oblikovanja odločitev na področju uporabe sile. Na podlagi induktivne analize pravnih in političnih dokumentov oblikuje spoznanja o načinih, na katere je mednarodno pravo v kontekstu izbrane dejanske situacije vplivalo na proces oblikovanja odločitve o (ne)uporabi sile. Pri tem se omejuje na opredelitev temeljnih družbenih funkcij mednarodnega prava v smislu uporabe pravnih pravil in institucij pri oblikovanju odločitev in ravnanju držav v smislu, da se tako oblikovane državne odločitve in ravnanje razlikujejo od odločitev in ravnanja, do katerih bi prišlo brez takšne uporabe mednarodnega prava. Chayesovo razumevanje delovanja mednarodnega prava ostaja blizu racionalistični funkcionalni koncepciji mednarodnega prava: *funkcije* mednarodnega prava, ki jih kategorizira na klasičen način kot urejevalno oziroma omejevalno funkcijo (pravo kot omejitev ravnanja), upravičevalno oziroma legitimizacijsko funkcijo (pravo kot podlaga za upravičevanje oziroma legitimacijo ravnanja) ter institucionalno funkcijo (pravo kot organizacijska struktura, postopki in forumi, znotraj katerih se oblikujejo politične odločitve), dojema kot specifične učinke uporabe pravnih pravil in institucij na oblikovanje državnih odločitev s ciljem uresničevanja določenih državnih politik (Chayes 1974, 4 in 7). ⁸¹

⁸⁰ Boyle (1985, 67) je delo Chayesa in drugih avtorjev, ki so na podoben način analizirali delovanje mednarodnega prava v kontekstu mednarodnih kriz, označil za prvi korak v smeri rehabilitacije pomena mednarodnega prava v mednarodni politiki, hkrati pa pozval k nadgradnji tovrstne induktivne analize z oblikovanjem splošnejših modelov, ki bi lahko služili kot skupni okvir za nadaljnje proučevanje delovanja mednarodnega prava v drugih konkretnih situacijah. Analiza v petem poglavju te disertacije je prispevek k prizadevanjem po oblikovanju takšnega splošnega modela za razumevanje delovanja in vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni politiki na področju uporabe sile.

⁸¹ V tem smislu šola mednarodnega pravnega procesa ne zavrača realističnih trditev o omejeni vlogi mednarodnega prava v mednarodni politiki.

Na bolj abstraktni ravni se je z družboslovnimi vprašanji delovanja mednarodnega prava s funkcionalnega zornega kota ukvarjal predvsem Henkin. V svojem delu *Kako narodi ravnavajo* (1979) ugotavlja, da »skoraj vse države spoštujejo skoraj vsa načela mednarodnega prava in skoraj vse svoje obveznosti skoraj ves čas« (Henkin 1979, 44),⁸² čeprav se na prvi pogled zdi ravno nasprotno, ker je pozornost strokovne in splošne javnosti osredotočena na redkejša, vendar bolj odmevne primere kršitev mednarodnega prava.⁸³ Henkin poudarja, da je mednarodno pravo pomembna sila v procesih mednarodne politike, ki lajša, ureja in omogoča mednarodne odnose ter sooblikuje odločitve in ravnanje držav preko številnih mehanizmov, ki pa lahko nepozornemu opazovalcu ostanejo prikriti, ker potekajo tiho in rutinsko. Z uporabo argumentov šole mednarodnega pravnega procesa pri analizi zgodovinskih in sodobnih dejanskih primerov, Henkin pojasnjuje, kako potreba po utemeljevanju ravnanja na podlagi mednarodnega prava omejuje in sodoloča ravnanje držav in jih sistematično spodbuja k ravnanju, ki je bolj usklajeno z vsebinskimi in institucionalnimi zahtevami mednarodnega prava. Poleg te pripisuje Henkin mednarodnemu pravu še številne druge funkcije, kot so usklajevalna, reputacijska in sporočilna funkcija.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja sta Chayes in Chayes (1993 in 1995) pristop šole mednarodnega pravnega procesa uporabila kot izhodišče za vključevanje teorij mednarodnih odnosov v iskanje odgovorov na vprašanje, *zakaj* države ravnavajo v skladu z mednarodnimi pogodbami. Medtem ko avtorja v celoti sprejemata institucionalistična spoznanja, da mednarodne pogodbe izpolnjujejo funkcije, kot so sporočanje skupnih normativnih pričakovanj, usklajevanje, nadzorovanje in uveljavljanje individualnih in skupnih interesov, pa menita, da teorije mednarodnih odnosov ne upoštevajo specifične vloge mednarodnih *pravnih* procesov pri izvajanju teh funkcij. Prepričana sta, da imajo najpomembnejši vpliv pri oblikovanju vladnih odločitev o ravnanju v skladu z mednarodnim pravom prav nenehne diskurzivne prakse razlaganja, utemeljevanja in prepričevanja na podlagi mednarodnega prava, v katere države neizbežno vstopajo kot članice mreže medsebojno povezanih in soodvisnih urejevalnih režimov, ki so značilni za sodobno mednarodno politiko (Chayes in Chayes 1995, 118-123). Ta diskurzivni proces ima nekaj specifičnih značilnosti: poteka na podlagi

⁸² Ta Henkinova »impresionistična« teza (Henkin 1979, 6) je ena najpogostejše navajanih in najširše sprejetih tez o spoštovanju mednarodnega prava tako v literaturi s področja mednarodnih odnosov kot s področja mednarodnega prava; med drugimi jo navajajo Wendt (1995, 76), Hurd (1999, 391), Goldsmith (2000, 979), Guzman (2002, 1842), Schachter (2002, 268), Johnstone (2003, 441, op. 13), Onuma (2003, 111), Reus-Smit (2003, 591-592), Taubman (2005, 161), Steinberg in Zasloff (2006, 78).

⁸³ Zlasti na politično najbolj občutljivih področjih, kot je področje mednarodnega miru in varnosti.

(mednarodnih) pravnih pravil, normativni dejavniki, kot na primer *legitimnost* (procesa in vsebine oblikovanja pravil) pa imajo bistveno vlogo v procesu utemeljevanja in prepričevanja. Podobno kot konstruktivisti v disciplini mednarodnih odnosov, sta Chayes in Chayes (1995, 27) prepričana, da lahko sodelovanje v mednarodnem pravnem procesu na ta način prispeva tudi k preoblikovanju identitet in interesov držav.

2.2.2 Teoretska izhodišča analize

2.2.2.1 Proučevanje vsebine in razvoja mednarodnega prava uporabe sile

Proučevanje vsebine in razvoja sodobnega mednarodnega prava uporabe sile (v tretjem in četrtem poglavju disertacije) je izvedeno prvotno na podlagi predpostavk in spoznanj sodobne pravne pozitivistične doktrine, opira pa se tudi na spoznanja institucionalistične in konstruktivistične politološke koncepcije mednarodnega prava.

Pozitivistična pravna teorija v tem okviru ponuja možne konceptualne in metodološke odgovore na vprašanje, kdaj in na kakšen način sorazmerno stabilni vzorci intersubjektivnih pričakovanj preidejo v *pravni svet najstva*. Pomaga torej razumeti, na kak način poteka transformacija nepravilnih pravil v pravne, torej transformacija pravil, ki ravnanje *opisujejo*, v pravila, ki ravnanje *predpisujejo*. Za obstoj pravila običajnega mednarodnega prava je namreč treba v skladu s pozitivistično koncepcijo, ki je v tem delu združljiva tudi s konstruktivistično koncepcijo mednarodnega prava, dokazati tako objektivni kot subjektivni element običaja: pozitivno razsežnost, ki jo je mogoče opazovati (fizično in/ali retorično ravnanje držav) ter normativno razsežnost - prepričanje držav, da je določeno ravnanje pravno obvezno, dopustno ali prepovedano (*opinio juris*). Politološki teoretski pristopi dopolnjujejo pravoslovno doktrinarno analizo vsebine in razvoja mednarodnega prava uporabe sile z družboslovnimi spoznanji o tem, kako se mednarodnopravna pravila porajajo in razvijajo v luči družbenega okolja, v katerem mednarodno pravo deluje. Institucionalistična koncepcija mednarodnega prava pomaga razumeti, kako se (običajno) mednarodno pravo razvija na podlagi tistih vzorcev »skupnih pričakovanj« ali »skupnih interesov«, ki se porajajo v političnih procesih kooperacije in koordinacije ravnanja in argumentov med državami in ki lahko pod določenimi pogoji prerasejo v *pravna* pravila. Podobno se v skladu s konstruktivistično koncepcijo mednarodnopravna pravila oblikujejo in razvijajo na podlagi materialnih in diskurzivnih

interakcij med državami s krepitvijo vzorca intersubjektivnih pričakovanj o (pravno) primernem ravnanju. Izraz sorazmerno stabilnih skupnih pričakovanj o pravni merodajnosti specifičnega ravnanja pa je pravzaprav, prevedeno v jezik pravnega pozitivizma, intersubjektivni *opinio juris*.

Skozi tako širok teoretski objektiv je mednarodno pravo v disertaciji koncipirano kot racionalno ustvarjen sklop pravnih pravil, ki se oblikujejo v *procesih* materialne in retorične interakcije med državami (in drugimi merodajnimi delovalci v mednarodni skupnosti) in katerih *pravna* narava temelji na intersubjektivni volji držav, izraženi bodisi v obliki mednarodnih pogodb ali običajev.⁸⁴ Kot intersubjektivni normativni pojav je mednarodno pravo sicer razmeroma trajno, vendar ni statično in nespremenljivo. Tako kot se oblikuje, se tudi razvija in spreminja skozi kontinuiran dialog med *normativnim* in *dejanskim*,⁸⁵ skozi procese fizičnih in retoričnih interakcij med državami ter skozi proces intersubjektivnega pravnega diskurza, v katerem se lahko izoblikujejo *nova* kolektivna oziroma intersubjektivna prepričanja o pravni naravi določenega ravnanja. Meddržavno sodišče je v svoji sodbi v primeru *Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi* (Meddržavno sodišče 1986, odstavki 187-190; v nadaljevanju: *Nikaragva*) svoje stališče glede razvoja novih pravnih pravil in načel skozi neparadigmatično prakso izrazilo takole: »Pomen[...] primerov državnega ravnanja, ki je *prima facie* neskladno z načelom nevmešavanja je v naravi argumenta, ponujenega v utemeljitev. Opiranje države na novo pravico ali na neprecedenčno izjemo od načela bi lahko, če je načeloma podprto s strani drugih držav, pomenilo nagib k spremembi običajnega mednarodnega prava.« (Meddržavno sodišče 1986, 207. odstavek). Ena sama država torej ne more spremeniti mednarodnega prava, saj mora v skladu s pozitivistično koncepcijo mednarodnega prava kakršnakoli normativna sprememba izvirati iz dogovora med državami. Na teh teoretskih izhodiščih zasnovana analiza upošteva vpliv materialnih dejavnikov, ki določajo tok mednarodne politike, na razvoj mednarodnopravnih pravil, vendar pa osredotočenost na (intersubjektivni) idejni element - *opinio juris* (retorični, normativni dejavnik) prispeva k njegovi sorazmerni avtonomnosti in ločljivosti od političnih in drugih družbenih norm.

⁸⁴ Analiza vsebine mednarodnega prava uporabe sile v disertaciji je torej osredinjena na iskanje in tolmačenje materialnih in institucionalnih pravil, načel in pravnih konceptov mednarodnega prava uporabe sile, ki jih je mogoče najti v merodajnih mednarodnih pogodbah in običajnem mednarodnem pravu.

⁸⁵ Med *normativnim* ravnanjem, kot ga predpisujejo uveljavljena pravila in načela mednarodnega prava uporabe sile, ter *dejanskim* ravnanjem, ki je rezultat dosti širšega spektra pritiskov in priložnosti.

Pri oceni normativnega razvoja mednarodnopravnih pravil uporabe sile pod vplivom sprememb v dejanskem (fizičnem in retoričnem) ravnanju držav in normativnih argumentov (*opinio juris*), ki to ravnanje spremljajo, analiza v disertaciji razlikuje med dvema situacijama. Inovativni normativni argumenti, ki spremljajo določeno dejansko ravnanje na področju uporabe sile, lahko z vidika razvoja mednarodnega prava pomenijo bodisi poskus uveljavitve drugačne/širše razlage pomena obstoječega pravila v okviru njegovih *možnih* razlag bodisi poskus sprožiti razvoj novega pravila običajnega mednarodnega prava uporabe sile. V prvem primeru je razvoj manj intenziven in pogosto hitrejši, saj gre (praviloma) zgolj za proces prilagajanja obstoječega pravila novim situacijam skozi *normativno uveljavljanje* nekega sicer možnega *jezikovnega* pomena obstoječega pravila, torej za prehod določenega možnega jezikovnega pomena pravila iz *predpravne* (politične, moralne) v *pravno* sfero. Takšen razvoj v pomembni meri omogočajo prav »območja« pomenske odprtosti mednarodnih pravil uporabe sile. Ker zaradi določene stopnje epistemološke odprtosti pravnega jezika (kot vsakega jezika) *pomen* pravnih pravil nikoli ne more biti *povsem* določen, je mednarodno pravo vsaj na tej ravni vselej dovzetno za pomenske spremembe in posledično za (neformalni) normativni razvoj. V drugem primeru pa gre za večji poseg v obstoječ mednarodnopravni okvir na določenem področju. Tak razvojni poseg je nekoliko manj intenziven v primeru, ko gre za razvoj povsem *novega* pravila na področju, ki prej pravno sploh ni bilo urejeno, precej bolj težaven in počasnejši pa je razvoj novega pravila, ki bi *razveljavilo* prej uveljavljeno pravilo, zlasti če gre za kogentno pravilo mednarodnega prava, kakršna je prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih.⁸⁶ Vsekakor pa mora netradicionalni normativni argument sprejeti večina držav oziroma nanj vsaj tiho pristati (*acquiescence*), če naj ta pridobi status pravnega pravila. To pomeni, da mora biti vsaka trditev o normativni spremembi na določenem področju podprta z indukcijo na podlagi prepričljive, merodajne prakse držav, in (še zlasti) z dedukcijo kolektivnega *opinio jurisa*, ki to ravnanje spremlja. Prav slednje - sprememba kolektivnega oziroma intersubjektivnega *opinio jurisa* - je temeljno in bistveno merilo prehoda *dejanskega ravnanja*, ki samo po sebi nima pravne vrednosti, v pravo. Za oceno morebitnega normativnega razvoja mednarodnega prava uporabe sile na področju terorizma in orožja za množično uničevanje v četrtem poglavju disertacije je zato treba analizirati in oceniti tako materialno in diskurzivno *prakso* držav na tem področju kot *normativne argumente*, s katerimi skušajo države svoje dejansko ravnanje in politike utemeljiti. Ključna pa je presoja odzivov

⁸⁶ Glej podpoglavje 3.1.1.

(odobravajočih, zavračajočih, ali »nevtralnih«) drugih držav na to dejansko ravnanje in normativne argumente, s katerimi se to ravnanje utemeljuje.

2.2.2.2 Proučevanje vloge mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki

Pri oblikovanju spoznanj o vlogi in načinih delovanja mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki v petem poglavju analiza upošteva spoznanja realističnih, institucionalističnih, in konstruktivističnih teoretskih perspektiv ter spoznanja šole mednarodnega pravnega procesa, ki ponujajo različne teoretske in konceptualne objektivne za pojasnjevanje in razumevanje vloge in delovanja mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Tako široko zasnovan teoretski okvir omogoča bolj celovito proučevanje mednarodnega prava v njegovem širšem mednarodnopolitičnem kontekstu.

Tradicionalni racionalistični (realistični in institucionalistični) pristopi mednarodnih odnosov dojemajo mednarodno pravo zgolj kot zunanje določeni omejevalni okvir mednarodne politike in se pri proučevanju njegovega delovanja skorajda izključno osredotočajo na vprašanja ali, do kakšne mere in pod katerimi pogoji mednarodna pravna pravila in institucije neposredno determinirajo (preprečujejo ali motivirajo) politične odločitve in ravnanje držav v mednarodnih odnosih. Odgovore iščejo pretežno z analizo stopnje *usklajenosti* (angl. *compliance*) med mednarodnim pravnimi obveznostmi in dejanskim državnim ravnanjem, torej med *normativnim* in *dejanskim* v mednarodnem političnem življenju. S teh teoretskih perspektiv je mednarodno pravo na uporabe sile zreducirano na instrumentalni in funkcionalni konstrukt brez neodvisne normativne moči v mednarodnih političnih procesih: v najslabšem primeru služi zgolj kot orodje *ad hoc* ali *ex post* upravičevanja državnih odločitev in ravnanja, ki jih v resnici motivirajo nepravni dejavniki, kot so nacionalni interesi in razmerja moči ter kot sredstvo vzdrževanja systemske stabilnosti, v najboljšem primeru pa deluje kot funkcionalno sredstvo reševanja problemov usklajevanja (koordinacije) in sodelovanja (kooperacije) v anarhičnem mednarodnem sistemu in na ta način (lahko) pospešuje uveljavljanje ozkih nacionalnih interesov držav. Od obeh racionalističnih koncepcij ponuja institucionalistična *funkcionalna* koncepcija mednarodnega prava nekoliko širši zorni kot za razumevanje vloge v mednarodni politiki. Razkriva, da mednarodno pravo ni postransko (epifenomenalno) niti zgolj instrumentalno, kot trdijo realisti, temveč deluje kot funkcionalni, urejevalni okvir mednarodnih odnosov, ki na različne načine lajša (ali pa tudi ne) procese

sodelovanja in usklajevanja v sicer anarhičnem mednarodnem sistemu. Med drugim povečuje in zagotavlja pretok nepristranskih informacij, povečuje transparentnost kršitev jasnih pravil, krepi verodostojnost zavez močnih držav z ustvarjanjem pričakovanj pravno pravilnega delovanja in služi kot »stična točka za usklajevanje« decentraliziranega delovanja. Še vedno pa institucionalisti vlogo mednarodnega prava v mednarodni politiki reducirajo na zunanji *funkcionalni okvir*, sredstvo reševanja problemov sodelovanja (kooperacije) v anarhičnem mednarodnem sistemu sebičnih racionalnih držav. Mednarodno pravo ne vpliva niti na identitete delovalcev niti na njihove zunanje določene interese, temveč vpliva kvečjemu na proces preračunavanja teh interesov in posledično na vzorce državnega ravnanja.

Racionalistične koncepcije mednarodnega prava kot zunanjega urejevalnega okvira nudijo potreben, vendar nezadosten teoretični in konceptualni okvir za proučevanje vloge in delovanja mednarodnega prava v mednarodni politiki. Zlasti metodološka osredotočenost na ugotavljanje vzročnih mehanizmov delovanja mednarodnega prava oziroma njegovih neposrednih omejevalnih učinkov na mednarodne politične *izide* neutemeljeno zožuje fenomenološko realnost mednarodnega prava⁸⁷ in ne prispeva zadovoljivo k razumevanju širokega spektra načinov, na katere mednarodno pravo deluje, in njegove kompleksne vloge v procesih sodobne mednarodne politike.⁸⁸ Le-to je mogoče celovito razumeti le z dodatnim premislekom o drugih, nevzročnih oziroma posrednih in morebiti bolj prikritih načinih, na katere lahko mednarodna pravna pravila, institucije in procesi bolj ali manj intenzivno uokvirjajo, strukturirajo, usmerjajo, sooblikujejo in spreminjajo procese mednarodnih političnih interakcij, tudi na tako politično intenzivnem in občutljivem področju kot je uporaba sile v mednarodnih odnosih. Tak širši premislek omogočajo zlasti spoznanja konstruktivizma in šole mednarodnega pravnega procesa glede različnih funkcij in načinov delovanja mednarodnega prava v mednarodni politiki.

Konstruktivizem širi zorni kot za razumevanje vloge in delovanja mednarodnega prava v mednarodni politiki s koncepcijo mednarodnega prava kot razmeroma avtonomnega in ponotranjenega *konstitutivnega* dejavnika mednarodne politike. Ne da bi zanikala temeljni pomen proučevanja *omejevalne* in *funkcionalne* vloge mednarodnega prava, pomaga konstruktivistična perspektiva odkrivati in razumeti tudi globlje in morebiti bolj subtilne

⁸⁷ To kritiko izražajo številni avtorji, med njimi Falk (1968, 145), Chayes (1974, 259), Henkin (1979, 13-14 in 44), Nardin (1983, 189), Boyle (1985, 78-82), Finnemore in Toope (2001, 745) in Hurrell (2002, 186).

⁸⁸ Nenazadnje ugotavljanje neposrednega učinka mednarodnega prava na državno ravnanje tudi ni ključno za razumevanje načinov delovanja in *vloge* mednarodnega prava v mednarodni politiki (Türk 2007, 49-50).

načine, na katere lahko mednarodna pravna pravila, institucije in procesi, sooblikujejo (če že ne determinirajo) potek in izide mednarodnih političnih procesov: prek procesov vzpostavljanja družbenih odnosov, opredeljevanja merodajnih kategorij ravnanja in delovalcev ter prek sooblikovanja identitet in interesov držav mednarodno pravo mednarodne politične procese sploh *omogoča* in jih družbeno vzpostavlja (Kratochwil 1989; Legro 1997; Finnemore and Sikkink 1998; Onuf 1998; Brunnée and Toope 2001; Kacowicz 2005).

Šola mednarodnega pravnega procesa, ki se osredotoča na funkcionalno empirično analizo mehanizmov delovanja mednarodnega prava v konkretnih dejanskih situacijah, ponuja enega redkih teoretskih in konceptualnih zornih kotov za proučevanje vloge in delovanja mednarodnega prava v mednarodni politiki. Čeprav avtorji, ki delujejo na podlagi tega pristopa, praviloma ne oblikujejo splošnih konceptualnih in analitičnih modelov delovanja mednarodnega prava (Boyle 1985, 67; O'Connell 1999, 334 in 337), je mogoče iz njihovih analiz konkretnih dejanskih situacij izluščiti različne konceptualne modele in možne kategorizacije »funkcij« mednarodnega prava v mednarodni politiki. Pri oblikovanju konceptualnega modela delovanja mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki se analiza v petem poglavju disertacije opira na različne obstoječe kategorizacije, zlasti na Chayesovo (1974) delitev na omejevalno, legitimizacijsko in institucionalno funkcijo mednarodnega prava, Henkinovo (1979) delitev na usklajevalno, reputacijsko in sporočilno funkcijo, Falkovo (1968) kategorizacijo funkcij omejevanja, mediacije različnih političnih preferenc, stabilizacije mednarodnih interakcij, lajšanja sodelovanja in oblikovanja skupnih pričakovanj glede primerne ravnanja v mednarodnih odnosih ter Onumovo (2003) kategorizacijo zavezujoče, komunikacijske, vrednotne in upravičevalne funkcije mednarodnega prava.

3 VSEBINA MEDNARODNEGA PRAVA UPORABE SILE: PARADIGMA USTANOVNE LISTINE ZDRUŽENIH NARODOV

[...]all of the nations of the world, for realistic as well as spiritual reasons must come to the abandonment of the use of force.

(Atlantska listina 1941)

To me, the answer is clear. In the society we have, international law sustains what order we have and promises better. There is bound to be controversy about its application and interpretation, but that does not vitiate its significance and effectiveness. [...] In regard to the law against force, there is no longer any doubt about its validity, its desirability, its necessity. The question is whether men and nations will live by it or will violate it and be destroyed.

(Henkin 1979, 338)

To poglavje proučuje vsebino mednarodnega prava uporabe sile. Izhodišče za proučevanje je Ustanovna listina Združenih narodov kot vrhunec zgodovinskih procesov normativnega urejanja uporabe sile v mednarodnih odnosih. Ne glede na to, ali pomeni na njenih pravilih zasnovana pravna paradigma uporabe sile v mednarodnih odnosih revolucionarni odmik od prej obstoječih pravil običajnega mednarodnega prava ali zgolj njihovo celovito in natančnejšo kodifikacijo, je Ustanovna listina ključni mejnik v razvoju sodobnega mednarodnega prava uporabe sile. Uvaja in uporablja nove koncepte in terminologijo na tem področju ter zagotavlja prvi pravnoformalni izraz temeljnih pravil mednarodnega prava uporabe sile v njihovih sodobni obliki.⁸⁹

Določbe Ustanovne listine, ki se nanašajo na uporabo sile v mednarodnih odnosih, ustvarjajo pogodbene obveznosti *inter partes*, za države članice Združenih narodov, v skladu s

⁸⁹ V institucionalnem smislu je Ustanovna listina ustanovitveni akt Organizacije Združenih narodov in hkrati glavni pravni akt, ki ustvarja pravne pravice in obveznosti te organizacije in njenih članic. Zavezuje vse države, ki so pogodbo ratificirale, torej skoraj vse države sveta (v času pisanja disertacije 192 držav; vir: www.un.org). V primeru neskladja med obveznostmi članic, ki izhajajo iz Ustanovne listine, ter njihovimi obveznostmi po katerikoli drugi mednarodni pogodbi, na podlagi izrecne določbe 103. člena prevladajo obveznosti iz Ustanovne listine.

splošnimi načeli in pravili prava mednarodnih pogodb. Hkrati je danes široko sprejeto stališče, da nekateri deli Ustanovne listine odražajo oziroma so z leti prešli v običajno mednarodno pravo, ki ustvarja pravice in obveznosti za vse države (Arend in Beck 1993, 30).

Ustanovne članice so v Ustanovni listini nedvoumno opredelile izhodišče povojne ureditve mednarodnih odnosov: mir je temeljni cilj mednarodne skupnosti in ga je treba, kolikor je le mogoče, obvarovati. Besedilo Preambule izraža odločenost držav članic Združenih narodov »[obvarovati] bodoče rodove pred strahotami vojne«, »biti strpni in živeti skupaj v miru drug z drugim kakor dobri sosed, in združiti svoje moči [za ohranitev mednarodnega miru in varnosti]«. To naj bi dosegli s sprejemom primernih načel in mehanizmov, ki bi zagotavljali, »da se oborožena sila ne bo uporabljala, razen če je to v splošnem interesu« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, Preambula). V prvem odstavku 1. člena Ustanovne listine so ustanovne članice zapisale, da je eden temeljnih ciljev nove organizacije:

[V]arovati mednarodni mir in varnost ter v ta namen: izvajati učinkovite kolektivne ukrepe, da se preprečijo in odvrnejo grožnje miru in da se zatrejo agresivna dejanja ali druge kršitve miru, in si prizadevati, da se mednarodni spori ali situacije, ki bi utegnile privedi do kršitve miru, zgladijo ali uredijo z mirnimi sredstvi in v skladu z načeli pravičnosti in mednarodnega prava.

V 2. členu Ustanovne listine so ustanovne članice opredelile temeljna načela sodobne ureditve mednarodnih odnosov, katerih spoštovanje naj bi zagotovilo uveljavitev ciljev Združenih narodov, kot so opredeljeni v 1. členu. Najpomembnejši načeli, ki naj bi pripomogli k uresničitvi cilja iz prvega odstavka 1. člena Ustanovne listine, sta vsebovani v tretjem in četrtem odstavku 2. člena. V skladu s tretjim odstavkom 2. člena Ustanovne listine si morajo države ves čas prizadevati svoje mednarodne spore reševati z mirnimi sredstvi in na tak način, da ne ogrozijo mednarodnega miru in varnosti. V nobenem primeru pa za reševanje medsebojnih sporov ne smejo uporabiti oborožene sile. V četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine je namreč določena prepoved »grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti

[ozemeljski celovitosti]⁹⁰ ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdružljiva s cilji Združenih narodov».

Upoštevajoč spoznanja sodobne pozitivistične doktrine virov ter institucionalistične in konstruktivistične koncepcije mednarodnega prava se analiza v tem poglavju osredotoča na ugotavljanje in razlago vsebinskih in postopkovnih (institucionalnih) pravil mednarodnega prava uporabe sile, ki jih je mogoče najti Ustanovni listini Združenih narodov (kot temeljni mednarodni pogodbi, ki ureja uporabo sile v mednarodnih odnosih) in v običajnem mednarodnem pravu. Pomen posameznih pravil je analiziran z uporabo metod pravne razlage,⁹¹ ki je koncipirana kot *ugotavljanje intersubjektivnega pomena izbranega pogodbenega ali običajnopravnega pravila*. Zaradi sorazmerne pomenske odprtosti mednarodnega prava uporabe sile kot jezikovne idejne strukture namreč ni mogoče pričakovati, da bo analiza v tem poglavju omogočila izčrpen sklep o tem, kaj na Ustanovni listini zasnovano mednarodno pravo uporabe sile *nedvomno* dopušča ali prepoveduje. Zlasti pri ugotavljanju pomensko odprtih konceptov in pravil je primerneje govoriti o »prevladujočem konsenzu« glede njihove razlage oziroma glede bolj ali manj pravno sprejemljivih praks in argumentov, s katerimi se ta praksa utemeljuje.

V tem konceptualnem in metodološkem okviru analiza v tem poglavju preverja prvo tezo disertacije, namreč da postavlja v Ustanovni listini zasnovano mednarodno pravo uporabe sile izčrpno pravno oviro uporabi sile v mednarodnih odnosih: uporaba sile ali grožnja s silo je pravno nedopustna, razen v izvajanju pravice do samoobrambe v primeru oboroženega napada ali na podlagi odločitve Varnostnega sveta Združenih narodov z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali dejanja agresije.

⁹⁰ Slovenski prevod Ustanovne listine (1945/1992) uporablja izraz »teritorialna nedotakljivost«, sicer pa je v slovenski mednarodnopravni terminologiji večinoma v uporabi izraz »ozemeljska celovitost« (Türk 1984, 335), ki je primernejši tako slovnično kot tudi glede na izraz, uporabljen v angleškem izvorniku (»*territorial integrity*«). Vseeno pa je treba izraz »celovitost« razumeti tudi v smislu »nedotakljivosti«, saj (kot bo vidno iz analize v nadaljevanju) prepoved sile vključuje kakršenkoli oborožen vpad na ozemlje druge države, ne glede na to, ali je namen oziroma posledica tega dejanja zasedba ali prilastitev ozemlja oziroma dela ozemlja druge države.

⁹¹ Kot so opredeljene v poglavju 1.4. o metodah analize v disertaciji.

3.1 Prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih

Ustanovna listina Združenih narodov v četrtem odstavku 2. člena določa: »Vsi člani naj se v svojih mednarodnih odnosih vzdržujejo grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti [ozemeljski celovitosti] ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdržljiva s cilji Združenih narodov.«

Struktura te določbe, ki pomeni prvo formulacijo temeljnih pravil sodobnega mednarodnega prava uporabe sile, je kratka in na prvi pogled jasna, vendar je v resnici kompleksna in skorajda vsaka njena beseda zahteva dodatno razlago. To kompleksnost še povečujejo druge določbe Ustanovne listine, zlasti 39., 51. in 53. člen, ki se nanašajo na med seboj povezane, vendar bistveno različne koncepte: »uporaba sile«, »grožnja s silo«, »grožnja miru«, »kršitev miru«, »agresivno dejanje«, »oborožen napad« in »agresivna politika«. Sama Ustanovna listina teh pojmov ne definira, tudi z analizo drugih merodajnih mednarodnih pogodb in običajnega mednarodnega prava ali na podlagi analize mednarodne sodne prakse in mnenj priznanih strokovnjakov pa teh pojmov in njihovih medsebojnih razmerij ni mogoče povsem nedvoumno definirati (Randelzhofer 2002b, 117). Pa vendar, kot poudarja Schachter (1991, 112), so odtenki razlage pojmov sila ali grožnja s silo glede na jasno bistvo prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena v končni fazi postranski in ne pomenijo, da je pomensko jedro te prepovedi nedoločno. Vseeno pa je treba razlagi njene vsebine in pravne narave posvetiti posebno pozornost.

3.1.1 Pravna narava prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine

Prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih je tečaj, na katerem sloni celotni okvir sodobnega mednarodnega prava uporabe sile. Ugledni mednarodni pravniki so to določbo poimenovali »temeljni kamen miru v Ustanovni listini« (Waldock 1952, 492), »srce Ustanovne listine« (Henkin 1971, 544) in celo »raison d'être sodobnega mednarodnega prava« (Alston 1980, 319). Temeljni pomen in status prepovedi uporabe sile v mednarodnem pravu potrjujejo in utrjujejo tudi nekatere druge mednarodne pogodbe, sprejete pred in po sprejemu Ustanovne listine Združenih narodov, med njimi: Montevidejska konvencija o pravicah in obveznostih držav iz leta 1933,⁹² Ustanovna listina Organizacije ameriških držav (OAD) iz leta 1948,⁹³

⁹² *Convention on Rights and Duties of States (Montevideo Convention)*, podpisana v Montevideu 26. decembra 1933, velja od 26. decembra 1934. Konvencija v 11. členu določa, da je »[o]zemlje države nedotakljivo in ne sme biti predmet [...] ukrepov z uporabo sile s strani druge države, posredno ali neposredno, iz kakršnegakoli motiva in ne glede na njihovo trajanje«.

Medameriška pogodba o vzajemni pomoči iz leta 1947⁹⁴ in Konvencija Združenih narodov o pomorskem pravu iz leta 1982.⁹⁵

Prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih pa ni le del pogodbenega mednarodnega prava, temveč je nedvomno tudi del občega običajnega mednarodnega prava, ki zavezuje vse države, ne glede na njihovo članstvo v Združenih narodih.⁹⁶ To stališče podpira večina priznanih strokovnjakov (na primer Brownlie 1963/2002, 113; Randelzhofer 2002b, 133-135; Dinstein 2004b, 87), že leta 1986 pa ga je potrdilo tudi Meddržavno sodišče v Haagu v svoji sodbi v primeru *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, odstavki 187-190). *Opinio juris* o običajnopравни naravi prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih je mogoče najti tudi v številnih drugih resolucijah Varnostnega sveta⁹⁷ in Generalne skupščine⁹⁸ ter v drugih mednarodnih dokumentih. Tako je na primer prvo načelo Deklaracije o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov (Generalna skupščina 1970b; v nadaljevanju: Deklaracija sedmih načel)⁹⁹

⁹³ *Charter of the Organization of American States*, podpisana v Bogoti 30. aprila 1948, velja od 13. decembra 1951. V 22. členu je določena obveznost držav članic OAD, da »v svojih mednarodnih odnosih ne uporabljajo sile, razen v primeru samoobrambe«. Določba 21. člena poudarja tudi, da »[o]zemlje države [...] ne sme biti predmet ukrepov z uporabo sile s strani druge države, posredno ali neposredno, iz kakršnihkoli razlogov«.

⁹⁴ *Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance*, sprejeta 2. septembra 1947 v Riu de Janeiru, velja od 3. decembra 1948. Določba 1. člena pravi: »Visoke pogodbene stranke uradno obsojajo vojno in se zavezujejo, da se v svojih mednarodnih odnosih ne bodo zatekale k grožnji ali uporabi sile, ki bi bila kakorkoli nezdružljiva z določbami Ustanovne listine Združenih narodov ali te Pogodbe.«

⁹⁵ *United Nations Convention on the Law of the Sea*, sprejeta 10. decembra 1982, velja od 16. novembra 1994 (Ur.l. SFRJ, Dod. Mednarodne pogodbe, št. 1/86). V 301. členu je določeno, da se morajo pri izvrševanju svojih pravic in izpolnjevanju svojih dolžnosti po tej konvenciji države pogodbenice vzdržati »vsake grožnje ali uporabe sile zoper teritorialno neokrnjenost ali politično neodvisnost katere koli države ali kakega drugega ravnanja v nasprotju z načeli mednarodnega prava, določenimi v Ustanovni listini Združenih narodov.«

⁹⁶ Tudi 38. člen Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb določa, da lahko pogodbeni pravna pravila postanejo obvezne za tretje države kot pravila običajnega mednarodnega prava.

⁹⁷ Na primer v resoluciji 479 (Varnostni svet 1980) o situaciji med Iranom in Irakom ter v resoluciji 1625 (Varnostni svet 2005e), z dne 14. septembra 2005, s katero je Varnostni svet sprejel deklaracijo o krepitvi učinkovitosti vloge Varnostnega sveta pri preprečevanju konfliktov.

⁹⁸ Med pomembnejšimi dokumenti Generalne skupščine, ki potrjujejo prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih so: Deklaracija o temeljih miru (Generalna skupščina 1949), Deklaracija o podelitvi neodvisnosti kolonialnim državam in ljudstvom (Generalna skupščina 1960), Deklaracija o krepitvi mednarodne varnosti (Generalna skupščina 1970a), Definicija agresije (Generalna skupščina 1974), Deklaracija o nedopustnosti intervencije in vmešavanja v notranje zadeve držav (Generalna skupščina 1981), Manilska deklaracija o mirnem reševanju sporov med državami (Generalna skupščina 1982), Deklaracija o krepitvi učinkovitosti načela o neuporabi sile ali grožnje s silo v mednarodnih odnosih (Generalna skupščina 1987) ter nedavno sprejet Sklepni dokument Vrhov svetovnih državnikov iz leta 2005 (Generalna skupščina 2005). Nekatere druge merodajne resolucije Generalne skupščine omenja tudi Brownlie (1963/2002, 112, op. 2).

⁹⁹ Za potrebe disertacije je ob angleškem izvirniku uporabljen tudi neuradni prevod objavljen v Türk (1984, 334-340).

smiselno identično četrtemu odstavku 2. člena Ustanovne listine.¹⁰⁰ Tudi Sklepna listina Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi iz leta 1975 (v nadaljevanju: Helsinška sklepna listina)¹⁰¹ načelo prepovedi uporabe sile izraža na praktično enak način kot Ustanovna listina Združenih narodov. V drugem delu tega dokumenta je med drugim določeno: »Države udeleženke v medsebojnih odnosih, pa tudi v mednarodnih odnosih nasploh, ne bodo uporabljale grožnje s silo ali sile zoper ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost katerekoli države ali na kakršenkoli drug način, ki ni v skladu s cilji Združenih narodov in s to Deklaracijo.«¹⁰² To svojo zaobljubo so udeleženke ponovno potrdile leta 1990 v Pariški listini za Novo Evropo.¹⁰³ Dolžnost vzdržati se uporabe sile, ki ne bi bila v skladu z načeli Ustanovne listine, vključujejo tudi nekateri dvostranski in tristranski dogovori o političnem in vojaškem sodelovanju,¹⁰⁴ podporo četrtemu odstavku 2. člena Ustanovne listine pa izražajo tudi številne uradne izjave posameznih držav.¹⁰⁵

V Ustanovni listini izražena prepoved uporabe sile ima tudi naravo kogentnega pravnega pravila mednarodnega prava (*jus cogens*), ki je države v medsebojnih odnosih (za razliko od dispozitivnih pravil mednarodnega prava) niti individualno niti v dogovoru z drugimi državami ne morejo omejiti ali odpraviti: vsak dogovor, ki bi nasprotoval kogentnemu pravilu, bi bil posledično ne zgolj kršitev mednarodnega prava, temveč *ab initio* ničen in brez pravnega učinka (Dinstein 2004b, 95). Komisija za mednarodno pravo je v svojem avtoritativnem komentarju osnutka Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb zapisala, da je prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih eden najbolj očitnih primerov kogentnega pravila običajnega mednarodnega prava (Komisija za mednarodno pravo 1966, 248-249 in

¹⁰⁰ Razlika je le v tem, da se prepoved uporabe sile v Deklaraciji nanaša na »vse države« in ne le na članice Združenih narodov: »[Države naj se] v svojih mednarodnih odnosih vzdržijo grožnje s silo ali uporabe sile bodisi zoper ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost katerekoli države bodisi na kakršenkoli drug, s cilji Združenih narodov nezdržljiv način.«

¹⁰¹ *Conference on Security and Co-Operation in Europe Final Act*, podpisana v Helsinkih 1. avgusta 1975. Med podpisnicami so bile Združene države Amerike (v nadaljevanju ZDA), Sovjetska zveza (danes Ruska federacija, v nadaljevanju Rusija), Kanada in evropske države. Helsinška sklepna listina ni zavezujoč pravni akt, vendar so njene določbe pomemben izraz politične volje držav podpisnic glede pravne narave nekaterih v njej izraženih načel, vključno z načelom neuporabe sile.

¹⁰² Za potrebe disertacije je uporabljen prevod, ki je na voljo v Depozitarni knjižnici Združenih narodov na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

¹⁰³ *Charter of Paris for a New Europe*, podpisana v Parizu 21. novembra 1990.

¹⁰⁴ Na primer indijsko-pakistanska deklaracija iz Taškenta iz leta 1966, afganistansko-pakistanski sporazum iz leta 1988 ter mirovni pogodbi med Izraelom in Egiptom iz leta 1979 in med Izraelom in Jordanijo iz leta 1994 (Dinstein 2004b, 93; Brownlie 1963/2002, 127-129).

¹⁰⁵ O tem več Arend in Beck (1993, 35).

261).¹⁰⁶ Države tako ne morejo skleniti dogovora, katerega predmet bi bila uporaba sile v neskladju s prepovedjo uporabe sile, torej usmerjena zoper ozemeljsko celovitost ali politično neodvisnost katerekoli države, ali kakorkoli drugače neskladna z načeli Ustanovne listine. Takšnega dogovora ni mogoče skleniti niti za urejanje odnosov zgolj med pogodbenimi strankami samimi (Dinstein 2004b, 95).¹⁰⁷ Kogentno pravilo mednarodnega prava lahko v skladu s 53. členom Dunajske konvencije spremeni samo razvoj kasnejšega (pogodbenega ali običajnopravnega) pravila *enakega*, torej kogentnega značaja.¹⁰⁸ Medtem ko dve ali nekaj držav z medsebojnim dogovorom ali skozi prakso ne morejo spremeniti niti pogodbene niti kogentne običajnopravne prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih, pa je mednarodna skupnost kot celota (oziroma njen večinski del) v drugačnem položaju in lahko teoretično to prepoved zoži ali razširi, zamenja z novim pravilom, ali jo celo povsem odpravi (Dinstein 2004b, 96; podobno Higgins 1994, 22; Gazzini 2003, 255).

Na prvi pogled se zdi, da bi bilo spremembo najlažje doseči s sprejemom univerzalnega mednarodnega pogodbenega pravila, ki bi uveljavljeno prepoved uporabe sile spreminjalo ali ukinjalo. Vendar pa je ta možnost dokaj paradoksalna, saj bi bila v skladu s 53. členom Dunajske konvencije prepoved spreminjajoča oziroma ukinjajoča pogodba v trenutku sklenitve v nasprotju s kogentnim pravilom mednarodnega prava, ki ga skuša spremeniti oziroma ukiniti, in torej *ab initio* nična. Tudi potencialna formalna sprememba četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine¹⁰⁹ ni realna možnost, saj takšna sprememba ne bi vplivala na veljavnost hierarhično najvišje *kogentne običajnopravne* prepovedi (Dinstein 2004b, 97-98). Prav tako si je težko predstavljati razvoj novega kogentnega pravila običajnega mednarodnega prava, ki bi spreminjalo ali ukinjalo obstoječo prepoved uporabe sile, saj bi bil takšen razvoj možen le skozi malo verjeten proces dosledne prakse držav *v nasprotju* z obstoječo prepovedjo uporabe

¹⁰⁶ To stališče je dve desetletji kasneje potrdilo Meddržavno sodišče v primeru *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, odst. 190), sprejema pa ga tudi večina priznanih mednarodnopравnih strokovnjakov (med drugimi Ago 1980, 63; Cassese 1986; Gray 2000, 24; Dinstein 2004b, 93-96; Türk 2007, 514).

¹⁰⁷ Seveda pa lahko države sklepajo dogovore, ki niso v neskladju s temeljnimi pravili uporabe sile, na primer dogovore o kolektivni samoobrambi v primeru oboroženega napada na eno od pogodbenic. Očiten primer takšnega dogovora je 5. člen Severnoatlantske pogodbe o ustanovitvi zveze Nato iz leta 1949 (v nadaljevanju: Severnoatlantska pogodba); *The North Atlantic Treaty*, podpisana v Washingtonu D.C. 4. aprila 1949, velja od 24. avgusta 1949; za Republiko Slovenijo velja od 29. marca 2004 (Zakon o ratifikaciji Severnoatlantske pogodbe, Uradni list Republike Slovenije - Mednarodne pogodbe, št. 5/2004 (Ur.l. RS št. 21/2004).

¹⁰⁸ Določba 53. člena Dunajske konvencije o pravu mednarodnih pogodb kogentno pravilo opredeljuje kot »norm[o], ki jo je celotna mednarodna skupnost sprejela in priznala kot normo, od katere ni dovoljen noben odmik in ki jo je mogoče spremeniti samo s kasnejšo normo splošnega mednarodnega prava enakega značaja«. Več o konceptu in vsebini *jus cogens* Orakhelashvili (2006), v slovenski strokovni literaturi pa Pogačnik (1997).

¹⁰⁹ V skladu s postopkom predvidenim v 108. členu Ustanovne listine.

sile, torej prakse *doslednega* kršenja, ki bi jo hkrati mednarodna skupnost *kot celota* štela za (novo) absolutno zavezujoče pravilo mednarodnega prava (Dinstein 2004b, 88-89; Ronzitti 2005, 93).

Kot opozarja Higgins (1994, 22), niti *pogoste* kršitve in niti nekaznovanost kršiteljev¹¹⁰ ne vodijo v spremembo določenega mednarodnopravnega pravila, če »takšna praksa ni *običajna* praksa *večine* držav« in če je ne spremlja *opinio juris* o pravni naravi takšne prakse.¹¹¹ Stališču, da ostaja prepoved uporabe sile, kot je izražena v četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine, veljavno in vitalno pravilo mednarodnega prava, pritruje tudi velika večina priznanih pravnih strokovnjakov (med drugimi Brownlie 1963/2002; Henkin 1971 in 1979; Gill 2006, 363),¹¹² čeprav skeptični glasovi niso povsem potihnili (Arend in Beck 1993, 181-182 in 185; Glennon 2002). Nenazadnje praktično vse države sveta kljub pogostemu rožljanju z orožjem že šest desetletij vztrajno izražajo svojo zvestobo četrtemu odstavku 2. člena Ustanovne listine,¹¹³ *praviloma* spoštujejo v njem vsebovano prepoved (Henkin 1979, 146)¹¹⁴ in si prizadevajo kršitve *praviloma* utemeljiti s sklicevanjem na pravno predvidene izjeme.¹¹⁵

3.1.2 Obseg uporabe in vsebina določbe četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine

Besedilo četrtega odstavka 2. člena izrecno prepoveduje *uporabo sile* in ne le vojne,¹¹⁶ prepoved pa ni omejena le na dejansko uporabo sile, temveč vključuje tudi prepoved *grožnje* s

¹¹⁰ Ki bi jo vsaj teoretično bilo mogoče razlagati tudi kot tihi pristanek mednarodne skupnosti na pravno veljavnost protipravnega ravnanja.

¹¹¹ Skladno s pozitivistično doktrino običajnega mednarodnega prava *dejstva* (praksa kot vzorec realnega ravnanja) ne morejo sama po sebi neposredno spreminjati *norm* (kot ideje).

¹¹² V leta 2003 sprejeti Brugeški deklaraciji o uporabi sile ga je podprla večina članov Inštituta za mednarodno pravo (Institut de Droit International 2003), med katerimi so najuglednejši svetovni pravni strokovnjaki.

¹¹³ Kar je Henkin (1971, 547) pravilno opazal pred skoraj štirimi desetletji, velja tudi danes: nobena vlada ne želi določbe četrtega odstavka 2. člena »razglasiti za mrtvo«.

¹¹⁴ Omeniti kaže tudi, da je nenazadnje (dozdevna) pogostost kršitev na področju uporabe sile predvsem odraz dejstva, da so kršitve pravila na splošno in še posebej na tako skrajnem področju mednarodnih odnosov, kot je uporaba sile, preprosto bolj *očitne* kot njegovo spoštovanje, saj je primere odklonskega vedenja veliko lažje prepoznati in izpostaviti kot vedenje v skladu s pravom.

¹¹⁵ Meddržavno sodišče (1986, odst. 186) je v primeru *Nikaragva* potrdilo pomen normativnega prepričanja o vitalnosti običajnopravnega pravila: »[č]e država ravna na način, ki je *prima facie* neskladen s priznanim pravilom, vendar svoje ravnanje upravičuje s sklicevanjem na izjeme oziroma utemeljitve vsebovane v pravilu samem, tak odnos ne glede na dejansko utemeljenost njenega ravnanja na podlagi teh izjem pravilo potrjuje in ne slabi«.

¹¹⁶ S tem so se Ustanovne članice hkrati izognile semantičnim razpravam iz časa Društva narodov o tem, ali je določen konflikt mogoče opredeliti kot »vojno« v formalnopravnem smislu (O'Connell 2005, 7). Jasno pa je, da pojem »sile« vključuje tudi ožji pojem »vojne« (Henkin 1979, 139-140; Schachter 1991, 110).

silo, kar je v primerjavi s prejšnjimi poskusi urejanja oboroženega nasilja v mednarodnih odnosih popolna novost. Pojem »sile« v določbi četrtega odstavka 2. člena ni definiran, pa tudi drugje v Ustanovni listini ni mogoče najti zanesljivih smernic za pomensko razlago tega pojma. Načeloma ga je mogoče razumeti kot nanašajoč se tako na fizično, kot tudi na psihološko, politično, ekonomsko in druge oblike sile,¹¹⁷ vendar je danes splošno sprejeto stališče, da je prepoved uporabe sile v Ustanovni listini omejena na *oboroženo* silo (med drugimi Bowett 1958, 148; Brownlie 1963/2002, 362; Randelzhofer 2002b, 117; Dinstein 2004b, 80-81).¹¹⁸ O'Connell (2005, 222) ugotavlja, da takšen sklep podpirata tako kontekstualna kot zgodovinska razlaga določbe četrtega odstavka 2. člena,¹¹⁹ pa tudi kasnejše razlage v praksi držav in v sodni praksi Meddržavnega sodišča.¹²⁰

Vendar tudi pojem »oborožena sila« ni pomensko nedvoumen in zahteva nadaljnjo razlago. Pri tem se je mogoče deloma opreti tudi na soglasno sprejeto resolucijo Generalne skupščine 3314 (XXIX) iz leta 1974, ki v 1. členu opredeljuje pojem »agresije« kot »uporabo oborožene sile s strani ene države, ki je naperjena zoper suverenost, ozemeljsko nedotakljivost ali politično neodvisnost druge države ali ki je v kakršnemkoli drugem smislu nezdržljiva z določbami Ustanovne listine Združenih narodov« (Generalna skupščina 1974, 1. člen). Ta opredelitev na prvi pogled sledi bistvu določbe četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine, vendar se od nje razlikuje v štirih pomembnih vidikih: prvič, ne vključuje *grožnje* s silo, temveč le dejansko uporabo sile; drugič, izrecno se omejuje na *oboroženo* silo; tretjič, med specifično zaščitene vrednote izrecno vključuje tudi *suverenost* druge države; in četrtič, prepovedana je vsaka uporaba sile v nasprotju z Ustanovno listino *kot celoto* in ne le z njenimi posameznimi načeli.¹²¹ V 3. členu Definicije so primeroma naštet posamične oblike agresije,

¹¹⁷ V preteklosti so tako široko razlago zagovarjale zlasti države sovjetskega bloka in države v razvoju, medtem ko so zahodne sile zagovarjale ozko razlago pojma sile (Tunkin 1983, 81-82).

¹¹⁸ Nasprotnega mnenja sta na primer McDougal in Feliciano (1961, 74).

¹¹⁹ V nekaterih drugih delih Ustanovne listine (v 41. in 46. členu, pa tudi v Preambuli) je uporabljen izraz »oborožena sila«. Hkrati uporaba izraza »sila« v 44. členu kaže, da Ustanovna listina uporablja izraz »sila« tudi, kadar je povsem jasno, da se izraz nanaša na »oboroženo silo« (Randelzhofer 2002b, 118).

¹²⁰ Druge oblike sile, kot so na primer gospodarski in finančni pritiski (na primer ekonomski embargo, ukinitve razvojne pomoči ali razveljavitev trgovinskih pogodb), politični pritiski (prekinitev diplomatskih odnosov, nepriznanje *de facto* vlade in podobni ukrepi) in kibernetični napadi (o tem več Gulapa 2004) ter fizična sila, ki ne vključuje uporabe orožja (na primer preusmeritev vodnega toka reke na škodo ene ali več držav ob spodnjem toku ali pretrganje ribiških mrež), so omejene v drugih mednarodnih pogodbah in v običajnem mednarodnem pravu, praviloma v okviru načela nevmešavanja ali pa v okviru pravil o miroljubnih protiukrepih in same po sebi (če jih ne spremlja uporaba ali grožnja z uporabo *oborožene* sile) niso zajete s prepovedjo uporabe sile po četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine. Poglobljeno razpravo o načelu nevmešavanja ponuja Türk (1984).

¹²¹ O teži in implikacijah teh razlik podrobneje Dinstein (2004b, 116-117).

kot so oborožena invazija, napad, vojaška zasedba, bombardiranje, blokada pristanišč ali obal, napad na oborožene sile druge države in neupravičena vojaška prisotnost na ozemlju druge države (kot tipične oblike *neposredne* agresije) ter različne oblike *posredne* agresije, kot so dopuščanje uporabe lastnega ozemlja drugi državi ali nedržavnim delovalcem za izvajanje agresivnih dejanj proti tretji državi in posredno izvajanje agresivnih dejanj proti drugi državi preko najetih nedržavnih oboroženih skupin.¹²² Ob tem je treba poudariti, da je agresija pojmovno ožji koncept od uporabe sile: vsaka nedovoljena uporaba oborožene sile ne pomeni nujno agresije v smislu definicije iz leta 1974,¹²³ po drugi strani pa vsako dejanje agresije *per definitionem* pomeni protipravno »uporabo oborožene sile« (Asrat 1991, 107).¹²⁴

Tako praksa držav in Združenih narodov kot mednarodna sodna praksa in doktrina potrjujejo stališče, da se prepoved uporabe sile v Ustanovni listini razteza tudi na »posredno« uporabo sile. Ta koncept vključuje tako sodelovanje v oboroženih aktivnostih druge države (na primer z dopuščanjem izvajanja oboroženih aktivnosti, uperjenih proti tretji državi, na svojem ozemlju oziroma s svojega ozemlja) ter vpletenost v nedopustne oborožene aktivnosti nedržavnih oboroženih skupin, kot so uporniki, vstajniki, plačanci in teroristične skupine (Randelzhofer 2002b, 119-120).¹²⁵ Med mednarodnimi instrumenti, ki podpirajo in dopolnjujejo tako široko razlago je poleg že omenjene resolucije Generalne skupščine o definiciji agresije (Generalna skupščina 1974)¹²⁶ tudi Deklaracija sedmih načel (Generalna skupščina 1970b), ki prepoveduje »organiziranje, sodelovanje, podpiranje, pomoč terorističnim

¹²² Ta seznam ni izčrpen: v 4. členu definicije je izrecno poudarjeno, da sme Varnostni svet odločiti o obstoju agresije tudi v drugih primerih. Definicija v obliki izčrpnega seznama možnih oblik agresije bi bila verjetno preveč toga in izpostavljena zlorabam v smislu »iznajdbe« novih načinov in oblik uporabe sile, ki v definicijo ne bi bili zajete. Kot je pri oblikovanju prepovedi napadalne vojne v času Društva narodov izjavil tedanji britanski zunanji minister Chamberlain, bi takšna definicija pomenila zgolj »past za nedolžne in kažipot za krive« (Chamberlain v Komisija za mednarodno pravo 1951, 90).

¹²³ V skladu z 2. členom resolucije pa je vsaka *prva* uporaba oborožene sile v nasprotju z Ustanovno listino *prima facie* dokaz agresije. Vendar lahko Varnostni svet presodi, da takšna kvalifikacija ravnanja v konkretnem primeru ne bi bila primerna v luči drugih merodajnih dejanskih okoliščin, na primer zaradi relativno majhne teže prepovedanih posledic (med drugim je tako mogoče izključiti incidente manjših razsežnosti ali neupravičeno podaljšano vojaško prisotnost na ozemlju tuje države brez izvajanja oboroženih aktivnosti in povzročitve škode).

¹²⁴ Dejstvo, da nekega ravnanja v praksi ni mogoče opredeliti kot agresijo v smislu definicije iz leta 1974, torej še ne pomeni, da ne gre za uporabo sile v nasprotju s prepovedjo iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine.

¹²⁵ Zlasti v času hladne vojne so se države zatekale k takšni prikriti, »posredni« uporabi sile (*»war by proxy«*), da bi se izognile mednarodni stigmati povezani z odkritim, neposrednim izvajanjem pravno nedopustnih dejanj.

¹²⁶ Točki (f) in (g) 3. člena resolucije prepovedujeta kot nedovoljeno agresijo »dopuščanje uporabe lastnega državnega ozemlja, danega na voljo drugi državi, za izvajanje agresivnih dejanj te druge države proti tretji državi« ter »pošiljanje oboroženih tolp, nerednih oboroženih sil ali plačancev, ki v imenu države pošiljateljice proti drugi državi izvajajo takšne oborožene aktivnosti, ki pomenijo dejanje agresije v smislu dejanj, naštetih v tem členu, ali znatna vpletenost države v takšna dejanja«.

dejanjem ali civilnim uporom v drugi državi, vpletanje v organizirane aktivnosti na lastnem ozemlju, ki so usmerjene k takim dejanjem, kadar takšna dejanja vključujejo uporabo sile ali grožnjo s silo.¹²⁷ V tej opredelitvi so zajeti vsi primeri, ko država sile ne uporablja neposredno (z lastnimi rednimi oboroženimi silami), vendar je njena vpletenost v nedovoljene oborožene aktivnosti proti drugi državi, čeprav posredna, znatna.

Določba četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine se izrecno razteza onkraj dejanske uporabe sile in prepoveduje tudi *grožnja* z uporabo oborožene sile, ne glede na to, ali se ta grožnja kasneje tudi materializira.¹²⁸ Prepoved grožnje s silo vključujejo tudi številne druge univerzalne, regionalne in dvostranske mednarodne pogodbe¹²⁹ ter nezavezujoči mednarodni instrumenti.¹³⁰ Pravna dopustnost grožnje s silo je odvisna od pravne dopustnosti zagrožene uporabe sile - Meddržavno sodišče je v svetovalnem mnenju o dopustnosti grožnje z uporabo ali uporabe jedrskega orožja poudarilo, da je vsaka grožnja z uporabo sile, ki ni v skladu z Ustanovno listino, nedopustna: »[...]če bi bila uporaba sile v konkretnem primeru protipravna – iz kakršnegakoli že razloga – je grožnja z uporabo takšne sile prav tako protipravna« (Meddržavno sodišče 1996, 47. odstavek).¹³¹

Z vidika ugotavljanja pomena in obsega prepovedi uporabe sile iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine je posebej zanimiv element te določbe, ki prepoveduje uporabo sile ali

¹²⁷ Če takšna dejanja ne vključujejo uporabe ali grožnje z oboroženo silo, jih je verjetno mogoče opredeliti kot prepovedano vmešavanje v notranje zadeve druge države.

¹²⁸ Komisija za mednarodno pravo (1989/1992, 68) je v svojem poročilu o osnutku kodeksa zločinov proti miru in varnosti zapisala, da izraz »grožnja« označuje dejanja, katerih namen je prepričati drugo državo, da bo proti njej uporabljena sila, če ne bo izpolnila določenih zahtev. Tudi Brownlie (1963/2002, 364) grožnjo s silo definira kot izrecno ali implicitno izraženo namero uporabe sile proti drugi državi, katere uresničitev je odvisna od izpolnitve oziroma neizpolnitve določenih zahtev. Po drugi strani pa Dinstein (2004b, 81) in Roscini (2007, 235) utemeljeno opozarjata, da grožnje s silo ne gre enačiti z opozorilom oziroma ultimatom in da postavitvev zahtev ni nujna prvina koncepta »grožnje s silo«; iz določbe četrtega odstavka 2. člena res v ničemer ne izhaja, da bi morala izraz namere uporabe sile spremljati postavitvev kakršnihkoli zahtev.

¹²⁹ Med drugimi 19. člen Konvencije Združenih narodov o pomorskem pravu iz leta 1982, 1. člen Medameriške pogodbe o vzajemni pomoči iz leta 1947, 1. člen Severnoatlantske pogodbe, 2. člen Ustanovne listine Organizacije islamske konference iz leta 1972 (*Charter of the Organisation of the Islamic Conference*, sprejeta 4. marca 1972, veljati je začela 28. februarja 1973), 1. člen Pogodbe o varnosti med Avstralijo, Novo Zelandijo in ZDA (*The Australia, New Zealand, United States Security Treaty*, sprejeta 1. septembra 1951, veljati je začela 29. aprila 1952), 4. člen Ustanovitvenega akta Afriške unije iz leta 2002 (*Constitutive Act of the African Union*, sprejet 11. julija 2002, veljati je začel 26. maja 2001) ter preambula Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča iz leta 1998 (*Rome Statute of the International Criminal Court*, podpisan 17. julija 1998, veljati je začel 1. julija 2002; Slovenijo zavezuje na podlagi Zakona o ratifikaciji Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča (MRSMKS), Ur.l. RS-MP, št. 29/2001).

¹³⁰ Kot sta Helsinška sklepna listina iz leta 1975 in Pariška listina za Novo Evropo iz leta 1990.

¹³¹ Poudariti je treba, da se »grožnja z uporabo sile« pojmovno razlikuje od »grožnje miru« iz 39. člena Ustanovne listine; pojem »grožnje miru« je širši in ni nujno povezan z uporabo sile ali s kakršnokoli drugo kršitvijo mednarodnega prava (Roscini 2007, 231).

grožnjo sile, ki je »uperjena proti ozemeljski celovitosti ali politični neodvisnosti katerekoli države,¹³² ali pa kako drugače nezdržljiva s cilji Združenih narodov«. Nekateri avtorji (na primer Reisman 1985) so z ozko razlago določbe četrtega odstavka 2. člena oblikovali stališče, da tako oblikovana prepoved iz Ustanovne listine ni določna in celovita, temveč pušča odprtih precej pravnih praznin: prepovedovala naj bi *zgolj* takšno uporabo sile ali grožnjo s silo, ki bi bila naperjena proti ozemeljski nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države, oziroma ki bi bila kako drugače *nezdržljiva* s temeljnimi načeli in cilji Združenih narodov. *A contrario* naj bi bila torej enostranska uporaba sile dopustna vselej, kadar *namen* uporabe sile ni ozemeljska invazija ali politična podreitev druge države (na primer kratek vojaški poseg z namenom zaščite tujih ali lastnih državljanov ali protiteroristične operacije v drugi državi brez namena ozemeljske zasedbe ali politične podreditve), ali katere namen ni nezdržljiv s cilji Združenih narodov, na primer oboroženo posredovanje z namenom zaščite ali uveljavitve človekovih pravic ali drugih demokratičnih načel (prav tam).

Vendar pa zgodovinska in teleološka razlaga četrtega odstavka 2. člena kaže, da je tako ozka konstrukcija tega člena, ki jo je Schachter (1984a, 649) poimenoval celo »orwellijanska«, nezdržljiva z izvirnim namenom snovalcev Ustanovne listine oblikovati celovito in splošno prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih. Besedilo prvega osnutka te določbe na pripravljalni konferenci v Dumbarton Oaksu je bilo omejeno na prepoved uporabe sile ali grožnje s silo, »ki bi bila kakorkoli nezdržljiva s cilji Organizacije« (v Brownlie 1963/2002, 267). Fraza »naperjena proti ozemeljski celovitosti ali politični neodvisnosti« je bila na predlog Avstralije soglasno dodana kasneje, očitno z namenom *okrepiti* prepoved uporabe sile s posebnim poudarkom zaščite ozemeljske celovitosti in politične neodvisnosti suverenih in enakih držav (Brownlie 1963/2002, 267; Cassese 2001a, 12).¹³³ Izraz »[...]ali kako drugače nezdržljiva[...]« (poudarek dodan) je torej v odnosu do specifične opredelitve v prvem delu

¹³² O pravici do ozemeljske celovitosti ter pravici do politične neodvisnosti v tem kontekstu podrobneje piše Bowett (1958, 29-65), ki obravnava »ozemeljsko celovitost« kot fizično razsežnost države (kopno, morski in zračni prostor države), »politično neodvisnost« pa bolj v smislu procesa oblikovanja političnih odločitev znotraj države, ki vključuje vse elemente in funkcije oblasti na področju notranjih in zunanjih odnosov države. O obeh pravicah podrobneje tudi Brownlie (2003).

¹³³ Četudi ta fraza ne bi bila dodana, bi bila uporaba sile, ki bi pomenila kršitev ozemeljske celovitosti ali politične neodvisnosti druge države, vseeno nezakonita, saj bi bila *ipso facto* v neskladju s cilji Združenih narodov. Ob tem je treba poudariti, da oborožene aktivnosti v drugi državi, ki potekajo na podlagi in v skladu s *soglasjem oziroma vabilom* te države (na primer z namenom boja proti nedržavnim oboroženim skupinam ob skupni meji) ne pomenijo kršitve prepovedi uporabe sile iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine (Schachter 1991, 114), razen če so »kakorkoli v neskladju z načeli Ustanovne listine« ali v nasprotju s temeljnimi načeli mednarodnega prava. Pravna dopustnost takšnih aktivnosti temelji na občem pravnem načelu *volenti non fit injuria*, ki pomeni, da sme suverena država svoje suverene pravice prostovoljno tudi omejiti v okviru omejitev, ki jih postavljajo kogentna pravila mednarodnega prava (Cassese 2005, 369-371; Türk 2007, 290).

prepovedi generalna klavzula in kot takšna vključuje vsak namen oziroma obliko oborožene agresije, ki ne bi že bila zajeta v konceptih kršitve »teritorialne nedotakljivosti« ali »politične neodvisnosti«. ¹³⁴ Kot je na ustanovitveni konferenci v San Franciscu poudaril ameriški delegat, je bil »namen avtorjev izvirnega besedila oblikovati v najširšem smislu vsevključujočo prepoved« (United States Library of Congress 1945a, 334-335), torej zapreti vse morebitne pravne praznine, ne pa odpirati novih.

Takšno celostno razumevanje prepovedi uporabe sile potrjujeta praksa Meddržavnega sodišča ¹³⁵ in praksa držav po letu 1945, ¹³⁶ splošno sprejeto pa je tudi v mednarodnopravni stroki (med drugimi Brownlie 1963/2002, 268; Schachter 1984a, 649; Greenwood 1987, 937; Gray 2000, 24-25; Randelzhofer 2002b, 123-124; Dinstein 2004b, 82-86; Kristiotis 2004, 57-60; O'Connell 2005, 222-223). ¹³⁷ V skladu s takšno prevladujočo razlago pomeni vsaka čezmejna uporaba sile, ki je ni mogoče upravičiti s sklicevanjem na eno od izjem, izrecno predvidenih v drugih določbah mednarodnega prava, kršitev prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena. Ustanovna listina izrecno predvideva samo dve izjemi od splošne prepovedi uporabe sile: individualno ali kolektivno samoobrambo na podlagi 51. člena Ustanovne listine ter kolektivno akcijo na podlagi odločitve Varnostnega sveta v skladu s VII. poglavjem Ustanovne listine. Vsebina in pomen teh izjem sta zato natančneje analizirana v nadaljevanju. ¹³⁸

¹³⁴ O vsebini teh konceptov podrobneje razpravlja Asrat (1991, 148-160).

¹³⁵ V svoji sodbi v primeru *Kanal Korfu* je Sodišče ugotovilo, da pomeni čiščenje min v albanskih ozemelskih vodah kršitev ozemeljske suverenosti Albanije, ne glede na to, da je bil namen britanske vojaške operacije uveljavitev obstoječih pravic britanskih državljanov in ne ozemeljska širitev ali politična podreditve (Meddržavno sodišče 1949, str. 35).

¹³⁶ Države pravno dopustnost posameznih primerov uporabe sile praviloma utemeljujejo in ocenjujejo na podlagi pravno predvidenih izjem (bodisi s sklicevanjem na pravico do samoobrambe ali na pooblastilo Varnostnega sveta), ne pa kot neko revolucionarno novo izjemo od prepovedi uporabe sile iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine. To potrjuje med drugim tudi razprava v Varnostnem svetu glede incidenta *Entebbe* leta 1976, v katerem so izraelske obrambne sile z uspešno vojaško operacijo na letališču Entebbe v Ugandi rešile talce ugrabiteljev francoskega letala na poti iz Tel Aviva v Ugando. Praktično vse članice Varnostnega sveta so v razpravi zavrnile izraelski argument, da je bila operacija utemeljena (tudi) na podlagi ozke razlage določbe četrtega odstavka 2. člena, kot uporaba sile, ki ni bila namenjena ozemeljski ali politični podreditvi druge države (United Nations Office of Public Information 1976/1979, 315-320). Dodatne primere merodajne prakse držav navaja Kristiotis (2004, 58-59).

¹³⁷ Schachter (1984a, 649) poudarja, da vsaka »invazija, kakorkoli kratka, krši bistvo ozemeljske celovitosti (pravico države, da nadzoruje dostop do svojega ozemlja)«.

¹³⁸ Mehanizem t. i. »klavzul o sovražnih državah« iz 53. in 107. člena Ustanovne listine, ki je omogočal enostransko uporabo sile tudi proti državam, ki so bile med drugo svetovno vojno sovražnice držav podpisnic Ustanovne listine, je danes zastarel in presežen (Arend in Beck 1993, 33) in zato izvzet iz analize. Prav tako je praktično mrtva črka na papirju določba 106. člena, ki petim stalnim članicam Varnostnega sveta omogoča izvedbo skupne akcije z namenom ohranitve mednarodnega miru in varnosti, v prehodnem obdobju dokler ne začnejo veljati posebni dogovori iz 43. člena za izvajanje mehanizma kolektivne varnosti; v celotni zgodovini Združenih narodov ni bila izvedena niti ena takšna skupna akcija na podlagi 106. člena in glede na uveljavljeno prakso »pooblaščenja« uporabe sile s strani Varnostnega sveta tudi v prihodnje ni verjetna (prav tam, 32).

3.2 Uporaba sile na podlagi odločitve Varnostnega sveta

V želji po kolektivni in centralizirani ureditvi meddržavne uporabe sile so ustanovne članice Združenih narodov novo ustanovljeni organizaciji, zlasti njenemu Varnostnemu svetu, poverile izključne pristojnosti aktiviranja in nadzorovanja teh kolektivnih mehanizmov. V določbi 24. člena so Varnostnemu svetu naložile »prvenstveno odgovornost za ohranitev mednarodnega miru in varnosti« in hkrati v 25. členu sprejele obveznost sprejemanja in izvrševanja odločitev Varnostnega sveta v skladu z Ustanovno listino. Varnostni svet ima kot glas kolektivne varnosti mednarodne skupnosti *izključno* pristojnost odločiti o obstoju grožnje miru, kršitve miru, ali dejanja agresije (39. člen Ustanovne listine), ter sme na podlagi takšne ugotovitve z namenom ohranitve ali vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti dajati priporočila ali pa odločiti o uporabi kolektivnih prisilnih ukrepov (angl. *collective enforcement measures*): prvotno takšnih brez uporabe oborožene sile, ki so predvideni v 41. členu Ustanovne listine,¹³⁹ v skrajnem primeru, kadar bi se neoboroženi ukrepi pokazali za neustrezne ali neučinkovite, pa tudi takšnih z uporabo oborožene sile na podlagi 42. člena Ustanovne listine. V nadaljevanju je podrobneje analiziran mednarodnopravni okvir, ki določa in omejuje institucionalizirano uporabo vojaške sile na podlagi avtoritativne odločitve Varnostnega sveta, kot je opredeljen v Ustanovni listini in kot se je razvil v praksi Varnostnega sveta.

3.2.1 Pravna podlaga kolektivne uporabe sile: 39. in 42. člen Ustanovne listine

Jedro mednarodnopravnega okvira kolektivne uporabe sile je izraženo v 39. členu Ustanovne listine: »Varnostni svet ugotavlja, ali obstoji kakšna grožnja miru, kršitev miru ali agresivno dejanje, in daje priporočila, ali pa odloči, kaj je treba ukreniti v skladu z 41. in 42. členom, da se ohranita ali vzpostavita mednarodni mir in varnost.« Ključni pogoj za odločitev Varnostnega sveta o uvedbi ukrepov z uporabo oborožene sile na podlagi 42. člena z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti je torej odločitev Varnostnega sveta o obstoju grožnje miru (angl. *threat to the peace*), kršitve miru (angl. *breach of the peace*) ali dejanja agresije (angl. *act of aggression*).¹⁴⁰

¹³⁹ V 41. členu so ukrepi brez uporabe oborožene sile naštet primeroma (in ne taksativno) in lahko vključujejo popolno ali delno prekinitev gospodarskih odnosov (ekonomske sankcije), prekinitev železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih in drugi komunikacijskih sredstev, ali prekinitev diplomatskih odnosov.

¹⁴⁰ Kot navaja Österdahl (1998, 28), takšna odločitev avtomatično odpira vrata prisilnim ukrepom tako nevojaške kot tudi vojaške narave, čeprav ji seveda oboroženi ukrepi ne sledijo nujno, saj lahko Varnostni svet na podlagi te odločitve uvede tudi blažje ukrepe brez oborožene sile (41. člen) ali začasne ukrepe (40. člen), lahko tudi zgolj *priporoči* načine reševanja spora ali situacije, ki ogroža mednarodni mir in varnost, ali pa celo ne ukrene ničesar.

Pri ugotavljanju obstoja situacije iz 39. člena in s tem svoje pristojnosti za uvedbo vojaške prisilne akcije na podlagi 42. člena ima Varnostni svet široko polje proste presoje. To izhaja že iz besedila 39. člena, ki poudarja pomen ugotovitve oziroma *odločitve* (angl. *determination*) Varnostnega sveta o obstoju grožnje miru, kršitve miru ali dejanja agresije, potrjujeta pa ga tudi kontekstualna¹⁴¹ in zgodovinska¹⁴² razlaga te določbe.¹⁴³ Pogojuje in omogoča pa ga tudi pojmovna odprtost 39. člena, ki ne opredeljuje nobenega od treh konceptov, ki utemeljujejo uvedbo kolektivnih oboroženih ukrepov.¹⁴⁴ Ugotovitev o obstoju katere od treh situacij iz 39. člena je torej pretežno politične narave, omejena predvsem z postopkovnimi pravnimi omejitvami, ki izhajajo iz V. poglavja Ustanovne listine in njegovih določb o pristojnostih in načinu odločanja Varnostnega sveta.¹⁴⁵ Kljub temu pa ugotavljanje pogojev kolektivne oborožene akcije v okviru 39. člena ni *povsem* osvobojeno vsebinskih pravnih omejitev in ni zgolj politično temveč tudi pravno motivirano in pogojeno (Schachter 1991, 390; White 1997, 34; Nolte 2000, 316-317; Frowein in Krisch 2002a, 719; Wolfrum 2003, 11; de Wet 2004, 136-138). Kot poudarja de Wet (2004, 136), je konkretizacija abstraktnih *pravnih* pojmov v praksi Varnostnega sveta v prvi vrsti stvar *pravne* razlage. Dejstvo, da ima Varnostni svet v procesu vsebinskega napolnjevanja abstraktnih pravnih pravil precejšnjo razlagalno svobodo dokazuje samo, da ima Varnostni svet *tudi* vlogo ustvarjalca prava, ne pomeni pa, da pri tem sam ni omejen s pravili in načeli Ustanovne listine in občega mednarodnega prava (White 1997, 34). Omejen je že s samo določbo 39. člena, ki aktivacijo ukrepov po VII. poglavju Ustanovne listine omejuje na tri različne kategorije dejanskih

¹⁴¹ Iz določb 40. do 42. člena izhaja široka pristojnost Varnostnega sveta glede izbire primernih ukrepov za ohranitev oziroma ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti in kot pišeta Frowein in Krisch (2002a, 719), bi bilo ob tem nelogično domnevati, da ima Varnostni svet široke pristojnosti glede odločitve *kako* ukrepati, ne pa glede odločitve *kdaž* ukrepati.

¹⁴² Kot na podlagi analize pripravljalnega gradiva v postopku sprejemanja Ustanovne listine ugotavljajo Cryer (1996, 163) ter Frowein in Krisch (2002a, 718-719), so vsi poskusi opredelitve »grožnje miru« v Ustanovni listini propadli oziroma bili opuščeni prav zato, da Varnostni svet pri izvrševanju svoje prvotne odgovornosti varovanja mednarodnega miru in varnosti ne bi bil nepotrebno omejen.

¹⁴³ To stališče podpira tudi velika večina uglednih avtorjev, med drugimi Kelsen (1951, 727), Schachter (1991, 390), Frowein in Krisch (2002a, 719), Wolfrum (2003, 11) in Dinstein (2004b, 250-251).

¹⁴⁴ Za podrobnejšo strokovno razpravo o vsebini teh treh konceptov glej med drugimi White (1997, 42-52), Österdahl (1998, 18-23) in Frowein in Krisch (2002a, 721-726).

¹⁴⁵ V skladu s tretjim odstavkom 27. člena Ustanovne listine in uveljavljeno prakso Varnostnega sveta se šteje takšna odločitev za sprejeta pod pogojem, da je zanjo glasovalo najmanj devet članic Varnostnega sveta ter da nobena od stalnih članic ni glasovala proti. Upoštevajoč uveljavljeno prakso Varnostnega sveta ni potrebna izrecna navedba, da je odločitev sprejeta na podlagi 39. člena Ustanovne listine, vendar pa mora iz ustrezne resolucije nedvoumno izhajati odločitev o obstoju *ene* od treh v 39. členu naštetih situacij; ob tem je z vidika pravnih posledic takšne odločitve povsem nepomembno, s katerim od treh konceptov Varnostni svet opredeli konkretno situacijo.

situacij.¹⁴⁶ Čeprav koncepti »grožnje miru«, »kršitve miru« in »dejanja agresije« v Ustanovni listini niso opredeljeni, niso pomensko *povsem* odprti oziroma nedoločni, temveč je mogoče s *pravno* analizo ugotoviti njihov intersubjektivni *pravni* pomen oziroma jih je mogoče vsaj delno definirati v *pravnem* smislu.

Ta naloga je posebej zahtevna v odnosu do »najširšega in najbolj nejasnega« (Frowein in Krisch 2002a, 722) koncepta 39. člena Ustanovne listine – koncepta »grožnje miru«, katerega vsebine iz samega besedila te določbe ni mogoče razbrati. Njegova *pravna* opredelitev je izjemnega pomena, saj določa tako najnižji prag pristojnosti Varnostnega sveta na področju vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti kot tudi sploh najnižji prag, ki določa dopustnost uporabe sile v mednarodnih odnosih.¹⁴⁷ Edina oprijemljiva pojmovna omejitev, ki izhaja neposredno iz besedila določbe 39. člena, je vezanost na mir oziroma natančneje, na »mednarodni« mir. Takšno omejitev potrjujeta tudi kontekstualna in teleološka razlaga Ustanovne listine, iz katere jasno izhaja, da je prvi cilj Združenih narodov (in v tem okviru temeljna naloga Varnostnega sveta) vzdrževanje *mednarodnega* miru in varnosti.¹⁴⁸ Pojem »miru« je prav tako odprt za različne razlage, vendar je večinsko razumevanje tega pojma vsaj v smislu 39. člena v doktrini še vedno omejeno na klasično »negativno« koncepcijo miru kot »odsotnosti oboroženih sovražnosti« (Frowein in Krisch 2002a, 720):¹⁴⁹ da bi bilo mogoče določeno situacijo opredeliti kot grožnjo miru v smislu 39. člena, mora situacija vsaj

¹⁴⁶ Zato vsaj *prima facie* ne drži, kot menita na primer Kelsen (1951, 727) in Dinstein (2004b, 251), da je situacija, ki v smislu 39. člena aktivira delovanje Varnostnega sveta po VII. poglavju, *katerakoli* situacija, ki jo kot takšno opredeli Varnostni svet. Če bi bil namen snovalcev Ustanovne listine pustiti Varnostnemu svetu *popolno* diskrecijo odločanja, takšno razlikovanje in kategorizacija sploh ne bi bila potrebna; kot ugotavlja de Wet (2004, 137), bi Ustanovna listina v tem primeru zgolj določila splošno pristojnost Varnostnega sveta za uvedbo zavezujočih ukrepov z namenom varovanja mednarodnega miru in varnosti.

¹⁴⁷ Nenazadnje pa je tudi koncept, ki ga Varnostni svet pri odločanju na podlagi 39. člena daleč najpogosteje uporablja.

¹⁴⁸ Določba prvega odstavka 1. člena Ustanovne listine določa kot temeljni cilj svetovne organizacije »varovati *mednarodni* mir in varnosti«, 24. člen določa prvotno odgovornost Varnostnega sveta »za ohranitev *mednarodnega* miru in varnosti, določba 42. člena pa primeroma našteva možne kolektivne ukrepe za »ohranitev ali vzpostavitev *mednarodnega* miru in varnosti« (poudarki dodani).

¹⁴⁹ Eden od razlogov za to je v terminološki ozkosti koncepta »grožnje miru«, ki ne vključuje pojma »varnosti«, ki se sicer v večini določb Ustanovne listine (in tudi v večini resolucij Varnostnega sveta) pojavlja v tandemu »mednarodni *mir in varnost*«, v okviru katerega naj bi pojem »mir« odražal ozko negativno koncepcijo miru (negativni mir kot odsotnost neposrednega oboroženega nasilja), pojem »varnost« pa širšo, »pozitivno« koncepcijo miru (Wolftrum 2002, 41). Na tej podlagi bi bilo mogoče sklepati, da odraža ožji pojem »grožnje miru« v primerjavi s pojmom »mednarodni mir in varnost« načrtno omejitev normativne vsebine koncepta »grožnja miru« iz 39. člena na ožjo normativno vsebino »miru«.

potencialno voditi v oborožene sovražnosti onkraj meja ene same države.¹⁵⁰ Bistvena torej ni *narava* situacije oziroma vir ogrožanja, temveč njen *vpliv* na stabilnost mednarodnih odnosov (potencial povzročiti oborožene sovražnosti na meddržavni ravni). V skladu s to koncepcijo je najočitnejši primer grožnje miru »neizbežen oborožen spopad med državami«, torej časovno neposredno grozeča nevarnost sovražnosti med rednimi oboroženimi silami dveh ali več držav (Frowein in Krisch 2002a, 720).

Pojem »grožnje miru« ni omejen niti v časovnem smislu (potencialni, grozeči ali dejanski dejavniki ogrožanja) niti v smislu izvora grožnje (državni ali nedržavni delovalci, vojaški ali nevojaški viri ogrožanja). Prav tako ni treba, da bi grožnja izvirala iz dejanske ali potencialne uporabe sile ali iz protipravnega ravnanja; bistveno je le, da situacija ali ravnanje na nek način ogroža mednarodni mir (Kelsen 1948, 788; Bowett 1958, 253; Frowein in Krisch 2002a, 721 in 2002d, 705; de Wet 2004, 140). Poleg tega Varnostni svet pri odločanju o uporabi sile na podlagi VII. poglavja ni omejen s prepovedjo vmešavanja v notranje zadeve držav (načelo nevmešavanja) v sedmem odstavku 2. člena Ustanovne listine (Higgins 1994, 254).¹⁵¹ To pomeni, da sme Varnostni svet uvesti kolektivno vojaško prisilno akcijo z namenom ohranitve mednarodnega miru in varnosti, če sklene, da okoliščine notranjega spopada, hujših kršitev človekovih pravic, zatiranja manjšin in drugih prvotno »notranjih« situacij, ogrožajo *mednarodni* mir in varnost.¹⁵² Tudi sicer izjemno redki primeri formalne ugotovitve obstoja »grožnje miru« v praksi v obdobju hladne vojne kažejo na relativno širok pristop Varnostnega sveta k razlagi tega koncepta, čeprav je Varnostni svet v tem obdobju hkrati (še vedno) dosledno sledil negativni koncepciji »miru« in omejeval odločitve o obstoju grožnje miru na situacije, ki so izvirale iz *vojaških* virov ogrožanja in po mnenju Varnostnega sveta na nek način destabilizirale mednarodni mir in varnost.¹⁵³ Po koncu hladne vojne pa

¹⁵⁰ To pomeni, da povsem »notranje« in »nevojaške« (na primer ekonomske, socialne, humanitarne, ekološke) situacije *same po sebi* niso grožnja mednarodnemu miru, vendar pa lahko to v določenih okoliščinah postanejo (Frowein in Krisch 2002a, 720).

¹⁵¹ Sedmi odstavek 2. člena se glasi: »Nobena določba te Ustanovne listine ne daje pravice Združenim narodom, da bi se vmešavali v zadeve, ki po svojem bistvu sodijo v notranjo pristojnost države, in tudi ne nalaga članom dolžnosti, da bi take zadeve izročali v reševanje po tej Ustanovni listini, *vendar to načelo nikakor ne izključuje uporabe prisilnih ukrepov po VII. poglavju.*« (poudarek dodan).

¹⁵² Tako široko razumevanje koncepta je večinsko podprto tudi v mednarodnopravni stroki (*pars pro toto* Kelsen 1948, 788; Higgins 1994, 255; Gill 1995, 42-43; Frowein in Krisch 2002a, 720 in 722).

¹⁵³ Kot grožnjo miru je Varnostni svet izrecno opredelil situacijo v Palestini v kontekstu arabsko-izraelske vojne po razglasitvi neodvisnosti Izraela maja 1948 (resolucija 54 (Varnostni svet 1948)), situacijo v Rodeziji v kontekstu oboroženega upora proti protipravni enostranski razglasitvi neodvisnosti s strani rasistične »bele« vlade (resolucija 232 (Varnostni svet 1966b)) ter pridobivanje orožja v Južnoafriški republiki v kontekstu politike apartheida (resolucija 418 (Varnostni svet 1977)).

Varnostni svet normativni pomen koncepta »grožnje miru« širi tudi na netradicionalne vojaške in celo na nevojaške dejavnike nestabilnosti ter na situacije, ki nimajo očitnega vpliva na stabilnost *mednarodnih* odnosov (*mednarodni* vir in varnost), s tem pa na avtoritativen način širi tudi normativne meje uporabe sile v mednarodnih odnosih.¹⁵⁴

Preostali dve kategoriji situacij, ki aktivirajo kolektivne mehanizme vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti po VII. poglavju, sta (vsaj na prvi pogled) manj nejasni od koncepta »grožnje miru«. Kot navajata Frowein in Krisch (2002a, 721), vključuje tipični primer kršitve miru (angl. *breach of the peace*) sovražnosti med oboroženimi enotami dveh ali več držav, pri čemer je pravno nepomembno ali sovražnosti še potekajo, ali pa so se že končale pred odločitvijo Varnostnega sveta.¹⁵⁵ Dejanje agresije pa je, kot ugotavlja White (1997, 47), v normativnem smislu zgolj ožja oblika kršitve miru. To izhaja tudi iz prvega odstavka 1. člena Ustanovne listine, ki govori o izvajanju kolektivnih ukrepov z namenom zatiranja agresivnih dejanj *ali* drugih kršitev miru. Iz pripravljalnega gradiva konference v San Franciscu izhaja, da tudi pojem dejanja agresije v Ustanovni listini načrtno ni bil definiran (de Wet 2004, 145), da ne bi bila po nepotrebnem omejevana diskrecija in učinkovitost Varnostnega sveta v primeru razvoja novih, nepredvidenih situacij. Vseeno pa so si članice Združenih narodov vse od sprejetja Ustanovne listine prizadevale najti sprejemljivo definicijo tega koncepta (White 1997, 51) in so jo končno oblikovale leta 1974 v že omenjeni resoluciji Generalne skupščine 3314 (XXIX) (Generalna skupščina 1974). Kot rečeno, vključuje definicija tako generalno klavzulo,¹⁵⁶ kot tudi v 3. členu *primeroma* našteje možne oblike agresije: invazija, napad, bombardiranje, blokada in zasedba (kot tipične oblike *neposredne* agresije) ter različne oblike *posredne* agresije, kot so omogočanje agresivnega delovanja proti tretji državi na lastnem ozemlju in pošiljanje nerednih oboroženih skupin, da v imenu države izvajajo oborožene aktivnosti proti drugi državi. Definicija je bila sprejeta z namenom pomagati Varnostnemu svetu pri odločanju o obstoju dejanja agresije, vendar pa (kot jasno izražata Preambula in 4.

¹⁵⁴ Prispevek Varnostnega sveta k normativnemu razvoju mednarodnega prava uporabe sile na področju groženj terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje je analiziran v podpoglavju 4.1 te disertacije.

¹⁵⁵ Takšno razumevanje potrjuje tudi praksa Varnostnega sveta, čeprav je ta do danes »kršitev miru« ugotovil le v štirih primerih: leta 1950 je kot kršitev miru opredelil oboroženi napad sile Severne Koreje na Republiko Korejo (resolucija 82 (Varnostni svet 1950a)), leta 1982 je kršitev miru ugotovil v kontekstu Falklandskega konflikta (resolucija 502 (Varnostni svet 1982)), nato pa še v kontekstu iransko-iraškega konflikta med leti 1980-1988 (resolucija 598 (Varnostni svet 1987)) ter v primeru iraške invazije na Kuvajt leta 1990 (resolucija 660 (Varnostni svet 1990a)).

¹⁵⁶ Določba 1. člena Definicije opredeljuje dejanje agresije kot »uporabo oborožene sile s strani ene države, ki je naperjena zoper suverenost, ozemelsko nedotakljivost ali politično neodvisnost druge države ali ki je v kakršnemkoli drugem smislu nezdržljiva z določbami Ustanovne listine Združenih narodov«.

člen Definicije) Varnostnega sveta ne zavezuje in ne omejuje njegove diskrecije odločanja na podlagi 39. člena: Varnostni svet lahko kot dejanje agresije opredeli tudi druge oblike ravnanja, prav tako pa lahko po lastni presoji določenega tipičnega primera agresije formalno ne opredeli kot dejanje agresije v smislu 39. člena. Varnostni svet v praksi ni nikoli *izrecno* odločil o obstoju dejanja agresije v smislu 39. člena, vendar pa je v nekaj resolucijah, sprejetih po letu 1974 (ki praviloma niso sprejete na podlagi VII. poglavja), uporabil frazo »dejanje agresije« v situacijah, ki ustrezajo tistim, opredeljenim v definiciji iz leta 1974.¹⁵⁷

Na podlagi ugotovitve o obstoju grožnje miru, kršitve miru ali dejanja agresije v skladu z 39. členom Ustanovne listine sme Varnostni svet z namenom ohranitve oziroma vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti dajati priporočila ali pa uvesti kolektivne prisilne ukrepe (angl. *collective enforcement action*), bodisi ukrepe brez uporabe oborožene sile po 41. členu Ustanovne listine bodisi ukrepe z uporabo oborožene sile po 42. členu Ustanovne listine.¹⁵⁸ Določba 42. člena Varnostni svet pooblašča za uvedbo vojaških sredstev v primeru, ko bi se sankcije brez uporabe sile po 41. členu pokazale za neustrezne oziroma neučinkovite:

Če bi Varnostni svet menil, da ukrepi, določeni v 41. členu ne bi ustrezali, ali da so se pokazali [kot] neustrezni, sme z zračnimi, pomorskimi ali kopenskimi silami izvesti tako akcijo, kakršna bi se mu zdela potrebna za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Taka akcija lahko vključuje demonstracije, blokado in druge operacije, ki se izvedejo z zračnimi, pomorskimi ali kopenskimi silami članic Združenih narodov.

Uvedba kolektivne vojaške prisilne akcije je pogojena s sprejemom ustrezne resolucije Varnostnega sveta. Resolucija o vsebinskih vprašanjih, kot je uvedba vojaških ukrepov na podlagi VII. poglavja, se v skladu s tretjim odstavkom 27. člena Ustanovne listine šteje za sprejeto le pod pogojem, da zanjo glasuje najmanj devet od petnajstih članic Varnostnega sveta

¹⁵⁷ Prvič je kot »dejanje agresije« obsodil oboroženi napad Južnoafriške republike na Angolo leta 1976, nato pa je do leta 1990 kot »dejanje agresije« oziroma »agresijo« opredelil tudi nadaljnje južnoafriške napade na Angolo in Bocvano (resolucija 387 (Varnostni svet 1976), resolucija 567 (Varnostni svet 1985a), resolucija 568 (Varnostni svet 1985b), resolucija 571 (Varnostni svet 1985c), resolucija 574 (Varnostni svet 1985e)), napad Rodezije na Zambijo leta 1979 (resolucija 455 (Varnostni svet 1979)), izraelski napad na sedež Palestinske osvobodilne organizacije v Tunisu oktobra leta 1985 (resolucija 573 (Varnostni svet 1985d)) in atentat na vodjo Palestinske osvobodilne organizacije Abu Juihada v Tuniziji leta 1988 (resolucija 611 (Varnostni svet 1988)).

¹⁵⁸ Ukrepi brez oborožene sile so primeroma naštet v 41. členu in lahko vključujejo popolno ali delno prekinitev gospodarskih odnosov (ekonomske sankcije), prekinitev železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih in drugi komunikacijskih sredstev, ali prekinitev diplomatskih odnosov.

ter da nobena od stalnih članic¹⁵⁹ ne glasuje proti. Čeprav torej Ustanovna listina Varnostnemu svetu daje široka pooblastila na področju varovanja mednarodnega miru in varnosti, pa z možnostjo veta hkrati slabi njegovo vlogo v primerih nesoglasja med stalnimi članicami (Blokker 2000, 542).¹⁶⁰ Ta omejitev je ključna, saj lahko stalna članica z vetom prepreči sprejem resolucije na podlagi VII. poglavja tudi, če je sama *partie prise* (stranka v zadevi, o kateri se razpravlja).¹⁶¹ Očitna posledica tako zasnovanega sistema glasovanja je, da v praksi ni mogoče izvesti kolektivne vojaške prisilne akcije proti nobeni od stalnih članic Varnostnega sveta (White 1997, 9; Dinstein 2005, 116). Možnost veta torej pomeni v Ustanovni listini sami vgrajeno pravno in geopolitično omejitev delovanja Varnostnega sveta.¹⁶²

V resoluciji, s katero odloči o uvedbi oboroženih ukrepov, mora Varnostni svet odločiti o njihovi vrsti in obsegu (intenziteti), tarčah in časovnih razsežnostih. Izbere lahko tudi ukrepe, ki niso naštet v 42. členu, saj seznam možnih ukrepov v tej določbi ni izčrpen, temveč zgolj ponazoritven. Med možnimi ukrepi navaja ukrepe manjših razsežnosti, kot so demonstrativni ukrepi, namenjeni zastraševanju in ukrepi z uporabo oborožene sile brez boja (na primer blokada) ter klasične oborožene vojaške operacije (bojne operacije), ki se izvedejo z zračnimi, pomorskimi ali kopenskimi silami članic Združenih narodov. Kot je v svojem svetovalnem mnenju o *Določenih izdatkih Združenih narodov* ugotovilo Meddržavno sodišče (1962, 164-165), so ukrepi iz 42. člena prisilni ukrepi (angl. *enforcement measures*), kar pomeni, da se izvajajo ne glede na voljo (oziroma celo proti volji) prizadete države. Varnostni svet ima široko diskrecijo tudi glede izbire *tarče* kolektivnih vojaških ukrepov (proti komu se ukrepi izvajajo) ter glede *časovnih* razsežnosti izvajanja ukrepov. Tako lahko odredi vojaško prisilno akcijo proti državnim ali nedržavnim entitetam (ne glede na to, ali so same vir ogrožanja oziroma kršitve mednarodnega miru in varnosti), za preprečevanje potencialnih varnostnih groženj

¹⁵⁹ Francija, Ljudska republika Kitajska (v nadaljevanju: Kitajska), Rusija, Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske (v nadaljevanju: Velika Britanija) in ZDA.

¹⁶⁰ Z uporabo veta (ugovora) lahko že ena sama stalna članica prepreči sprejem resolucije, za katero bi sicer hipotetično glasovalo vseh štirinajst drugih članic. V praksi Varnostnega sveta se je do danes uveljavila široka razlaga te določbe, v skladu s katero sprejem resolucije prepreči le *negativni* glas stalne članice, ne pa tudi vzdržanje od glasovanja (angl. *abstention*). To prakso je kot odraz veljavnega običajnega prava potrdilo tudi Meddržavno sodišče v svetovalnem mnenju o *Namibiji* (Meddržavno sodišče 1971, odst. 22).

¹⁶¹ Pravilo, da se mora stranka v sporu vzdržati glasovanja, se namreč uporablja le pri sprejemanju odločitev po VI. poglavju in tretjem odstavku 52. člena (VIII. poglavje) Ustanovne listine.

¹⁶² O vetu kot *politični* omejitvi delovanja Varnostnega sveta piše na primer White (1997, 8).

(preventivna kolektivna vojaška akcija),¹⁶³ za odvrčanje neizbežnih groženj (anticipativna kolektivna vojaška akcija) ali kot odgovor na obstoječo grožnjo oziroma kršitev miru ali dejanje agresije (odzivna kolektivna vojaška akcija).

Odločitve, ki jih Varnostni svet sprejme na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine z namenom varovanja ali vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti so za države članice zavezujoče. To nedvoumno izhaja tako iz že omenjenega 25. člena Ustanovne listine, ki določa obveznost sprejemanja in izvrševanja *odločitev* Varnostnega sveta v skladu z Ustanovno listino, kot tudi iz določb 48. in 49. člena Ustanovne listine (Dinstein 2004b, 254). V 48. členu je določeno, da »ukrepe, potrebne za izvršitev odločb Varnostnega sveta za ohranitev mednarodnega miru in varnosti, izvajajo [vse članice] Združenih narodov ali pa [nekater] izmed njih, kakor to določi Varnostni svet« ter da članice te odločbe izvajajo bodisi neposredno bodisi s sodelovanjem v okviru ustreznih mednarodnih institucij, katerih članice so.¹⁶⁴ Določba 49. člena pa države članice poziva k združevanju z namenom vzajemne pomoči pri izvajanju ukrepov, o katerih je odločil Varnostni svet.

Tako kot pri analizi pomena 39. člena, je treba tudi pri obravnavi pristojnosti Varnostnega sveta na podlagi 42. člena odgovoriti na vprašanje, ali je politična diskrecija Varnostnega sveta pri uporabi in izbiri vojaških prisilnih ukrepov kakorkoli omejena s pravili Ustanovne listine in s pravili občega običajnega mednarodnega prava. Tudi v tem primeru je odgovor pozitiven – čeprav so pristojnosti Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja izjemno široke, Varnostni svet pri svojem delovanju ni *legibus solutus* (nad pravom). Prva omejitev, takorekoč *conditio sine qua non* odločitve o uvedbi kolektivnih vojaških prisilnih ukrepov, je kot rečeno v 39. členu izrecno zahtevana predhodna ugotovitev Varnostnega sveta o obstoju grožnje miru, kršitve miru, ali dejanja agresije. Medtem ko, tako kot v primeru odločitve na podlagi 39. člena, tudi v primeru uporabe 42. člena ni treba, da Varnostni svet v resoluciji izrecno navede, da deluje na podlagi te določbe, pa mora to iz resolucije jasno in nedvoumno izhajati. Danes je splošno sprejeto stališče, da takšno jasnost odražajo resolucije, v katerih je omenjeno vsaj, da Varnostni svet »deluje na podlagi VII. poglavja« (angl. »*acting under*

¹⁶³ Tako meni tudi večina priznanih avtorjev, med njimi Frowein in Krisch (2002a, 755) ter Dinstein (2004b, 250). Tudi Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe je v svojem poročilu *Varnejši svet* (2004, odst. 191 in 194) izrazil prepričanje, da ima Varnostni svet na podlagi Ustanovne listine dovolj široke pristojnosti za uvedbo ali pooblastitev vojaške akcije tudi, kadar napad ni neizbežen ter kadar izvira s strani nedržavnih delovalcev. Po mnenju Visokega odbora je preventivna vojaška akcija celo temeljni in nujni sestavni del sistema kolektivne varnosti v primerih neuspeha preventivnih ukrepov *brez* uporabe sile.

¹⁶⁴ Ta določba torej omogoča izvajanje odločitev Varnostnega sveta preko regionalnih organizacij in regionalnih dogovorov (njihovo delovanje je urejeno v VIII. poglavju Ustanovne listine).

Chapter VII«). V primeru dvoma glede pravne podlage specifične resolucije velja domneva, da takšna resolucija *ne* uvaja vojaških ukrepov (Frowein in Krisch 2002b, 753).

Naslednja omejitev izhaja iz samega 42. člena, ki določa, da sme Varnostni svet odločiti o uporabi vojaških sredstev samo v skrajnem primeru, ko bi se ukrepi brez uporabe oborožene sile po 41. členu pokazali za neustrezne oziroma neučinkovite. Povedano drugače, uporaba *vojaških* sredstev mora biti nujna za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti, ker enakega cilja ne bi bilo mogoče učinkovito doseči z blažjimi ukrepi, hkrati pa je presoja (ne)ustreznosti neoboroženih ukrepov prepuščena Varnostnemu svetu samemu.¹⁶⁵ Določba 42. člena implicitno uvaja tudi načelo sorazmernosti kolektivne vojaške akcije, saj sme Varnostni svet izvesti oziroma pooblastiti le takšno akcijo, kakršna »bi se *mu* zdela *potrebna* za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti« (poudarka dodana).¹⁶⁶ Podobno Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe (2004, odst. 207) v svojem poročilu *Varnejši svet* predlaga, naj Varnostni svet pri odločanju o uvedbi oboroženih ukrepov vodijo naslednja merila legitimnosti:¹⁶⁷ resnost grožnje (angl. *seriousness of threat*),¹⁶⁸ ustrezen namen (angl. *proper purpose*),¹⁶⁹ uporaba sile kot skrajno sredstvo (angl. *last resort*),¹⁷⁰ sorazmernost sredstev (angl. *proportional means*)¹⁷¹ in ravnovesje posledic (angl. *balance of consequences*).¹⁷²

¹⁶⁵ Začetek 42. člena določa: »Če bi *Varnostni svet* menil, da ukrepi [iz 41. člena] ne bi ustrezali[...]« (poudarek dodan). Takšna formulacija omogoča tudi, da Varnostni svet odloči o uporabi vojaških ukrepov po 42. členu, *ne* da bi pred tem poskusil obvarovati mednarodni mir in varnost z ukrepi brez uporabe oborožene sile, torej zgolj na podlagi domneve, da takšni ukrepi ne bi zadostovali (Gill 1995, 52-53). Kljub temu pa je danes splošno sprejeto stališče, da tako oblikovana določba 42. člena vendarle zavezuje Varnostni svet, da odloči o uporabi vojaških ukrepov le v skrajnem primeru.

¹⁶⁶ Čeprav tudi o izpolnjevanju tega pogoja vsaj v začetni fazi presoja Varnostni svet sam (Frowein in Krisch 2002d, 711-712), pa tako formulirana določba omejuje njegovo delovanje na en sam legitimen cilj, tj. ohranitev oziroma ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti, ter določa, da mora biti kolektivna oborožena akcija po svoji naravi, obsegu, intenziteti in trajanju sorazmerna temu cilju. To stališče podpira večina uglednih mednarodnopravnih strokovnjakov, med njimi Frowein in Krisch (2002b, 753) in Gardam (2004, 189-212).

¹⁶⁷ Čeprav Visoki odbor omenja merila *legitimnosti*, bi bilo primerneje, če bi jih obravnaval z vidika *legalnosti*, saj praktično vsa merila bolj ali manj neposredno odražajo omejitve, ki so splošno sprejete kot *pravne* meje delovanja Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja (tako tudi Gazzini 2006, 340).

¹⁶⁸ Potrebno je presoditi, ali je zagrožena škoda državi ali človekovi varnosti takšne vrste in dovolj jasna in resna, da *prima facie* utemeljuje uporabo vojaške sile, v primeru notranjih groženj pa denimo, ali grožnja vključuje dejansko ali neizbežno nevarnost genocida in drugih oblik množičnih pobojev, etničnega čiščenja ali resnih kršitev mednarodnega humanitarnega prava (Visoki odbor za grožnje izzive in spremembe 2004, odst. 207).

¹⁶⁹ Poglavitni namen predlagane vojaške akcije mora biti odvrnitev grozeče nevarnosti ne glede na morebitne dodatne namene ali motive (prav tam).

¹⁷⁰ Pred uporabo vojaških ukrepov morajo biti pretehtane vse nevojaške možnosti za odvrnitev grožnje, obstajati pa mora tudi razumen razlog za prepričanje, da alternativni ukrepi ne bodo uspešni (prav tam).

¹⁷¹ Obseg, trajanje in intenziteta predlagane vojaške akcije morajo biti omejeni na najmanjše nujne ukrepe za odvrnitev grožnje (prav tam).

Najpomembnejša vsebinska omejitev diskrecije Varnostnega sveta pa izhaja iz 24. člena Ustanovne listine, ki izrecno določa, da mora Varnostni svet pri izvajanju svojih dolžnosti na področju mednarodnega miru in varnosti ravnati »v skladu s cilji in načeli Združenih narodov«, kot so grobo opredeljeni v 1. in 2. členu Ustanovne listine.¹⁷³ Nekateri avtorji (med njimi Cryer 1996, 168; Wilson 2007, 5) v zvezi s tem opozarjajo, da so kategorije »ciljev in načel« bolj »smernice« kot resnične omejitve delovanja Varnostnega sveta, saj so prilagodljive in pomensko odprte za različne razlage ter kot takšne v praksi načeloma omogočajo utemeljitev skorajda vsakršne odločitve Varnostnega sveta. Tudi Dinstein (2004b, 251) meni, da si je na praktični ravni težko zamisliti okoliščine, v katerih bi bila odločitev Varnostnega sveta *očitno* v nasprotju s cilji in načeli Ustanovne listine (in tako *ultra vires*).

Predvsem pa ostaja odprto vprašanje, ali je Varnostni svet pri odločanju na podlagi VII. poglavja omejen s pravili občega mednarodnega prava. Določba prvega odstavka 1. člena Ustanovne listine, na katere spoštovanje odkazuje 24. člen Ustanovne listine, namreč zahteva spoštovanje občega mednarodnega prava *expressis verbis* samo v zvezi s postopki mirnega reševanja sporov, ne pa tudi v zvezi s kolektivnimi akcijami za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. To vsaj na prvi pogled pomeni, da je Varnostni svet pri odločanju na podlagi VII. poglavja omejen zgolj s temeljnimi načeli Ustanovne listine, ne pa tudi z drugimi pravili pogodbenega ali običajnega mednarodnega prava (Kelsen 1948, 788-789, Schachter 1991, 390; Frowein in Krisch 2002d, 710-711; de Wet 2004, 187).¹⁷⁴ Vendar pa številni ugledni komentatorji utemeljeno poudarjajo, da povedano ne velja v odnosu do *kogentnih* pravil občega običajnega mednarodnega prava, saj ta pravila mednarodnega prava prevladajo nad vsemi ostalimi pravili mednarodnega prava in jih ni mogoče razveljaviti z

¹⁷² Obstajati mora razumna možnost, da bo predlagana vojaška akcija uspešno odvrnila grožnjo in da posledice akcije ne bodo hujše od posledic pasivnosti (prav tam).

¹⁷³ Vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti, razvoj prijateljskih odnosov med državami, razvoj mednarodnega gospodarskega, socialnega, kulturnega in humanitarnega sodelovanja, spodbujanje človekovih pravic in mednarodnega humanitarnega prava, spoštovanje samoodločbe narodov, dolžnost spoštovanja suverene enakosti držav, dolžnost delovanja v dobri veri, dolžnost mirnega reševanja sporov, prepoved enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih, dolžnost pomoči Združenim narodom pri izvajanju akcij v skladu z Ustanovno listino, dolžnost prizadevati si, da bi tudi nečlanice delovale v skladu s temeljnimi cilji in načeli Združenih narodov, ter prepoved vmešavanja v notranje zadeve držav.

¹⁷⁴ Kot rečeno, celotna zasnova sistema kolektivne varnosti odraža pretežno *političen* in le v manjši meri *normativen* odnos Ustanovne listine do vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti – v primeru nasprotja med mednarodnim pravom oziroma pravičnostjo ter mirom je prednost dana slednjemu.

nobeno mednarodno pogodbo, niti z Ustanovno listino.¹⁷⁵ Možnost Varnostnega sveta, da sprejema zavezujoče odločitve v nasprotju s pogodbenim in običajnopравnim mednarodnim pravom, je omejena z dolžnostjo spoštovanja kogentnih pravil običajnega mednarodnega prava (Gowlland-Debbas 2000, 305; Frowein in Krisch 2002d, 711; de Wet 2004, 187-191; Dinstein 2004b, 282; Orakhelashvili 2005).¹⁷⁶ To posledično pomeni, da bi bila vsaka odločitev Varnostnega sveta, ki bi bila očitno v nasprotju z *jus cogens*, brez pravnega učinka¹⁷⁷ ter da državam takšnih odločitev ni treba izvršiti (Orakhelashvili 2005, 82-86).¹⁷⁸ Kot pri razpravi o zahtevi spoštovanja »ciljev in načel« Ustanovne listine, je tudi v tem primeru verjetnost odločitve Varnostnega sveta, ki bi bila v očitnem nasprotju s kogentnimi pravili mednarodnega prava,¹⁷⁹ v praksi izrazito majhna. Vsekakor pa je mogoče sklepno ugotoviti, da kljub široki politični diskreciji Varnostni svet pri konkretizaciji svojih pristojnosti na področju vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti ni pravno neomejen: poleg strukturnih in procesnih omejitev (postopek odločanja in možnost veta po 27. členu) ter v VII. poglavju vgrajenih vsebinskih omejitev (načelo nujnosti in sorazmernosti vgrajeni v 42. člen), je njegovo delovanje bistveno omejeno z obveznostjo spoštovanja ciljev in načel Združenih narodov ter kogentnih pravil običajnega mednarodnega prava.

3.2.2 Izvajanje vojaških ukrepov: pravna zasnova in praksa

Način, pogoji in operativni vidiki izvedbe oborožene kolektivne akcije so opredeljeni v ostalih določbah VII. poglavja Ustanovne listine, zlasti v 43. členu, ki je predvidel sklenitev posebnih

¹⁷⁵ Čeprav ni povsem jasno, katera pravila spadajo v *jus cogens*, je jedro teh pravil vendarle splošno uveljavljeno in vključuje med drugim prepoved enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih, prepoved genocida, prepoved mučenja, nekatera temeljna načela mednarodnega humanitarnega prava (na primer načelo sorazmernosti in prepoved namernih napadov na civiliste) in pravico do samoodločbe; odlično sodobno razpravo o konceptu in vsebini *jus cogens* ponuja Orakhelashvili (2006), ki posebej piše tudi o naravi in obsegu kogentnih pravil, ki zavezujejo Varnostni svet (Orakhelashvili 2005, 63-67).

¹⁷⁶ V skladu z določbo 103. člena Ustanovne listine obveznosti držav, ki izhajajo iz Ustanovne listine, prevladajo nad vsemi drugimi pogodbenimi obveznostmi. Danes je široko uveljavljeno stališče, da se ta primat Ustanovne listine razteza tudi na obveznosti običajnega mednarodnega prava, razen na *jus cogens*. Medtem ko zavezujoče odločitve Varnostnega sveta na podlagi kombiniranega učinka 25. in 103. člena Ustanovne listine prevladajo nad vsemi »navadnimi« pravili mednarodnega prava, torej *ne* prevladajo nad kogentnimi pravili.

¹⁷⁷ Podobno sodnik Lauterpacht v ločenem mnenju v primeru *Uporaba Konvencije o genocidu* (Meddržavno sodišče 1993, odst. 441) »[...] resolucija, ki je v nasprotju z *jus cogens*, mora biti nična in pravno neučinkovita.«

¹⁷⁸ S tem se strinjajo celo avtorji, ki sicer menijo, da diskrecija Varnostnega sveta v okviru VII. poglavja v pravnem smislu *ni* omejena, na primer Österdahl (1998, 91-92), ki meni, da so kogentna pravila mednarodnega prava »[e]dina resnična pravna omejitev svobode interpretacije in še posebej delovanja Varnostnega sveta.«

¹⁷⁹ Na primer resolucija, ki bi avtorizirala množično kršenje človekovih pravic, temeljnih načel mednarodnega humanitarnega prava, ali katerih drugih kogentnih pravil mednarodnega prava.

dogovorov med Združenimi narodi in posameznimi državami članicami ali skupino držav, na podlagi katerih bi lahko Varnostni svet od držav kadarkoli *zahteval*, da prispevajo potrebne oborožene sile in drugo pomoč za zasnovo in izvedbo kolektivne vojaške akcije: »Da bi pripomogli k ohranitvi mednarodnega miru in varnosti, se vsi člani Združenih narodov zavežejo, da bodo Varnostnemu svetu na njegov poziv v skladu s *posebnim dogovorom* ali s *posebnimi dogovori* dali na razpolago za ohranitev mednarodnega miru in varnosti potrebne oborožene sile, pomoč in olajšave, vključno s pravico do prehoda.« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, 43. člen, poudarek dodan).¹⁸⁰ Takšni izvedbeni dogovori, ki bi Varnostnemu svetu omogočili, da od držav članic kadarkoli zahteva sodelovanje v kolektivni vojaški prisilni akciji na podlagi VII. poglavja, so bili eden od temeljnih elementov v Ustanovni listini zasnovanega centraliziranega sistema kolektivne varnosti. Varnostni svet namreč od držav članic ne more *zahtevati* sodelovanja v kolektivnih vojaških akcijah, kot lahko to stori v primeru uvedbe ukrepov brez oborožene sile po 41. členu (Schachter 1991, 395), če se države k temu niso zavezale s posebnim dogovorom v skladu s 43. členom. Ker pa zaradi političnih okoliščin v času hladne vojne posebni dogovori po 43. členu nikoli niso bili sklenjeni,¹⁸¹ je tako zasnovan sistem kolektivne varnosti ostal le mrtva črka na papirju.¹⁸²

Učinkovito delovanje sistema kolektivne varnosti v času hladne vojne je dodatno ohromilo pomanjkanje soglasja med velesilami ter pogosta uporaba oziroma zloraba možnosti veta (grožnje z vetom) na odločitve Varnostnega sveta s strani velesil.¹⁸³ Postopki po VII. poglavju Ustanovne listine so bili zato v glavnem nadomeščeni s strategijo ravnotežja moči

¹⁸⁰ V takšnih dogovorih naj bi bila določena tudi vrsta in obseg sil, ki bi jih bile članice dolžne dati na razpolago Varnostnemu svetu, njihova stopnja pripravljenosti in splošna razvrstitev, pa tudi narava olajšav in drugih oblik pomoči, ki bi jih morale članice dati na voljo Varnostnemu svetu na njegov poziv (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, drugi odstavek 43. člena). Poveljevanje in nadzor nad kolektivnimi akcijami bi na najvišji ravni izvajal Varnostni svet preko Odbora vojaškega štaba (angl. *Military Staff Committee*), sestavljenega iz načelnikov štabov stalnih članic Varnostnega sveta oziroma njihovih zastopnikov (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, prvi odstavek 47. člena).

¹⁸¹ Odbor vojaškega štaba je bil sicer ustanovljen, vendar prav tako ni deloval, kot je bilo predvideno in ni nikoli dejansko poveljeval silam pod vodstvom Združenih narodov.

¹⁸² Kljub nekaterim prizadevanjem v prvih letih po koncu hladne vojne in izrecnemu pozivu Generalnega sekretarja k začetku pogajanj na podlagi 43. člena (Generalni sekretar Združenih narodov 1992, 25), države še vedno ne kažejo politične volje za sklenitev takšnih dogovorov.

¹⁸³ Kot ugotavljata Bailey in Daws (citirana v Dinstein 2004b, 256, op. 61), so stalne članice Varnostnega sveta med leti 1945 in 1997 veto uporabile kar 242-krat in pred Zalivsko vojno leta 1991 z vetom preprečile sprejem kar 195 od skupno 202 predlogov v Varnostnem svetu. Dinstein (prav tam) opozarja, da je v številnih drugih primerih že sama grožnja z uporabo veta preprečila, da bi Varnostni svet o zadevi sploh formalno odločal. Gray (2000, 145) dodaja, da je do leta 1970 zaradi prevlade zahodnih sil v Generalni skupščini veto uporabljala zlasti tedanja Sovjetska zveza; ZDA je svoj prvi veto vložila leta 1970 in bila od takrat dalje glavna »vlagateljica«.

(angl. *balance of power strategy*), ki so jo izvajale velesile izven okvira Združenih narodov.¹⁸⁴ Izmed številnih očitnih dejanj agresije in kršitev miru v tem obdobju so le redki sprožili sploh kakršenkoli odziv Varnostnega sveta na podlagi 39. člena.¹⁸⁵ Le tri situacije je Varnostni svet opredelil kot »dejanje agresije«,¹⁸⁶ prav tako redko je ugotovil obstoj »kršitve miru«,¹⁸⁷ celo »grožnja miru« v smislu 39. člena je bila formalno (v operativnem delu resolucije) ugotovljena le v treh primerih.¹⁸⁸ Na temelju odločitve na podlagi 39. člena je v tem obdobju zgolj enkrat, v primeru Korejske vojne (1950-53), prišlo do izvedbe klasične prisilne akcije pod zastavo Združenih narodov (pod operativnim poveljstvom ZDA) na podlagi 42. člena.¹⁸⁹

Vse to pa ne pomeni, da Varnostni svet nima nobene druge pravne podlage za uporabo sile, kadar bi bila oborožena akcija nujno potrebna za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Tudi Meddržavno sodišče (1962, 167) je v svetovalnem mnenju o *Določenih izdatkih Združenih narodov* zapisalo: »Ni mogoče reči, da Ustanovna listina hromi sposobnosti Varnostnega sveta ob soočanju z izrednimi situacijami, če sporazumi po 43. členu niso sklenjeni.« V naslednjih desetletjih je Varnostni svet v praksi razvil dva pomembna alternativna mehanizma vojaškega ukrepanja v primeru groženj mednarodnemu miru in varnosti: mirovne operacije pod neposrednim vodstvom Združenih narodov kot *neprisilno* sredstvo zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti¹⁹⁰ ter metodo delegacije pristojnosti poveljevanja in nadzora nad izvajanjem vojaških prisilnih ukrepov na države članice in/ali

¹⁸⁴ Države so se, kolikor je bilo to v pravnem, političnem in vojaškem smislu sploh mogoče, v praksi pogosto zatekale k enostranski uporabi sile.

¹⁸⁵ Med najbolj očitnimi primeri agresije ali kršitve miru, ki niso vodili do odločitve na podlagi 39. člena oziroma sploh niso prišli na dnevni red Varnostnega sveta, so: kubanska raketna kriza leta 1962, sovjetske invazije na Madžarsko leta 1956, Čehoslovaško leta 1968 in Afganistan leta 1979, izraelski invaziji na Libanon (1978 in 1982), spopadi med Tanzanijo in Ugando (1978-1979), med Indijo in Pakistanom (1947-1949) in med Vietnamom in Kambodžo (1978), ter ameriška vojaška posredovanja v Gvatemali (1956), Dominikanski Republiki (1965), Grenadi (1983) in Panami (1989).

¹⁸⁶ V primeru Izraela, Rodezije in Južnoafriške republike. Generalna skupščina je pogosteje obsodila »dejanja agresije«, saj sprejem tovrstnih resolucij ni bil preprečen z vetom stalne članice Varnostnega sveta, ki pa so te resolucije kljub temu pogosto označile za »neavtoritativna« mnenja.

¹⁸⁷ Situacija v Koreji leta 1950 (resolucija 82 (Varnostni svet 1950a)), Falklandski konflikt, znan tudi kot »Falklandska vojna«, leta 1982 (resolucija 502 (Varnostni svet 1982)) in iransko-iraški konflikt med leti 1980-1988 (resolucija 598 (Varnostni svet 1987)).

¹⁸⁸ V primeru Palestine (resolucija 54 (Varnostni svet 1948)), Rodezije (resolucija 232 (Varnostni svet 1966b)) ter Južnoafriške republike (resolucija 418 (Varnostni svet 1977)). Frazo »grožnja miru« pa je Varnostni svet nezavezujoče (v preambuli) uporabil še v zvezi z drugimi situacijami, na primer v zvezi z državljansko vojno v Kongu (resolucija 161 (Varnostni svet 1961)).

¹⁸⁹ Sprejem resolucije 83 (Varnostni svet 1950b), ki je »priporočila« (angl. *recommended*) izvedbo kolektivne vojaške akcije, je v bistvu omogočila le odsotnost sovjetskega predstavnika, ki je bojkotiral zasedanje Varnostnega sveta v znak protesta proti članstvu Tajvana v Združenih narodih (tudi de Wet 2004, 257)

¹⁹⁰ O mirovnih operacijah poglobljeno Diehl (1993), Durch (1993), Reed in drugi (1995), White (1997).

regionalne organizacije (praksa pooblaščenja oziroma avtorizacije). V preostanku tega podpoglavja je na kratko opisana praksa pooblaščenja.

Prvi primer kolektivne vojaške akcije na podlagi pooblastila Varnostnega sveta je že omenjena kolektivna vojaška akcija v Republiki Koreji leta 1950. Varnostni svet je v resoluciji 83 (Varnostni svet 1950b) oboroženi napad Demokratične ljudske republike Koreje (v nadaljevanju: Severna Koreja) na Republiko Korejo (v nadaljevanju: Južna Koreja) opredelil kot kršitev miru in na tej podlagi »priporočil« članicam Združenih narodov, da dajo svoje sile na voljo združenemu poveljstvu pod vodstvom ZDA, z namenom nuditi vso potrebno pomoč Republiki Koreji pri odvratanju oboroženega napada Severne Koreje ter za ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti na tem območju.¹⁹¹ Varnostni svet pri tem ni *izrecno* navedel pravne podlage svoje odločitve (ni *izrecno* omenil 39. ali 42. člena oziroma VII. poglavja na splošno), temveč je le uporabil jezik VII. poglavja. Takšna formulacija odločitev Varnostnega sveta je postala dosledna praksa Varnostnega sveta pri odločanju na podlagi VII. poglavja in je danes splošno sprejeta kot odraz običajnega mednarodnega prava, ustvarjenega v praksi Varnostnega sveta. Dandanes Varnostni svet v resolucijah, ki pooblaščajó kolektivne vojaške ukrepe, *izrecno* navaja vsaj, da »deluje na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine« (angl. *»acting under Chapter VII of the Charter«*). Zaradi pogoste uporabe veta s strani velesil je Varnostni svet v času hladne vojne to metodo uporabil samo še enkrat¹⁹² in jo ponovno obudil šele po koncu hladne vojne. V tem obdobju pa je opustil retoriko »priporočanja« ter namesto tega začel uporabljati jezik pooblaščenja (angl. *authorisation*). Prvi tak primer je resolucija 678 (Varnostni svet 1990c), v kateri je Varnostni svet na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine države članice pooblastil, »da v sodelovanju s kuvajtsko vlado[...] uporabijo vsa potrebna sredstva za uveljavitev resolucije 660 (Varnostni

¹⁹¹ Resolucija 83 (Varnostni svet 1950b): »Varnostni svet [...] [p]riporoča, da članice Združenih narodov Republiki Koreji nudijo takšno pomoč, ki bi bila potrebna za odvrnitev oboroženega napada in ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti na območju«. V resoluciji 84 (Varnostni svet 1950c) je Varnostni svet med drugim *priporočil* državam članicam, ki so prispevale svoje sile, da »dajo te sile na voljo združenemu poveljstvu Združenih držav Amerike«, le-to pa pooblastil, »da uporablja zastavo Združenih narodov [...] skupaj z zastavami različnih sodelujočih držav«.

¹⁹² V primeru krize v Rodeziji po nezakoniti enostranski razglasitvi neodvisnosti s strani nelegitimne rasistične manjšinske vlade je v resoluciji 221 (Varnostni svet 1966a) nastalo situacijo opredelil kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti in na tej podlagi britansko vlado (tedaj upravnico tega ozemlja) pooblastil za izvedbo vojaške blokade mozambiškega pristanišča Beira z namenom uveljavitve prej uvedenega prostovoljnega embarga na dobavo nafte Rodeziji (resolucija 217 (Varnostni svet 1965)).

svet 1990a) in vseh ustreznih kasnejših resolucij ter za ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti na tem območju».¹⁹³

Čeprav so se v začetku pojavljali dvomi glede pravne narave pooblaščenja (na primer Blokker 2000, 555-560), pa je danes praktično nesporno, da daje Ustanovna listina pravno podlago za izvajanje kolektivnih vojaških prisilnih akcij tudi brez oboroženih sil po 43. členu in da so različne alternativne oblike uporabe nacionalnih oboroženih sil skladne z 42. členom Ustanovne listine (Sarooshi 1999; de Wet 2004).¹⁹⁴ Varnostni svet lahko posamezno državo, skupino držav ali regionalno organizacijo pooblasti za uporabo oborožene sile v okviru kolektivne vojaške prisilne akcije z namenom varovanja mednarodnega miru in varnosti.¹⁹⁵ Od držav članic sicer sodelovanja pri izvajanju kolektivnih vojaških prisilnih akcij po 42. členu Ustanovne listine brez posebnih dogovorov na podlagi 43. člena ne more *zahtevati*, vendar pa lahko države članice na poziv Varnostnega sveta svoje kontingente oboroženih sil prispevajo prostovoljno. To stališče je danes v stroki splošno sprejeto, podpira pa ga tudi dosledna praksa Varnostnega sveta, zlasti po koncu hladne vojne (Schachter 1991, 393; Higgins 1994, 265; Sarooshi 1999; Frowein in Krisch 2002c, 763; Blokker in Schrijver 2005).

3.3 Samoobramba in njene meje

Druga izrecno priznana in splošno uveljavljena izjema od prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih je izražena v 51. členu Ustanovne listine:

Nobena določba te Ustanovne listine ne krati naravne pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe v primeru oboroženega napada na člana Združenih narodov, dokler Varnostni svet ne sprejme ukrepov potrebnih za vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Ukrepi, ki so se jih člani Združenih narodov lotili, izvršujoč to pravico do

¹⁹³ Drugi operativni odstavek resolucije 678 (Varnostni svet 1990c) se glasi: »[Varnostni svet] *pooblašča* države članice, ki sodelujejo s kuvajtsko vlado[...], da uporabijo *vsa potrebna sredstva* za podporo in uveljavitev resolucije 660 in vseh kasnejših merodajnih resolucij ter da ponovno vzpostavijo mednarodni mir in varnost na območju.«; poudarki dodani.

¹⁹⁴ Podrobnejša razprava o pravnih podlagah in pristojnostih Varnostnega sveta za pooblastitev kolektivne vojaške prisilne akcije ter o prvinah pravnega okvira uporabe sile s strani držav na podlagi takšnega pooblastila, presega okvire te disertacije, o njej pa podrobneje pišejo in razpravljajo številni priznani mednarodnopravni strokovnjaki; med njimi Sarooshi (1999), Blokker (2000), Blokker in Schrijver (2005).

¹⁹⁵ Ob tem je treba opozoriti, da države ne smejo uporabiti sile v nasprotju s pogoji resolucije (zlasti glede vrste, obsega in intenzitete ukrepov, tarč in trajanja ukrepov), sicer je njihovo delovanje *ultra vires* in kot takšno potencialno protipravno, v nasprotju s prepovedjo iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine.

samoobrambe, naj se takoj sporočijo Varnostnemu svetu in ne smejo v ničemer posegati v pravico in dolžnost Varnostnega sveta, da na temelju te Ustanovne listine vsak čas ukrene, kar se mu zdi treba za ohranitev ali ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti.

Izjema samoobrambe je bistvenega pomena za razumevanje na Ustanovni listini zasnovanega mednarodnopravnega okvira uporabe sile, ne le zato, ker je ena od dveh nesporno uveljavljenih izjem od prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih, temveč tudi zato, ker je v sodobnem mednarodnem pravu edina splošno sprejeta možnost *enostranske* uporabe oborožene sile. Čeprav je obstoj pravice do samoobrambe v sodobnem mednarodnem pravu uporabe sile nesporen, pa sta razlaga obsega in vsebine pravil o samoobrambi glavni vir nesoglasij tako na strokovni ravni kot v praksi držav.¹⁹⁶

3.3.1 Pravna narava pravice do samoobrambe

Samoobramba je eden najstarejših legitimnih namenov uporabe sile v mednarodnih odnosih. Angleški pravnik Twiss (1861, 144) je v 19. stoletju zapisal, da je pravica do samoohranitve, ki vključuje pravico do samoobrambe, »izmed vseh prvotnih oziroma absolutnih pravic najbolj osnovna, temeljna pravica, na kateri slonijo vse ostale pravice«. V splošni politični in pravni miselnosti v tem obdobju je pomenila pravica do samoohranitve »prvi zakon [skupnosti] narodov« (Maogoto 2005, 15).¹⁹⁷ Tako iz pripravljalnega gradiva kot iz samega besedila Ustanovne listine, ki »ne krati [neodtujljive] pravice do individualne in kolektivne samoobrambe«, izhaja da so njeni snovalci pravico do samoobrambe še vedno šteli za temeljno, od pravice suverenosti neločljivo pravico.¹⁹⁸ Po drugi strani pa v sodobnem mednarodnem pravnem redu pravica do samoobrambe vendarle ni več prvi zakon in vsem

¹⁹⁶ Čeprav, kot poudarja Gray (2000, 86), v praksi v večini primerov uporabe sile s sklicevanjem na samoobrambo ne prihaja do zapletov glede vsebine uporabljivega prava, temveč predvsem glede dejanskih okoliščin posameznega primera.

¹⁹⁷ Ker uporaba sile v mednarodnih odnosih vse do konca prve svetovne vojne v mednarodnem pravu ni bila omejena, se je tudi mednarodnopravni koncept »pravice do samoobrambe« *stricto sensu* razvil šele v tem obdobju, vzporedno z razvojem prepovedi agresije oziroma (kasneje) uporabe oborožene sile v *pravnem* smislu; o tem podrobneje Ago (1980, 51-53 in 62-63). Pred tem je bilo sklicevanje na pravico do samoobrambe v praksi držav zgolj moralne ali politične – »metajuridične« – narave.

¹⁹⁸ Pravica do samoobrambe je štela za tako samoumevno, da v prvotni osnutek Ustanovne listine sploh ni bila vključena. Dodana je bila šele kasneje, na predlog južnoameriških držav, ki so želele zagotoviti združljivost prej obstoječih regionalnih režimov *kolektivne* samoobrambe (na primer na podlagi Akta iz Chapultepeca, sklenjenega med ZDA in večino latinsko-ameriških držav 6. marca 1945) z Ustanovno listino. Predstavniki teh držav so zato vztrajali, da se pravica do samoobrambe, vključno s pravico do *kolektivne* samoobrambe, v dokumentu izrecno opredeli (United States Library of Congress 1945b, 680-687).

ostalim nadrejena pravica, temveč *izjema* od prvega zakona – kogentne in splošne prepovedi uporabe sile, kot je izražena v četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine. Čeprav je pravica do samoobrambe načeloma enostranska (v individualni pristojnosti držav), je v končni fazi sestavni del VII. poglavja Ustanovne listine in v njem predvidenega sistema kolektivne varnosti, ki daje prednost mirnemu reševanju sporov ter centraliziranemu in kolektivnemu odločanju o uporabi sile v mednarodnih odnosih, zato je v tem okviru tudi znatno *podrejena* pristojnostim Varnostnega sveta.¹⁹⁹

Glavna doktrinarna dilema, ki se odraža tudi v polarizaciji stališč glede »pravilne« razlage vsebine pravice do samoobrambe v sodobnem mednarodnem pravu, je vprašanje učinka 51. člena Ustanovne listine na pravico do samoobrambe, kot je bila uveljavljena pred tem: ali določba 51. člena spreminja in omejuje pravico do samoobrambe, kot je obstajala v običajnem mednarodnem pravu pred sprejetjem Ustanovne listine, ali pa to prej obstoječo pravico v celoti inkorporira in ohranja veljavnost tudi prej uveljavljenih meril pravno dopustne samoobrambe? Implikacije te dileme so znatne, saj pred sprejetjem Ustanovne listine mednarodnopravna sprejemljivost obrambne enostranske uporabe sile ni bila vezana na obstoj oboroženega napada. Koncept obrambne enostranske uporabe sile je vključeval tudi mnogo širša koncepta »samopomoči« in »samoohranitve«, ki sta omogočala uporabo sile v primeru *kakršnekoli* kršitve svojih pravic, torej tudi proti sovražnim dejanjem, ki ne pomenijo nujno oboroženega napada, pa tudi v primeru nevarnosti (grožnje) z napadom in ne le v primeru dejanske kršitve oziroma že začetega napada (Jessup 1956, 166).

Po mnenju nekaterih uglednih mednarodnopravnih strokovnjakov, ki zagovarjajo širšo (ekstenzivno) razlago pravil mednarodnega prava, fraza »nobena določba te Ustanovne listine *ne krati [neodtujljive]*²⁰⁰ pravice do individualne in kolektivne samoobrambe« (poudarek dodan) dokazuje, da 51. člen pravice do samoobrambe ne ustvarja, temveč zgolj potrjuje njeno nadaljnjo *veljavnost* ter njeno v tradicionalnem običajnem pravu uveljavljeno *vsebino*

¹⁹⁹ Več o tem v podpoglavju 3.3.2.3.

²⁰⁰ V angleškem, španskem in ruskem izvirniku so uporabljeni primerljivi pojmi »neločljiva«, »immanentna« oziroma »neodtujljiva« pravica (angl. *inherent right*, šp. *derecho immanente*, rus. *neotemlemoe pravo*), v francoskem in kitajskem pa pojem »naravna pravica« (fr. *droit naturel*), ki ga uporablja tudi slovenski prevod. Ta izraz zaradi svoje naturalistične konotacije ni povsem ustrezen, saj zamegljuje dejstvo, da je samoobramba v *pozitivnem* mednarodnem pravu priznana pravica, torej pravno zaščiten interes, določen in omejen z objektivnimi pravnimi standardi, in ne neke vrste subjektivna politična, teološka ali moralna, pravica. Država, ki je žrtev oboroženega napada, je *de jure* upravičena uporabiti silo z namenom odvrnitve tega napada, pod pogoji, ki so določeni v *pozitivnem* pravu. Vsakršno sklicevanje na naravno pravo v zvezi s pravico do samoobrambe v sodobnem kontekstu zavračajo tako zagovorniki ozkega pristopa (na primer Kelsen 1951, 791-792) kot tudi zagovorniki širokega pristopa k *razlagi* Ustanovne listine (Bowett 1958, 187).

(Waldock 1952, 495-498; Bowett 1958, 188; McDougal in Feliciano 1961, 232-241; Schwebel 1972, 479-481). To pomeni, da 51. člen ne omejuje obsega običajnopravne pravice do samoobrambe in ne ukinja tistih njenih prvin, ki so bile v običajnem mednarodnem pravu uveljavljene leta 1945, razen če so z Ustanovno listino *izrecno* razveljavljene.²⁰¹ V skladu s tem stališčem naj bi 51. člen dopuščal uporabo sile v samoobrambi tudi v situacijah, ki jih ni mogoče opredeliti kot oborožen napad, saj ne določa izrecno, da je samoobramba dopustna *samo* v primeru oboroženega napada. Nasprotno, namen artikulacije določbe 51. člena je po stališču zagovornikov široke razlage zgolj primeroma (in ne izčrpno) opredeliti tipično situacijo, v kateri je samoobramba vsekakor dopustna, ne pa izključiti dopustnosti drugih oboroženih ukrepov samopomoči oziroma samoohranitve (v skladu z načelom *expressio unius non exclusio alterius*). Po drugi strani pa takšnemu razlogovanju nasprotuje velika večina drugih uglednih avtorjev, ki jim sledi tudi ta disertacija. Ti na podlagi ozke razlage 51. člena zatrjujejo, da učinek fraze »neodtujljiva pravica« v 51. členu ne relativizira pomena in obsega te določbe z ohranjanjem prej uveljavljene običajnopravne pravice do samoobrambe.²⁰² Določba 51. člena Ustanovne listine sicer ne *vzpostavlja* pravice do samoobrambe (ni konstitutivnega pomena za njen normativni obstoj), temveč le *expressis verbis* potrjuje njeno nadaljnjo normativno veljavnost in poudarja, da gre za pravico, ki je neodtujljiv sestavni element državne suverenosti.²⁰³ Vendar pa 51. člen hkrati bistveno specificira *vsebinsko* te prej obstoječe pravice in tako izrecno omejuje njen obseg. Povedano drugače, Ustanovna listina potrjuje prej obstoječi *normativni koncept* pravice do samoobrambe, ne pa tudi njegove prej obstoječe *vsebine* oziroma *obsega* (tako Kunz 1947, 877-879; Kelsen 1948, 791-792; Oppenheim v Lauterpacht 1952, 156; Brownlie 1963/2002, 272-275; Ago 1980, 67; Schachter

²⁰¹ Tako Bowett (1958, 185) meni: »[N]apačno je domnevati, da imajo članice samo tiste pravice, ki jim jih daje Ustanovna listina, *razen če in kolikor* so se jim v Ustanovni listini odrekale« (poudarek dodan). Le nekaj odstavkov poprej (prav tam, 184-185) pa izraža nekoliko drugačno mnenje: »Predpostavljati moramo, da pravice, ki so prej pripadale državam, [ostajajo], razen kolikor Ustanovna listina predvideva obveznosti, ki *niso skladne* s tistimi [prej] obstoječimi pravicami« (poudarek dodan). Bowett torej svoje prepričanje o nadaljnji veljavnosti tradicionalnih pravic vendarle utemeljuje s pogojem, da večina prvin prej obstoječe pravice do samoobrambe ni *neskladna* z določbami Ustanovne listine.

²⁰² O'Connell (2002, 13) nasprotno stališče kritizira kot »dajanje prednosti eni besedi v razmerju do celotne strukture in namena Ustanovne listine«.

²⁰³ Takšno je tudi stališče Meddržavnega sodišča izraženo v primeru *Nikaragva*: »51. člen Ustanovne listine ima pomen samo na temelju obstoja 'naravne' oziroma 'neodtujljive' pravice samoobrambe in [ta je lahko samo] običajne narave, četudi Ustanovna listina *potrjuje* in *vpliva* na njeno *sedanjo vsebino*.« (Meddržavno sodišče 1986, 176; poudarek dodan).

1989, 260; Aleksandrov 1996, 93-95; Dinstein 2004a, 880).²⁰⁴ Dinstein (prav tam) zato učinek sprejetja Ustanovne listine dramatično opisuje kot pravo pravno »revolucijo«, ki je »izbrisala prej obstoječa permisivna pravna pravila glede uporabe meddržavne sile in uvedla povsem nov sklop pravnih pravil, utemeljenih na *jus contra bellum*«.

Ta nov sklop pravnih pravil dopušča enostransko uporabo sile v samoobrambi *samo* v tistih dejanskih situacijah, ki ustrezajo abstraktnemu merilu oboroženega napada v smislu 51. člena Ustanovne listine (Kunz 1947, 877-878; Kelsen 1948, 791 in 1951, 797-798; Brownlie 1961, 242 in 1963/2002, 272-275; Ago 1980, 56 in 67; Alexandrov 1996, 95; O'Connell 2002, 6; Dinstein 2004b, 167).²⁰⁵ Resda iz samega besedila 51. člena izrecno ne izhaja *niti*, da bi bila samoobramba omejena samo na primere oboroženega napada, *niti*, da bi bila dopustna tudi v kakšni drugi situaciji,²⁰⁶ vendar pa uporabo argumenta *eiusdem generis* (*expressio unius est exclusio alterius*) v tem primeru utemeljujeta tudi kontekstualna in teleološka razlaga 51. člena (tudi Dinstein 2004b, 168).²⁰⁷ Nasprotne logike širokega pristopa, po katerem naj bi bila dopustna vsaka uporaba sile, ki je bila dopustna pred sprejetjem Ustanovne listine, *razen* če je v njej izrecno prepovedana, ne podpirata niti kontekstualna niti teleološka razlaga 51. člena in Ustanovne listine, poleg tega je neskladna tudi s prevladujočo prakso držav po letu 1945 (Gray 2000, 87). Tudi večina sodnikov Meddržavnega sodišča se v sodbi v primeru *Nikaragva* strinja, da je oborožen napad *condicio sine qua non* pravice do samoobrambe ter da imajo države posledično pravico do defenzivne uporabe sile samo v primeru oboroženega napada

²⁰⁴ Brownlie (1963/2002, 255) ugotavlja, da tudi v praksi držav prevladuje prepričanje, da ima določba 51. člena Ustanovne listine »zaviralni učinek« na razlago pravice do samoobrambe. Meddržavno sodišče v primeru *Nikaragva* (1986, odst. 176) prav tako ugotavlja, da Ustanovna listina potrjuje *in* vpliva na sodobno vsebino pravice do samoobrambe.

²⁰⁵ Ago (1980, 66) poudarja, da je v skladu z večinskim mnenjem v pravni literaturi, uporaba sile v vseh primerih, razen v primerih oboroženega napada, »skrajno nesprejemljiva«.

²⁰⁶ Besedilo samo torej ne omogoča niti sklepa, da je oborožen napad *edini* zadosten pogoj samoobrambe, niti sklepa, da obstajajo *še drugi* zadostni pogoji. Kot ugotavlja Randelzhofer (2002c, 792), v tem primeru tudi analiza pripravljalnega gradiva Ustanovne listine ne omogoča potrditvi bodisi ene bodisi druge teze.

²⁰⁷ Argument, da je vključitev fraze »v primeru oboroženega napada« v 51. člen zgolj ponazoritvene narave, zagovorniki ozke razlage utemeljeno zavračajo kot »absurden« (Ago 1980, 67) in »onkraj meja logike« (Brownlie 1963/2002, 273), saj povsem ignorira primat izrecne in splošne prepoved uporabe ali grožnje s silo, vzpostavljene v četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine.

(Meddržavno sodišče 1986, odst. 193, 195, 211 in 237).²⁰⁸ Ker je pravica do samoobrambe *izjema* od splošne prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih, je treba njeno vsebino v skladu z načelom *exceptiones sunt strictissime interpretationis* razlagati ozko (restriktivno).

To pa še ne pomeni, kot trdi na primer Kelsen (1951, 14), da je treba pri opredeljevanju vsebine pravice do samoobrambe izhajati *zgolj* iz določbe 51. člena, ker le-ta vsebuje najbolj *avtoritativno* definicijo pravice do samoobrambe v sodobnem mednarodnem pravu. Tudi to stališče ne upošteva besedila Ustanovne listine ter namena njenih snovalcev, niti kasnejše prakse držav. Vsi ti dejavniki namreč omogočajo sklep, da nekatere razsežnosti samoobrambe, ki so bile uveljavljene v običajnem pravu pred sprejetjem Ustanovne listine in ki jih Ustanovna listina bodisi ne ureja bodisi ne omejuje njihovega pomena, ostajajo v veljavi, *kolikor* niso nezdržljive s pomenom in namenom določbe 51. člena.²⁰⁹ Tudi Meddržavno sodišče je v primeru *Nikaragva* potrdilo, da Ustanovna listina ne ureja vseh vidikov samoobrambe in da je zato treba določbe, ki se nanašajo na pravico do samoobrambe, *razlagati* tudi v luči mednarodnega običajnega prava (Meddržavno sodišče 1986, odst. 176). V delu, kjer je določba 51. člena specifična v razmerju do običajnoppravnega pravila, kot *lex specialis* vsekakor prevlada;²¹⁰ kjer pa je nepopolna in o določenih vprašanjih molči ali dopušča različne razlage (možne pomene),²¹¹ pa je torej treba upoštevati tudi pred in po letu 1945 obstoječe običajno mednarodno pravo kot dopolnitev pisanemu pravu Ustanovne listine (Gill 2006, 364; Ago 1980, 63-64).²¹² Srž analize, ki naj v končni fazi omogoči opredelitev meja pravno dopustne enostranske uporabe oborožene sile v mednarodnih odnosih, je zatorej prav v skrbni in z argumenti podkrepljeni analizi vsebine te določbe, dopolnjeni z opredelitvijo in razlago vsebine tistih pravil običajnega mednarodnega prava, ki kot širša in združljiva obstajajo *znotraj* paradigme Ustanovne listine.

²⁰⁸ V dodatno podporo temu stališču Brownlie (1963/2002, 232 in 250-252) opozarja na prakso držav utemeljevanja oboroženih akcij iz obdobja po sprejemu Pakta Društva narodov, ki kaže, da se je tradicionalno široki obseg pravice do samoobrambe že pred letom 1945 ožil tudi v samem običajnem mednarodnem pravu ter bil v času sprejetja Ustanovne listine že bolj kot ne omejen na odgovor na neko predhodno uporabo (ali grožnjo uporabe) oborožene sile na ozemlju druge države, kar omogoča sklep, da vsebina običajnega mednarodnega prava in Ustanovne listine v tem okviru pravzaprav sploh nista *bistveno* različni (tako tudi Ago 1980, 67; Meddržavno sodišče 1986, odst. 181). Vsaj glede tega vprašanja torej tudi uporaba koncepcije 51. člena kot neomejujočega v razmerju do običajnega mednarodnega prava verjetno ne bi pripeljala do bistveno drugačnega sklepa.

²⁰⁹ Takšna sta na primer pogoja nujnosti in sorazmernosti samoobrambe, analizirana v nadaljevanju.

²¹⁰ Na primer glede omejitve pravice do samoobrambe na situacije oboroženih napadov ter glede posebnih pristojnosti Varnostnega sveta.

²¹¹ Na primer glede vprašanja, *kakšna* dejanja je mogoče šteti za oborožen napad v normativnem smislu.

²¹² O pomenu običajnega mednarodnega prava kot sredstva *razlage* podrobneje piše Laursen (2006, 27-63).

3.3.2 Obseg uporabe in vsebina pravice do samoobrambe

3.3.2.1 Oborožen napad

Ob ugotovitvi, da je oborožen napad *condicio sine qua non* pravice do samoobrambe in posledično temeljno merilo pravne dopustnosti enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih, je bistvenega pomena opredeliti njegovo vsebino v normo-ontološkem smislu. V ta namen je treba v epistemološkem smislu ugotoviti, *kakšno* dejansko ravnanje izpolnjuje merilo oboroženega napada oziroma natančneje: kakšna mora biti *narava* ravnanja (*modus operandi*), *kje* oziroma *od kod* mora biti napad izveden (*locus operandi*), *kdo* je lahko napadalec (narava napadalca), *proti komu ali čemu* je napad usmerjen (tarča napada) in *kdaj* se napad začne (začetek napada).

Zgolj analiza besedila določbe 51. člena Ustanovne listine v tem primeru ne daje zadovoljivega odgovora, saj pojma oborožen napad ne opredeljuje,²¹³ pa tudi nikjer drugje v Ustanovni listini ni mogoče najti jasnih smernic za njegovo razlago. Tudi analiza pripravljalnega gradiva ne razkriva nobene v času oblikovanja določbe uveljavljene definicije. Zato se je treba pri razlagi opreti zlasti na kasnejšo prakso držav, iz katere je mogoče sklepati o splošno uveljavljenih, intersubjektivnih normativnih pomenih tega koncepta, ter si dodatno pomagati s stališči doktrine in sodne prakse. Kot bo razvidno iz analize v nadaljevanju, je (in ostaja) pojem oboroženega napada največje razlagalno bojišče v razpravi o pravici do samoobrambe, tako v teoriji kot praksi. Cilj tega podpoglavja je zato dvojen: prvič, opredeliti pomensko jedro²¹⁴ »oboroženega napada« v smislu splošno sprejete, v literaturi, sodni praksi in praksi držav *uveljavljene* razlage; in drugič, opredeliti nekatere možne normativne pomene tega koncepta, ki niso splošno uveljavljeni, temveč ostaja njihova pravna narava negotova. Na prvi pogled je mogoče ugotoviti, da je normativno pomensko jedro »oboroženega napada« (oblika,

²¹³ Francoska različica Ustanovne listine v 51. členu uporablja izraz *aggression armée*, angleška *armed attack*, španska *ataque armado*, ruska *vooruzhennoe napadenie*, kitajska pa izraz, ki ga je mogoče prevesti kot »napad s silo«.

²¹⁴ Nem. *Begriffskern*, v smislu tistega možnega pomena nekega nedoločnega koncepta oziroma pravila (v tem primeru koncepta »oborožen napad«), ki je v doktrini, sodni praksi in praksi držav splošno sprejet, za razliko od negotovih, nasprotujočih si možnih razlag (nem. *Begriffshof*).

ki nedvomno pomeni oboroženi napad) dejanska (že začeta) protipravna²¹⁵ čezmejna uporaba oborožene sile (vojaških sredstev)²¹⁶ večjih razsežnosti s strani oboroženih sil ene države proti drugi državi. Številni drugi možni pomeni »oboroženega napada« pa ostajajo pravno negotovi. Tako na primer ostajajo odprta vprašanja, ali oborožen napad vključuje tudi napade manjših razsežnosti, bodoče napade, napade s strani nedržavnih delovalcev, napade na državljane, zasebne objekte, ambasade in oborožene sile v tujini? Od odgovorov na ta vprašanja je zato odvisno, kako širok spekter dejanskega ravnanja je mogoče opredeliti kot oboroženega napada v smislu 51. člena, ki v konkretni situaciji upravičuje uporabo oborožene sile v samoobrambi.

Prvo vprašanje, ki se postavlja v okviru razlage koncepta oboroženega napada je, ali morajo oborožene aktivnosti preseči nek prag intenzitete, da bi jih bilo mogoče v pravnem smislu opredeliti kot oborožen napad za potrebe pravice do samoobrambe? V strokovni mednarodnopravni literaturi prevladuje pritrdilen odgovor, čeprav samo besedilo 51. člena pravice do samoobrambe niti izrecno niti implicitno ne omejuje na oborožen napad *določene intenzitete*. Kljub temu pa večina avtorjev na podlagi sistematične razlage Ustanovne listine s primerjavo besedil 4. odstavka 2. člena in 51. člena izpeljuje sklep, da je oborožen napad konceptualno *ožji* od »grožnje s silo ali uporabe sile« iz četrtega odstavka 2. člena, kar naj bi pomenilo, da ni vsak primer protipravne uporabe sile tudi oborožen napad v smislu 51. člena, temveč je oborožen napad zgolj nasilje določene intenzitete (med drugimi Brownlie 1963/2002, 366; Ago 1980, 53-54; Randelzhofer 2002c, 790 in 796; Dinstein 2004b, 173-176).²¹⁷ Tudi Meddržavno sodišče je v primeru *Nikaragva* pravico do samoobrambe omejilo na situacije oboroženega napada *znatne* intenzitete oziroma teže (angl. *gravity*) ravnanja in na ta način iz obsega te pravice izključilo možnost oboroženega odgovora na t. i. nasilje nizke intenzitete (Meddržavno sodišče 1986, odst. 210 in 249).

²¹⁵ Protipravnost oboroženega napada je nujni predpogoj samoobrambe. Kot poudarja na primer Kunz (1947, 877 in 878) uporaba sile v domnevni samoobrambi ni dopustna proti kolektivni prisilni akciji s pooblastilom Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine ali proti državi oziroma državam, ki pravno pravilno izvajajo svojo (predhodno) pravico do samoobrambe. V nobenem primeru stranki v spopadu ne moreta istočasno izvajati pravno dopustne samoobrambe (Dinstein 2004b, 162).

²¹⁶ Dinstein (2004b, 166) piše, da je lahko oborožen napad izveden s »konvencionalnimi ali nekonvencionalnimi, primitivnimi ali visoko razvitimi« sredstvi. Koncept oboroženega napada pa po splošno sprejeti razlagi izključuje na primer povzročitev gospodarske škode ali kibernetični napad; nasprotno glede kibernetičnega napada Dinstein (2004b, 167). V preteklosti so zlasti socialistične države in države v razvoju izražale stališče, da bi morala tudi ekonomska prisila, ki ogroža njihovo politično neodvisnost, šteti za oborožen napad, ki upravičuje samoobrambo, vendar ta argument nikoli ni imel bistvene podpore niti v praksi držav niti v doktrini ali sodni praksi (o tem več Tunkin 1983, 81-82).

²¹⁷ »Uporaba sile ali grožnja s silo« v nasprotju s četrtrim odstavkom 2. člena Ustanovne listine je torej *nujen*, a ne tudi *zadosten* pogoj »oboroženega napada«.

Mogoče je torej ugotoviti, da država nima pravice do oborožene samoobrambe, kadar je žrtev protipravne grožnje s silo ali uporabe sile, ki po svoji intenziteti ne dosega praga oboroženega napada.²¹⁸ Vendar pa ostaja višina tega praga dokaj nejasna - *kakšna* morata biti obseg in učinek uporabljene sile, da bi bilo mogoče ravnanje v konkretnem primeru šteti za oborožen napad? Niti v strokovni literaturi niti v mednarodni pravni praksi ni mogoče najti sistematičnih napotkov glede razlage praga intenzitete oboroženega napada, ki oborožen napad v normativnem smislu loči od manj intenzivnih oboroženih aktivnosti, ki ne aktivirajo pravice do oborožene samoobrambe.²¹⁹ V primeru *Nikaragva*, ki se je sicer nanašal na posredno uporabo sile preko nedržavnih delovalcev, je Meddržavno sodišče (1986, odst. 195) naštel samo nekaj primerov uporabe sile, ki po svoji intenziteti *ne* dosegajo praga oboroženega napada in iz obsega pravice do samoobrambe med drugim izrecno izključilo (osamljene) omejene čezmejne incidente. V primeru *Naftne ploščadi*, ki se je nanašal na neposredno meddržavno uporabo sile, pa je sodišče vseeno uporabilo sorazmerno nizek prag intenzitete in »ni izključilo možnosti, da bi lahko že miniranje enega samega vojaškega plovila zadostovalo za aktivacijo 'neodtujljive pravice do samoobrambe'« (Meddržavno sodišče 2003, odst. 72).

Razlaga 51. člena, ki pravico do samoobrambe omejuje na oborožen napad določene intenzitete, je na prvi pogled izjemno stroga, saj od držav zahteva strpnost v primeru zunanjega protipravnega nasilja, vse dokler to nasilje ne doseže določenega praga intenzitete. Vendar pa ostaja ta prag na abstraktni ravni nedefiniran in zato pravzaprav še naprej prepuščen presoji v posameznem konkretnem primeru. Nekateri avtorji skušajo to vrzel prezreti, ali pa zapolniti, s pomenskim izenačevanjem konceptov »uporabe sile« in »oborožen napad«. Menijo, da pojem oboroženega napada vključuje vsak primer protipravne uporabe sile *neodvisno* od njene intenzitete ter da 51. člen posledično dopušča uporabo sile v odgovoru na *vsako* protipravno uporabo sile (Kunz 1947, 878; Reisman 1991, 39-40; Greenwood 1994, 43; Dinstein 2004b, 176). Drugi avtorji skušajo ta skrajni pristop omiliti z argumentom, da je intenziteta oboroženih aktivnosti za kvalifikacijo ravnanja kot oboroženega napada merodajna v primeru, ko nizka intenziteta ravnanja »*prima facie* dokazuje odsotnost napadalnega namena oziroma zmoto v

²¹⁸ V takem primeru (gre lahko tako za kršitev prepovedi neuporabe sile ali prepovedi nevmešavanja) se sme država žrtev zateči le k blažjim in sorazmernim protiukrepom (ki ne vključujejo uporabe sile) ali predlagati Varnostnemu svetu, da proti njej usmerjeno protipravno uporabo sile opredeli kot grožnjo ali kršitev miru ali dejanje agresije ter odloči o začasnih ukrepih (40. člen), da priporoči (39. člen, na primer pozove kršiteljico k prenehanju protipravnega ravnanja), proti kršiteljici uvede nevojaške sankcije (41. člen) ali pa v končni fazi celo uvede oziroma pooblasti kolektivno vojaško akcijo na podlagi 42. člena Ustanovne listine.

²¹⁹ Eno redkih smernic v strokovni literaturi ponuja Dinstein (2004b, 174): »Oborožen napad predpostavlja uporabo sile, ki vodi v človeške žrtve in/ali hujše uničenje lastnine.«

dobri veri, ali preprosto omejene cilje napada» (Brownlie 1963/2002, 366). V skladu s tem stališčem lahko torej tudi vdori nizke intenzitete, na primer omejeni čezmejni incidenti, štejejo za oborožen napad, razen če je iz dejanskih okoliščin mogoče sklepati nasprotno. Ti argumenti so predvsem *normativne* narave, argumenti pravne politike, in kot takšni ne pojasnjujejo dokončno vsebine *veljavnega* pozitivnega prava na tem področju. Kljub temu pa so pomembni zlasti v luči dejanske mednarodne prakse po letu 1946, v kateri so, kot ugotavlja Gray (2000, 6 in 131), čezmejni incidenti manjših razsežnosti daleč najbolj pogosta oblika meddržavne uporabe sile.²²⁰ V zvezi s tem je še najbolj uveljavljena t. i. teorija steka dogodkov (angl. *accumulation of events theory*), v skladu s katero merilo zadostne intenzitete ne pomeni, da mora prag intenzitete oboroženega napada preseči vsak posamičen incident, kadar je del očitne *serije* manjših incidentov.²²¹ Dinstein (2004b, 182) poudarja, da je mogoče v primeru »očitnega vzorca ravnanja« (angl. *distinctive pattern of behaviour*), serijo manjših napadov z vidika intenzitete presoјati kot celoto in jo na tej podlagi opredeliti kot oborožen napad (tudi Brownlie 1963/2002, 278-279). Tudi glede veljavnosti te teorije ni mogoče dati zanesljivega odgovora, čeprav jo vsaj implicitno dosledno podpira tudi Meddržavno sodišče.²²² V praksi držav (Gray 2000, 107-108) ni mogoče zaslediti izrecnega zavračanja (ali podpore) argumenta združene teže napada, mnenja pa se razhajajo predvsem glede utemeljenosti njegove *uporabe* v dejanskih okoliščinah konkretnega primera in ne izrecno glede njegove *normativne veljavnosti*.

Drugo vprašanje, na katerega je potrebno odgovoriti pri opredeljevanju koncepta oboroženega napada je narava *tarče* oziroma ciljev oboroženega napada. Dobesedna razlaga besedila določbe 51. člena *prima facie* omogoča sklep, da je pravica do samoobrambe omejena na situacije oboroženega napada proti »članici Združenih narodov«, vendar ta klavzula danes

²²⁰ Stališče, ki v koncept oboroženega napada vključuje tudi manj intenzivne primere uporabe sile, nenazadnje ne pomeni resnejšega systemskega izziva pravnemu režimu samoobrambe, saj nevarnost pretiranega oboroženega odziva na nedopustne oborožene aktivnosti manjših razsežnosti omejuje pogoj sorazmernosti, v skladu s katerim mora biti sila, uporabljena v samoobrambi, razumno sorazmerna prvotnemu napadu in ne sme presegati stopnje sile, ki je potrebna za odvrnitev napada (Higgins 1994, 251; Gray 2000, 132-133).

²²¹ Opozoriti kaže, da nekatere države in pravni strokovnjaki to teorijo uporabljajo tudi kot argument širše razlage »začetka napada« in standarda »pravočasnosti« samoobrambe, zlasti v luči sodobnih terorističnih napadov, vendar je v tem smislu mnogo bolj sporna in problematična. O tem več v četrtem poglavju o normativnem razvoju mednarodnega prava uporabe sile.

²²² V primeru *Nikaragva* je zapisalo: »Sodišču je na voljo zelo malo podatkov o okoliščinah teh vdorov[...], kar otežuje odločitev o tem, ali jih je mogoče za pravne potrebe šteti, *posamično ali kolektivno*, kot oborožen napad [...]« (Meddržavno sodišče 1986, odst. 231; poudarek dodan). Podobno v primeru *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo*: »[...] četudi bi bilo mogoče to *serijo* obsojanja vrednih napadov obravnavati *združeno*, jih še vedno ne bi bilo mogoče pripisati Demokratični republiki Kongo« (Meddržavno sodišče 2005, odst. 146; poudarek dodan). Tudi v primeru *Naftne ploščadi* je sodišče pripomnilo, da se obravnavani incidenti, »[...] četudi obravnavani *združeno*[...], Sodišču ne zdijo kot oborožen napad« (Meddržavno sodišče 2003, odst. 64; poudarek dodan).

nima praktično nikakršnega vpliva na obseg pravice do samoobrambe. Pravica napadene države, da se brani pred oboroženim napadom, je uveljavljena tudi v običajnem mednarodnem pravu in tako ni odvisna od članstva v Združenih narodih. Bolj pomembno pa je vprašanje, ali šteje za oborožen napad v smislu 51. člena le napad na *ozemlje* države, ali tudi napad na druge razsežnosti državne suverenosti (na primer državljanje in diplomatska predstavništva v tujini). Kot rečeno je najbolj klasična in splošno priznana manifestacija oboroženega napada neposredni vojaški napad kopenskih, pomorskih ali zračnih oboroženih sil ene države na ozemlje ali del ozemlja druge države (kopno, zračni prostor in teritorialno morje), bodisi z dejanskim vpadom na ozemlje druge države (invazija) bodisi z razdalje z lastnega ozemlja ali z ozemlja tretje države (na primer zračno bombardiranje, napad z raketami dolgega dosega, pomorska ali zračna blokada).²²³ Večinsko stališče v doktrini je, da se lahko oborožen napad izvede tudi *z ozemlja napadene države*,²²⁴ *na ozemlju države napadalke* (na primer napad na kopenske, pomorske in zračne oborožene sile, nameščene ali v tranzitu na tujem ozemlju, ter vojaške baze v tujini)²²⁵ ali pa celo *izven ozemlja* katerekoli države (na primer napad na tuje ladje na odprtem morju, uničenje tujega satelita v orbiti). Pretežni del doktrine šteje v tem kontekstu za oborožen napad tudi napad na zasebne pomorske in zračne flote v tujini (na primer Greenwood 1994, 53),²²⁶ ki so sicer izrecno vključeni v definicijo agresije iz leta 1974 (Generalna skupščina 1974, 3(d). člen), pa tudi napad na ambasade v tujini (Dinstein 2004b, 177 in 179).²²⁷

²²³ Podrobneje Randelzhofer (2002c, 796-797 in 799-800).

²²⁴ Do prekoračitve državnih meja lahko časovno pride pred začetkom dejanskega oboroženega napada, na primer, kadar vojaške aktivnosti oboroženih sil, nameščenih na ozemlju tuje države s soglasjem te države, presežejo pogoje danega soglasja oziroma v primeru, ko ostanejo na ozemlju države gostiteljice tudi po poteku veljavnosti sporazuma o namestitvi sil (Dinstein 2004b, 176-177); glej tudi 3(e). člen Definicije agresije.

²²⁵ Na primer Schachter (1984b, 1636). To pomeni, da se smejo tudi (na primer) vojne ladje in bojna letala v tujini neposredno braniti pred takšnimi napadi z uporabo oborožene sile, če so izpolnjeni drugi pogoji za samoobrambo (Randelzhofer 2002c, 797), zlasti pogoj, da je prisotnost (namestitvev ali prehod) tujih oboroženih sil v tujini pravno dopustna (na podlagi in v skladu s soglasjem države gostiteljice).

²²⁶ Večina avtorjev poudarja, da lahko šteje za oborožen napad le uporaba sile proti *floti* in ne proti eni sami (ali manjšemu številu) ladji oziroma letalu. Takšno stališče se zdi utemeljeno na 3(d). členu Definicije agresije; tako tudi Dinstein (2004b, 180).

²²⁷ Tudi Meddržavno sodišče je v primeru *Diplomatsko in konzularno osebje ZDA v Teheranu* zavzelo ameriške ambasade v Teheranu s strani iranskih milic opredelilo kot oborožen napad (Meddržavno sodišče 1980, odst. 57 in 91).

Manj jasno pa je, ali je mogoče kot oborožen napad, ki aktivira pravico do samoobrambe opredeliti tudi napad na »navadne« državljane v tujini.²²⁸ Mnenja v literaturi so glede tega vprašanja deljena, vendar pa številni avtorji na podlagi široke koncepcije »države« zagovarjajo stališče, da napad na državljane izven ozemlja države njihovega državljanstva prav tako pomeni oborožen napad na to državo: Ustanovna listina govori o oboroženem napadu na državo in ker so državljani kot del »prebivalstva« ena ključnih konstitutivnih prvin državnosti, je mogoče v določenih okoliščinah napad na državljane v tujini šteti za oborožen napad na državo njihovega državljanstva (med drugimi Westlake 1913, 312-313; Bowett 1958, 91-94; Schachter 1984b, 1632; Greenwood 1987, 941). Uporaba sile za zaščito državljanov naj bi bila zato, kot piše Bowett (1958, 91), »v bistvu zaščita države same«. Nekateri avtorji pa na temelju ozke koncepcije države podpirajo kvečjemu pravico do zaščite visokih predstavnikov države ali predstavnikov oboroženih sil v tujini, ne pa tudi »navadnih državljanov«, ki jih ni mogoče šteti za »zunanje obeležje« države (Ronzitti 1985). Dinstein (2004b, 180-181) takšno stališče kritizira kot pretirano antropomorfiziranje države: »Trditev, da napad proti državljanom v tujini nikoli ne more šteti za napad proti državi sami, se odmika od realnosti: pravno fikcijo države odnaša v skrajne in nelogične daljave.« V praksi držav utemeljevanje primerov uporabe sile z namenom zaščite državljanov s sklicevanjem na pravico do *samoobrambe* na podlagi 51. člena ni pogosto (čeprav vedno pritegne izjemno pozornost), predvsem pa ne omogoča dokončne ugotovitve glede *pravne* veljavnosti doktrine zaščite državljanov v okviru samoobrambe. Razprave o pravni dopustnosti tovrstnih akcij, kadar do njih sploh pride, so praviloma omejene na vprašanja izpolnjevanja *dejanskih* okoliščin in pogojev, ki bi utemeljevali sklicevanje na samoobrambo v konkretnem primeru²²⁹ in ponavadi ne vključujejo doktrinarne razprave o pravni veljavnosti tovrstnih argumentov (Brownlie 1963/2002, 297). Redki primeri, ki vendarle odražajo stališča držav glede *pravnega* statusa argumenta zaščite državljanov v okviru pravice do samoobrambe v 51. členu Ustanovne listine, pa kažejo, da tako široko dojetje pravice do

²²⁸ Državljan ene države na ozemlju tuje države (na ozemlju države napadalke ali na ozemlju tretje države), ki niso uradni predstavniki države in ki se ne nahajajo v bližini vojaških ali javnih civilnih objektov prve države (na primer civilno osebje vojaške baze ali ambasade v tujini).

²²⁹ Praviloma neizpolnjevanje pogoja sorazmernosti, saj namen tovrstnih posegov, ki jih države (vsaj delno) utemeljujejo s sklicevanjem na zaščito državljanov, pogosto očitno presega zatrjevani namen zaščite državljanov (primeri vključujejo britansko-francosko posredovanje v Egiptu leta 1956, ameriški posredovanja v Grenadi leta 1983 in v Panami leta 1989). Med redkimi izjemami se omenja izraelsko vojaško posredovanje za rešitev državljanov, ki so bili s podporo ugandske vlade pridržani kot talci palestinskih napadalcev na letališču Entebbe v Ugandi leta 1976, ter ameriški vojaški poseg na trgovski ladji *Mayaguez* pod začasnim zasegom kamboških pomorskih sil leta 1975.

samoobrambe *izrecno* podpira le peščica držav.²³⁰ Nekateri avtorji (in države) se pri utemeljevanju uporabe sile za zaščito državljanov v tujini sklicujejo tudi na širšo, *onkraj* pravice do samoobrambe obstoječo pravico, ki je obstajala v običajnem mednarodnem pravu pred letom 1945 in ki naj bi »preživela« sprejetje Ustanovne listine in njene omejene možnosti uporabe sile v mednarodnih odnosih (Bowett 1958, 12-13 in 1986, 39-41), vendar to stališče v literaturi, sodni praksi in praksi držav²³¹ ni širše uveljavljeno (o tem Brownlie 1963/2002, 265, 300-301 in 433; Henkin 1979, 135-164; Greenwood 1994, 47; Randelzhofer 2002c, 799).

Naslednja pomembna razsežnost koncepta oboroženega napada je narava subjekta, katerega ravnanje lahko pomeni oborožen napad v smislu 51. člena: ali je koncept oboroženega napada omejen na napade s strani države, ali vključuje tudi napade s strani nedržavnih delovalcev?²³² Analiza v tem delu ne vključuje državnih in paradržavnih organov (javnih delovalcev) - ravnanje teh namreč v skladu s pravili mednarodnega prava odgovornosti držav šteje za *neposredno* ravnanje države; oborožen napad, ki ga izvedejo javni delovalci, zato šteje za »neposredni« oborožen napad te države, četudi so ta dejanja izvedena *ultra vires* ali celo v nasprotju z navodili pristojnih subjektov.²³³ Nedržavni delovalci, o katerih je govora v tem poglavju, so torej »zasebni« delovalci brez takšne *normativne* povezave z državo.²³⁴ Besedilo Ustanovne listine ne opredeljuje narave entitete, od katere mora dejanje z uporabo oborožene sile v normativnem smislu izvirati (komu ga je mogoče pripisati), da bi lahko štel za oborožen napad v smislu pravice do samoobrambe. Takšna artikulacija ponovno pušča odprt prostor za različne razlage. Nekateri uveljavljeni avtorji (med njimi Franck 2001, 840; Schmitt 2002, 25-27; Stahn 2002, 213-214; Dinstein 2004b, 214) menijo, da določba 51. člena načeloma ne

²³⁰ Predvsem Belgija, Izrael, Velika Britanija in ZDA. Za pregled prakse držav na tem področju glej Ronzitti (1985, 26-49), Aleksandrov (1996, 190-204), Gray (2000, 108-111).

²³¹ Za pregled prakse držav v tem kontekstu glej Ronzitti (1985, 26-49), Arend in Beck (1993, 93-103), Franck (2002, 78-96) in Lumsden (2003, 802-813).

²³² V fizičnem kavzalnem smislu so lahko delovalci samo ljudje, katerih ravnanje je mogoče ali pa tudi ne pripisati določenim *pravnim subjektom* (bodisi »fizičnim osebam« bodisi »pravnim osebam« ali obojim, v smislu pravnega konstrukta) v skladu z merodajnim pravnim režimom (sicer je pravno brez pomena). V mednarodnem pravu je to dejstvo posebej očitno in pomembno, saj prevladujoči pravni subjekti, kot so države, kot umetne tvorbe ne morejo delovati v fizičnem smislu, temveč vselej delujejo samo v normativnem smislu, preko fizičnih oseb.

²³³ To potrjujejo tudi določbe 4.-7. člena Osnutka členov o odgovornosti držav za mednarodno protipravna dejanja (Komisija za mednarodno pravo 2001); podobno Brownlie (1963/2002, 361) in Türk (2007, 285). Čeprav členi o odgovornosti držav ostajajo v fazi »osnutka«, štejejo za odraz običajnega mednarodnega prava na tem področju, kar je potrdilo tudi Meddržavno sodišče, na primer v svetovalnem mnenju *Pravne posledice graditve zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih* (Meddržavno sodišče 2004, odst. 140) ter v odločitvi v primeru *Uporaba konvencije o genocidu* (Meddržavno sodišče 2007, odst. 401 in 407).

²³⁴ Praviloma so to bolj ali manj organizirane oborožene skupine, kot so neredne sile, uporniki, milice, paravojaške skupine in teroristične skupine, čeprav je vsakršen poskus tovrstne klasifikacije umeten, razlikovanje med posameznimi skupinami pa v realnosti pogosto nemogoče.

razlikuje med državnimi (javnimi) in nedržavnimi (zasebnimi) delovalci in je dovolj široka, da vključuje tudi napade s strani zasebnih delovalcev, prav zato ker ne določa izrecno, da so lahko napadalci v normativnem smislu samo države oziroma ker sploh ne določa identitete napadalca kot pogoja opredelitve določenega ravnanja kot oborožen napad v smislu 51. člena.²³⁵ Stahn ob tem ugotavlja, da tudi teleološka razlaga te določbe omogoča sklep, da je *učinek* napada pomembnejši dejavnik od njegovega javnega ali zasebnega izvora (Stahn 2004, 848). Na prvi pogled bi bilo mogoče takšnemu sklepu pritrditi, vendar ni neproblematičen. Po naravi stvari bo namreč večina oboroženih ukrepov države »A« v odgovoru na oborožen napad izven lastnih meja pomenila kršitev suverenih pravic (najmanj ozemeljske celovitosti) države »B«. ²³⁶ Četudi bi bili takšni ukrepi v strateškem in operativnem smislu »usmerjeni« zgolj proti zasebnim napadalcem, ki se nahajajo na (kopnem, zračnem ali pomorskem) ozemlju države »B«, pomeni v normativnem smislu uporaba sile *na ozemlju* države »B« s strani države »A« uporabo sile *proti* državi »B«, četudi ta država ni neposredna tarča samoobrambnih ukrepov. Če država »B« s takšnimi ukrepi na svojem ozemlju ni predhodno soglašala, je z njimi kršena ozemeljska celovitost te države in pomenijo potencialno protipravno uporabo sile, razen če jo je mogoče upravičiti na podlagi pooblastila Varnostnega sveta ali kot izvrševanje pravice do samoobrambe. Upoštevajoč tradicionalno državocentrično zasnovo Ustanovne listine in mednarodnega prava uporabe sile ter v tem okviru potrebo po ravnovesju med suvereno pravico ene države do samoobrambe v primeru oboroženega napada na podlagi 51. člena ter (enakovredno) suvereno pravico druge države do imunitete pred uporabo sile na podlagi četrtega odstavka 2. člena, se zato *prima facie* zdi smiseln sklep, da mora oborožen napad v normativnem smislu na nek način škoditi za oborožen napad *države*, ki je tarča domnevno defenzivnih oboroženih ukrepov države žrtve napada. Kljub nekaterim nasprotnim stališčem *de lege ferenda*, podpira takšno razlago pravice do samoobrambe *de lege lata* večina priznanih pravnih strokovnjakov (Bowett 1972, 3; Schachter 1991, 170-174; Alexandrov 1996, 183; Randelzhofer 2002c, 791; Kammerhofer 2007, 98-106)²³⁷ in Meddržavno sodišče v Haagu,²³⁸

²³⁵ Nasprotnega mnenja so med drugimi Cassese (2001b, 995) ter Myjer in White (2002, 7).

²³⁶ Razen v malo verjetnih primerih operacij na odprtem morju, v mednarodnem zračnem prostoru, ali na nikogaršnjem ozemlju (*terra nullius*); takšni ukrepi *per definitionem* sploh ne bi pomenili uporabe sile v nasprotju s četrnim odstavkom 2. člena Ustanovne listine.

²³⁷ Nasprotnega mnenja pa sta denimo Dinstein (2004b, 214) in Travalio (2000, 166).

²³⁸ Odločitve v primerih *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, odst. 195), *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo* (Meddržavno sodišče 2005, odst. 146, 148 in 160), in svetovalno mnenje *Pravne posledice graditve zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih* (Meddržavno sodišče 2004, odst. 139).

podprta pa je tudi z večinsko prakso držav po letu 1945.²³⁹ Neko dejansko ravnanje zasebnih delovalcev torej lahko izpolnjuje znake oboroženega napada v smislu pravice do samoobrambe samo v primeru, da je mogoče to ravnanje šteti za dejanje države oziroma ga je mogoče *pripisati* (angl. *attribute*) državi, ki je tarča uporabe sile v domnevni samoobrambi.

Pri presoji, ali je mogoče določeno ravnanje zasebnih delovalcev pripisati neki državi, ponujajo pomembne smernice splošna načela mednarodnega prava državne odgovornosti, zlasti merila pripisljivosti, artikulirana v drugem poglavju 1. dela Osnutka členov o odgovornosti držav za mednarodno protipravna dejanja (v nadaljevanju: Osnutek členov o odgovornosti držav), ki ga je po dolgoletnem delu na tem področju pripravila Komisija za mednarodno pravo leta 2001. V skladu s temeljnim načelom, opredeljenim v 8. členu Osnutka je mogoče ravnanje zasebnih delovalcev, ki niso *de jure* organi neke države, tej državi vseeno *pripisati*, če *dejansko* delujejo po »navodilih ali pod vodstvom ali pod nadzorom te države *pri izvrševanju tega ravnanja*« (Komisija za mednarodno pravo 2001, 8. člen; poudarki dodani). Kot je poudarjeno v komentarju k 8. členu, ostaja pri tem pomensko odprto merilo »nadzora«: kakšna mora biti oblika in stopnja nadzora nad ravnanjem nedržavnih delovalcev, da se šteje to merilo pripisljivosti za izpolnjeno? Najbolj avtoritativno razlago tega standarda je podalo Meddržavno sodišče, ki je v primeru *Nikaragva* razvilo precej restriktivno merilo »učinkovitega nadzora« (angl. *effective control*). Odločilo je, da vojaških in paravojaških operacij oboroženih upornikov za potrebe ugotavljanja državne odgovornosti ni mogoče pripisati ameriški vladi, ker le-ta ni izvajala *učinkovitega nadzora* nad *vsako specifično protipravno operacijo* upornikov (Meddržavno sodišče 1986, odst. 115). Pri tem po mnenju sodišča za izpolnitev tega merila in pripisljivost posameznih protipravnih dejanj državi ne zadostuje samo financiranje, organiziranje, usposabljanje ali opremljanje nedržavnih delovalcev, prav tako pa tudi ne zgolj »izbor paravojaških ciljev in načrtovanje *celotne* operacije«, ne pa tudi posameznih vojaških akcij (prav tam). Dobro desetletje po primeru *Nikaragva* je Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (MKSJ) pri presoji v primeru *Tadić* leta 1999 uporabilo manj strog test za presojo »nadzora« in odločilo, da je mogoče ravnanje oboroženih skupin bosanskih Srbov pripisati zvezni srbski vladi, ker je le-ta izvajala nad njihovimi operacijami »v celoti« (angl. »*overall control*«). Ta standard sicer po mnenju sodnikov MKSJ prav tako ne vključuje »zgolj financiranja in opremljanja nedržavnih sil« in zahteva vsaj »sodelovanje pri načrtovanju in

²³⁹ Podrobneje o tem Gray (2000, 97-105). Razprave o morebitni naknadni opustitvi tega standarda v praksi držav na področju uporabe sile v okviru boja proti terorizmu so oživele po koncu hladne vojne in so analizirane v četrtem poglavju o normativnem razvoju mednarodnega prava uporabe sile.

nadzorovanje vojaških operacij« zasebnih delovalcev (Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo 1999, odst. 137 in 145), vendar pa to ne pomeni, da bi morala država izdati »specifične ukaze ali navodila« za vsako posamezno vojaško akcijo. Širša razlaga pogoja nadzora v primeru *Tadić* pa je imela le malo vpliva na nadaljnjo uporabo strožjega standarda *učinkovitega nadzora* izven MKSJ. Zlasti Meddržavno sodišče v svoji sodni praksi še naprej vztraja pri njegovi uporabi in je v primeru *Uporaba Konvencije o genocidu* celo izrecno zavrnilo standard iz primera *Tadić* kot preširok za uporabo pri presojanju odgovornosti držav (Meddržavno sodišče 2007, odst. 399-407, zlasti odst. 404-406). Iz komentarja Osnutka členov o odgovornosti držav je mogoče sklepati, da strožji standard Meddržavnega sodišča podpira tudi Komisija za mednarodno pravo (2001, 47-48). Kljub nekaterim kritikam (na primer Greenwood 2006, 424-425) to strogo merilo podpira tudi večina mednarodnopravnih strokovnjakov (med drugimi Brownlie 1963/2002, 278-279; Gray 2000, 98-99). Kot ugotavlja Gray (2000, 99-105), je takšna razlaga standarda pripisljivosti skladna tudi s prakso držav po letu 1945.²⁴⁰

Poleg situacij izdajanja specifičnih navodil, vodenja ali nadzorovanja specifičnega ravnanja zasebnih delovalcev, je mogoče zasebni oborožen napad šteti za ravnanje neke države tudi v primeru, ko le-ta napad naknadno odobri oziroma sprejme za svojega, bodisi izrecno bodisi implicitno. Komisija za mednarodno pravo je v 11. členu Osnutka členov o odgovornosti držav potrdila, da je država odgovorna za dejanja zasebnih delovalcev tudi, »če in v obsegu v katerem to dejanje potrdi in sprejme za svoje« (Komisija za mednarodno pravo 2001, 11. člen). Tudi Meddržavno sodišče je že uporabilo to merilo. V obrazložitvi svoje sodbe v primeru oboroženega napada na ameriško ambasado s strani iranskih milic v Teheranu leta 1979 zapisalo, da javne izjave iranskih oblasti, s katerimi so po izvršitvi napada odobrile prevzem nadzora nad ambasado, ustvarjajo odgovornost Irana za ta incident. Po mnenju sodišča je uradna politika iranskih oblasti, da ne bo pomagala pri reševanju krize s talci, s katero naj bi skušale izvajati pritisk na ameriško vlado, preoblikovala uporniško zasedbo ameriške ambasade v dejanje iranske vlade (Meddržavno sodišče 1980, odst. 74).

Še eno zapleteno vprašanje v zvezi z obsegom pravice do samoobrambe je, ali je mogoče silo v samoobrambi uporabiti že v primeru *grožnje* z oboroženim napadom, torej z namenom odvrnitve *grozečega* oboroženega napada. Pred letom 1945 je bilo namreč v običajnem mednarodnem pravu splošno sprejeto, da smejo države z oboroženo silo odgovoriti tudi na

²⁴⁰ Normativni razvoj na tem področju skozi sodobno prakso držav v kontekstu boja proti terorizmu je analiziran v podpoglavju 4.2.2.2.

neposredno grozeč oziroma *neizbežen* napad (angl. *imminent attack*).²⁴¹ Vprašanje pa je, ali je ta doktrina »anticipativne samoobrambe« preživela kodifikacijo splošne prepovedi enostranske uporabe sile v četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine in pojmovno ožje pravice do samoobrambe v 51. členu.²⁴² Mnenja uglednih mednarodnopravnih strokovnjakov o tem se znatno razhajajo. Zagovorniki ozke razlage pravice do samoobrambe na podlagi tekstualne razlage 51. člena ugotavljajo, da Ustanovna listina izrecno dopušča samoobrambo zgolj kot odgovor na *že začeti* oborožen napad (angl. »*when an armed attack occurs*«)²⁴³ in ne kot možnost prvega udarca. Izhajajoč iz predpostavke, da s sklicevanjem na prej obstoječe običajno mednarodno pravo ni mogoče širiti obsega pravice do samoobrambe onkraj okvirov Ustanovne listine, ti avtorji zavračajo veljavnost pred letom 1945 obstoječe običajnopravne doktrine anticipativne samoobrambe kot nezdružljive s takšno razlago besedila 51. člena (med drugimi Jessup 1948, 155-156 in 166; Kelsen 1951, 269 in 797-798; Brownlie 1961, 232-247 in 1963/2002, 275-280; Henkin 1979, 140-144; Gray 2000, 112; Randelzhofer 2002c, 803; Wolfrum 2003, 28-29; Dinstein 2004b, 168).²⁴⁴ Po drugi strani pa številni drugi ugledni avtorji zatrjujejo veljavnost doktrine (anticipativne) samoobrambe proti neposredno *grozečemu* napadu tudi v sodobnem mednarodnem pravu. Večina pri tem izhaja iz prožnega pristopa k razlagi Ustanovne listine, v skladu s katerim določba 51. člena ne omejuje, temveč zgolj potrjuje tako nadaljnjo veljavnost kot tudi vsebino prej obstoječih običajnopravnih pravil samoobrambe. Upošteva je to izhodišče naj bi na Ustanovni listini utemeljen okvir mednarodnega prava uporabe sile še naprej vključeval tudi možnost uporabe sile v

²⁴¹ Koncept neizbežnega (iminentnega) napada se ponavadi opredeljuje s sklicevanjem na Websterjevo formulo, artikulirano v primeru *Caroline* leta 1841. V skladu s to koncepcijo je obrambna vojaška akcija legitimna, če je potreba po samoobrambi »takojšnja in neizogibna, brez možnosti izbire sredstev in trenutka za premislek«. Ta standard je izražen v pismu ameriškega državnega sekretarja Daniela Webstra britanskemu veleposlaniku v Washingtonu (Webster 1841/1986, ponatisnjeno v Bourne 1986, 159): »[...] if the necessity of self-defence [was] instant, overwhelming, leaving no choice of means, and no moment for deliberation [...]«. Obstoje pravice do anticipativne samoobrambe v skladu z Websterjevo formulo v običajnem mednarodnem pravu pred letom 1945 je potrdilo tudi Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu (1946/1947, 205); podobno v mednarodnopravni stroki Waldock (1952, 497-498), Bowett (1958, 188-189), Schwebel (1972, 479-481) in Gill (2006, 364-365).

²⁴² Generalni sekretar Združenih narodov Kofi Annan je poudaril, da države o tem vprašanju še vedno niso dosegle soglasja: »Ne strinjajo se o tem, ali imajo države pravico uporabiti vojaško silo *preemptivno* [sic!], za zaščito pred neizbežnimi grožnjami; ali imajo pravico uporabiti jo preventivno, za zaščito proti latentnim ali neizbežnim grožnjam; [...]« (Generalni sekretar Združenih narodov 2005, odst. 122).

²⁴³ Primerjaj s francosko verzijo, ki uporablja (vsaj na videz) manj restriktivno frazo »dans le cas ou un membre[...] est l'objet d'une agression armée« (poudarek dodan).

²⁴⁴ Bothe (2003, 229) to stališče podpira tudi z razlago 51. člena v kontekstu določbe četrtega odstavka 2. člena in določbe 39. člena in ugotavlja, da so se pisci Ustanovne listine očitno zavedali nevarnosti, ki izvira iz *grožnje* z uporabo sile, pa so se kljub temu odločili, da *grožnje* z oboroženim napadom ne vključijo *expressis verbis* v 51. člen. Ob tem je mogoče pripomniti, da se zdi tako ozko dojetje pravice do samoobrambe v skladu z namenom snovalcev Ustanovne listine – kolikor je le mogoče omejiti enostransko uporabo sile v mednarodnih odnosih.

pričakovanju časovno neizbežnega oboroženega napada (med drugimi Waldock 1952, 498-501; Bowett 1958, 187-192; Schachter 1984b, 1634-1635; Jennings in Watts 1992, 41-42; Greenwood 1994, 43-44). Tudi Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe (2004, odst. 188) je nedavno podprl stališče, da sme »ogrožena država v skladu z uveljavljenim pravilom mednarodnega prava ukrepati z oboroženo silo, kadar je oborožen napad *neizbežen*²⁴⁵ in ga ni mogoče odvrniti z nobenimi drugimi sredstvi, izvajanje samoobrambe pa je sorazmerno grožnji« (poudarek dodan).

V strokovni mednarodnopravni literaturi tako glede vprašanja pravne dopustnosti anticipativne samoobrambe ni niti prevladujočega stališča, kaj šele soglasja. Žal se niti sodniki Meddržavnega sodišča niti kakšnega drugega mednarodnega pravosodnega foruma o tem vprašanju do danes še niso izrekli. Končnega odgovora na to doktrinarno dilemo sicer ne ponuja niti kasnejša praksa držav, vendarle pa analiza le-te podpira sklep, da doktrina anticipativne samoobrambe v sodobni praksi držav *ni* splošno sprejeta. Države so se namreč po letu 1945 in uveljavitvi restriktivnejših omejitev uporabe sile v mednarodnih odnosih praviloma izogibale utemeljevanju svojih oboroženih akcij s sklicevanjem na doktrino anticipativne samoobrambe, tudi kadar bi to omogočalo dejansko stanje, redki primeri izrecnega sklicevanja na to doktrino pa kažejo, da države tega argumenta v razpravah o konkretnih primerih niso pripravljene niti izrecno potrditi niti izrecno zavreči.²⁴⁶ Izhajajoč iz temeljnega izhodišča disertacije, da sodobno mednarodno pravo ne dopušča uporabe sile v mednarodnih odnosih, razen na podlagi široko uveljavljene *izjeme* od prepovedi, je mogoče sklepati, da samoobramba v primeru *grožnje* z napadom *de lege lata* ni dopustna, saj obstoja takšnega široko uveljavljenega pravila zaenkrat ni mogoče dokazati.

Ugotovitvi, da je pravica do samoobrambe dopustna le v primeru *dejanskega*, že začetega oboroženega napada, avtomatično sledi izjemno pomembno vprašanje: *kdaj* se oborožen napad v normativnem smislu *začne*? Opredelitev točke aktivacije pravice do samoobrambe je namreč odvisna od natančne opredelitve točke realizacije oboroženega napada, torej trenutka, v

²⁴⁵ Niti v praksi držav niti v strokovni literaturi ni mogoče zaslediti uporabne pravne definicije koncepta *neizbežnega* napada in vprašanje je, ali je sploh mogoče opredeliti njegov pomen na pravno robusten način; temeljni problem doktrine anticipativne samoobrambe je tako prav v njeni izraziti pomenski nedoločnosti.

²⁴⁶ Za analizo prakse držav na tem področju glej na primer Schachter (1991, 150-151) in Alexandrov (1996, 154-159). Zanimivo je, da sta med razpravami o osnutku besedila *Deklaracije o uporabi sile*, sprejeti leta 1987, samo Avstralija in ZDA izrecno izrazili podporo anticipativni samoobrambi (Gray 2000, 5). Kmalu po napadih na ZDA 11. septembra 2001 so njeno veljavnost pod določenimi pogoji vsaj na ravni nacionalnih politik potrdile nekatere pomembne države, kot so Avstralija, Francija, Rusija, Velika Britanija in ZDA, vendar pa je tudi danes še vedno ne sprejema večina drugih držav.

katerem *grožnja z napadom* v normativnem smislu preide v *dejanski oboroženi napad* in v katerem prizadeta država pridobi pravno možnost odzvati se z oboroženo silo.²⁴⁷ Prav tako je opredelitev končne točke pravice do samoobrambe (točke, na kateri pravica do samoobrambe *ipso facto* ugasne) odvisna od natančne opredelitve trenutka, v katerem oborožen napad v normativnem smislu preneha.²⁴⁸ Ustanovna listina niti v 51. členu niti v kateri drugi določbi ne ponuja odgovora na to vprašanje, pa tudi iz pripravljalnega gradiva ni mogoče izluščiti nobenih smernic. Celo v doktrini je vprašanju začetka in konca oboroženega napada *in abstracto* posvečeno neobičajno malo pozornosti. Najbolj široko sprejeta razlaga *začetka* napada je t. i. teorija prvega strela, v skladu s katero se oborožen napad in s tem pravica do samoobrambe začne v trenutku »odprtja sovražnega ognja«. Vendar je prva uporaba sile le *prima facie* dokaz o začetku napada. Dinstein (2004b, 170-173) obsežneje obravnava posamezne situacije, ki kažejo, da se lahko napad začne tudi pred »prvim strelom«, ²⁴⁹ in zavrača takšen test začetka napada kot pretirano formalističen, nezanesljiv in v večini sodobnih dejanskih situacij neuporaben. Namesto tega predlaga uporabo merila *nepovratnosti* ravnanja: »Ključno vprašanje je, kdo začne nepovratni tok dejanj in na ta način prečka Rubikon. To, ne pa dejansko odprtje ognja, je [tisto, kar tvori oborožen napad]. Absurdno bi bilo zahtevati, da mora država, ki se brani, vzdržati in vsrkati uničujoč (morda usoden) udarec, samo za to da bi dokazala neomadeževano koncepcijo samoobrambe.« (Dinstein 2004b, 172). V skladu s predlaganim Dinsteinovim merilom se oborožen napad v pravnem smislu začne še pred dejanskim »prvim strelom« oziroma udarcem, v trenutku, ko postane nasprotnikovo delovanje *nepovratno*, ko se napadu brez ukrepanja dobesedno ni več mogoče izogniti, na primer po izstrelitvi medcelinskega balističnega izstrelka. Teorijo prvega strela zavračajo tudi nekateri drugi avtorji, med njimi Brownlie (1961, 259) in Randelzhofer (2002c, 803-804), ki kot dokaz začetka napada za potrebe pravice do samoobrambe štejeta celo *izrecno* napoved napada s strani države napadalke. Vsekakor pa niti doktrina niti Meddržavno sodišče ne ponujata jasnih smernic glede pomena koncepta »oborožen napad« v časovnem smislu. Dokazovanje obstoja

²⁴⁷ Odgovor na to vprašanje je s pravnega vidika pomemben zlasti v situacijah izbruha medsebojnih sovražnosti, v katerih praviloma obe stranki v spopadu trdita, da delujeta v legitimni samoobrambi in druga drugo obtožujeta protipravnega oboroženega napada. Od opredelitve točke začetka napada je v takih situacijah odvisna politično izjemno občutljiva opredelitev »agresorja« in »žrtve«.

²⁴⁸ To vprašanje je še zlasti problematično v primeru medsebojno povezanih ponavljajočih se napadov.

²⁴⁹ Na primer v primeru prekoračitve dogovorov o namestitvi sil (kadar se prisotnost in potencialno vojaške aktivnosti oboroženih sil države pošiljateljice nadaljujejo na ozemlju države gostiteljice tudi po izteku veljavnosti sporazuma) ali pa v primeru prestrege (angl. *interception*) medcelinskega izstrelka.

oboroženega napada v tem smislu torej skoraj v celoti ostaja prepuščeno presoji v konkretnem primeru.

3.3.2.2 Splošni pogoji samoobrambe: nujnost, pravočasnost, sorazmernost

V mednarodnopravnih strokovnih krogih obstaja več uveljavljenih avtoritativnih izjav o pogojih legitimne samoobrambe v običajnem mednarodnem pravu. Med najbolj znanimi je t. i. *Websterjeva formula*, oblikovana v kontekstu ameriško-britanskega spora leta 1837 (znan tudi kot spor *Caroline*), v katerem je tedanji ameriški državni sekretar v uradnem pismu tedanjemu angleškemu veleposlaniku zapisal, da je oborožen odziv legitimen samo pod pogojem, da je potreba po samoobrambi »takojšnja in neizogibna, brez možnosti izbire sredstev in brez časa za premislek« (Webster 1841/1986, ponatisnjeno v Bourne 1986, 159) in kadar je sila, uporabljena v odgovoru na napad, nujna in sorazmerna s prvotno grožnjo. V praksi držav sta merili *nujnosti* in *sorazmernosti* ključni merili, na podlagi katerih države (bodisi individualno bodisi v okviru Varnostnega sveta) določen primer uporabe sile v zatrjevani samoobrambi odobrijo kot pravno dopusten ali obsodijo kot pravno nedopusten.²⁵⁰ Meddržavno sodišče je v svoji sodni praksi potrdilo, da sta standarda nujnosti in sorazmernosti del občega običajnega mednarodnega prava in ključni merili upravičenosti sklicevanja na pravico do samoobrambe v konkretnem primeru.²⁵¹ Ago (1980, 69) ob tem pripominja, da so standardi nujnosti, sorazmernosti in pravočasnosti v bistvu »trije vidiki [enega] načela«, ki pogojuje pravno dopustnost sicer protipravnega ravnanja: da bi bilo mogoče uporabo sile upravičiti, mora biti njen cilj zgolj in samo odvrnitev oboroženega napada ter preprečitev njegovega uspeha.

Bistvo merila *nujnosti* samoobrambe je zahteva, da morajo biti pred uporabo oboroženih ukrepov v samoobrambi izčrpane vse razumne alternativne možnosti za ukrepanje brez uporabe oborožene sile, tako da ostaja vojaška akcija edina učinkovita možnost za odvrnitev napada v konkretnih okoliščinah (Ago 1980, 69; Dinstein 2004b, 184). Samoobrambene vojaške akcije ni mogoče šteti za »nujno«, dokler se niso vse nevojaške alternative izkazale za izčrpane oziroma dokler ne postane očitno, da bi bile nevojaške alternative neučinkovite (Schachter 1984b, 1635). Povedano drugače, če bi lahko država dosegla isti cilj (odvrnitev napada

²⁵⁰ Članice Varnostnega sveta se praviloma izogibajo doktrinarnim razpravam o ozkem ali širokem obsegu pravice do samoobrambe (na primer o (ne)dopustnosti anticipativne samoobrambe), konkretni primer uporabe sile raje zavrnejo kot nesorazmeren ali nenujen (tudi Schachter 1991, 167).

²⁵¹ Zlasti v primeru *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, odst. 176 in 194) in v svetovalnem mnenju o pravni dopustnosti uporabe ali grožnje z uporabo jedrskega orožja (Meddržavno sodišče 1996, odst. 41-42).

oziroma njegovih posledic) z milejšimi ukrepi, ki ne vključujejo uporabe oborožene sile, svojih oboroženih ukrepov ne more upravičiti s sklicevanjem na pravico do samoobrambe. Schmitt (2003b, 92) opozarja na potrebo po dodatni previdnosti in strogosti v procesu odločanja o uporabi sile v primeru neizbežne grožnje z napadom:²⁵² »Kadar je država napadena, je nujnost odgovora s silo očitna. Kadar pa gre za grožnje miru, je razpoložljivost neoboroženih možnosti[...] precej bolj zapleteno vprašanje. [...] [O]bstajati mora visoka stopnja gotovosti, da bo grožnja izpolnjena in da so vse izvedljive možnosti izčrpane, preden je mogoča uporaba sile v soočenju z golo grožnjo.«

V pogoju nujnosti je implicitno vsebovan tudi drugi splošni pogoj samoobrambe, ki zahteva, da med prvotnim oboroženim napadom in samoobrambo ne sme biti »nepotrebnega časovnega premora« (Dinstein 2004b, 184). Država se na samoobrambo ne more več sklicevati po koncu oboroženega napada oziroma ko uporaba oborožene sile za odvrnitev napada ali preprečitev nadaljevanja napada oziroma njegovih posledic ni več nujna (Ago 1980, 70).²⁵³ Z drugimi besedami, samoobramba mora biti razumno (angl. *reasonably*) neposreden, takojšen oziroma *pravočasen*²⁵⁴ odziv na oborožen napad. Domnevno obrambni oboroženi ukrepi, izvedeni *nerazumno* pozno (denimo tedne ali celo mesece po napadu),²⁵⁵ se nevarno približujejo enostranskim oboroženim povračilnim ukrepom (angl. *armed reprisals*), katerih namen je prvotno kaznovalne in ne obrambne narave²⁵⁶ in ki so v sodobnem mednarodnem pravu prepovedani (tako Waldock 1952, 493; Jessup 1956, 172; Bowett 1958, 13; Brownlie 1963/2002, 265; Schachter 1984b, 1637; Greenwood 1994, 46; Alexandrov 1996, 167; Gray 2000, 107; Randelzhofer 2002c, 794; Dinstein 2004b, 195; Türk 2007, 295-296).²⁵⁷

²⁵² Pod pogojem, da bi bilo mogoče anticipativno samoobrambo *sploh* šteti za del mednarodnega prava.

²⁵³ Med redkimi avtorji nasprotnega mnenja je Franck (2001, 840), ki meni, da pogoj pravočasnosti ne izhaja iz Ustanovne listine in tudi ni logičen.

²⁵⁴ V literaturi v angleškem jeziku se praviloma uporablja pojem »*immediate response*« ali »*immediacy requirement*«, vendar je glede na pomen tega standarda v slovenskem jeziku primernejši izraz »pravočasnost« oziroma »pravočasni« odgovor, saj je lahko glede na dejanske okoliščine konkretnega primera upravičen tudi odgovor, ki ni »takojšen«. V zvezi s tem Higgins (1994, 232) navaja, da lahko »takojšnost« odgovora upravičeno preprečujejo različni dejavniki, na primer geografska oddaljenost (kot denimo v primeru kolektivne samoobrambe po iraški zasedbi Kuvajta).

²⁵⁵ Med najbolj znanimi skrajnimi primeri je Falklandska vojna leta 1982, v kontekstu katere je Argentina (neuspešno) upravičevala svojo vojaško zasedbo enega od Falklandskih otokov s sklicevanjem na pravico do samoobrambe za zaščito svojih ozemeljskih pravic v odgovor na britansko invazijo in zasedbo otokov 149 let poprej (leta 1833).

²⁵⁶ Meja med tema oblikama uporabe sile je tanka in odvisna od dejanskih okoliščin v konkretnem primeru.

²⁵⁷ V času pred sprejetjem Ustanovne listine je običajno mednarodno pravo oborožene protiukrepe (angl. *armed reprisals*) in povračilne ukrepe (angl. *retaliation*) v primeru kršitve pravic druge države *večinoma* dopuščalo; podrobneje piše o pravni naravi oboroženih protiukrepov in povračilnih ukrepov Bowett (1972).

Tretji tradicionalni običajnopравни pogoj pravice do samoobrambe je sorazmernost. Niti v praksi držav niti v mednarodnopravni stroki ali v sodni praksi ni mogoče najti enotne razlage glede vsebine tega pogoja. V literaturi se pojavljata zlasti dve bistveno različni stališči: v skladu s prvim pomeni standard sorazmernosti zahtevo po ravnotežju med intenziteto prvotnega napada ter intenziteto protinapada, v skladu z drugim pa se zahteva sorazmernost samoobrambe glede na njen celoten obrambni namen.²⁵⁸ Med zagovorniki prvega pristopa nekateri zahtevajo strogo ujemanje med *kvantiteto* prvotno uporabljene sile in sile uporabljene v protinapadu (Schachter 1984b, 1637; Dinstein 2004b, 209), medtem ko nekateri drugi avtorji zahtevajo tehtanje glede na *celotno* težo prvega napada in nevarnost, ki preti napadeni državi (Brownlie 1963/2002, 259 in 261-64). Takšen kriterij dosledno uporablja tudi Meddržavno sodišče.²⁵⁹ Sicer pa v strokovni literaturi prevladuje drugačno, funkcionalno razumevanje merila sorazmernosti kot zahteve po razumnem ravnotežju med uporabo sile in njenim edinim legitimnim ciljem - odvrnitvijo prvotnega oboroženega napada. To pomeni, da smejo biti uporabljeni samo takšni ukrepi, ki so v konkretnih dejanskih okoliščinah nujni za odvrnitev prvotnega protipravnega napada oziroma za preprečitev njegovega nadaljevanja (Ago 1980, 64 in 69).²⁶⁰ Namen domnevno defenzivnih ukrepov v nobenem primeru ne sme biti splošno preprečevanje, uveljavljanje pravic, maščevanje, kaznovanje, ali kakšen drug podoben motiv (Ago 1980, 54-55; Kunz 1947, 876). V skladu s tem pristopom je lahko vojaški odgovor v določenih okoliščinah intenzivnejši od prvotnega oboroženega napada, pod pogojem, da njegov namen nič drugega kot izvedba nujnih ukrepov za odvrnitev prvotnega protipravnega napada in zavrtje njegovih ciljev (Ago 1980, 69; Higgins 1994, 232).²⁶¹

²⁵⁸ Med drugimi Dinstein (2004b, 184), ki načelo sorazmernosti opisuje kot »standard razumnosti pri odgovoru na silo s proti-silo«; podobno Bowett (1958, 269), Brownlie (1963/2002, 295) in Schachter (1984b, 1637).

²⁵⁹ V primerih *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, odst. 237), *Naftne ploščadi* (Meddržavno sodišče 2003, odst. 73-77), *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo* (Meddržavno sodišče 2005, odst. 147 in 304) ter v svetovalnih mnenjih o uporabi jedrskega orožja (Meddržavno sodišče 1996, odst. 41-43 in 105) in o gradnji zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih (Meddržavno sodišče 2004, odst. 138-140).

²⁶⁰ Agovo razumevanje načela sorazmernosti med drugim navajajo in podpirajo: sodnik Schwebel v svojem odklonilnem mnenju v primeru *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, str. 367, odst. 212), sodnica Higgins v svojem odklonilnem mnenju v svetovalnem mnenju Sodišča o pravni dopustnosti uporabe ali grožnje z uporabo jedrskega orožja (Meddržavno sodišče 1996, str. 583, odst. 5) ter sodnika Kooijmans in Simma v svojih ločenih mnenjih v primeru *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo* (Meddržavno sodišče 2005, ločeno mnenje sodnika Kooijmansa, odst. 34, in ločeno mnenje sodnika Simme, odst. 14). Podobno Greenwood (1983, 224), Alexandrov (1996, 167), Gardam (2004, 155-162) in Gazzini (2005, 148).

²⁶¹ Kot navaja Gardam (2004, 159), takšen pristop potrjuje tudi praksa držav.

3.3.2.3 Vloga Varnostnega sveta

Pravica do samoobrambe je v osnovi *enostranska* pravica: država za odločitev o uporabi sile v samoobrambi ne potrebuje nobenega zunanjega pooblastila in je ne more omejiti nobena zunanja entiteta (Kunz 1947, 879; Oppenheim v Lauterpacht 1952, 187-188; Higgins 1961, 297 in 304; Dinstein 2004b, 185). Vsaj v začetni fazi je presoja o obstoju oboroženega napada in drugih dejanskih pogojev samoobrambe v pristojnosti posameznih držav: prvotno seveda države, ki meni, da je žrtev oboroženega napada ter države oziroma držav, ki ji pri tem na podlagi pravice do kolektivne samoobrambe pomagajo, hkrati pa tudi tistih držav, ki jih v domnevni samoobrambi izvršeni oboroženi ukrepi neposredno prizadevajo.²⁶²

Vendarle pa enostranska presoja utemeljenosti samoobrambe v konkretnem primeru ni neomejena. V končni fazi mora biti odločitev o upravičenosti samoobrambe v konkretnem primeru, če je ta dejansko *pravna* pravica, utemeljena in urejena na podlagi objektivno preverljivih *pravnih* standardov, prepuščena neki zunanji entiteti (Lauterpacht 1933, 177 in naslednje). Bowett (1958, 193) poudarja: »Po naravi stvari mora biti ta [odločitev o obstoju okoliščin, ki upravičujejo samoobrambo,] odločitev države, ki se sklicuje na pravico, vendar to ne pomeni, da ta država enostransko presoja pravno dopustnost svojega dejanja, saj mora končno odločitev [o tem] sprejeti nepristranski subjekt in ne vpletene stranke.« V mednarodnem sistemu ima vlogo tovrstnega »nepristranskega subjekta« predvsem Varnostni svet, ki so mu v Ustanovni listini izrecno dane pristojnosti za končno presojo trditev držav članic v zvezi s pravico samoobrambe.²⁶³ Kljub temu Varnostni svet v praksi razmeroma redko razpravlja o vprašanjih samoobrambe in še redkeje sprejme kolektivno stališče o obstoju oboroženega napada ter identifikaciji napadalca in žrtve v konkretnem primeru (Gray 2000, 85-86 in 88-90). Tudi v redkih resolucijah, v katerih se je Varnostni svet opredelil glede vprašanj samoobrambe, pa so te opredelitve praviloma splošne, nespecifične (Gray 2000, 88). Ponavadi je zgolj v preambuli »potrjena«²⁶⁴ pravica določene države do samoobrambe v konkretni

²⁶² V zvezi s tem je zanimiva tudi Kammerhoferjeva (2004, 173-179) poglobljena razprava o t. i. teoriji samorazlage (avtointerpretacije) oziroma samodoločanja (avtodeterminacije) v mednarodnem pravu.

²⁶³ Formalne pristojnosti presoje pravne dopustnosti samoobrambe v konkretnem primeru ima v določenih okoliščinah tudi Meddržavno sodišče; glej odločitev v primeru *Nikaragva* (Meddržavno sodišče 1986, 92-93). Tudi Generalna skupščina občasno sprejema stališča o združljivosti konkretnih primerov uporabe sile z mednarodnim pravom. Čeprav odločitve Generalne skupščine niso pravno zavezujoče, so vseeno avtoritativne, saj izražajo »splošno voljo« mednarodne skupnosti (Schachter 1991, 108).

²⁶⁴ Kot rečeno takšna »potrditev« ni konstitutivnega pomena za obstoj pravice do samoobrambe.

situaciji,²⁶⁵ v nekaterih resolucijah pa Varnostni svet tudi neposredno ali posredno obsoja oborožene ukrepe, utemeljevane (tudi) s sklicevanjem na pravico do samoobrambe.²⁶⁶

Pravica do samoobrambe je dodatno omejena tudi z umestitvijo v sodobni sistem kolektivne varnosti, v katerem ima ključno vlogo Varnostni svet. Samoobramba je v tem sistemu nekakšna podrejena pravica držav, »izjemen in začasni premor« (Kelsen 1948, 785) med dejanjem protipravne uporabe sile in kolektivno prisilno akcijo mednarodne skupnosti, namenjeno sankcioniranju takšnega dejanja. Ta podrejenost izhaja že iz določbe 51. člena Ustanovne listine, ki poudarja, da ne smejo ukrepi v samoobrambi »v ničemer posegati v pravico in dolžnost Varnostnega sveta, da na temelju te Ustanovne listine vsak čas ukrene, kar se mu zdi potrebno za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, 51. člen). Z namenom omogočiti Varnostnemu svetu pravočasni prevzem odgovornosti za zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti, mora država, ki deluje v samoobrambi, Varnostnemu svetu nemudoma poročati o načrtovanih ali izvedenih ukrepih,²⁶⁷ z njihovim izvajanjem pa mora prenehati, ko Varnostni svet na določen način poseže v situacijo. Ob tem ostaja odprto vprašanje, kakšni ukrepi Varnostnega sveta izključujejo oziroma ukinjajo (nadaljnje) izvajanje pravice do samoobrambe in kdo je pristojen za presojo v tem kontekstu. V strokovni literaturi prevladuje stališče, da pravica do samoobrambe ne preneha *takoj*, ko se v situacijo vplete Varnostni svet, temveč šele, ko le-ta ukrene, kar je *potrebno* za ohranitev *mednarodnega miru in varnosti* (Kelsen 1948, 792; Greenwood 1994, 46; Franck 2001, 841; Dinstein 2004b, 189).²⁶⁸ Mnenja pa ostajajo deljena glede vprašanja, kakšni ukrepi štejejo za »potrebne ukrepe«²⁶⁹ ter kdo je pristojen za presojo o

²⁶⁵ Tako na primer resolucija 661 (Varnostni svet 1990b) v preambuli potrjuje »individualno in kolektivno pravico do samoobrambe v odgovoru na oboroženi napad Iraka na Kuvajt, v skladu z 51. členom Ustanovne listine«; podobno resolucija 1373 (Varnostni svet 2001e), sprejeta neposredno po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001, v preambuli potrjuje »neodtujljivo pravico individualne ali kolektivne samoobrambe, kot je priznana v Ustanovni listini Združenih narodov«.

²⁶⁶ Na primer v resoluciji 487 (Varnostni svet 1981), s katero je obsodil izraelski napad na iraški reaktor v gradnji Osirak, vendar brez omembe pravice do samoobrambe, čeprav se je Izrael nanjo izrecno skliceval.

²⁶⁷ O pomenu dolžnosti poročanja in njegovem upoštevanju v praksi držav obširneje Greig (1991), Alexandrov (1996, 146-149), Gray (2000, 90-92) in Dinstein (2004b, 189-191). Večinsko mnenje v pravni stroki je, da opustitev dolžnosti poročanja sicer oslabi težo kasnejših argumentov države, da je ravnala v samoobrambi, vendar ni usodnega pomena, zlasti če so v konkretnem primeru sicer izpolnjeni vsi drugi pogoji samoobrambe.

²⁶⁸ To ne pomeni nujno ukrepov za obrambo oziroma zaščito vitalnih interesov države, kar v praksi lahko pripelje do situacije, ko Varnostni svet uvede ukrepe, ki niso nujno v interesu države, ki izvaja samoobrambo.

²⁶⁹ Dinstein (2004b, 187-189) med ukrepi, ki jih ima Varnostni svet na voljo, našteva: zahtevo po uveljavitvi splošne prekinitve ognja; zahtevo po umiku sovražnih sil na njihove začetne položaje; zahtevo po prekinitvi izvajanja enostranske akcije države, ki izvaja samoobrambo; uvedbo ekonomskih ali drugih sankcij, ki ne vključujejo uporabe sile; ali celo uvedbo kolektivne prisilne vojaške akcije.

tem, ali izvedeni ukrepi temu merilu zadoščajo. Nekateri avtorji (na primer Greig 1991, 389-399; Cassese 2001a, 305; Krisch 2001, 408-409; Dinstein 2004b, 189) menijo, da pravica žrtve do samoobrambe traja vse dokler Varnostni svet ne sprejme *učinkovitih* ukrepov, spričo katerih bi postala enostranska uporaba sile *za zaščito prizadete države* nepotrebna (nič več »nujna«) in zato pravno nesprejemljiva. Nasprotno stališče zagovarjajo zlasti ameriški pravniki (Chayes 1991; Reisman 1991; Schachter 1991), ki so v svojih analizah vojaškega posega v Iraku leta 1991 izrazili mnenje, da je pravica do samoobrambe v Ustanovni listini strogo omejena in preneha takoj, ko Varnostni svet prevzame nadzor nad situacijo, ne glede na to, ali so izvedeni ukrepi v resnici odvrnili agresorja. Bowett (1958, 195-197) primerno izpostavlja paradoksalnost tega problema: odgovor na vprašanje o »primernosti« oziroma »učinkovitosti« ukrepov Varnostnega sveta je namreč vsaj načeloma *hkrati* v pristojnosti držav (v skladu z naravo pravice do samoobrambe kot enostranske pravice) in v pristojnosti Varnostnega sveta (v skladu z njegovo prvenstveno vlogo v sistemu kolektivne varnosti Ustanovne listine).

3.4 Sklep

Analiza besedila Ustanovne listine ter drugih merodajnih mednarodnih sporazumov, prakse držav, del priznanih pravnih strokovnjakov ter sodne prakse na področju uporabe sile, potrjuje v uvodu postavljeno prvo tezo disertacije, da postavlja sodobno mednarodno pravo uporabe sile, zasnovano v Ustanovni listini, izčrpno oviro uporabi sile v mednarodnih odnosih. Uporaba sile v mednarodnih odnosih je pravno nedopustna, *razen* če jo je mogoče v konkretnem primeru utemeljiti s sklicevanjem na splošno uveljavljeno *permisivno* pravilo mednarodnega prava, ki takšno uporabo sile *dopušča*: bodisi v izvajanju pravice do samoobrambe v primeru oboroženega napada bodisi na podlagi odločitve Varnostnega sveta z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali dejanja agresije. Ta sklep je utemeljen na sodobnem pozitivističnem razumevanju narave in virov mednarodnega prava uporabe sile. Kot takšen seveda ni edini sprejemljiv sklep,²⁷⁰ je pa eden možnih in odraža v disertaciji izbrani teoretski zorni kot analize.

²⁷⁰ Nasprotno je denimo prepričanje, da države *smejo* uporabljati silo v mednarodnih odnosih, *razen* če je mogoče najti splošno uveljavljeno omejujoče (restriktivno) pravilo mednarodnega prava, ki določeno uporabo sile *prepoveduje* (Arend in Beck 1993, 185). Medtem, ko sta oba sklepa v okviru pozitivističnega razumevanja mednarodnega prava možna, je temeljna razlika med njima v dojetanju obstoja *splošno uveljavljene* prepovedi oziroma omejitve državnega ravnanja v sodobnem mednarodnem pravu. Analiza v tem poglavju potrjuje, da takšna prepoved v resnici obstaja.

Analiza v tem poglavju potrjuje tudi, da so posamezna pravila tega mednarodnopravnega okvira do določene mere epistemološko negotova oziroma pomensko odprta, kar se odraža v razhajanjih pri razlagi njihovega normativnega obsega in pomena tako v praksi držav kot tudi v mednarodnopravni stroki in sodni praksi. Različne razlage omogoča neizbežna pomenska odprtost mednarodnopravnih pravil uporabe sile, vendar to ne pomeni, da so ta pravila *nedoločna* in normativno subjektivna, saj ni vsaka razlaga tudi splošno sprejeta kot *pravno* veljavna s strani drugih držav, sodišč in pravnih strokovnjakov (o tem več Higgins 1994, 247-248). V skladu z v uvodu oblikovano teoretsko koncepcijo mednarodnega prava uporabe sile je bil zato cilj analize v tem poglavju ugotoviti prevladujoč oziroma *intersubjektivni* pomen posameznih pravnih pogojev uporabe sile znotraj okvirov sodobne, na Ustanovni listini utemeljene pravne paradigme. Ta analiza je potrdila, da so nianse sodobne paradigme uporabe sile v mednarodnih odnosih na pomenskih obronkih res nekoliko zamegljene, vendar sta njena normo-ontološka *vsebina* in *pomensko jedro* jasna, dovolj določna in splošno sprejeta. V tem okviru je mogoče oblikovati tri glavne sklepe o pravni naravi, obsegu in vsebini sodobnega mednarodnopravnega okvira uporabe sile v mednarodnih odnosih.

Prvič, temeljno pravilo sodobnega mednarodnopravnega okvira uporabe sile v mednarodnih odnosih je prepoved »grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti ozemeljski celovitosti ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdržljiva s cilji Združenih narodov«, kot je določena v četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine. Prepoved uporabe sile je del tako pogodbenega kot običajnega mednarodnega prava in pravno zavezuje vse države. Je kogentno (imperativno) pravilo mednarodnega prava, zato je vsakršno ravnanje v nasprotju s to prepovedjo, ki ga ni mogoče upravičiti na pravno izrecno predvidenih izjemah, nično in brez pravno priznanih posledic. Ta prepoved se nanaša le na uporabo *oborožene* sile v *mednarodnih* odnosih in ne ureja neposredno uporabe sile zgolj znotraj meja ene države ter ne vključuje drugih oblik prisile, kot so ekonomska, politična in druge oblike nevojaške prisile. Prepoved uporabe sile, kot je izražena v Ustanovni listini, je vseobsegajoča: vsaka uporaba neposredne ali posredne oborožene sile ali grožnje s silo v nasprotju s četrnim odstavkom 2. člena Ustanovne listine velja za protipravno, razen če jo je mogoče utemeljiti na eni od dveh, v paradigmi Ustanovne listine predvidenih izjem: na podlagi predhodnega pooblastila Varnostnega sveta ali na podlagi pravice do samoobrambe.²⁷¹

²⁷¹ Drugi normativni argumenti, s katerimi skušajo države občasno utemeljevati svoje ravnanje na področju uporabe sile, kot sta na primer doktrina oboroženih protiukrepev in doktrina posredovanja za zaščito državljanov v tujini, niso *splošno* sprejeti kot veljavna *pravna* izjema od prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih.

Drugič, na podlagi predhodnega pooblastila Varnostnega sveta smejo države uporabiti silo v mednarodnih odnosih z namenom ohranitve oziroma vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali agresije. Varnostni svet ima pri ugotavljanju obstoja situacij, ki ogrožajo ali kršijo mednarodni mir in varnost široko politično diskrecijo. Omejen ni niti v časovnem smislu niti v smislu izvora grožnje: ni pomembno, ali grožnja izvira s strani države ali nedržavnih delovalcev, ali je časovno neposredna (neizbežna) ali bolj oddaljena (potencialna) oziroma ali je specifična ali nespecifična, prav tako pa ni treba, da bi grožnja izvirala iz (dejanske ali potencialne) *uporabe sile* ali iz *protipravnega* ravnanja. Varnostni svet pri odločanju na podlagi VII. poglavja tudi ni omejen s prepovedjo vmešavanja v notranje zadeve držav (7. odstavek 2. člena Ustanovne listine), kar pomeni, da sme kot »grožnjo miru« opredeliti tudi povsem notranje situacije, če le-te ogrožajo *mednarodni* mir in varnost. Pri oblikovanju odločitev o uvedbi kolektivne akcije z uporabo sile na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine pa mora Varnostni svet delovati v skladu s cilji in načeli Združenih narodov ter kogentnimi pravili običajnega mednarodnega prava.

Tretjič, brez predhodnega izrecnega pooblastila Varnostnega sveta je uporaba sile v mednarodnih odnosih dopustna samo v okviru izvajanja individualne ali kolektivne pravice do samoobrambe v primeru oboroženega napada. Edini nesporno uveljavljen (paradigmatični) primer oboroženega napada je *dejanska uporaba oborožene sile večjih razsežnosti* proti *ozemlju* druge države, njenim *oboroženim silam* ali *ambasadam v tujini*. Koncept oboroženega napada, ki upravičuje samoobrambo, vključuje tako neposredno uporabo rednih oboroženih sil kot tudi pošiljanje nerednih oboroženih skupin ali znatno vpletenost države v napad nedržavnih delovalcev večjih razsežnosti; ni pa mogoče z gotovostjo trditi, da koncept samoobrambe dopušča tudi zaščito državljanov pred oboroženim napadom v tujini ali za odvrnitev neposredno grozečega (neizbežnega) oboroženega napada. Uporaba sile v samoobrambi šteje za pravno dopustno le, če so bile v konkretnem primeru pred uporabo sile vse razumne alternativne možnosti izčrpane oziroma so se izkazale za neučinkovite ter če so bili izvedeni ukrepi sorazmerni – omejeni na ukrepe, ki so nujno potrebni za odvrnitev oboroženega napada in/ali njegovih posledic. Odločitev o uporabi oboroženih ukrepov v samoobrambi mora biti takoj sporočena Varnostnemu svetu, država pa mora z izvajanjem samoobrambnih oboroženih ukrepov v vsakem primeru prenehati, ko Varnostni svet sprejme potrebne ukrepe za ponovno vzpostavitev oziroma ohranitev mednarodnega miru in varnosti.

4 RAZVOJ MEDNARODNEGA PRAVA UPORABE SILE NA PODROČJU BOJA PROTI TERORIZMU IN ŠIRJENJU OROŽJA ZA MNOŽIČNO UNIČEVANJE

We have to think [...] constructively about whether the global rule book that has by and large governed our affairs for the last 50 years is still valid or whether it requires some changes, and how it can be refined and strengthened.

(Patten 2002)

There are clear signs that some of the rules of the ius ad bellum are being re-interpreted in the wake of 9/11. [...] However, until now, it seems one can only speak of an evolution and – fortunately - not of a revolution or a return to a genuine ius ad bellum.

(Naert 2005, 44)

To poglavje proučuje razvoj mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Čeprav po sprejemu Ustanovne listine ni bila sprejeta nobena nova mednarodna pogodba, ki bi izrecno spreminjala na Ustanovni listini zasnovan mednarodnopravni okvir uporabe sile, so njegova pravila nenehno izpostavljena normativnim razvojnim pritiskom, ki jih porajajo dejanske in kognitivno-normativne spremembe v mednarodnem politično-varnostnem okolju, v katerem to pravo deluje in v katerem je vselej »izpostavljeno procesom konkretizacije in modifikacije v praksi držav« (Bothe 2005, 417).

Sodobno mednarodno varnostno okolje se »zaradi številnih medsebojno prepletenih in soodvisnih procesov globalizacije nenehno spreminja« (Grizold 2003), prav tako kot se spreminjata samo dojemanje koncepta varnosti ter zaznavanje virov ogrožanja, ki so dandanes izrazito večrazsežnostni, kompleksni (medsebojno prepleteni) in transnacionalni.²⁷² Medtem ko velik del varnostnih groženj še vedno izvira iz različnih oblik oboroženih spopadov kot glavne tradicionalne vojaške grožnje, pa varnost posameznikov, držav in celotne mednarodne skupnosti v globaliziranem in medsebojno soodvisnem svetu vse intenzivneje ogrožajo tudi

²⁷² O značilnostih sodobnega varnostnega okolja podrobneje Grizold (2001, 2002 in 2003), Prezelj (2002) in Raščan (2005).

nevojaški (družbeni in naravni) viri ogrožanja, kot so: gospodarske in socialne grožnje; meddržavni konflikti; notranji konflikti, vključno z državljanskimi vojnami množičnimi kršitvami človekovih pravic in genocidom; orožje za množično uničevanje; terorizem in transnacionalni organizirani kriminal.²⁷³

Ključne izzive državocentrični in restriktivni mednarodnopravni paradigmi Ustanovne listine tvorijo spremembe in trendi, ki izvirajo iz sodobnih groženj terorizma in orožja za množično uničevanje, med njimi: naraščanje čezmejnih napadov in drugih oboroženih aktivnosti vse bolj avtonomnih terorističnih in drugih nedržavnih skupin, sovražna prisotnost terorističnih in drugih nedržavnih oboroženih skupin na območjih brez učinkovitih oziroma delujočih lokalnih oblasti, širjenje orožja za množično uničevanje ter razvoj vse bolj sofisticiranih vojaških tehnologij, ki omogočajo tako državam kot nedržavnim skupinam prizadejati katastrofalno škodo v zelo kratkem času. Ob dejanskih spremembah v mednarodnem politično-varnostnem okolju je mogoče opaziti tudi spremembe v normativnih prepričanjih držav glede primernih namenov in načinov (ter posledično glede vsebinskih in institucionalnih pogojev) uporabe sile v mednarodnih odnosih. Kompleksnost, dinamičnost in nepredvidljivost današnjega mednarodnega političnega in varnostnega okolja silijo države in mednarodno skupnost kot celoto v ponoven premislek o tem, kako se soočiti s sodobnimi varnostnimi grožnjami, kako se nanje pripraviti, kako jih preprečevati in reševati.

Uporaba sile v tem kontekstu ostaja pomemben element mednarodne politike, vendar se spreminjata tako njena pogostnost in intenziteta kot tudi njena oblika in namen (Kennedy-Pipe in Rengger 2006, 545-548). Predvsem pa se spreminja »državno dojemanje namenov, zaradi katerih silo smejo in morajo uporabljati« (Finnemore 2004, 2-3). Analiza prakse držav (Weisburd 1997; MacFarlane 2002; Finnemore 2004; Gray 2008) razkriva, da je v obdobju po koncu hladne vojne upadla tako pogostnost kot intenziteta primerov enostranske uporabe sile brez predhodnega in izrecnega pooblastila Varnostnega sveta, hkrati pa se je občutno povečalo število primerov večstranske uporabe sile s predhodnim pooblastilom Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine. Poleg tega se tako praksa držav na področju uporabe sile kot normativno dojemanje vloge oborožene sile v sodobnem svetu spreminjata tudi glede na namen uporabe sile. Napogostejši sodobni nameni uporabe sile so: zaščita spoštovanja človekovih pravic in širših liberalnih demokratičnih vrednot ter zatiranje ključnih sodobnih groženj nacionalni in mednarodni varnosti, kot so državljanske vojne in drugi notranji

²⁷³ Kategorizacija je povzeta iz poročila Visokega odbora Združenih narodov za grožnje, izzive in spremembe (2004, 2 in 22).

konflikti, nedržavni notranji in čezmejni spopadi ter terorizem in širjenje orožja za množično uničevanje (Finnemore 2004). Tudi na tej ravni se porajajo najintenzivnejši razvojni pritiski na tradicionalno mednarodnopravno paradigmo uporabe sile na področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje, zlasti v obdobju po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001 in posledično razglašeni ameriški »vojni proti terorizmu«.²⁷⁴ Poleg naraščajoče pripravljenosti Varnostnega sveta pooblastiti uporabo sile v tem kontekstu se krepi zlasti trend retoričnega (diskurzivnega) in dejanskega (materialnega) zatekanja držav k strategijam enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih, od katerih so številne *prima facie* neskladne z obstoječimi mednarodnopravnimi pravili oziroma z njihovo uveljavljeno razlago. Med takšnimi so zlasti: strategija uporabe sile proti državam, ki podpirajo ali gostijo teroristične skupine, strategija uporabe sile proti terorističnim ciljem na območju disfunkcionalnih držav ter strategija preventivnega vojskovanja. Politične in strokovne razprave, ki to neparadigmatično prakso spremljajo, pa nakazujejo tudi določene spremembe v intersubjektivnih prepričanjih mednarodne skupnosti glede vsebinskih in institucionalnih pogojev pravno sprejemljive uporabe sile v mednarodnih odnosih. Medtem ko nekateri opozarjajo na protipravnost »inovativnih« strategij (O'Connell 2002 in 2007; Myjer in White 2002; Gray 2005 in 2007), pa je za druge ta zaznavani razkorak med tradicionalno restriktivnimi mednarodnimi pravili uporabe sile ter domnevnimi zahtevami sodobnega varnostnega okolja dokaz zastarelosti na Ustanovni listini zasnovane pravne paradigme, zato pozivajo k bolj permissivni razlagi njenih temeljnih konceptov in pravil (Reisman 2003; Sofaer 2003; Yoo 2004).

Vsi ti dejanski in kognitivno-normativni trendi porajajo ključne razvojne pritiske na tradicionalni okvir mednarodnega prava uporabe sile in sodoločajo metodološko zožitev proučevanja v tem poglavju, katerega cilj je oceniti naravo in intenziteto normativnega razvoja na specifičnem področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje. Upoštevajoč spoznanja sodobne pravne pozitivistične, institucionalistične in konstruktivistične koncepcije razvoja pravil mednarodnega prava, temelji ta ocena na

²⁷⁴ Usmerjenost zunanje in varnostne politike ZDA kot še vedno nesporne vojaške supersile (Müllerson 2002, 156-157; Bučar in drugi 2003; Kegley in Raymond 2003; Press-Barnathan 2004) ima pomembne implikacije za razlago, razvoj in delovanje mednarodnih pravnih pravil uporabe sile v mednarodnih odnosih. Čeprav ena sama država novega vzorca ravnanja ali »inovativnega« političnega argumenta ne more povzdigniti na raven *pravnega* pravila brez sodelovanja (ali vsaj tihega pristanka) drugih držav, pa vsaj vsebino (fizične in retorične) prakse držav kot enega od dveh temeljnih elementov razvoja običajnega mednarodnega prava uporabe sile v pomembni meri določajo prav politične odločitve in ravnanje ZDA in njenih zaveznic, zlasti na področju pravil enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih (Finnemore 2004, 5; Krisch 2005).

interpretativni analizi normativnega statusa neparadigmatičnih državnih strategij in ravnanja na tem področju, tj. normativnega statusa materialne in diskurzivne prakse držav, ki odstopa od tradicionalno uveljavljenih pravil oziroma njihove razlage. Pri oblikovanju te ocene se analiza konceptualno in metodološko opira na stališče Meddržavnega sodišča, izraženo v sodbi v primeru *Nikaragva*, glede razvoja novih pravnih pravil skozi neparadigmatično prakso: »Pomen[...] primerov državnega ravnanja, ki je *prima facie* neskladno z načelom nevmešavanja je v naravi argumenta, ponujenega v utemeljitev. Opiranje države na novo pravico ali na neprecedenčno izjemo od načela bi lahko, če je načeloma podprto s strani drugih držav, pomenilo nagib k spremembi običajnega mednarodnega prava.« (Meddržavno sodišče 1986, odst. 207).

V skladu z v uvodu oblikovano teoretsko koncepcijo razlikuje analiza med dvema stopnjama normativnega razvoja: med reinterpretacijo pomena obstoječega pravila v okviru njegovih *možnih* razlag in razvojem novega pravila običajnega mednarodnega prava uporabe sile. V vsakem primeru pa mora biti sklep o prehodu določene neparadigmatične prakse v *pravno* pravilo oblikovan z indukcijo na podlagi prepričljive, merodajne prakse držav, in z dedukcijo kolektivnega *opinio juris*a, ki to ravnanje spremlja. Analiza je metodološko omejena na tri glavne normativne razvojne trende na področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje: prvič, postopno vključevanje »terorizma« in »širjenja orožja za množično uničevanje« v koncept »grožnje miru« iz 39. člena Ustanovne listine; drugič, trend reinterpretacije tradicionalnih parametrov pravice do samoobrambe v luči sodobne grožnje terorizma in orožja za množično uničevanje; in tretjič, poskusi uveljavitve novih izjem od prepovedi enostranske uporabe sile, zlasti skozi doktrino preventivne samoobrambe.

V tem teoretskem in metodološkem okviru preverja analiza v tem poglavju drugo tezo disertacije, namreč da se na Ustanovni listini Združenih narodov zasnovano mednarodno pravo uporabe sile razvija v luči dejanskih in kognitivno-normativnih sprememb v mednarodnem političnem in varnostnem okolju na specifičnem področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje, vendar je ta razvoj zaenkrat omejen na normativno uveljavljanje širših razlag tradicionalno uveljavljenih pravnih pravil in ne pomeni razvoja novih pogodbenih ali običajnopravnih pravil onkraj temeljne tridelne paradigme Ustanovne listine.

4.1 Uporaba sile s strani Varnostnega sveta: širitev koncepta grožnje miru

Kot je bilo ugotovljeno v prejšnjem poglavju, so pristojnosti za delovanje Varnostnega sveta na področju uporabe sile po VII. poglavju odvisne od obstoja grožnje miru, kršitve miru ali dejanja agresije (39. člen Ustanovne listine). Pri ugotavljanju obstoja grožnje miru Varnostni svet ni omejen niti v časovnem smislu (potencialni, grozeči, ali dejanski dejavniki ogrožanja) niti v smislu izvora grožnje (državni ali nedržavni delovalci, vojaški ali nevojaški viri ogrožanja). Ni torej pomembno, ali grožnja izvira s strani države ali nedržavnih delovalcev, ali je časovno neposredna (neizbežna) ali bolj oddaljena (hipotetična) oziroma ali je specifična ali nespecifična; prav tako pa ni treba, da bi grožnja izvirala iz (dejanske ali potencialne) *uporabe sile* ali iz *protipravnega* ravnanja.

Odločitev Varnostnega sveta o opredelitvi določene specifične ali bolj splošne dejanske situacije kot grožnje miru je torej v veliki meri prepuščena politični presoji članic Varnostnega sveta v okviru predvidenih postopkovnih omejitev ter temeljnih načel Ustanovne listine in običajnega mednarodnega prava. Vendar pa pomeni takšna odločitev kot konkretizacija abstraktnega *pravnega* koncepta v prvi vrsti *pravno* definicijo oziroma razlago tega koncepta. Dokler Varnostni svet pri tem ostaja v okviru uveljavljenih postopkovnih in vsebinskih omejitev, na ta način prispeva k normativnemu razvoju mednarodnega prava skozi reinterpretacijo v okviru *možnih* razlag tega pravnega koncepta. Tako politične kot pravne implikacije takšnega normativnega razvoja so izjemno pomembne. Skozi izrazito politično obarvani proces širitve *pravnih* pomenov koncepta grožnje miru Varnostni svet pomembno sooblikuje in spreminja normativno okolje mednarodnih odnosov. Tako na primer *de facto* niža ne le prag svojih pristojnosti na področju vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti temveč tudi osnovni prag, ki determinira dopustnost *vel non* uporabe sile v mednarodnih odnosih.²⁷⁵

Po koncu hladne vojne in omilitvi ideoloških ovir sodelovanju stalnih članic na področju mednarodnega miru in varnosti je Varnostni svet dodobra izkoristil pomensko odprtost standarda »grožnje miru«. Z reinterpretacijo tega koncepta je vključil v svoje pristojnosti po VII. poglavju Ustanovne listine širok spekter netradicionalnih in nevojaških varnostnih groženj in celo situacij, ki vsaj na prvi pogled nimajo bistvenega vpliva na stabilnost *mednarodnih* odnosov, kot so notranji spopadi, humanitarne krize in množične kršitve človekovih pravic ter drugih demokratičnih vrednot (Malone 2003). Nolte (2000, 325) se v zvezi s tem upravičeno

²⁷⁵ Kot rečeno namreč opredelitev določenih situacij kot »groženj miru« avtomatično odpira vrata prisilnim ukrepom tako nevojaške kot tudi vojaške narave, čeprav ji seveda oboroženi ukrepi ne sledijo nujno.

sprašuje, ali Varnostni svet pri opredeljevanju novih dejanskih situacij kot groženj miru deluje kot »avtentični razlagalec« svojih lastnih pristojnosti in morajo države njegovo odločitev preprosto sprejeti, ali pa pomeni opredelitev neke »nove« dejanske situacije kot grožnje miru »inovativno razlago« lastnih pristojnosti oziroma *inovativni argument*, ki ga Varnostni svet ponudi v presojo ostalim državam, ki takšno razlago bodisi sprejmejo bodisi zavrnejo. Pri tem je treba upoštevati, da je Varnostni svet pri odločanju na podlagi VII. poglavja pogosto (če že ne praviloma) omejen na specifične, konkretne situacije, zato ni mogoče z gotovostjo opredeliti normativnega vpliva opredeljevanja takšnih situacij kot »groženj miru« na splošno širitev tega koncepta, zlasti kadar Varnostni svet pri tem izrecno poudarja »izjemne« in »enkratne« okoliščine konkretnega primera; takšno izpostavljanje singularnosti posameznih situacij je pogosto zlasti pri opredeljevanju humanitarnih in izrazito notranjih kriz kot »grožnje miru«.²⁷⁶ Zagotovo pa tovrstne odločitve Varnostnega sveta, zlasti kadar so bolj splošne narave, nakazujejo trend spreminjanja intersubjektivnega *opinio juris* glede pravnega pomena »grožnje miru« in s tem pravne razlage obsega pristojnosti Varnostnega sveta glede uporabe oborožene sile.

Ustvarjalnost Varnostnega sveta na področju razlaganja koncepta grožnje miru med državami sicer redko naleti na odpor. Nasprotno, kljub posameznim kritikam večina držav tovrstne odločitve Varnostnega sveta uradno odobrava, ali pa širitev normativnega pomena grožnje miru s strani Varnostnega sveta preprosto sprejme kot izvršeno dejstvo (Nolte 2000, 325). V stroki ta razvojni trend sproža precej bolj burne razprave²⁷⁷ in tudi tisti avtorji, ki ga sprejemajo kot izvršeno dejstvo, hkrati priznavajo: »Eno je opaziti, da Varnostni svet koncept 'grožnje miru' razlaga široko, vse kaj drugega pa je ocenjevati, ali je to dobra ali slaba sprememba« (Österdahl 1998, 21). Čeprav je zadnje vprašanje prav tako zanimivo, se analiza v nadaljevanju omejuje na prvo nalogo: oceniti normativni status tega razvojnega trenda na specifičnem področju terorizma in orožja za množično uničevanje.

²⁷⁶ Na primer v resoluciji 794 (Varnostni svet 1992g) glede situacije v Somaliji.

²⁷⁷ Po mnenju nekaterih avtorjev Varnostni svet razteguje meje koncepta »grožnje miru« celo do »točke preloma« (Kristiotis 2004, 73; White 1997, 36).

4.1.1 Terorizem kot »grožnja mednarodnemu miru in varnosti«

Varnostni svet je od leta 1992 dalje v številnih resolucijah izrazil prepričanje, da pomeni državno podpiranje in dopuščanje terorizma,²⁷⁸ pa tudi terorizem na splošno,²⁷⁹ eno najhujših groženj mednarodnemu miru in varnosti. Na podlagi teh opredelitev je Varnostni svet ob različnih priložnostih uvedel nevojaške ukrepe z namenom krepitve boja proti terorizmu, v nekaterih specifičnih primerih pa je uvedel tudi sankcije brez uporabe oborožene sile po 41. členu Ustanovne listine, med drugim proti Libiji, Sudanu ter talibanskemu režimu v Afganistanu.²⁸⁰ Do danes na podlagi tovrstnih opredelitev sicer še ni uvedel ali pooblastil vojaških ukrepov po 42. členu Ustanovne listine, kljub temu pa ta normativni trend odraža krepitev političnega in normativnega konsenza med članicami Varnostnega sveta o tem, da bi lahko bilo treba v okviru boja proti terorizmu v določenih konkretnih okoliščinah (in na podlagi izrecnega predhodnega pooblastila Varnostnega sveta) uporabiti tudi oboroženo silo.

Korenine opredeljevanja terorizma kot grožnje miru segajo v leto 1992. V okviru spora med ZDA, Veliko Britanijo in Francijo na eni strani ter Libijo na drugi strani v zvezi s strmoglavljenjem letala ameriške družbe Pan Am nad škotskim mestom Lockerbie decembra 1988 in letala francoske družbe UTA v Čadu septembra 1989,²⁸¹ je Varnostni svet 21. januarja 1992 sprejel resolucijo 731 (Varnostni svet 1992b), v kateri je izrazil zaskrbljenost nad »dejanji mednarodnega terorizma v vseh njegovih oblikah, vključno s tistimi, v katere so neposredno ali posredno vpletene države, ki ogroža nedolžna življenja, škodi mednarodnim odnosom in ogroža varnost držav«. V resoluciji, ki sicer ni bila sprejeta na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, je Varnostni svet potrdil tudi pravico držav, da v skladu z načeli Ustanovne listine in mednarodnega prava zaščitijo svoje državljane pred »dejanji mednarodnega terorizma«, ki pomenijo »grožnjo mednarodnemu miru in varnosti«.²⁸² V resoluciji 748, sprejeti 31. marca 1992, je Varnostni svet v podobnem tonu, vendar tokrat na

²⁷⁸ Resolucija 748 (Varnostni svet 1992d) v primeru Libije; resolucija 1054 (Varnostni svet 1996b) v primeru Sudana in resolucija 1267 (Varnostni svet 1999a) v primeru Afganistana oziroma talibanskega režima.

²⁷⁹ Resolucija 1269 (Varnostni svet 1999b); resolucija 1373 (Varnostni svet 2001e); resolucija 1377 (Varnostni svet 2001f); resolucija 1455 (Varnostni svet 2003d); resolucija 1566 (Varnostni svet 2004d); resolucija 1617 (Varnostni svet 2005c) in resolucija 1735 (Varnostni svet 2006).

²⁸⁰ Resolucija Varnostnega sveta 748 (Varnostni svet 1992d) proti Libiji; resolucija 1054 (Varnostni svet 1996b) proti Sudanu; resolucija 1267 (Varnostni svet 1999a) in naslednje proti Afganistanu/talibanskemu režimu.

²⁸¹ V oba napada so bili (tedaj še domnevno) vpleteni agenti libijske obveščevalne službe.

²⁸² Varnostni svet je s to resolucijo Libijo pozval k izpolnitvi določenih zahtev z namenom zagotovitve ukrepanja zoper odgovorne za oba teroristična napada, zlasti izročitev osumljencev, in poudaril njeno dolžnost, da učinkovito izpolni zahteve prizadetih držav ter tako pripomore k mednarodnemu boju proti terorizmu.

podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, potrdil svoje prepričanje, da je »zatiranje dejanj mednarodnega terorizma, vključno s tistimi, v katere so neposredno ali posredno vpletene države, temeljnega pomena za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti« (Varnostni svet 1992d). Hkrati je obsodil »nesposobnost libijske vlade, s konkretnimi ukrepi prikazati, da se je odrekla terorizmu«, pa tudi njeno »nesposobnost, v celoti in učinkovito odgovoriti na zahteve iz resolucije 731 (1992)«, takšno ravnanje pa opredelil kot »grožnjo mednarodnemu miru in varnosti«. Od Libije je zahteval izpolnitev vseh zahtev, zlasti izročitev osumljencev, in proti njej uvedel diplomatske in ekonomske sankcije, ter odredil prekinitev zračnih komunikacij.²⁸³ To je bil sploh prvi primer, ko je mednarodna skupnost uvedla kolektivne prisilne ukrepe proti neki državi zaradi njene vpletenosti v teroristična dejanja, hkrati pa prvi primer izrecne opredelitve s terorizmom povezanega ravnanja kot grožnje mednarodnemu miru in varnosti v resoluciji, sprejeti na podlagi VII. poglavja.²⁸⁴ Kot opozarja Maogoto (2005, 112), je Varnostni svet v tej resoluciji odprl vrata *morebitni* uporabi sile v boju proti terorizmu.

Po letu 1992 je Varnostni svet kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti še večkrat obsodil ravnanje nekaterih držav, ki so na različne načine podpirale teroristične aktivnosti ali pa opustile svojo mednarodno obveznost prizadevati si za preprečitev delovanja terorističnih organizacij na svojem ozemlju in za pregon domnevnih napadalcev. Na tej podlagi je v še dveh primerih uvedel sankcije brez uporabe oborožene sile: poleg že omenjenega primera Libije tudi v primeru Sudana in Afganistana/talibanskega režima. Tako je Varnostni svet v resoluciji 1044 kot teroristično dejanje opredelil in obsodil poskus atentata na egiptovskega predsednika Mubaraka na ozemlju Etiopije in od Sudana zahteval izročitev treh osumljencev v zvezi z napadom (Varnostni svet 1996a). Ker Sudan zahteve ni izpolnil, je Varnostni svet v resoluciji 1054 (Varnostni svet 1996b) zavračanje izročitve s strani Sudana opredelil kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti ter proti tej državi uvedel diplomatske sankcije. V resoluciji 1193 (Varnostni svet 1998d), sprejeti avgusta 1998, je Varnostni svet prvič izrazil zaskrbljenost zaradi prisotnosti terorističnih skupin v Afganistanu in pozval »afganistanske faksije«, da prenehajo nuditi zatočišče in podporo teroristom. V resoluciji 1214, sprejeti decembra 1998, pa je prvič konkretno in neposredno obsodil sodelovanje talibanskega režima v Afganistanu v terorističnih aktivnostih in izrazil zaskrbljenost zaradi uporabe območij pod oblastjo talibanov za skrivanje in urjenje teroristov ter načrtovanje terorističnih akcij

²⁸³ Libija je oba osumljenca pod mednarodnim pritiskom končno izročila leta 1999.

²⁸⁴ Resolucija je bila sprejeta z večino desetih glasov, pet članic, med njimi stalna članica Kitajska, pa se je vzdržalo.

(Varnostni svet 1998e). Zahteval je, da talibanski režim s takšno podporo preneha. Leto dni kasneje je v resoluciji 1267 (Varnostni svet 1999a) neizpolnitev teh zahtev izrecno opredelil kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti²⁸⁵ ter na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine proti talibanskemu režimu uvedel nevojaške sankcije: prekinitve letalskih komunikacij in zamrznitev vseh finančnih sredstev talibanov v tujini.

Pomemben mejnik v odnosu Varnostnega sveta do grožnje terorizma je resolucija 1269 (Varnostni svet 1999b) sprejeta 19. oktobra 1999. V tej resoluciji, ki sicer ni bila sprejeta na podlagi VII. poglavja, Varnostni svet tako v preambuli kot v operativnem delu obsoja vsa teroristična dejanja, ne glede na motiv, delovalce in kraj storitve dejanja, »zlasti tista, ki bi lahko pomenila grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« (poudarek dodan). Hkrati izraža svojo pripravljenost »izvesti potrebne ukrepe v skladu s svojimi odgovornostmi na podlagi Ustanovne listine Združenih narodov, v boju proti terorističnim *grožnjam mednarodnemu miru in varnosti*« (poudarek dodan). Prelomno točko v razvoju normativnega odnosa Varnostnega sveta do grožnje terorizma pa nedvomno pomenijo napadi na ZDA 11. septembra 2001. Dan po incidentu so članice Varnostnega sveta soglasno podprle resolucijo 1368,²⁸⁶ v kateri so v preambularnem delu najprej izrazile svojo »odločenost, izvesti vse potrebne korake v boju proti grožnjam mednarodnemu miru in varnosti, povzročene s terorističnimi dejanji«, v prvem operativnem odstavku pa so najstrožje obsodile »strašljive teroristične napade« v New Yorku, Washingtonu D.C. in Pensilvaniji, ter poudarile, da pomenijo ta dejanja, »kot tudi *vsako dejanje mednarodnega terorizma*, grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« (Varnostni svet 2001d; poudarek dodan). To svoje stališče je Varnostni svet potrdil tudi v precedenčni resoluciji 1373 (Varnostni svet 2001e), sprejeti 28. septembra 2001. Resolucija 1373 je prva v vrsti resolucij, sprejetih na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, v kateri je Varnostni svet mednarodni terorizem *na splošno* opredelil kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti in tako dodatno znatno razširil možnosti uporabe prisilnih sredstev, vključno z uporabo oborožene sile, v boju proti terorizmu.²⁸⁷ Resolucija 1373, katere podrobnejša obravnava presega okvire te

²⁸⁵ V tej resoluciji je Varnostni svet terorizem prvič povezal tudi s konkretnimi imeni in obsodil talibanski režim zaradi nudenja zatočišča in pomoči »Osami bin Ladnu, ki skupaj s svojimi sodelavci upravlja mrežo teroristov in vadbišče za teroriste na afganistanskem ozemlju ter uporablja Afganistan kot bazo za sponzoriranje mednarodnih terorističnih akcij«; od talibanov je zahteval tudi izročitev Osame bin Ladna ZDA na podlagi obtožnice zaradi *inter alia* terorističnih napadov v Keniji in Tanzaniji leta 1998.

²⁸⁶ Resolucija ni bila sprejeta na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine.

²⁸⁷ Kljub temu pa Varnostni svet na podlagi te ugotovitve ni odločil o uvedbi ukrepov z oboroženo silo. V zvezi s tem je izjemno pomembna novost v obeh resolucijah tudi omenjanje 51. člena Ustanovne listine. Tako resolucija 1368 (Varnostni svet 2001d) kot resolucija 1373 (Varnostni svet 2001e), ki sta bili sprejeti soglasno, namreč potrjujeta »naravno pravico do individualne ali kolektivne samoobrambe v skladu z Ustanovno listino«.

disertacije, je sicer najpomembnejša doslej sprejeta »protiteroristična« resolucija Varnostnega sveta, saj državam nalaga izjemno širok sklop obveznosti v skupnem boju proti terorizmu.²⁸⁸

Po tem dogodku je Varnostni svet še večkrat nedvoumno opredelil »mednarodni terorizem« ali »terorizem« na splošno kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti. V deklaraciji o boju proti terorizmu, sprejeti z resolucijo 1377, je poudaril celo, da pomenijo »dejanja *mednarodnega* terorizma[...] eno *najresnejših* groženj mednarodnemu miru in varnosti v 21. stoletju« (Varnostni svet 2001e; poudarka dodana), nato pa v podobni deklaraciji, sprejeti z resolucijo 1456, opustil pridevek »mednarodni« in izrazil prepričanje, da pomeni »terorizem« v vseh svojih oblikah in manifestacijah eno najresnejših groženj mednarodnemu miru in varnosti (Varnostni svet 2003e).

V tem pogledu je posebej pomembna resolucija 1566, sprejeta 8. oktobra 2004, v kateri je Varnostni svet na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine v prvem operativnem odstavku najstrožje obsodil »vsa dejanja terorizma, ne glede na njihovo motivacijo, kadarkoli so izvršena in kdorkoli jih izvrši, kot eno najresnejših groženj miru in varnosti« (Varnostni svet 2004d). To svoje stališče je potrdil tudi v številnih kasnejših resolucijah, bodisi v »splošnih« protiterorističnih resolucijah²⁸⁹ bodisi v povezavi z obsodbami konkretnih terorističnih napadov: na Baliu (resolucija 1438 (Varnostni svet 2002a)), v Moskvi (resolucija 1440 (Varnostni svet 2002b)), Keniji (resolucija 1450 (Varnostni svet 2002d)), Kolumbiji (resolucija 1465 (Varnostni svet 2003f)), Istanbulu (resolucija 1516 (Varnostni svet 2003g)), Madridu (1530 (Varnostni svet 2004b)), Londonu (resolucija 1611 (Varnostni svet 2005b)) in Iraku (resolucija 1618 (Varnostni svet 2005d)).²⁹⁰

Čeprav Varnostni svet do danes še ni uvedel ukrepov z uporabo oborožene sile v kontekstu boja proti terorizmu, pa trend, ki ga odražajo obravnavane resolucije, kaže na krepitev konsenza med članicami Varnostnega sveta o tem, da bi lahko bilo treba v okviru boja proti terorizmu uporabiti celo kolektivne ukrepe z uporabo oborožene sile, bodisi v odgovoru

²⁸⁸ Za bolj poglobljeno razpravo o tem glej na primer Rosand (2003) in Happold (2005); za opisno analizo resolucije in sprejetih ukrepov glej tudi Švarc (2003).

²⁸⁹ Resolucija Varnostnega sveta 1526 (Varnostni svet 2004a); resolucija 1617 (Varnostni svet 2005); resolucija 1735 (Varnostni svet 2006d); resolucija 1787 (Varnostni svet 2007) in resolucija 1805 (Varnostni svet 2008a).

²⁹⁰ Nobena od teh resolucij ni bila sprejeta na podlagi VII. poglavja. Varnostni svet je sicer že v resoluciji 1189 (Varnostni svet 1998c) najostreje obsodil teroristične bombne napade pred ameriškima ambasadama v Keniji (Nairobi) in Tanzaniji (Dar-es-Sallam), vendar v tej resoluciji teh napadov ali terorizma na splošno ni izrecno opredelil kot grožnje mednarodnemu miru in varnosti in v zvezi z napadi ni sprejel nobenih prisilnih ukrepov. Kljub temu pa je v resoluciji ponovno poudaril, da teroristična dejanja »škodijo mednarodnim odnosom in ogrožajo varnost držav« ter potrdil prepričanje, da je boj proti mednarodnemu terorizmu »bistven za ohranitev mednarodnega miru in varnosti«.

na posamezna teroristična dejanja ali primere državnega podpiranja terorizma bodisi preventivno. Povedano drugače, sistem kolektivne varnosti v Ustanovni listini očitno dopušča možnost *kolektivne* uporabe sile za preprečevanje groženj, ki izvirajo iz terorističnih aktivnosti, na podlagi predhodnega in izrecnega pooblastila Varnostnega sveta, (Greenwood 2003a, 20). Glede na sestavo in naravo delovanja Varnostnega sveta, v katerem sodelujejo države z zelo različnimi političnimi interesi in v katerem imajo nekatere države neprimerno večjo politično moč kot druge, se seveda pojavlja vprašanje, kako naj Varnostni svet izvaja svoja skorajda neomejena pooblastila na tako skrajno občutljivem področju kot je uporaba sile v mednarodnih odnosih: Ustanovna listina Združenih narodov namreč ne vsebuje specifičnih kriterijev za oblikovanje tovrstnih odločitev v Ustanovni listini. Leta 2004 je zato Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe v svojem poročilu *Varnejši svet* (2004, odst. 207) predlagal, naj Varnostni svet pri odločanju o uporabi oborožene sile za varovanje mednarodnega miru in varnosti upošteva naslednje kriterije: resnost grožnje (angl. *seriousness of threat*), ustrezen namen (angl. *proper purpose*), skrajno sredstvo (angl. *last resort*), sorazmernost ukrepov (angl. *proportional means*) ter ravnotežje posledic (angl. *balance of consequences*).

4.1.2 Širjenje orožja za množično uničevanje kot »grožnja mednarodnemu miru in varnosti«

Varnostni svet je širjenje orožja za množično uničevanje v abstraktnem smislu že opredelil kot »grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« in tako tudi na tem področju razširil normative možnosti za uporabo oborožene sile v mednarodnih odnosih. Prav tako pa je kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti v nekaterih bolj specifičnih resolucijah opredelil tudi *obstoj* orožja za množično uničevanje na Bližnjem Vzhodu,²⁹¹ v zadnjih letih pa tudi konkretne *jedrske poskuse*.²⁹² Na podlagi tovrstnih opredelitev je Varnostni svet (podobno kot v primeru terorizma) ob različnih priložnostih sprejel ukrepe z namenom preprečevanja širjenja takšnega orožja na splošno in še posebej z namenom preprečevanja dostopa takšnega orožja nedržavnim delovalcem. V nekaterih specifičnih primerih je uvedel tudi sankcije brez uporabe oborožene sile na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, med drugim proti Iraku in Severni Koreji.²⁹³

²⁹¹ Resolucija 687 (Varnostni svet 1991a) in naslednje.

²⁹² V primeru severnokorejskih jedrskih poskusov, v resoluciji 1718 (Varnostni svet 2006c).

²⁹³ Resolucija Varnostnega sveta 687 (Varnostni svet 1991a) in naslednje (v primeru Iraka) ter resolucija 1718 (Varnostni svet 2006c) v primeru Severne Koreje.

Temeljni normativni mejnik na tem področju je resolucija 1540 (Varnostni svet 2004c), soglasno sprejeta 28. aprila 2004, v kateri Varnostni svet prvič na abstraktni, nespecifični ravni²⁹⁴ in na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine ugotavlja, da pomeni »širjenje jedrskih, kemičnih in bioloških orožij, kakor tudi njihovih dostavnih sredstev, grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« (poudarek dodan). Ta soglasno podprta formulacija odraža pripravljenost članic Varnostnega sveta opredeliti *kakršnokoli* širjenje orožja za množično uničevanje kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti in na tej podlagi po potrebi uvesti prisilne ukrepe z namenom odvrnitve takšne grožnje, ne glede na to, ali je mogoče v konkretnem primeru identificirati subjekt, odgovoren za *kršitev* mednarodnih obveznosti glede neširjenja orožja za množično uničevanje po veljavnih mednarodnih konvencijah. Zaskrbljen nad možnostjo dostopa nedržavnih delovalcev do orožja za množično uničevanje in še posebej nad možnostjo uporabe takšnega orožja s strani terorističnih skupin, je Varnostni svet na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine sprejel splošne ukrepe, ki vsem državam članicam Združenih narodov²⁹⁵ nalagajo široke in daljnosežne obveznosti na področju preprečevanja širjenja orožja za množično uničevanje v roke nedržavnih delovalcev. Predvsem od držav zahteva, da se vzdržijo »vsakršne oblike podpiranja nedržavnih delovalcev, ki skušajo razviti, pridobiti, proizvesti, posedovati, prevažati, prenašati ali uporabiti jedrsko, kemično ali biološko orožje ali njihova dostavna sredstva« (1. operativni odstavek) in od njih zahteva sprejem nacionalnih ukrepov za preprečevanje dostopa nedržavnih delovalcev do takšnega orožja (2. operativni odstavek). Opredelitev širjenja orožja za množično uničevanje *na splošno* kot grožnje mednarodnemu miru in varnosti je Varnostni svet potrdil še v treh kasnejših resolucijah, sprejetih na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine: v resoluciji 1673 (Varnostni svet 2006a), resoluciji 1810 (Varnostni svet 2008b) in resoluciji 1887 (Varnostni svet 2009).

Varnostni svet je takšno stališče potrdil tudi v nekaterih konkretnih primerih, v resolucijah, ki sicer niso bile sprejete na podlagi VII. poglavja. Že leta 1998 je v preambuli k resoluciji 1172, v kateri je obsodil indijske in pakistanske jedrske poskuse izvedene maja 1998, poudaril, da pomeni širjenje vsega orožja za množično uničevanje grožnjo mednarodnemu

²⁹⁴ Brez sklicevanja na specifično državo, regijo, ali delovalce.

²⁹⁵ Za razliko od Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja iz leta 1968, Varnostni svet v resoluciji 1540 (Varnostni svet 2004c) ne razlikuje med državami, ki posedujejo jedrsko orožje, in drugimi državami. To pomeni, da imajo tudi države, ki posedujejo jedrsko orožje, vendar niso pogodbene stranke Pogodbe o neširjenju jedrskega orožja, enake (široke) obveznosti na področju preprečevanja širjenja orožja za množično uničevanje v odnosu do nedržavnih delovalcev. V zvezi s tem se (podobno kot glede resolucije 1373 iz leta 2001 pojavljajo kritike v zvezi s kvazizakonodajno naravo resolucije 1540 in meja pristojnosti Varnostnega sveta.

miru in varnosti (Varnostni svet 1998b).²⁹⁶ Enako formulacijo je Varnostni svet uporabil tudi v preambuli k resoluciji 1695, v kateri je julija 2006 ostro obsodil severnokorejske preizkusne izstrelitve sedmih balističnih raket, med njimi tudi raketo dolgega dosega tipa *taepodong-2*, ki lahko nosi jedrske konice (Varnostni svet 2006b). V odzivu na severnokorejske jedrske poskuse leta 2006 pa je bila sprejeta še ena pomembna resolucija, ki pomeni ključen korak v normativnem razvoju koncepta »grožnje mednarodnemu miru in varnosti« na področju orožja za množično uničevanje. V resoluciji 1718 (Varnostni svet 2006c), sprejeti na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, je Varnostni svet soglasno obsodil (domnevne) severnokorejske jedrske poskuse izvedene 9. oktobra 2006 in proti tej državi uvedel neoborožene sankcije na podlagi 41. člena Ustanovne listine, hkrati pa v prvem odstavku operativnega dela poudaril, da pomenijo takšni jedrski poskusi »jasno grožnjo mednarodnemu miru in varnosti«.

Varnostni svet sicer še ni opredelil samega *posedovanja* orožja za množično uničevanje kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti, kljub temu pa je v nekaj specifičnih resolucijah izrazil prepričanje, da v nekaterih najbolj nestabilnih in konfliktnih regijah že sam obstoj orožja za množično uničevanje ogroža mednarodni mir in varnost. Tako je kot grožnjo regionalnemu miru in varnosti opredelil obstoj orožja za množično uničevanje na Bližnjem Vzhodu; v resoluciji 687 glede konflikta med Irakom in Kuvajtom (in v kasnejših merodajnih resolucijah) je tako poudaril svoje zavedanje »grožnje, ki jo vsa orožja za množično uničevanje pomenijo za mir in varnost na tem območju in potrebe po delovanju v smeri vzpostavitve območja brez takšnega orožja na Bližnjem Vzhodu« (Varnostni svet 1991a). V tej resoluciji, ki je sledila kolektivni prisilni vojaški akciji (operacija Puščavski vihar) v Iraku, je Varnostni svet Iraku naložil vrsto obveznosti, predvsem obveznost popolne razorožitve na področju jedrskega, kemičnega in biološkega orožja ter balističnih izstrelkov dolgega dosega (več kot 150 km), uničenje vseh predmetov in proizvodnih zmogljivosti za izdelavo tega orožja (8. operativni odstavek) ter prepoved prihodnjega pridobivanja, razvoja, in uporabe tega orožja (10.-12. operativni odstavek); izpolnjevanje teh obveznosti je bilo podrejeno mednarodnemu nadzoru in inšpekcijam na terenu (9.-10. in 13. operativni odstavek). Ker Irak v prihodnjih letih ni izpolnil vseh obveznosti, naloženih z resolucijo 687 in številnimi kasnejšimi resolucijami, je Varnostni svet na ameriški predlog 8. novembra 2002 soglasno sprejel resolucijo 1441, v kateri je uvodoma poudaril, da pomeni iraško »nespoštovanje resolucij Varnostnega sveta ter širjenje

²⁹⁶ Varnostni svet se je pri tem oprl na uradno izjavo predsednika Varnostnega sveta št. 23500 (Varnostni svet 1992a), ki je že leta 1992 poudaril, da pomeni širjenje orožja za množično uničevanje grožnjo mednarodnemu miru in varnosti (United Nations Department of Public Information 1992/1993, 35).

orožja za množično uničevanje in raket dolgega dosega« grožnjo mednarodnemu miru in varnosti ter ponovil, da je izpolnjevanje obveznosti iz resolucije 687 bistvenega pomena za ponovno vzpostavitev miru in varnosti na tem območju (Varnostni svet 2002c). V prvem odstavku operativnega dela resolucije 1441 je Varnostni svet odločil, da »Irak bistveno krši svoje obveznosti iz merodajnih resolucij, vključno z resolucijo 687 (1991), še zlasti zaradi nesodelovanja z inšpektorji Združenih narodov in Mednarodne agencije za atomsko energijo ter zaradi neizpolnjevanja obveznosti iz 8. do 13. operativnega odstavka resolucije 687 (1991)«. Na podlagi teh ugotovitev je inšpektorjem naložil, naj brez odlašanja poročajo o vsakršni nadaljnji kršitvi obveznosti s strani Iraka, in sklenil, da bo v primeru ugotovljenih kršitev nemudoma ponovno razpravljal o nastalem položaju. V resoluciji 1441 pa Varnostni svet Irak tudi ponovno opozarja, da se bo v primeru nadaljnjih kršitev svojih obveznosti »soočil z resnimi posledicami« (13. operativni odstavek) ter Iraku dal še »zadnjo priložnost, da izpolni svoje razorožitvene obveznosti na podlagi merodajnih resolucij«. Očitno je, da so države članice Varnostnega sveta resno razmišljale o možnosti uvedbe ukrepov z uporabo oborožene sile proti Iraku kot skrajnega sredstva za odstranitev zaznavane grožnje v povezavi z orožjem za množično uničevanje, čeprav resolucija 1441 (Varnostni svet 2002c) *ne* vsebuje pooblastila za uporabo sile; soglasje o dejanski pooblastitvi kolektivne oborožene akcije proti Iraku zaradi nespoštovanja mednarodnih obveznosti na področju razoroževanja v končni fazi ni bilo doseženo.

Čeprav Varnostni svet do danes na podlagi odločitev o grožnjah miru, ki izvirajo iz obstoja in širjenja orožja za množično uničevanje, še ni uvedel ali pooblastil ukrepov z uporabo oborožene sile na podlagi 42. člena Ustanovne listine, pa ta normativni trend (podobno kot v primeru terorizma) kaže na krepitev političnega in normativnega konsenza o tem vprašanju med članicami Varnostnega sveta. Sistem kolektivne varnosti v Ustanovni listini očitno dopušča možnost uporabe sile za preprečevanje groženj mednarodnemu miru in varnosti, ki izvirajo iz širjenja orožja za množično uničevanje, na podlagi predhodnega in izrecnega pooblastila Varnostnega sveta (Gazzini 2005, 227).

4.2 Samoobramba v odgovoru na teroristične napade

Tradicionalno dojemanje pravice do samoobrambe se omejuje na uporabo sile *s strani* držav in *med državami*. Sodobne teroristične grožnje pa izvirajo predvsem iz aktivnosti nedržavnih

delovalcev, ki pogosto delujejo neodvisno od katerekoli države in na ozemlju brez učinkovitega državnega nadzora, v svojem delovanju pa uporabljajo tako strategije ponavljajočih se čezmejnih napadov manjših razsežnosti kot tudi skrbno pripravljene in nepredvidljive napade večjih razsežnosti praktično kjerkoli na svetu. Trend krepitve zaznavanja terorizma kot ene najresnejših groženj *nacionalni* in *mednarodni* varnosti ter rastoča pripravljenost (nekaterih) držav odgovoriti na to grožnjo z uporabo sile izven lastnih meja, tako ustvarjata pomembne konceptualne in normativne izzive na Ustanovni listini zasnovani državocentrični in restriktivni mednarodnopravni paradigmi uporabe sile.

Razprava o možnostih sklicevanja na pravico do samoobrambe kot edine pravne podlage *enostranske* uporabe sile v okviru boja proti terorizmu zahteva skrben premislek o vsaj treh vprašanjih. Prvič, ali lahko teroristične oborožene aktivnosti normativno neodvisnih (zasebnih) nedržavnih delovalcev pomenijo vir »oboroženega napada« v smislu 51. člena Ustanovne listine? Drugič, ali in pod kakšnimi pogoji ima država, ki je žrtev terorističnega »oboroženega napada«, pravico do oborožene samoobrambe? Tretjič, ali pravica do samoobrambe v tem primeru vključuje pravico do uporabe sile za preprečevanje *groženj* s terorističnim napadom?

Na ta vprašanja se osredinja razprava v nadaljevanju. Z namenom oblikovanja spoznanj o normativnem razvoju na tem področju je analizirana uporabljivost *tradicionalnih* parametrov pravice do samoobrambe v kontekstu sodobnega terorističnega in protiterorističnega nasilja,²⁹⁷ hkrati pa so analizirani nekateri neparadigmatični trendi v praksi držav na tem področju ter njihov vpliv na *vsebinsko* ali *interpretacijsko* tradicionalnih pravnih parametrov pravice do samoobrambe. Posebna pozornost je posvečena trendom širitve obsega pravice do samoobrambe tako, da bi omogočala enostransko uporabo sile proti državam, ki podpirajo oziroma dopuščajo teroristične aktivnosti na svojem ozemlju, uporabo sile *neposredno* proti terorističnim ciljem na ozemlju drugih držav ter uporabo sile z namenom preprečevanja grozečih (bodočih) terorističnih napadov.

4.2.1 Teroristični napad kot oborožen napad

Obstoj »oboroženega napada« je ključni element, *conditio sine qua non* pravice do samoobrambe v konkretnem primeru, zato je treba v okviru analize pravice do samoobrambe v kontekstu groženj, ki izvirajo iz sodobnega terorizma, najprej potrditi, da lahko teroristične

²⁹⁷ Ob tem se ne bo mogoče izogniti določeni meri ponavljanja v prejšnjem poglavju oblikovanih sklepov, vendar takšno ponavljanje opravičujeta in zahtevata analitična izčrpnost in natančnost.

aktivnosti neodvisnih (zasebnih) nedržavnih delovalcev v personalnem smislu (*ratione personae*) pomenijo normativni vir »oboroženega napada« v smislu 51. člena Ustanovne listine.

Kot je bilo ugotovljeno v prejšnjem poglavju, Ustanovna listina ne opredeljuje narave entitete, od katere mora dejanje z uporabo oborožene sile *izvirati*, da bi lahko štel za »oborožen napad« in ne določa, da lahko oborožen napad izvira *samo* s strani držav, Meddržavno sodišče pa je potrdilo, da vključuje koncept »oboroženega napada« tudi čezmejni napad nedržavnih delovalcev, kadar je le-ta po svojem obsegu in učinku primerljiv z oboroženim napadom rednih državnih oboroženih sil (Meddržavno sodišče 1986, odst. 194-195 in 1980, odst. 57 in 91). V praksi držav se je pojem »oborožen napad« tradicionalno sicer res uporabljal v zvezi z oboroženimi aktivnostmi *držav*,²⁹⁸ vendar pa je v sodobni praksi vsaj po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001 sprejeto stališče, da lahko »oborožen napad« v normativnem smislu načeloma vključuje tudi napade nedržavnih delovalcev.

Velika večina držav in mednarodnih institucij je namreč v kontekstu terorističnih napadov 11. septembra 2001 tako ali drugače izrazila prepričanje, da so pomenili ti napadi »oborožen napad« v smislu 51. člena Ustanovne listine. Tako so na primer države članice Nata v uradni izjavi Severnoatlantskega sveta že dan po napadih izrazile pripravljenost aktivirati 5. člen Severnoatlantske pogodbe, ki predvideva kolektivno samoobrambo, če se izkaže, da so bili napadi »izvedeni z območja *izven* ozemlja ZDA« (Nato Headquarters 2001b), pri tem pa ni bil postavljen pogoj, da mora biti dokazan *državni* izvor napada. Nekaj mesecev kasneje so države članice Nata na ministrskem srečanju Severnoatlantskega sveta izrecno izjavile, da štejejo incidente 11. septembra »za oborožen napad, ne le na eno od članic, temveč na vse nas« (Nato Headquarters 2001a). Tudi članice Varnostnega sveta, ki sicer teh dogodkov niso izrecno opredelile kot oborožen napad,²⁹⁹ so v besedilu resolucij 1368 (Varnostni svet 2001d) in 1373 (Varnostni svet 2001e) na abstraktni ravni potrdile »neodtujljivost« pravice držav do samoobrambe *tudi* v širšem okviru boja proti terorizmu. Takšno formulacijo je mogoče razumeti kot odraz normativnega konsenza med članicami Varnostnega sveta, da so teroristični napadi v tej konkretni situaciji pomenili oborožen napad v smislu pravice do samoobrambe. Hkrati večina preostalih držav ni nasprotovala ameriškemu sklicevanju na pravico do

²⁹⁸ Tudi sodnik Kooijmans v svojem ločenem mnenju v svetovalnem mnenju *Pravne posledice graditve zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih* (Meddržavno sodišče 2004, 230, odst. 35) ugotavlja, da je bilo stališče, »da mora oborožen napad izvirati od druge države [...] splošno sprejeta razlaga več kot petdeset let«.

²⁹⁹ So jih pa, kot rečeno, opredelile kot grožnjo mednarodnemu miru in varnosti v smislu 39. člena Ustanovne listine.

samoobrambe v odgovor na ta konkretni napad: čeprav so številne države kritizirale *način*, na katerega je ameriška vlada izvedla zatrjevano defenzivno akcijo v Afganistanu,³⁰⁰ praktično nobena država ni izrazila dvomov glede vprašanja, ali je 11. septembra 2001 prišlo do terorističnega oboroženega napada v smislu pravice do samoobrambe.³⁰¹ Nekateri avtorji opozarjajo na normativni učinek skorajda univerzalne, izrecno ali tiho izražene načelne podpore ameriškemu sklicevanju na pravico do samoobrambe v tem primeru in poudarjajo, da so po teh dogodkih odpravljeni vsi dvomi o tem, ali normativni koncept »oboroženega napada« vključuje tudi napade s strani terorističnih in drugih nedržavnih oboroženih delovalcev (na primer Schmitt 2003a, 387; Greenwood 2002, 307; Ronzitti 2005, 97).

Naslednje pomembno vprašanje je, ali morajo teroristične oborožene aktivnosti preseči določen prag intenzitete, da bi jih bilo mogoče opredeliti kot »oborožen napad« v smislu 51. člena Ustanovne listine. Kot je bilo ugotovljeno v prejšnjem poglavju, samo besedilo 51. člena pravice do samoobrambe niti izrecno niti implicitno ne omejuje na oborožen napad *določene intenzitete*; vendar pa je tako v doktrini kot v sodni praksi (standard iz primera *Nikaragva*) uveljavljeno stališče, da je obseg pravice do samoobrambe omejen na primere uporabe sile *znatne* intenzitete in izključuje manj intenzivne oborožene aktivnosti, zlasti posamične čezmejne incidente majhne intenzitete. To pomeni, da lahko v skladu s tradicionalno paradigmo Ustanovne listine prag oboroženega napada presežejo samo tiste oborožene teroristične aktivnosti, ki so po svojem »obsegu in učinkih« primerljive z napadi rednih državnih oboroženih sil.³⁰² Ob tem se postavlja tudi vprašanje, ali mora biti vsak posamičen napad v takšni »seriji« napadov po svoji intenziteti primerljiv z državnim napadom, ali je mogoče ta prag intenzitete v konkretnem primeru presoјati z vidika serije napadov kot *celote*. Tudi to vprašanje je že bilo omenjeno v prejšnjem poglavju, vendar pridobiva t. i. teorija steka dogodkov (angl. *accumulation of events theory*) vse večji pomen v luči sodobnih terorističnih oboroženih aktivnosti, ki se praviloma izvajajo kot serija medsebojno povezanih čezmejnih napadov manjše intenzitete. Nekatere države³⁰³ so se pri utemeljevanju svojih domnevno

³⁰⁰ V svojih izjavah so izražale dvome predvsem glede izbire ciljev ameriških vojaških operacij ter glede (ne)spoštovanja načel nujnosti in sorazmernosti samoobrambe.

³⁰¹ Podoben odziv držav je bilo mogoče opaziti v kontekstu izraelske vojaške intervencije v južnem Libanonu poleti 2006. Večina držav je v svojih uradnih izjavah in med razpravo v Varnostnem svetu sicer obsodila »nesorazmerno uporabo sile« s strani izraelske vojske, vendar praktično nobena država ob tem ni podvomila v obstoj načelne pravice Izraela do samoobrambe v odgovor na oborožene napade s strani teroristične organizacije Hezbolah (UN News Centre 2006).

³⁰² Kar na primer nedvomno velja za napade na ZDA 11. septembra 2001.

³⁰³ Zlasti Izrael, Južnoafriška republika, Portugalska, Turčija in ZDA.

defenzivnih oboroženih ukrepov v odgovoru na čezmejne teroristične napade resda že v preteklosti izrecno sklicevale na »skupno intenziteto« serije manjših incidentov, vendar takšno sklicevanje v preteklosti praviloma ni vodilo v širšo razpravo o *normativni* sprejemljivosti argumenta steka dogodkov *in abstracto*, temveč je bila razprava omejena na vprašanje obstoja pogojev uveljavljanja pravice do samoobrambe glede na dejanske okoliščine v posamičnih primerih.

Praksa držav glede tega vprašanja tako ni dovolj dosledna, da bi omogočala gotov sklep glede splošne *normativne* veljavnosti argumenta steka dogodkov. Kljub temu pa ne gre spregledati, da njegovo normativno veljavo v okviru presoje *praga intenzitete* sodobnih terorističnih napadov zagovarja vse več uglednih mednarodnopravnih strokovnjakov (med njimi Brownlie 1963/2002, 278-279; Greenwood 1987, 954; Cassese 1989, 596; Dinstein 2004b, 182), vsaj implicitno pa jo potrjuje tudi praksa Meddržavnega sodišča (1986, odst. 231 in 2005, odst. 146).³⁰⁴ Gray (2000, 108) v zvezi s tem pripominja, da je pri presoji intenzitete terorističnih (in drugih nedržavnih) napadov »vse odvisno od konkretnih okoliščin«. V luči povedanega se tako zdi utemeljen sklep, da koncept oboroženega napada v sodobnem mednarodnem pravu vključuje tudi oborožene aktivnosti neodvisnih nedržavnih delovalcev, *vsaj* kadar gre za napad večje intenzitete.

4.2.2 Tarča ukrepov z uporabo sile v samoobrambi

Ugotovitev, da lahko prag »oboroženega napada« v smislu 51. člena Ustanovne listine dosežejo tudi teroristične in druge oborožene aktivnosti nedržavnih delovalcev, še ne pomeni, da takšen napad avtomatično aktivira pravico napadene države do samoobrambe. V skladu z osnovno logiko pravice do samoobrambe je namreč mogoče usmeriti oborožene protiukrepe zgolj proti »napadalcu«, tj. proti subjektu, ki je v *normativnem smislu* vir protipravnega oboroženega napada. To temeljno merilo najbolj izraža že omenjena formulacija Komisije za mednarodno pravo: »[D]a bi bilo mogoče akcijo države, ki vključuje uporabo oborožene sile, opredeliti kot dejanje v samoobrambi, je prvi in osnovni pogoj ta, da je moralo [to dejanje slediti] specifični obliki mednarodno protipravnega dejanja, ki je vključevalo protipravno uporabo sile *s strani subjekta*, proti kateremu je akcija izvedena.« (Ago 1983, 53; poudarek dodan). Glede na *nedržavni* izvor večine sodobnih terorističnih oboroženih napadov je ob tem

³⁰⁴ Stališče, po katerem lahko »dosleden vzorec nasilnega terorističnega delovanja« tvori »oborožen napad« v smislu 51. člena, ni v neskladju s standardom praga intenzitete, postavljenim v primeru *Nikaragva*.

nujno odgovoriti na dve vprašanji: prvič, ali ima država pravico do samoobrambe *neposredno* proti nedržavnim napadalcem; in drugič, ali ima napadena država pravico do samoobrambe proti tuji *državi*, ki je na nek način povezana z nedržavnimi napadalci. Oboroženi ukrepi v odgovor na teroristični oboroženi napad bodo namreč po naravi stvari (razen v redkih primerih operacij na odprtem morju, v mednarodnem zračnem prostoru, ali na nikogaršnjem ozemlju - *terra nullius*)³⁰⁵ pomenili kršitev suverenih pravic (najmanj ozemeljske celovitosti) druge države, ki na takšno oboroženo akcijo na svojem ozemlju ni pristala. To drži tudi, kadar so protiukrepi »usmerjeni« zgolj proti nedržavnim napadalcem (na primer posameznim teroristom ali terorističnim bazam), ki se nahajajo na kopnem, zračnem ali pomorskem ozemlju druge države.

Kot je pokazala analiza v prejšnjem poglavju, je mogoče v skladu s tradicionalno pravno paradigmo Ustanovne listine uporabo sile, ki pomeni kršitev suverenih pravic druge države, v odgovoru na oborožene aktivnosti nedržavnih delovalcev upravičiti s sklicevanjem na pravico do samoobrambe zgolj pod pogojem, da je mogoče tej državi *pripisati* konkretni teroristični »oborožen napad«, bodisi zaradi njene povezanosti z nedržavnimi napadalci bodisi zaradi njene vpletenosti v konkretni napad.³⁰⁶ Povedano obrnjeno, enostranska uporaba sile, ki pomeni kršitev suverenih pravic druge države, kateri ni mogoče pripisati odgovornosti za konkretni teroristični napad, je v skladu s tradicionalno pravno paradigmo nedpoustna. Pripisljivost oboroženih terorističnih aktivnosti nedržavnih delovalcev je torej tradicionalno nujni pogoj pravice do samoobrambe, epistemološko negotov pa je danes predvsem *prag* pripisljivosti oziroma vprašanje, ali je mogoče pripisati odgovornost za oboroženi napad, ki aktivira pravico do samoobrambe, tudi državi, ki v napad ni neposredno vpletena, temveč »zgolj« nudi aktivno podporo ali zatočišče posameznikom oziroma skupini, ki je izvedla konkretni teroristični napad. V kontekstu sodobnih terorističnih aktivnosti, ki pogosto izvirajo iz območja brez učinkovitega državnega nadzora, pa se poraja tudi vprašanje, ali je mogoče v izjemnih okoliščinah uporabiti silo tudi *neposredno* proti terorističnim napadalcem, na ozemlju države z neučinkovitimi oblastnimi strukturami, ki ni uspela *preprečiti* izvajanja terorističnih aktivnosti na lastnem ozemlju oziroma izvedbe konkretnega terorističnega napada. Ta vprašanja so analizirana v nadaljevanju.

³⁰⁵ Takšne oborožene akcije konceptualno ne pomenijo »uporabe sile« v smislu mednarodnega prava uporabe sile in niso prepovedane v četrtem odstavku 2. člena Ustanovne listine, zato jih tudi ni treba upravičevati s sklicevanjem na samoobrambo ali kakorkoli drugače.

³⁰⁶ Zaradi zagotavljanja ravnovesja med suvereno pravico ene države do samoobrambe in suvereno pravico druge države do imunitete pred zunanjo uporabo sile.

4.2.2.1 Uporaba sile proti državi, ki ji je mogoče pripisati odgovornost za napad nedržavnih delovalcev: tradicionalni prag pripisljivosti

V situaciji, ko teroristična skupina oziroma posameznik deluje kot *de jure* organ tuje države, se v skladu s tradicionalno pravno paradigmo teroristični oboroženi napad šteje kot *neposredni* oboroženi napad te države. V tem primeru, je odgovorna država brez dvoma legitimno izpostavljena uporabi sile v samoobrambi s strani države žrtve terorističnega oboroženega napada (Komisija za mednarodno pravo 2001, 4.-7. člen).³⁰⁷ Podobno neproblematična je tudi situacija, v kateri država ravnanje normativno neodvisnih nedržavnih napadalcev *naknadno* odobri oziroma sprejme za svojega (Komisija za mednarodno pravo 2001, 11. čl; Meddržavno sodišče 1980, odst. 74). Poleg tega je mogoče teroristične aktivnosti normativno neodvisnih nedržavnih delovalcev pripisati tudi državi, ki je nad specifičnimi aktivnostmi izvajala določeno stopnjo dejanskega nadzora (Komisija za mednarodno pravo 2001, 8. člen); v takšnem primeru bi lahko rekli, da so nedržavni delovalci delovali kot *de facto* organi te države (Gazzini 2005, 186). Čeprav ostaja do določene mere odprto vprašanje, kakšna mora biti narava in stopnja tega nadzora, da bi bilo mogoče nedržavne aktivnosti pripisati državi za potrebe aktivacije pravice do samoobrambe, je najširše uveljavljen strog standard »učinkovitega nadzora« (angl. »*effective control*«), ki ga je v primeru *Nikaragva* oblikovalo Meddržavno sodišče (1986, odst. 115). Če torej država v konkretnem primeru ni izvajala učinkovitega nadzora nad specifičnimi terorističnimi operacijami, ki dosegajo prag »oboroženega napada« v materialnem smislu, takšnega napada ni mogoče šteti za ravnanje te države in posledično proti njej ni mogoče uporabiti sile s sklicevanjem na pravico do samoobrambe.

Ob tem je bistveno odgovoriti na vprašanje, ali pravica do samoobrambe vključuje možnost uporabe sile proti državam, ki na svojem ozemlju podpirajo, gostijo ali dopuščajo teroristične aktivnosti. Nudenje zatočišča ali finančne, materialne, logistične in druge podpore teroristom oziroma teroristični skupini, ki je izvedla konkretni »oborožen napad«, je nedvomno v nasprotju z mednarodnim pravom³⁰⁸ in lahko v določenih okoliščinah pomeni tudi

³⁰⁷ Takšne situacije so bile na področju terorizma sicer precej bolj pogoste v obdobju hladne vojne.

³⁰⁸ Ta obveznost je izražena v številnih mednarodnih dokumentih, zlasti v resolucijah Generalne skupščine in Varnostnega sveta. Že prvo načelo Deklaracije sedmih načel iz leta 1970 (Generalna skupščina 1970b) določa, da se morajo države »vzdržati organiziranja, spodbujanja, podpiranja ali sodelovanja v[...] terorističnih akcijah v drugi državi ali na svojem ozemlju pristajati na organizirane dejavnosti, ki so usmerjene v taka dejanja, če dejanja navedena v tem odstavku obsegajo grožnjo ali uporabo sile«. Tudi številne kasnejše resolucije Generalne skupščine (med zadnjimi resolucija 62/71 (Generalna skupščina 2008)) in Varnostnega sveta (na primer resolucija 1189 (Varnostni svet 1998c) in resolucija 1373 (Varnostni svet 2001e)) odražajo *opinio juris* držav, da pomeni podpiranje ali nudenje zatočišča teroristom kršitev mednarodnopравnih obveznosti.

nedopustno vmešavanje v notranje zadeve drugih držav ali celo nedopustno »uporabo sile« (glej na primer Meddržavno sodišče 1986, odst. 206 in 209; Meddržavno sodišče 2005, odst. 161-165). Vendar pa kršitev mednarodnih obveznosti v zvezi s terorizmom *samo po sebi* še ne pomeni izvršitve »oboroženega napada« na prizadeto državo in posledično ne omogoča uporabe sile s strani prizadete države proti državi, ki ji sicer ni mogoče očitati bistvene vpletenosti v konkretni teroristični napad. Ob upoštevanju tradicionalno uveljavljenih načel državne odgovornosti, takšno ravnanje ne ustvarja dovolj intenzivne povezave med državo in nedržavnimi delovalci oziroma konkretnim napadom, da bi bilo mogoče konkretni napad pripisati tej državi in jo tako spremeniti v legitimno tarčo oborožene samoobrambe. To stališče je v svoji sodni praksi potrdilo Meddržavno sodišče (v primeru *Nikaragva* in kasnejših), *mutatis mutandis* pa tudi Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo v primeru *Tadić* (Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo 1999, odst. 145). Takšna razlaga standarda pripisljivosti in pravice do samoobrambe prevladuje tudi v mednarodnopravni doktrini, čeprav nekateri avtorji, zlasti po 11. septembru 2001, zagovarjajo tudi nasprotno mnenje (o tem Kammerhofer 2007).³⁰⁹ *A fortiori* velja enako v primeru, ko država sicer ni vpletena v teroristične aktivnosti in jih tudi ne podpira *aktivno*, vendar jih pasivno dopušča. Tudi takšno ravnanje lahko pomeni kršitev določenih pravil mednarodnega prava³¹⁰ in državi, ki ni storila vsega, kar je v njeni moči³¹¹ za preprečitev in zatiranje terorističnih aktivnosti na lastnem ozemlju, je mogoče očitati odgovornost za kršitev njenih mednarodnopravnih obveznosti v okviru boja proti terorizmu. Vendar pa samega nespoštovanja teh obveznosti tudi v tem primeru ni mogoče preprosto enačiti z odgovornostjo za konkretni oborožen napad, ki izvira z njenega ozemlja oziroma s strani skupin, ki delujejo

³⁰⁹ Med uglednimi avtorji je že v preteklosti nekoliko manj restriktivno stališče zagovarjal Schachter (1991, 165; poudarek dodan): »[K]adar vlada nudi orožje, tehnične nasvete, transport in spodbudo teroristom v *znatnem obsegu*, ni nerazumna ugotovitev, da je oborožen napad mogoče pripisati tej vladi.«

³¹⁰ Obveznost držav, da na svojem ozemlju ne smejo vedoma dopuščati dejanj v nasprotju s pravicami drugih držav, je danes splošno priznana kot del običajnega mednarodnega prava. Med drugim jo je potrdilo Meddržavno sodišče v primeru *Kanal Korfu* (Meddržavno sodišče 1949, 22), izražena pa je tudi v Deklaraciji sedmih načel iz leta 1970 (Generalna skupščina 1970b).

³¹¹ Obveznost preprečevati izvajanje terorističnih aktivnosti na lastnem ozemlju ni absolutna – od države se ne pričakuje, da bo zmožna preprečiti vsako teroristično dejanje, ki izvira iz njenega ozemlja, pričakuje pa se, da bo glede na dejanske okoliščine delovala v skladu s standardom »potrebne skrbnosti« (angl. *due diligence*), da bi zaščitila pravice in varnost drugih držav (Maogoto 2005, 158).

na njenem ozemlju (Dinstein 2004b, 215).³¹² Država, ki je žrtev takšnega oboroženega napada, ob upoštevanju tradicionalno uveljavljene razlage merila pripisljivosti tudi v odnosu do te države nima pravice do oborožene samoobrambe.

V praksi držav so pretekli poskusi utemeljevanja oboroženih akcij z zatrjevanjem pravice do samoobrambe proti državam, ki aktivno ali pasivno *podpirajo* teroristične skupine ali teroristične aktivnosti na svojem ozemlju, ni pa jim mogoče očitati »znatne vpletenosti« oziroma odgovornosti za konkretni teroristični napad, praviloma naleteli na negativen odziv (Cassese 2001b, 996). Pri sklicevanju na pravico do samoobrambe v okviru boja proti terorizmu je gotovo brez primerjave praksa izraelske vlade, ki že vse od leta 1948 na podlagi širokega razumevanja standarda pripisljivosti (skoraj brez izjeme neuspešno) utemeljuje svoje redne protiteroristične oborožene akcije v sosednjih državah. Varnostni svet je tovrstne izraelske operacije in argumente, ki jih spremljajo, obsodil v številnih resolucijah, tudi razprave, ki sicer niso vodile do sprejetja (obsodilnih ali sploh kakršnihkoli) resolucij v tem kontekstu, pa kažejo velik odpor večine držav do izraelske prakse in utemeljevalnih argumentov.³¹³ Varnostni svet je v obdobju hladne vojne dosledno zavračal tudi podobne trditve drugih držav. Kot v svoji analizi ugotavlja Gray (2000, 100), je tako na primer v številnih resolucijah zavrnil argumente Južnoafriške republike, ki je v času hladne vojne svoje oborožene posege v sosednjih državah utemeljevala z argumentom, da te države podpirajo ali dopuščajo teroristične operacije nedržavnih skupin oziroma tem skupinam na svojem ozemlju nudijo zatočišče. Prav tako je Varnostni svet večkrat zavrnil sklicevanje na pravico do samoobrambe ob portugalskih oboroženih posegih v Gvineji, Senegalu in Zambiji v šestdesetih in sedemdesetih letih, v odgovoru na izvajanje protipravnih terorističnih aktivnosti nedržavnih oboroženih skupin z ozemlja teh držav proti portugalskim kolonijam (Alexandrov 1996, 179; Gray 2000, 99-100).

Argument »podpiranja in nudenja zatočišča« poleg Izraela najbolj neposredno in najpogosteje uporabljajo ZDA Med številnimi primeri pomeni posebno normativno prelomnico vojaški poseg v Afganistanu v odgovoru na teroristične napade 11. septembra 2001 (Cassese

³¹² Nasprotnega mnenja sta Travalio in Altenburg (2003, 111): »Država nima pravne imunitete pred vojaškimi vdori s strani drugih držav preprosto zato, ker ne nadzoruje ali usmerja terorističnih aktivnosti na lastnem ozemlju. [...] Ko država enkrat jasno pokaže, da ni zainteresirana za odpravljanje teroristične grožnje, ki izvira iz njenega ozemlja, je s tem prevzela odgovornost za dejanja teroristov in se izpostavila pravno dopustni uporabi sile s strani ogrožene države«.

³¹³ Prakso izraelske vlade in merodajne resolucije Varnostnega sveta podrobneje obravnavajo drugi avtorji; Bowett (1972) tako analizira dvaindvajset primerov izraelskih operacij med leti 1953 in 1970, O'Brien (1990) pa razpravlja o nadaljnjih štirinajstih operacijah med leti 1971 in 1988.

2001b, 996; Franck 2002, 66; Maogoto 2005, 169), zato bo ta primer obravnavan podrobneje, pred tem pa je treba za razumevanje razvojne dinamike na tem področju na kratko orisati tudi zgodovinsko bolj oddaljene primere. Izpostaviti kaže zlasti izraelska vojaška posega v Libanonu leta 1968 in v Tuniziji leta 1985 ter ameriška vojaška posega v Sudanu in Afganistanu leta 1998. V vseh teh primerih sta Izrael in ZDA svoje vojaške akcije utemeljevala s sklicevanjem na pravico do samoobrambe v odgovoru na teroristične napade, proti terorističnim ciljem na ozemlju držav, ki naj bi gostile, podpirale ali dopuščale delovanje teroristov, neposredno odgovornih za konkretni napad.

Prvi omenjeni primer se nanaša na izraelski zračni napad na civilno mednarodno letališče v Bejrutu 28. decembra 1968. V razpravah Varnostnega sveta, ki so se na poziv Izraela in Libanona začele takoj naslednji dan po napadu, je Izrael svojo oboroženo akcijo utemeljeval s sklicevanjem na pravico do samoobrambe zaradi predhodnega bombnega terorističnega napada članov Palestinske osvobodilne fronte (angl. *Palestine Liberation Front*) na izraelsko civilno letalo na mednarodnem letališču v Atenah. Libanon naj bi bil po trditvah Izraela odgovoren za teroristične aktivnosti proti Izraelu, ker »velikim arabskim terorističnim organizacijam [dopušča] vzpostavitev glavnega štaba v Bejrutu in vzdrževanje baz za urjenje v Libanonu, ter uradno spodbuja teroristično vojskovanje proti Izraelu« (United Nations Office of Public Information 1968/1971, 229). Nobena od držav, ki so sodelovale v razpravi pred Varnostnim svetom, vključno z ZDA, ni sprejela izraelskih argumentov (prav tam, 228-232), izraelsko vojaško akcijo v Bejrutu pa so v resoluciji 262 (Varnostni svet 1968) soglasno obsodile kot »kršitev Ustanovne listine«. Članice Varnostnega sveta so se podobno odzvale na izraelski napad na sedež Palestinske osvobodilne organizacije v Tunisu leta 1985. Tudi to akcijo je Izrael utemeljeval s sklicevanjem na pravico do samoobrambe, ker naj bi Tunizija »vedoma nudila zatočišče« palestinskim teroristom, ki izvajajo »oborožene napade« proti Izraelu in jim »dopuščala popolno svobodo delovanja« (United Nations Department of Public Information 1981/1985, 288 in 290).³¹⁴ V razpravi Varnostnega sveta je samo ameriška vlada podprla izraelski argument, vse druge države pa so tako široko in »samovoljno« interpretacijo pravice do samoobrambe odločno zavrnilo (prav tam, 287-291). Ob ameriškem vzdržanju glasovanja so s štirinajstimi glasovi sprejele resolucijo 573, v kateri so izraelsko akcijo obsodile kot

³¹⁴ Izrael se je pri tem izrecno skliceval tudi na določbe Deklaracije sedmih načel (Generalna skupščina 1970b) in Definicije agresije (Generalna skupščina 1974), katerih kršitev naj bi pomenila tudi odgovornost Tunizije za teroristične napade, ki dajejo Izraelu pravico do uporabe sile v samoobrambi.

»dejanje oborožene agresije« in »očitno kršitev Ustanovne listine in mednarodnega prava« (Varnostni svet 1985d).

Ameriška vlada se je na podoben argument oprla pri utemeljevanju svojih raketnih napadov na teroristične cilje v Afganistanu in na farmacevtsko tovarno v Sudanu, v odgovoru na teroristične bombne napade na svoji ambasadi v Keniji in Tanzaniji 7. avgusta 1998.³¹⁵ Ameriške sile so 20. avgusta 1998 izstrelile več raket na »teroristične objekte«, domnevno povezane z obema napadoma: na paravojaški tabor v Afganistanu, ki naj bi ga za urjenje teroristov uporabljala Al Kaida, domnevno odgovorna za oba napada, ter na tovarno zdravil v Kartumu, ki naj bi bila v lasti Osame bin Ladna in naj bi proizvajala kemično orožje za teroristične aktivnosti. O svojih ukrepih je ameriška vlada takoj obvestila Varnostni svet in jih utemeljevala kot izvedbo legitimne samoobrambe, v odgovoru na serijo oboroženih napadov na ameriške ambasade in ameriške državljane ter z namenom preprečiti njihovo nadaljevanje: »[Ameriški] napadi so bili izvršeni šele po večkratnih prizadevanjih, da bi sudansko vlado in talibanski režim v Afganistanu prepričali, naj zatrejo te teroristične aktivnosti in prenehajo sodelovati z bin Ladnovo organizacijo.« (Varnostni svet 1998a). Mednarodni odziv je bil precej medel. Kljub uradnemu pozivu Sudana (United Nations Department of Public Informations 1998/2001, 185) Varnostni svet o situaciji sploh ni razpravljal. Vendar pa so, kot ugotavljata Gray (2000, 118) in Franck (2002, 95), ameriški napad izrecno obsodile nekatere arabske države (med njimi Libija in Irak), Rusija ter države članice Gibanja neuvrščenih, medtem ko sta pravico ZDA do samoobrambe izrecno priznali samo Francija in Velika Britanija. Druge države, ki so izrazile podporo vojaški akciji, pri tem niso *izrecno* podprle uporabe argumenta samoobrambe (Gray 2000, 188 in Franck 2002, 94-96).

4.2.2.2 Nižanje praga pripisljivosti po 11. septembru 2001: podpiranje in dopuščanje terorizma?

Mednarodni odziv na napade 11. septembra 2001 in ameriško-britanski vojaški poseg v Afganistanu, ki je napadom sledil, je po prepričanju številnih komentatorjev pomemben normativni mejnik v razumevanju standarda pripisljivosti in pravice do samoobrambe v odgovoru na teroristične oborožene napade. Argumenti, s katerimi je ZDA upravičevala svoj poseg v Afganistanu in praviloma pozitivni odzivi drugih držav na te argumente, naj bi *de*

³¹⁵ Varnostni svet je v resoluciji 1189 (Varnostni svet 1998c) ostro obsodil oba napada, v katerih je umrlo skoraj tristo oseb, več tisoč pa je bilo ranjenih.

facto znižali tradicionalni prag pripisljivosti terorističnih napadov tuji državi na raven aktivne podpore oziroma nudenja zatočišča teroristom in tako razširili možnosti enostranske uporabe sile proti terorističnim skupinam in teroristični infrastrukturi na območjih, kjer se nahajajo, kjer se urijo, kjer pridobivajo materialna sredstva, opremo in orožje, in od koder usmerjajo svoje teroristične aktivnosti.

Ameriške in britanske koalicijske sile so ob logistični podpori nekaterih drugih zaveznic 7. oktobra 2001 pričele izvajati napade na oporišča Al Kaide in vojaške objekte talibanskega režima v Afganistanu v okviru operacije *Trajna svoboda* (angl. *Enduring Freedom*). Glavni vojaški cilji operacije so vključevali uničenje teroristične infrastrukture in oporišč v Afganistanu, zajetje vodij Al Kaide, ustavitev terorističnih aktivnosti v Afganistanu in odvrnitev talibanskega režima od podpiranja terorizma (Maogoto 2005, 120-121). Tako ZDA kot Velika Britanija sta o uvedbi vojaške akcije uradno obvestili Varnostni svet in v svojem pismu akcijo izrecno utemeljili s sklicevanjem na »neodtujljivo pravico do individualne in kolektivne samoobrambe«, kot je priznana v 51. členu Ustanovne listine Združenih narodov (Varnostni svet 2001a in 2001b). Pri tem sta neposredne napadalce (domnevno Al Kaide) izenačili s talibansko vlado, ki naj bi jih podpirala oziroma jim nudila zatočišče. Nista namreč zatrjevali, da so bili talibani neposredno ali znatno vpleteni v teroristične napade 11. septembra v smislu tradicionalne razlage standarda pripisljivosti ali da so imeli kakršnokoli neposredno vlogo pri njihovem načrtovanju ali izvajanju. Namesto tega sta opozarjali na »podporo«, ki jo talibanski režim nudi teroristični organizaciji Al Kaidi, domnevno odgovorni za napade, in *izrecno* poudarili, da je vojaška akcija v Afganistanu usmerjena tudi proti talibanskemu režimu.³¹⁶ Sama podpora talibanskega režima teroristom, ki naj bi izvedli napade na ZDA, je po ameriškem in britanskem stališču zadoščala za utemeljitev defenzivne oborožene akcije na afganistanskem ozemlju. Tako je v pismu ameriškega predstavnika v Združenih narodih predsedniku Varnostnega sveta (Varnostni svet 2001b) med drugim zapisano:

Napade 11. septembra 2001 ter nadaljnjo grožnjo Združenim državam Amerike in njenim državljanom, ki jo povzroča organizacija Al Kaida, je omogočila odločitev talibanskega režima, da dopusti tej organizaciji uporabo delov Afganistana pod njegovim nadzorom kot izhodišče za svoje operacije. [...] Na afganistanskem ozemlju organizacija Al Kaida še

³¹⁶ Tudi iz odločitve ameriškega kongresa o pooblastitvi uporabe sile v Afganistanu (United States Congress 2001) in iz ameriške nacionalne varnostne strategije iz leta 2002 jasno izhaja, da ameriška vlada »ne razlikuje med teroristi in tistimi, ki jih vedoma gostijo ali podpirajo« (Nacionalna varnostna strategija ZDA 2002, 5).

naprej uri in podpira izvajalce terorja, ki napadajo nedolžne ljudi po vsem svetu in svoje napade usmerjajo proti ameriškim državljanom in interesom tako na ozemlju ZDA kot v tujini. V odgovoru na te napade in v skladu z neodtujljivo pravico individualne in kolektivne samoobrambe, so oborožene sile ZDA začele akcije, namenjene preprečevanju in odvrčanju nadaljnjih napadov na ZDA. Te akcije vključujejo ukrepe proti taborom Al Kaide za urjenje teroristov in vojaškim instalacijam talibanskega režima v Afganistanu.

Podobno je britanski predstavnik v svojem pismu predsedniku Varnostnega sveta (Varnostni svet 2001a) sporočil:

[Britanske] sile so sedaj uporabljene v izvrševanju neodtujljive pravice individualne in kolektivne samoobrambe, priznane v 51. členu [Ustanovne listine], v odgovoru na teroristični zločin 11. septembra 2001, z namenom odvrniti nadaljujočo se grožnjo napada iz istega vira. [...] Ta vojaška akcija je bila skrbno načrtovana in je usmerjena proti teroristični organizaciji Al Kaida Osama bin Ladna in proti talibanskemu režimu, ki jo podpira.

Kot že rečeno, so vojaško akcijo v Afganistanu kot pravno dopustno izvajanje pravice do samoobrambe vsaj načeloma podprle ali sprejele številne države, vključno s članicami Varnostnega sveta, zveze Nato, EU, OAD in ANZUS. Ob tem je devetnajst držav članic Nata v skupnem uradnem stališču 12. septembra 2001 poudarilo, da pomenijo napadi 11. septembra »oborožen napad« za potrebe aktivacije pravice do kolektivne samoobrambe, kot je opredeljena v 5. členu Severnoatlantske pogodbe, če je mogoče dokazati, da so napadi izvirali iz ozemlja izven ZDA (Nato Headquarters 2001c). Vrh Evropske unije je takoj po začetku akcije izrazil solidarnost z ameriško in britansko vlado in strinjanje z njunim pravnim argumentom, da ukrepata v samoobrambi.³¹⁷ Podobne izjave so podale tudi članice OAD, od katerih jih je vsaj dvaindvajset začetek operacije *Trajna svoboda* podprlo kot legitimno izvajanje pravice do samoobrambe (Organizacija ameriških držav 2001), in članice zveze ANZUS (Martyn 2002). Tudi članice Varnostnega sveta so na sestanku 8. oktobra 2001 brez ugovorov sprejele ameriško in britansko utemeljitev začetka vojaške akcije v Afganistanu (Varnostni svet 2001c). Že samo omemba teh izjav kaže, da je v začetku vojaško akcijo v Afganistanu in ameriško-britanski

³¹⁷ Tako so med drugim zunanji ministri EU v skupni izjavi, sprejeti v okviru zasedanja Sveta za splošne zadeve 8.-9. oktobra 2001, izrazili »popolno podporo akciji, ki se izvaja v samoobrambi« (Svet Evropske unije za splošne zadeve 2001).

argument samoobrambe izrecno podprla vsaj slaba tretjina vseh držav.³¹⁸ Na prvi pogled se zdi, da je ameriška vlada z zagotovitvijo široke podpore svoji vojaški akciji, utemeljeni na široki razlagi pravice do samoobrambe, vsaj v konkretnem primeru *de facto* znižala zahtevani prag državne vpletenosti v teroristični napad. Vendar pa ni mogoče oceniti dolgoročnega vpliva te enkratne podpore ameriškim argumentom na morebitno splošno normativno širitev tradicionalno uveljavljene interpretacije pogoja pripisljivosti in praga aktivacije pravice do samoobrambe v odgovoru na teroristične aktivnosti. Mnenja pravnih strokovnjakov o učinku teh dogodkov na vsebino ali razlago pravice do samoobrambe se znatno razhajajo. Tako na primer Randelzhofer (2002c, 802) v okviru razprave o napadih 11. septembra podpira široko stališče, da je mogoče odgovornost za teroristične napade pripisati državi, ki je te napade »spodbujala, jih neposredno podpirala, jih vsaj delno načrtovala ali pripravljala na lastnem ozemlju, ali teh dejanj ni želela zavirati«. ³¹⁹ Po drugi strani pa številni drugi avtorji dvomijo, da so dogodki po 11. septembru 2001 resnično spremenili tradicionalno uveljavljeno razlago standarda pripisljivosti in *de facto* razširili krog dopustnih izjem od kogentne prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih tudi na vojaške posege v državah, ki jim ni mogoče očitati znatne vpletenosti ali vsaj podpore *konkretnemu* terorističnemu oboroženemu napadu (Gray 2005, 97-98; Brunnée in Toope 2004, 795).

Dolgoročnega normativnega učinka teh dogodkov tako zaenkrat še ni mogoče z gotovostjo opredeliti ali napovedati, vsekakor pa odražajo pomemben *trend* v smeri normativne reinterpretacije koncepta samoobrambe. V luči sodobne grožnje transnacionalnega nedržavnega terorizma je težko pričakovati, da bo ostal tradicionalni restriktivni standard učinkovitega nadzora, oblikovan v primeru *Nikaragva*, nespremenjen, vendar pa mora biti morebiten sklep o normativni *spremembi* na tem področju podprt z indukcijo na podlagi dosledne, »obče« prakse držav in ustreznih dokazov o spremembi kolektivnega *opinio juris*.³²⁰

³¹⁸ Številne druge države so, kot poudarja Schmitt (2003a, 385-386) operacijo podprle skozi dvostranske dogovore o prispevanju bojnih sil ali o drugih oblikah pomoči.

³¹⁹ Mnenja, da se je prag pripisljivosti po dogodkih 11. septembra 2001 znižal, so med drugimi tudi Franck (2001, 840-841), Ratner (2002, 906), Byers (2002, 409-410), Schmitt (2002, 67-69 in 2003a, 400), Stahn (2002, 226-228), Wolfrum (2003, 34), Travalio in Altenburg (2003, 111) ter Garwood-Gowers (2004, 12).

³²⁰ In ne (denimo) z indukcijo na podlagi *normativnih*, vnaprej ustvarjenih argumentov pravne stroke. Razprava o prednostih in slabostih takšne širitve z vidika pravne politike (*de lege ferenda*) presega okvire te disertacije, eden od pomislekov proti takšni širitvi pa je pravzaprav v sami naravi sodobne teroristične grožnje: glede na transnacionalno naravo večine sodobnih terorističnih organizacij in mrež bi namreč razširitev razlage pravice do samoobrambe v skladu z argumentom »podpiranja ali nujenja zatočišča« ustvarila širok krog potencialnih držav tarč uporabe sile v samoobrambi in povečala možnosti meddržavnega nasilja, v nasprotju s temeljnim normativnim ciljem mednarodne skupnosti ohraniti mednarodni mir in varnost.

4.2.2.3 Uporaba sile neposredno proti terorističnim ciljem: opuščanje merila pripisljivosti?

Zlasti v obdobju po 11. septembru 2001 je aktualno tudi vprašanje, ali je mogoče razlago dometa pravice do samoobrambe razširiti tako, da bi omogočala enostransko uporabo sile tudi v odgovoru na povsem zasebne nedržavne napade, izvedene ali usmerjane z ozemlja druge države brez kakršnekoli podpore ali pristanka te države. Kot rečeno, so države dolžne storiti vse, kar je v njihovi moči, za preprečevanje in zatiranje terorističnih aktivnosti v nasprotju s suverenimi pravicami druge države na lastnem ozemlju, vendar pa v skladu s tradicionalno pravno paradigmo, morebitna neizpolnitev te obveznosti ne ustvarja odgovornosti države za konkretni oborožen napad, ki izvira z njenega ozemlja oziroma s strani skupin, ki delujejo na njenem ozemlju (Dinstein 2004b, 215). Še manj to velja v primeru, ko država kljub svoji volji ali prizadevanjem resnično *ni sposobna* preprečevati protipravnih terorističnih aktivnosti na lastnem ozemlju; takšni državi pogosto ni mogoče očitati niti kršitve te svoje mednarodnopravne obveznosti, kaj šele odgovornosti za konkretni teroristični napad zasebnih delovalcev.

Takšna tradicionalna razlaga pravice do samoobrambe na prvi pogled ustvarja pravno praznino v luči sodobne grožnje transnacionalnega terorizma, ki izvira iz delovanja pretežno samostojnih oboroženih skupin in mrež brez *kakršnekoli* normativne ali dejanske povezave z oblastmi na ozemlju, kjer se nahajajo in/ali delujejo. Ta (domnevna) pravna praznina je še bolj očitna ob upoštevanju dejstva, da dandanes številne teroristične in druge nedržavne oborožene skupine delujejo na območjih brez učinkovite oziroma delujoče lokalne oblasti. Brezvladje oziroma neučinkovitost državnih oblastnih struktur na takšnih ozemljih hromi učinkovitost nevojaških mehanizmov boja proti terorizmu (na primer institucij kazenskega pregona ali postopkov izročanja domnevnih napadalcev),³²¹ hkrati pa teroristom nudi zavetje v senci načela državne suverenosti, saj neučinkovitost ali propadlost oblastnih struktur praviloma ne vpliva na državnost in pravice, ki iz statusa države izhajajo, vključno z imuniteto pred zunanjim vmešavanjem in uporabo sile. Zato se tako v strokovnih kot političnih krogih v zadnjih letih krepijo poskusi uveljaviti širšo razlago pravice do samoobrambe, ki bi omogočala izvajanje *omejenih* obrambnih oboroženih akcij, usmerjenih *neposredno* in *zgolj* proti zasebnim nedržavnim delovalcem (teroristom, njihovim oporiščem in drugi infrastrukturi) na ozemlju

³²¹ Od disfunkcionalnih držav preprosto ni mogoče pričakovati učinkovitega sodelovanja v mednarodnem boju proti terorizmu.

države, ki sama ni sposobna zatirati terorističnih aktivnosti in kljub svoji volji ali prizadevanjem ni uspela preprečiti konkretnega napada s svojega ozemlja proti drugi državi.

V praksi držav *pred* 11. septembrom 2001 skorajda ni mogoče zaslediti uradnega sklicevanja na pravico do samoobrambe v odgovoru na oborožene čezmejne teroristične napade z ozemlja države, ki ni niti aktivno niti pasivno podpirala protipravnih aktivnosti proti drugi državi na svojem ozemlju, vendar pa jih tudi ni uspela preprečiti. Svoje (praviloma manj intenzivne) operacije proti terorističnim ciljem na ozemlju držav, ki jim ni bilo mogoče očitati nikakršne vpletenosti v protipravne oborožene aktivnosti, države pogosto sploh niso skušale utemeljevati s pravnimi argumenti, ali pa so se opirale na kvazipravni argument nuje (angl. *necessity*), ki sicer v sodobnem mednarodnem pravu na področju uporabe sile v mednarodnih odnosih ni sprejemljiv.³²² Redki primeri, v katerih so države poskušale interpretacijo pravice do samoobrambe razširiti tudi na oborožene protiteroristične operacije na ozemlju sosednjih držav, tudi kadar te države sploh niso odgovorne oziroma vpletene v teroristične aktivnosti, pa so skoraj brez izjeme naletale na odločen negativen odziv mednarodne skupnosti. Tako je na primer Varnostni svet v resoluciji 568 (Varnostni svet 1985b) zavrnil južnoafriški argument, da pravica do samoobrambe vključuje tudi pravico do »zasledovanja« (angl. *hot pursuit*) domnevnih teroristov v sosednje države.³²³ Podobno velja tudi za že omenjeno serijo izraelskih protiterorističnih operacij v sosednjih državah, v katerih je izraelska vlada praviloma zatrjevala odgovornost države »gostiteljice«, bodisi zaradi aktivnega ali pasivnega podpiranja teroristov ali dopuščanja oziroma »tihega odobravanja« njihovega delovanja na svojem ozemlju (Gray 2000, 100); v vsakem primeru pa se je mednarodna skupnost na izraelske protiteroristične operacije praviloma odzvala z neodobravanjem ali odločno obsodbo (Bowett 1972). Tudi v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so države razmeroma pogosto izvajale kratke in omejene protiteroristične operacije v sosednjih državah,³²⁴ vendar se pri tem praviloma niso sklicevale

³²² Glej tudi Osnutek členov o odgovornosti držav (Komisija za mednarodno pravo 2001, 33. člen). O argumentu »nuje« v specifičnem kontekstu uporabe sile v boju proti terorizmu razpravlja tudi Gazzini (2005, 204-210).

³²³ Južnoafriška republika je kasneje ta argument opustila in se ponovno omejila na dokazovanje *odgovornosti* držav, iz katerih so nedržavni napadi izvirali (Gray 2000, 100).

³²⁴ Gray (2000, 103) omenja primere tajskega »zasledovanje« gverilskih skupin na mjanmarskem ozemlju leta 1995, serijo čezmejnih operacij senegalskih oboroženih sil v Gvineji Bissau med leti 1992 in 1995 in pogoste vpade tadžikistanske vojske v Afganistan v odgovoru na oborožene napade nerednih oboroženih skupin proti Tadžikistanu z afganistanskih obmejnih območij.

na tako široko razlagano pravico do samoobrambe, temveč so skušale dokazati vsaj neko stopnjo vpletenosti države v teroristične aktivnosti (Gray 2000, 103).³²⁵

V sodobni pravni literaturi je mogoče zaslediti stališče, da je tudi na tem področju po 11. septembru 2001 prišlo do spremembe normativne paradigme (na primer Meddržavno sodišče 2005, ločeno mnenje sodnika Simme, odst. 11). Čeprav je bila koalicijska vojaška akcija v Afganistanu oktobra 2001 jasen primer uporabe sile v odgovoru na oborožen napad, ki ga je tako ali drugače podpirala tuja država (Afganistan oziroma talibanski režim), naj bi odziv mednarodne skupnosti na teroristične napade na ZDA potrjeval, da pravica do samoobrambe vključuje tudi uporabo sile v odgovoru na *povsem* zasebne oborožene napade, tudi brez *kakršnekoli* državne vpletenosti. Med glavnimi argumenti, ki naj bi dokazovali tako znaten normativni premik, se omenjata obe resoluciji Varnostnega sveta - resolucija 1368 (Varnostni svet 2001d) in resolucija 1373 (Varnostni svet 2001e), sprejeti v odzivu na napade 11. septembra, ki naj bi potrjevali pravico do samoobrambe v odgovoru na te teroristične napade, ne da bi jo pri tem pogojevali z odgovornostjo Afganistana (oziroma talibanskega režima) ali katerekoli druge države (na primer Franck 2001, 840; Randelzhofer 2002c, 802; Greenwood 2003a, 17-18; Stahn 2004, 834). Vendar pa se zdi bolj prepričljivo stališče, da obe resoluciji zgolj ponovno in na splošno potrjujeta »neodtujljivo pravico do samoobrambe v skladu z Ustanovno listino« (Kammerhofer 2007, 99; poudarek dodan) in v ničemer ne skušata spreminjati na Ustanovni listini zasnovane pravne paradigme uporabe sile.

Glavni problem predlagane širitve koncepta samoobrambe se navezuje na že omenjeno dejstvo, da bo uporaba sile v odgovoru na povsem zasebne teroristične napade, po naravi stvari skoraj brez izjeme pomenila uporabo sile na ozemlju druge države. V kontekstu terorističnih napadov brez kakršnekoli državne vpletenosti je sicer mogoče pričakovati, da obrambna oborožena akcija ne bo vselej nujna, zlasti kadar bo država, na ozemlju katere teroristi delujejo ali se skrivajo, v skladu s svojimi mednarodnopravnimi obveznostmi sama takoj ukrepala proti odgovornim za napad. Vprašanje samoobrambe proti povsem zasebnim terorističnim napadom tako postane problematično, ko ta država sama *noče* ali pa *ni sposobna* ukrepati proti neposrednim napadalcem, hkrati pa ne pristane na oboroženo akcijo napadene države na svojem ozemlju.³²⁶ V tej luči pomenijo predlogi za tako razširjeno razlago pravice do

³²⁵ Gray (2000, 103) kot posebej zanimiv izpostavlja primer senegalske protiuporniške operacije v Gvineji Bissau leta 1992, ko se je Senegal za svojo oboroženo akcijo opravičil, potem ko je Gvineja Bissau uradno izjavila, da ni podpirala uporniških skupin, odgovornih za napad.

³²⁶ V primeru pristanka države »gostiteljice« na takšno akcijo vprašanje samoobrambe sploh ni merodajno.

samoobrambe pravzaprav predlog *odprave* pogoja pripisljivosti³²⁷ kot predpogoja pravice do samoobrambe. V določenih izjemnih okoliščinah naj bi imela napadena država pravico do omejene in strogo usmerjene uporabe sile zgolj proti terorističnim ciljem v disfunkcionalnih državah, ki same niso sposobne učinkovito nadzorovati nedržavnih delovalcev na svojem ozemlju; takšne države naj bi bile legitimno izpostavljene krajši in omejeni kršitvi svoje ozemeljske celovitosti z namenom zaščite vitalnih interesov napadene države.

Takšna stališča so predmet burnih razprav tako med strokovnjaki kot oblikovalci politik. Nekateri avtorji opozarjajo na izkoriščanje šibkih in disfunkcionalnih držav s strani transnacionalnih terorističnih skupin³²⁸ in v tem ozkem okviru priznavajo pravico držav do omejene uporabe sile v odgovoru na teroristični oborožen napad, usmerjene zgolj proti teroristom oziroma terorističnim ciljem, ki se nahajajo v takšni državi. V razpravi med uglednimi britanskimi pravniki, strokovnjaki s področja mednarodnih odnosov in člani britanskih zunanjepolitičnih institucij, ki jo je maja 2004 pripravil londonski inštitut *Chatham House*, je prevladovalo mnenje, da je država tarča terorističnih napadov v skrajnem primeru upravičena uporabiti silo proti teroristični organizaciji v državi, kjer se nahaja, kadar ta država ni pripravljena ali sposobna izvajati nadzora nad to organizacijo (Wilmschurst 2006, 970). Večina avtorjev, ki to možnost zagovarjajo, jo utemeljuje v okviru (razširjene) pravice do samoobrambe (O'Connell 2007, 19-20 in 45; Dinstei 2004b, 213-218; Stahn 2003b, 48), le redki pa na podlagi kontekstualnega pristopa k razlagi Ustanovne listine pravno podlago za takšne protiteroristične operacije iščejo *izven* okvirov pravice do samoobrambe in trdijo, da gre za *sui generis* izjemo od prepovedi iz četrtega odstavka 2. člena (na primer Travalio 2000, 166).³²⁹ Poleg tega večina avtorjev, ki podpirajo razširjeno interpretacijo pravice do samoobrambe, njeno uporabo omejuje na izjemne primere, ko država gostiteljica v resnici *ni sposobna* nadzorovati delovanja zasebnih delovalcev na lastnem ozemlju (ne pa tudi kadar

³²⁷ In ne le njegovega razrahljanja, kot je bilo obravnavano zgoraj.

³²⁸ Takšne države pogosto nimajo zmožnosti niti za izvajanje osnovnih državnih funkcij, kaj šele visoko razvitih nevojaških in vojaških zmogljivosti, potrebnih za učinkovito zatiranje terorističnih aktivnosti.

³²⁹ Travalio (2000, 166-167) meni, da omejene protiteroristične operacije na ozemlju disfunkcionalnih držav sploh niso v nasprotju s prepovedjo iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine, saj niso uperjene proti ozemeljski celovitosti ali politični neodvisnosti nobene države. Nezdružljivost takšne argumentacije s temeljno logiko in strukturo na Ustanovni listini zasnovane mednarodnopravne paradigme uporabe sile je potrdila že razprava v tretjem poglavju disertacije, v kontekstu razprave o uporabi sile v boju proti terorizmu pa jo izrecno kritizirajo številni drugi avtorji, med njimi Stahn (2003b, 37-38). Ponovno kaže poudariti, da se lahko krog izjem od kogentne prepovedi uporabe sile v četrtem odstavku 2. člena razširi le na podlagi dosledne prakse držav in *opinio juris* večine držav – kakršnokoli novo *pravno* izjemo od prepovedi uporabe sile v boju proti terorizmu mora torej podpreti mednarodna skupnost kot celota.

njihovih protipravnih aktivnosti proti drugi državi *noče* preprečevati). Dinstein (2004b, 215-216) svojo podporo temu stališču gradi na prepričanju, da gre za »izreden primer, ki zahteva, in dobiva, izredno rešitev v mednarodnem pravu« (2004, 216) in opozarja, da se teroristi ne smejo in ne morejo skrivati pod plaščem suverenosti druge države: »Kadar vlada [države A] ne odobrava operacij oboroženih tolp ali teroristov, ki izvirajo iz njenega ozemlja, proti [državi B], vendar pa je prešibka (vojaško, politično, ali kako drugače), da bi lahko te operacije preprečila, [...] to še ne pomeni, da mora [država B] potrpežljivo prenašati boleče udarce, samo zato, ker nobena suverena država ni kriva za potek dogodkov.« (Dinstein 2004b, 215). Podobno Randelzhofer (2002c, 802) opozarja, da bi se lahko v nasprotnem primeru »propadla država sprevrgla v varno zatočišče teroristov, kar gotovo ni cilj četrtega odstavka 2. člena in 51. člena Ustanovne listine«.³³⁰

Številni drugi uveljavljeni avtorji pa ostajajo skeptični glede predlagane širitve možnosti enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih (Myjer in White 2002, 7-8; Brownlie 2003, 713; Kammerhofer 2007). Poleg tega je Meddržavno sodišče v več svojih odločitvah, sprejetih *po* napadih 11. septembra 2001 potrdilo svoje tradicionalno restriktivno stališče, da se pravica do samoobrambe, kot je opredeljena v veljavnem (pozitivnem) mednarodnem pravu, nanaša samo na napade, ki jih je mogoče *pripisati* drugi državi,³³¹ nepripravljenost ali nesposobnost države *preprečiti* teroristične napade na drugo državo z lastnega ozemlja še ne omogoča pravice do samoobrambe v odgovoru na te napade. Tudi praksa držav po 11. septembru 2001 ne omogoča sklepa, da se tradicionalna razlaga pravice do samoobrambe v luči groženj sodobnega transnacionalnega terorizma spreminja v smeri *opustitve* pogoja pripisljivosti zasebnih napadov tuji državi.

Vendarle pa je mogoče zlasti v zadnjih letih opaziti razmeroma *pragmatičen* odnos mednarodne skupnosti do tovrstnih argumentov v izjemnih primerih, ko država »gostiteljica« ni sposobna preprečiti terorističnih aktivnosti proti drugi državi na lastnem ozemlju. Večina držav sicer ni pripravljena izrecno sprejeti argumenta pravice do samoobrambe proti

³³⁰ Iz podobnih razlogov sta takšno stališče podprla tudi sodnika Kooijmans in Simma v svojih ločenih mnenjih v primeru *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo* (Meddržavno sodišče 2005, ločeno mnenje sodnika Kooijmansa, odst. 30, ter ločeno mnenje sodnika Simma, odst. 12). Žal sodnika svojih stališč nista podprla s konkretnimi normativnimi argumenti ali z obstoječo prakso držav, temveč sta preprosto navedla že omenjeno Dinsteinovo stališče.

³³¹ To stališče je potrdilo v svoji sodbi v primeru *Nafne ploščadi* (Meddržavno sodišče 2003, odst. 51 in 64) in v primeru *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo* (Meddržavno sodišče 2005, odst. 146-147) ter v svetovalnem mnenju *Pravne posledice graditve zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih* (Meddržavno sodišče 2004, 139).

terorističnim napadom *brez* kakršne koli državne vpletenosti *in abstracto*, vendar pa so glede na dejanske okoliščine v posameznih primerih pripravljene vsaj načeloma podpreti ali sprejemati *omejene* oborožene operacije držav na ozemlju šibkih in disfunkcionalnih držav v odgovoru na teroristične »oborožene napade« s takšnega ozemlja. Med številnimi tovrstnimi operacijami, ki v zadnjih letih *niso* sprožile odločnejšega negativnega odziva mednarodne skupnosti, so razmeroma redne turške protiteroristične operacije proti kurdskim položajem v severnem Iraku in izraelske protiteroristične operacije v sosednjih državah (zlasti v Libanonu in Siriji) ter občasne omejene protiteroristične operacije ruske vojske proti čečenskim upornikom na gruzijskem ozemlju. Vendar mednarodna skupnost še vedno obsoja *intenzivnejše* protiteroristične operacije v tujih državah, denimo v primeru izraelske protiteroristične operacije proti oporiščem organizacije Hamas v Siriji oktobra 2003 in v primeru razširitve ruskih protiterorističnih operacij proti čečenskim separatistom na območje gruzijske soteske Pankisi septembra 2002 (Gray 2002, 446).

Ta trend se je do neke mere odrazil tudi ob izraelski vojaški akciji v južnem Libanonu poleti 2006. V svojih pismih Generalnemu sekretarju Združenih narodov in Varnostnemu svetu z dne 12. julija 2006 je izraelska vlada zatrdila, da ima pravico do samoobrambe v odgovoru na topovski in raketni napad na izraelske cilje ter ugrabitev dveh izraelskih vojakov, ki ga je tega dne izvedla teroristična organizacija Hezbollah, ki deluje na območju južnega Libanona (Združeni narodi – Generalna skupščina in Varnostni svet 2006). Izrael je ob tem odgovornost za napad izrecno pripisal Libanonu, »iz čigar ozemlja so bila ta dejanja sprožena proti Izraelu«, češ da svojega ozemlja že leta ne nadzoruje učinkovito (UN News Centre 2006). Čeprav se je libanonska vlada uradno distancirala od napada, je večina članic Varnostnega sveta načeloma podprla pravico Izraela do samoobrambe v tem konkretnem primeru (prav tam); vendar pa je veliko število članic Varnostnega sveta v isti sapi potrdilo tudi zavezo k spoštovanju suverenosti in ozemeljske celovitosti Libanona in s tem izrazilo svoje stališče, da Libanon *kot takšen* vendarle ni legitimna tarča izraelskih vojaških protiukrepov (prav tam). Kljub tem načelnim in občasnim izjavam podpore v konkretnih okoliščinah, v tem trenutku ni mogoče z gotovostjo predvideti dolgoročnega normativnega razvoja na tem področju *in abstracto*. Kot rečeno je mednarodnopravna stroka glede tega vprašanja izrazito razdeljena, Meddržavno sodišče vztraja pri tradicionalnih standardih pripisljivosti, večina držav pa ostaja glede možnosti takšne uporabe sile *in abstracto* pretežno skeptična.

4.2.3 Splošni pogoji samoobrambe v odgovoru na teroristične napade

Tudi kadar ima država tarča terorističnih napadov načeloma pravico do samoobrambe, bodo njeni obrambni vojaški ukrepi pravno sprejemljivi le ob izpolnitvi preostalih klasičnih pogojev pravice do samoobrambe, ki izhajajo iz običajnega mednarodnega prava: nujnosti, pravočasnosti in sorazmernosti. Opaziti pa je mogoče, da prihaja tudi v tem okviru do določenih poskusov reinterpretacije tradicionalno uveljavljenih pomenov teh pravnih standardov.

V skladu s tradicionalnim pogojem nujnosti, država svojih oboroženih ukrepov v odgovoru na teroristični napad ne more upravičiti s sklicevanjem na pravico do samoobrambe, če bi lahko nadaljevanje napada oziroma njegovih posledic preprečila z milejšimi ukrepi brez uporabe oborožene sile: uporaba sile je lahko upravičena samo kot skrajno sredstvo.³³² Upoštevajoč s pogojem nujnosti povezan pogoj pravočasnosti, mora biti samoobramba glede na dejanske okoliščine konkretnega primera tudi razumno *pravočasen* odziv na teroristični »oborožen napad«, sicer se prav tako nevarno približuje pravno nedopustnim povračilnim ukrepom. V luči sodobnih terorističnih napadov, ki pogosto minejo še preden uspe prizadeta država sploh pripraviti sredstva za obrambo, je pogoj pravočasnosti vse pogostejše razlagan prožneje kot v preteklosti. Tudi »razumno zadržan« vojaški odgovor na teroristični oborožen napad naj bi bil pravno sprejemljiv in legitimen, kadar je potrebno več časa za zbiranje dokazov glede identitete napadalcev in/ali položaja napadalcev, za organizacijo obrambnih sil in za skrbno pripravo omejene in natančno usmerjene defenzivne akcije (Martyn 2002; Müllerson 2002, 179). Takšno stališče podpira tudi praksa držav: v primeru operacije *Trajna svoboda* v Afganistanu, ki se je začela skoraj štiri tedne po napadih 11. septembra, praktično nobena država koalicijskim silam ni očitala kršitve pogoja pravočasnosti. Uporaba tradicionalnega pogoja sorazmernosti pa v kontekstu uporabe sile v odgovoru na teroristični oboroženi napad terjaja, da morajo biti defenzivni ukrepi omejeni na uporabo sile, ki je nujna za odvrnitev terorističnega napada ali vsaj za minimizacijo njegovih učinkov (Gazzini 2005, 197-199). Izpolnjevanje tega merila je bilo posebej sporno v primeru operacije *Trajna svoboda* v

³³² Države, ki skušajo svoje protiteroristične operacije v drugih državah utemeljiti s sklicevanjem na pravico do samoobrambe (zlasti Izrael in ZDA), poudarjajo, da države »gostiteljice« niso bile pripravljene sodelovati pri izvajanju drugih ukrepov proti neposrednim napadalcem. Tako je na primer ameriška vlada svoji notifikaciji začetka napada na Afganistan oktobra 2001 članice Varnostnega sveta opozorila, da »kljub vsem naporom ZDA in mednarodne skupnosti, talibanski režim ni pripravljen spremeniti svojih politik« (Varnostni svet 2001b).

Afganistanu, zlasti ker so se sprva strogo omejeni cilji operacije kasneje razširili na odstranitev talibanskega režima kot takšnega.³³³

Pogoji nujnosti, pravočasnosti in sorazmernosti zahtevajo tudi, da morajo biti ukrepi v samoobrambi morajo biti odzivni (reaktivni) in ne preventivni ali kaznovalni (punitivni). Uporaba sile mora biti nujna za odvrnitev že začetega in še trajajočega napada oziroma njegovih posledic: uporaba sile za odvrnitev *grozečega* terorističnega napada pomeni pravno nedopustno anticipativno (ali celo preventivno) uporabo sile,³³⁴ uporaba sile po tem, ko je napad že minil, pa se nevarno približujejo protipravnim oboroženim povračilnim ukrepom. Sodobni teroristični napadi, ki so praviloma izvedeni nepričakovano in praviloma trajajo le kratek čas, zato prizadeto državo na prvi pogled puščajo med Scilo nedopustne anticipativne uporabe sile in Karibdo nedopustnih oboroženih protiukrepov.³³⁵ V praksi so zato nekatere države razvile stališče, da je treba merilo nujnosti glede na naravo sodobnega terorizma uporabljati bolj prožno, še zlasti v primeru *serije* terorističnih napadov. V takšnih okoliščinah naj bi bili pretekli napadi v okviru teroristične kampanje, ki se pojavljajo periodično v daljšem časovnem obdobju, zanesljiv dokaz načrtovanja bodočih napadov s strani istih napadalcev in naj bi tako tvorili *nadaljevalni* oborožen napad. Upošteva kumulativno koncepcijo oboroženega napada pravica do samoobrambe ne ugasne po vsakem posamičnem napadu, temveč državam dopušča uporabo sile, ki je nujna za odvrnitev celotne serije napadov (Gazzini 2005, 192). Zlasti izraelska in ameriška vlada dosledno zagovarjata in izvajata politiko »strateškega zatiranja prihodnjih terorističnih napadov« (Maogoto 2005, 165) in trdita, da pravica do samoobrambe vključuje tudi pravico do zatiranja bodočih napadov v okviru takšne serije napadov, ki jih je mogoče razmeroma zanesljivo pričakovati na podlagi preteklih napadov in pogosto tudi izrecnih groženj s strani napadalcev, da se bodo napadi nadaljevali.

V preteklosti je večina tovrstnih napadov sprožila obsodbo bodisi s strani Varnostnega sveta bodisi s strani večine članic Združenih narodov.³³⁶ Poudariti pa je potrebno, da so bili

³³³ Čeprav je ta razsežnost operacije v Afganistanu naletela na številne kritike v znanstveni literaturi (O'Connell 2007, 45), pa negativnega odziva mednarodne skupnosti na ta izid praktično ni bilo (verjetno tudi zato, ker skoraj nobena država ni priznavala legitimnosti talibanskega režima) in operacija z vidika sorazmernosti ni bila kritizirana (Gazzini 2005, 198-199).

³³⁴ O tem podrobneje v podpoglavju 4.3.

³³⁵ Seveda pa ima prizadeta država vselej možnost, da se za preprečitev bodočih napadov obrne na Varnostni svet, ki kot rečeno v svojem ukrepanju ni omejen na že izvedene oborožene napade (oz. sploh na oborožene napade), temveč lahko ukrepa že v primeru *groženj* mednarodnemu miru in varnosti.

³³⁶ Tako je na primer Izrael svojo vojaško akcijo v Libanonu leta 1982 utemeljeval kot izvajanje pravice do samoobrambe z namenom ustaviti napade Palestinske osvobodilne organizacije iz južnega Libanona proti Izraelu in zatreti nadaljnji terorizem proti izraelskim državljanom (United Nations Department of Public Information

razlogi za negativni odnos praviloma nesorazmernost in kaznovalna narava zatrjevanih defenzivnih napadov glede na dejstva v *konkretnem* primeru in ne doktrina nadaljevanega napada *in abstracto* (Gazzini 2005, 192). Celo nekateri vodilni mednarodnopravni strokovnjaki podpirajo stališče, da pravica do samoobrambe omogoča uporabo sile za preprečevanje *bodočih* terorističnih napadov, kadar je že prišlo do preteklih istovrstnih napadov in kadar obstajajo zanesljivi dokazi, da napadalci načrtujejo nadaljevanje takšnih napadov (Schachter 1991, 167-168; O'Connell 2002; Schmitt 2002, 22; Greenwood 2003a, 23; Stahn 2003b, 48; Dinstein 2004b, 219-220). Večina držav doktrine t. i. »nadaljevanih napadov« vsaj *in abstracto* ne podpira.³³⁷

Zdi pa se, da postaja odnos držav tudi glede tega vprašanja v luči sodobne grožnje terorizma pragmatičen. Na to kaže že razmeroma nevtralen odziv mednarodne skupnosti ob ameriški vojaški akciji v Sudanu in Afganistanu leta 1998, pri utemeljevanju katerih se je ZDA izrecno oprla na kumulativno koncepcijo oboroženega napada. Ker naj bi Al Kaida večkrat opozorila, da se bodo napadi proti ameriškim ciljem nadaljevali tudi v prihodnje, obstajali pa naj bi tudi »prepričljivi dokazi« o načrtovanju takšnih napadov v obeh omenjenih »terorističnih objektih«, naj ZDA ne bi imela »nobene izbire in je morala uporabiti silo, da bi preprečila nadaljevanje teh napadov« (United Nations Department of Public Information 1998/2001, 185). Kot rečeno pa je tudi operacijo *Trajna svoboda* v Afganistanu oktobra 2001, izrecno namenjeno tudi »preprečevanju in odvrčanju nadaljnjih napadov na ZDA« (Varnostni svet 2001b) ter odvritvi »nadaljujoč[e] se grožnj[e] napada iz istega vira« (Varnostni svet 2001a), podprla velika večina držav.

Tudi glede tega vprašanja je torej težko natančno oceniti, kaj točno sodobno mednarodno pravo dopušča in česa ne. Šele nadaljnja praksa bo namreč pokazala, ali odraža izrecna podpora mednarodne skupnosti vojaški akciji v Afganistanu, ki je očitno vsebovala tudi kaznovalne in preventivne elemente, dolgoročnejši normativni trend, ali pa so bili njeni učinki

1982/1986, 435). Čeprav Varnostni svet zaradi ameriškega veta ni uradno obsodil izraelske akcije, so v razpravi številne članice zavrnilo izraelski argument samoobrambe (prav tam, 434 in nasl.). Podobno je ZDA skušala upravičiti oboroženi poseg v Libiji aprila 1986. V svojem pismu Varnostnemu svetu z dne 14. aprila 1986 je svoj napad na Tripoli utemeljila kot »izvrševanje pravice do samoobrambe [v skladu z 51. členom]« v odgovoru na »stalen vzorec napadov s strani Libije« na ameriške državljane, »nazadnje bombni napad v berlinski diskoteki 5. aprila«. Zaradi trojnega veta ZDA, Velike Britanije in Francije predlog obsodilne resolucije v Varnostnem svetu ni bil sprejet, v razpravi pred tem pa razen Izraela (ter deloma Kanade in Avstralije) nobena druga država ni podprla ameriških argumentov. Poleg tega je napad obsodila Generalna skupščina v resoluciji 41/38 (Generalna skupščina 1986).

³³⁷ Glej na primer razprave pred Varnostnim svetom v primerih Izrael-Libanon (United Nations Office of Public Information 1968/1971, 228), Izrael-Tunizija (United Nations Department of Public Information 1985/1989, 285) in ZDA-Libija (United Nations Department of Public Information 1986/1990, 247).

omejeni na izredne okoliščine tega primera. Čeprav se vprašanje samoobrambe proti »nadaljevanemu napadu« konceptualno razlikuje od vprašanja anticipativne ali celo preventivne samoobrambe *stricto sensu*, ki sta obravnavani v nadaljevanju, je previdnost potrebna tudi v tem primeru, saj se ideja nadaljevanje samoobrambe nevarno približuje nedopustnim povračilnim ukrepom (O'Connell 2002; Schmitt 2003c, 535-536).³³⁸ Zagotovo pa mora biti eden glavnih kriterijev pri oceni dopustnosti tovrstne defenzivne akcije doslednost in določena časovna povezanost (kontinuiteta) različnih terorističnih napadov. Poleg tega morajo obstajati trdni in zanesljivi dokazi, da se pripravljajo novi napadi iz istega vira, da ukrepi brez uporabe sile v konkretnem primeru ne bi zadostovali za učinkovito odvrnitev nadaljnjih napadov, ter da so izvedeni ukrepi sorazmerni, torej omejeni na uporabo sile, ki je nujna za odvrnitev trajajočega terorističnega napada oziroma serije napadov in njihovih posledic.

4.3 Vnaprejšnja uporaba sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje: doktrini anticipativne in preventivne samoobrambe

Kot potrjuje analiza v prejšnjem poglavju, na Ustanovni listini zasnovan mednarodnopravni okvir uporabe sile izrecno vključuje možnost vnaprejšnje uporabe sile proti šele razvijajočim se grožnjam: VII. Poglavje Ustanovne listine dopušča Varnostnemu svetu, da z namenom ohranitve mednarodnega miru in varnosti uvede kolektivne ukrepe z uporabo oborožene sile ne le v odgovoru na dejansko agresijo ali druge kršitve miru, temveč tudi za odvrnitev grožnje miru.³³⁹ Po drugi strani pa so možnosti *enostranske* uporabe sile z namenom vnaprejšnjega odvrčanja ali preprečevanja sodobnih varnostnih groženj izjemno omejene. Kot razkriva analiza v prejšnjem poglavju, smejo države brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta silo uporabiti le v odgovoru na *dejanski*, že začetni ali kvečjemu časovno neposredno grozeči (neizbežni, angl. *imminent*) oborožen napad, ne pa tudi proti bodoči *grožnji* z napadom.

³³⁸ Takšno previdnost narekuje tudi ameriška retorika časovno nedoločne »vojne proti terorizmu«, ki naj bi upravičevala trajno pravico do enostranske uporabe sile, kar pa je seveda v diametralnem nasprotju z osnovno logiko in temeljnim namenom pravice do samoobrambe in mednarodnega prava uporabe sile.

³³⁹ Takšno stališče je decembra 2004 v svojem poročilu potrdil tudi Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe, marca 2005 pa tudi tedanji Generalni sekretar Združenih narodov Kofi Annan. Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe (2005, odst. 194) je v svojem poročilu ugotovil, da v Ustanovni listini opredeljene pristojnosti Varnostnega sveta omogočajo pooblastitev kolektivne vojaške akcije tudi, kadar grožnja napada ni neizbežna; še več, preventivna kolektivna vojaška akcija je celo temeljni in nujni element kolektivne varnosti v primerih neuspeha miroljubnih preventivnih ukrepov (prav tam, odst. 270).

V obdobju po 11. septembru 2001 pa se tako v političnih kot strokovnih krogih krepijo argumenti, da ta tradicionalni, restriktivni mednarodnopravni okvir uporabe sile ne ustreza več realnosti kompleksnega sodobnega varnostnega okolja, v katerem prevladujejo grožnje nepredvidljivih, hitrih in potencialno katastrofalnih napadov s strani terorističnih skupin, sovražnih režimov in drugih netradicionalnih delovalcev, ki sami ne spoštujejo temeljnih načel mednarodnega prava (med drugimi Travalio 2000; Patten 2002; Bolton 2003; Sofaer 2003; Wedgwood 2003; Yoo in Trachman 2005). V tako spremenjenem okolju naj bi tradicionalno mednarodno pravo uporabe sile neprimerno omejevalo možnosti držav za *učinkovito* ukrepanje proti varnostnim grožnjam, zato naj bi bilo treba tradicionalne parametre enostranske uporabe sile prilagoditi tako, da bi dopuščali vnaprejšnje ukrepanje v novih situacijah, do kakršnih v preteklosti ni prihajalo (Sofaer 2003). Ta cilj naj bi bilo mogoče doseči bodisi s širšo razlago tradicionalno restriktivnega časovnega standarda *neizbežnega* napada, ki z vidika zagovornikov klasične doktrine *anticipativne* samoobrambe določa meje dopustne enostranske vnaprejšnje uporabe sile,³⁴⁰ ali pa na bolj radikalen način, z uveljavitvijo doktrine *preventivne* samoobrambe, ki zagovarja možnost enostranske uporabe sile brez pooblastila Varnostnega sveta tudi za preprečevanje *razvoja* morebitnih groženj z oboroženim napadom (glej tudi Franck 2004).

Preostanek tega poglavja analizira normativni status obeh neparadigmatičnih doktrin in ocenjuje njun morebitni vpliv na normativni razvoj tradicionalnih, na Ustanovni listini zasnovanih mednarodnopravnih parametrov *enostranske* uporabe sile. Pred tem pa je treba uvodoma podati nekaj terminoloških pojasnil. V literaturi v angleškem jeziku se pogosto kot medsebojno zamenljivi uporabljajo izrazi anticipativna (angl. *anticipatory*), preemptivna (angl. *pre-emptive*) in preventivna (angl. *preventive*) uporaba sile. Primerjalna jezikovna analiza strokovne pravne literature na tem področju kaže, da se v britanski pravni terminologiji izraz »preemptivna« nanaša na bolj radikalno doktrino preventivne enostranske uporabe sile z namenom *preprečevanja* potencialnih bodočih groženj (na primer Greenwood 2003a, Simpson in Wheeler 2007), medtem ko sodobna ameriška pravna terminologija termin »preemptivna« samoobramba pogosto uporablja za označevanje manj radikalne doktrine *anticipativno* samoobrambe, namenjene odvratanju neposredno grozečih, neizbežnih oboroženih napadov (na primer Taft IV 2002, Bothe 2003, Byers 2003, Sofaer 2003). Glede na to različno

³⁴⁰ Kot razkriva analiza v podpoglavju 3.3.2.1, doktrina anticipativne samoobrambe že sama po sebi odraža reinterpretacijo tradicionalnih kriterijev samoobrambe, glede njene pravne veljavnosti pa v mednarodnopravni skupnosti še vedno ni soglasja.

pomenskost termin »preemptivna« samoobramba (o tem tudi O'Connell 2002; Freedman 2003) v nadaljevanju analize zaradi terminološke čistosti ni uporabljan (razen v neposrednih navedbah ali kjer je to treba zaradi natančnosti prevoda tujega besedila). Namesto tega se uporabljata zgolj izraz »anticipativna« samoobramba, za potrebe označevanja enostranske uporabe sile za odvrnitev *neizbežnih* (iminentnih) napadov, ter izraz »preventivna« samoobramba, ki se nanaša na enostransko uporabo sile za preprečevanje *potencialnih* oziroma latentnih varnostnih groženj, ki še niso neizbežne.

4.3.1 Doktrina anticipativne samoobrambe

Analiza v prejšnjem poglavju kaže, da pravni status doktrine anticipativne samoobrambe v mednarodnem pravu uporabe sile po sprejemu Ustanovne listine ni povsem jasen, prepričljivejši pa je sklep, da tradicionalno restriktivni okvir Ustanovne listine anticipativne uporabe sile proti časovno neposredno grozečemu (neizbežnemu) oboroženemu napadu ne dopušča.³⁴¹ Tudi nekdanji Generalni sekretar Združenih narodov Kofi Annan v svojem prelomnem poročilu *V večji svobodi* leta 2005 ugotavlja, da med državami še vedno ni soglasja o veljavnosti doktrine anticipativne samoobrambe (Generalni sekretar Združenih narodov 2005, odst. 122).³⁴² Res je, da so številne pomembne države, med njimi ZDA,³⁴³ Velika Britanija,³⁴⁴ Francija,³⁴⁵ Indija, Izrael, Japonska,³⁴⁶ Rusija in Avstralija,³⁴⁷ pa tudi nekatere druge države, kot so Liechtenstein, Nizozemska, Singapur in Švica (Gray 2007, 162-163), v

³⁴¹ Zgoraj poglavje 3.3.2.1.

³⁴² To se nenazadnje odraža tudi v dejstvu, da so se države v Sklepem dokumentu Vrha svetovnih državnikov, sprejetem septembra 2005, vprašanju samoobrambe v celoti izognile (A/RES/60/1).

³⁴³ Nacionalna varnostna strategija ZDA iz leta 2002 poudarja, da si ZDA »že dolgo pridržuje možnost preemptivnih [sic!] ukrepov proti dovolj resni grožnji naši nacionalni varnosti« (Nacionalna varnostna strategija ZDA 2002, 15).

³⁴⁴ Glej na primer izjavo britanskega državnega pravobranilca lorda Goldsmitha, ki je aprila 2004 v svojem nagovoru v lordski zbornici opozoril na »dolgoletno dosledno stališče zaporednih vlad Združenega kraljestva, da pravica do samoobrambe v mednarodnem pravu vključuje pravico do uporabe sile, kadar je oborožen napad neizbežen«; Statement by the Attorney General Lord Goldsmith to the House of Lords on 21 April 2004.

³⁴⁵ Loi de Programmation Militaire 2003-2008, sprejet 11. septembra 2002 (Assemblée nationale de la République française 2002).

³⁴⁶ Letna bela knjiga o obrambi Japonske (2006).

³⁴⁷ Poročilo skupnega stalnega odbora avstralskega parlamenta z dne 1. marca 2004 (Australia's Parliamentary Joint Standing Committee on ASIO, ASIS and DSD 2004).

zadnjih letih izrecno podprle možnost uporabe sile v samoobrambi proti neizbežnemu napadu. Vendar pa večina držav doktrino anticipativne samoobrambe še vedno izrecno zavrača.³⁴⁸

V zadnjih letih pa skušajo nekateri oblikovalci politik, zlasti ameriški in britanski, obseg že tako pravno vprašljive doktrine anticipativne samoobrambe še raztegniti s širšo razlago standarda *neizbežnega* napada. Med uradnimi državnimi dokumenti poziv k takšni reinterpretaciji najbolj nedvoumno izraža Nacionalna varnostna strategija ZDA iz leta 2002:

[M]ednarodno pravo je [stoletja] priznavalo, da narodom ni treba utrpeti napada, preden lahko zakonito ukrepajo za lastno obrambo pred silami, ki pomenijo neizbežno grožnjo napada. Pravni strokovnjaki [...] so pogosto pogojevali legitimnost preprečevanja z obstojem neizbežne grožnje – najpogostejše vidne mobilizacije vojsk, mornaric in zračnih sil v pripravi na napad. Ta koncept neizbežne grožnje moramo prilagoditi sposobnostim in ciljem današnjih nasprotnikov. (Nacionalna Varnostna Strategija ZDA 2002, 15)

V mednarodnopravni stroki pozivajo k širši razlagi doktrine anticipativne samoobrambe v luči spremenjenega mednarodnega varnostnega okolja zlasti britanski in ameriški avtorji (med njimi Franck 2002, 98 in 2004; Sofaer 2003; Greenwood 2003a, 16; Schmitt 2003a, 394-395).³⁴⁹ Pri tem izhajajo iz prepričanja, da strogemu klasičnemu merilu »časovno neposredno grozečega« oboroženega napada v luči sodobnega vojskovanja, za katerega so značilni nepredvidljivi in presenetljivi napadi, praktično nikoli ne bo mogoče zadostiti. Vztrajanje pri ozkem merilu časovne neposrednosti grožnje v času, ko tehnologija omogoča prizadejanje ogromne škode in številnih žrtev v zelo kratkem času, naj bi nerazumno omejevalo možnosti učinkovite obrambe napadene države ter zaščite njenega prebivalstva in morebiti tudi širše mednarodne skupnosti pred potencialno katastrofalnimi posledicami (Yoo 2004, 750). Če je eden od ciljev mednarodnega prava na področju miru in varnosti ohraniti pravico držav do *učinkovite* samoobrambe, naj bi bilo nelogično in kontraproduktivno od držav pričakovati, da

³⁴⁸ Kot poroča Gray (2007, 163-164) je takšno uradno stališče Gibanja neuvrščenih, kar kaže na to, da je glede vprašanja pravne sprejemljivosti anticipativne samoobrambe še vedno očitno razhajanje med stališči »razvitih« in »nerazvitih« držav. Takšnemu stališču je v svojem poročilu iz leta 2004 pritrdil tudi Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe (2004, odst. 188), ki je izrazil prepričanje, da sme ogrožena država kljub restriktivnemu besedilu 51. člena Ustanovne listine »v skladu z uveljavljenim pravilom mednarodnega prava ukrepati z oboroženo silo, kadar je oborožen napad neizbežen in ga ni mogoče odvrniti z nobenimi drugimi sredstvi, izvajanje samoobrambe pa je sorazmerno z grožnjo«. Hkrati je Visoki odbor poudaril, da smejo države v primeru, ko grožnja napada ni neizbežna (iminentna), vojaško ukrepati le na podlagi pooblastila Varnostnega sveta.

³⁴⁹ Tudi v že omenjeni razpravi na inštitutu Chatham House v Londonu leta 2004 je večina britanskih komentatorjev podprla stališče, da je treba standard neizbežnega napada razlagati v luči nepredvidljive narave sodobnih varnostnih groženj (Wilmshurst 2006, 967).

bodo čakale do trenutka *tik pred napadom*, kadar bi lahko čakanje onemogočilo učinkovito obrambo pred potencialno katastrofalnimi posledicami (Greenwood 2003a, 16). Zato naj bi bilo treba ob presoji kriterija »neizbežnosti« poleg časovnega dejavnika upoštevati tudi druge dejavnike, zlasti resnost oziroma težo grožnje, način njene realizacije in verjetnost realizacije grožnje ob neukrepanju (prav tam). Zlasti grožnje nekonvencionalnega napada so tako nesorazmerne in neprimerljive s konvencionalnimi grožnjami, da naj bi bilo povsem nerazumno čakati na trenutek, ko bi bil napad tik pred realizacijo. Poleg tega sodobna tehnologija omogoča hitre in nepričakovane »napade presenečenja«, pri katerih dobesedno ni nobenega časovnega premora med trenutkom, ko se napad začne in trenutkom, ko doseže svoje tarče (prav tam). To še posebej velja za sodobne teroristične napade: dokaz, da se napad pripravlja, je pogosto šele napad sam. Najbolj resne grožnje, ki se lahko materializirajo v napad brez »opozorila« in časa za obrambo, naj bi bilo tako treba šteti za »neizbežne«, tudi kadar časovno niso kritično blizu dejanskemu napadu (Schmitt 2003a, 394).

Avtorji, ki zagovarjajo tako razširjeno razlago pravice do samoobrambe, ob tem poudarjajo, da mora biti vsaka odločitev za uporabo sile za odvrčanje prožno koncipiranega »neizbežnega« napada utemeljena na še posebej strogih kriterijih. Ker podrobnejša obravnava različnih normativnih predlogov v tej smeri presega prostorske in vsebinske okvire te disertacije, je mogoče s primerjalno analizo različnih besedil (na primer Sapiro 2003; Schmitt 2003a, 394-395 in 402-403; Sofaer 2003; Yoo 2004) izluščiti temeljne kriterije, ki naj bi normativno omejevali takšno razširjeno doktrino anticipativne samoobrambe *de lege ferenda*. Kriterij »neizbežnosti« grožnje, bodisi v klasičnem časovnem smislu bodisi v bolj prožnem smislu, naj bi v vsakem primeru zahteval, da mora biti odločitev o uporabi sile pred začetkom napada utemeljena na jasnih in zanesljivih dokazih, iz katerih izhaja, da bi vsako nadaljnje odlašanje z ukrepanjem proti načrtovanemu napadu onemogočilo učinkovito obrambo po tem, ko bi se napad dejansko začel. Povedano drugače, obstajati morajo trdni dokazi o obstoju *specifične*³⁵⁰ grožnje z oboroženim napadom, katere realizacija v primeru opustitve ukrepanja s strani ogrožene države je gotova ali vsaj zelo verjetna. V tem okviru ostaja ključen tradicionalni kriterij nujnosti – vnaprejšnje ukrepanje mora biti v konkretnem primeru absolutno nujno za odvrnitev *neizbežnega* napada.

Čeprav normativno vrednotenje tovrstnih predlogov presega okvire disertacije, je mogoče opozoriti na nekatere negativne normativne implikacije takšne širitve tradicionalnih

³⁵⁰ Obstoj takšne grožnje mora biti ugotovljen na podlagi dokazov o konkretnih zmožnostih domnevnega nasprotnika za izvršitev napada ter o specifično izraženi nameri napada.

parametrov pravice do samoobrambe. Kot že rečeno, koncept »neizbežnega napada« oziroma »neizbežne grožnje« ni jasno definiran niti v okviru »klasične« doktrine anticipativne samoobrambe. Nižanje praga »neizbežnosti« pa v to doktrino vnaša le še dodatne nejasnosti, zlasti z vidika spoštovanja tradicionalnih kriterijev nujnosti in sorazmernosti samoobrambe. Poleg tega je zanesljive in trdne dokaze o *pričakovanem* napadu po naravi stvari še dosti težje zagotoviti kot v primerih, ko je napad že v teku, vsaka napaka v oceni grožnje pa bi lahko le še poslabšala konflikt, ne pa preprečila njegovih nasilnih manifestacij. Dejstvo pa je, da širitev doktrine anticipativne samoobrambe na podlagi tovrstnih predlogov nima znatne podpore niti v strokovni literaturi, še manj pa v praksi držav.

4.3.2 Doktrina preventivne samoobrambe

Doktrina enostranskega preventivnega vojskovanja v mednarodnih odnosih sicer ni nova in že desetletja buri razprave tako v političnih kot strokovnih krogih, vendar je leta 2002 ameriška administracija z njeno uradno vključitvijo v svojo Nacionalno varnostno strategijo³⁵¹ vprašanja pravne veljavnosti enostranskega preventivnega vojskovanja postavila v središče teh razprav.³⁵² V svojem govoru pred diplomanti vojaške akademije West Point junija 2002 je tedanji ameriški predsednik Bush pozval k znatno razširjeni razlagi 51. člena Ustanovne listine: državam ni treba čakati na neizbežen napad preden se lahko oprejo na pravico do samoobrambe (White House Office of the Press Secretary 2002a). Nasprotno, v dobi terorizma, ko strategija odvracanja ni več učinkovita, bi moralo biti državam omogočano izvajanje preventivnih oboroženih ukrepov daleč preden bi teroristi uspeli prečkati državne meje in v svoje žrtve uperiti orožje za množično uničevanje: »[Č]e bomo čakali, da se grožnje popolnoma razvijejo, bomo čakali predolgo.« (prav tam).

Tako strategija iz leta 2002 kot njena posodobljena različica iz leta 2006 izražata pripravljenost ameriške administracije enostransko vojaško ukrepati proti grožnjam, ki izvirajo iz t. i. »malopridnih držav«³⁵³ in terorističnih mrež z dostopom do orožja z množično uničevanje, tudi preventivno, »še preden so v celoti razvite« (angl. »*before they are fully*

³⁵¹ V slovenski literaturi strategijo med drugimi analizirata Raščan (2005, 51-56) in Govek (2006).

³⁵² Z vključitvijo v ameriško nacionalno varnostno strategijo je bila namreč doktrina preventivnega vojskovanja prvič opredeljena kot uradna varnostna strategija neke države in to vojaške supersile. Analiza strateških in širših političnih implikacij ameriške doktrine preventivne uporabe sile presega okvire te disertacije, vendar tovrstne literature ne manjka (na primer Daalder 2002; Crawford 2003; Freedman 2003; Kegley in Raymond 2003; Kissinger 2004).

³⁵³ Izraz »malopridne države« uporablja predvsem ameriška vlada in ni splošno sprejet.

formed»; Nacionalna varnostna strategija ZDA 2002, ii). ZDA sodobnim sovražnikom preprosto »ne sme dopustiti, da bi udarili prvi« (prav tam, 15). Strategija poudarja, da si bo ZDA sicer še naprej »prizadevala zbrati podporo mednarodne skupnosti«, da pa ne bo »oklevala delovati sama v izvrševanju svoje pravice do samoobrambe s *preemptivnim* [sic!] *ukrepanjem* proti teroristom« z namenom »*preprečiti* jim, da bi škodovali našemu narodu in naši državi« (prav tam, 6; poudarki dodani). V nadaljevanju strategija razkriva široko ameriško razumevanje pravice do samoobrambe:

Večja kot je grožnja, večje je tveganje ob neukrepanju – in bolj nujna je anticipativna [sic!] akcija za lastno obrambo, četudi ostajata čas in kraj sovražnikovega napada negotova. Da bi zavrla ali preprečila takšna sovražna dejanja svojih nasprotnikov, bo ZDA po potrebi delovala vnaprej. ZDA ne bo vselej uporabila sile za preprečevanje razvijajočih se groženj, prav tako pa se države ne smejo zatekati k vnaprejšnji akciji kot izgovoru za agresijo. Vendar pa v dobi, ko sovražniki civilizacije odkrito in aktivno iščejo najbolj uničujoče tehnologije na svetu, ZDA ne more mirno stati, medtem ko se nevarnosti kopičijo. (Nacionalna varnostna strategija ZDA 2002, 15)

V primerjavi z doktrino anticipativne samoobrambe pomeni doktrina preventivne samoobrambe, kot je artikulirana v ameriški nacionalni varnostni strategiji, znatno bolj radikalen in daljnosežen izziv tradicionalnemu mednarodnopravnemu okviru uporabe sile. Preventivni vojaški ukrepi niso namenjeni odvratanju neposredno grozečih, neizbežnih napadov, temveč preprečevanju potencialnih, nedoločnih groženj, ki bi morebiti lahko prerasle v resnično grožnjo v nekem nedoločenem trenutku v prihodnosti.³⁵⁴ Ne pomeni defenzivnega taktičnega odgovora na neposredno grozeč oborožen napad, temveč ofenzivni strateški odgovor na splošne dolgoročne grožnje (Kegley in Raymond 2003, 388). Razlaga pravice do samoobrambe v ameriški nacionalni varnostni strategiji iz leta 2002 pomeni prav takšen občuten premik od pogoja specifične, opredeljive grožnje, k neopredeljenim, hipotetičnim grožnjam.³⁵⁵ Medtem ko pomeni zgoraj obravnavana doktrina anticipativne samoobrambe poziv k reinterpretaciji obstoječih standardov samoobrambe, torej k *reinterpretaciji* pravil *znotraj* tradicionalne na Ustanovni listini zasnovane mednarodnopravne paradigme uporabe sile, je doktrina preventivne samoobrambe poziv k *spremembi* temeljnih pravil uporabe sile

³⁵⁴ Na primer razvijanje jedrskega orožja.

³⁵⁵ O tem ni dvoma, četudi dokument doktrino preventivne samoobrambe zavija v jezik »anticipativne« in »preemptivne« samoobrambe (Kegley in Raymond 2003, 385; Byers 2005, 61).

izven tradicionalne paradigme mednarodnega prava uporabe sile, tako da bi omogočala enostransko uporabo sile tudi brez jasnih in zanesljivih dokazov o konkretni grožnji z oboroženim napadom, zgolj na podlagi špekulacij o bodočem obnašanju domnevnega nasprotnika.³⁵⁶

Takšna sprememba kogentne prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih bi bila mogoča le na podlagi dosledne dejanske prakse na podlagi te doktrine, podprte z *opinio jurisom* velike večine držav (oziroma »mednarodne skupnosti kot celote«) o njeni pravni dopustnosti. Ne glede na svoj izjemen geopolitični položaj, ZDA ne more sama spreminjati mednarodnega prava, še zlasti ne njegovih temeljnih in kogentnih pravil, kot je prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih. Zaradi svojega posebnega položaja lahko ZDA sicer (neposredno ali bolj subtilno) nesorazmerno vpliva na utrjevanje drugačnih idejnih vzorcev in vzorcev ravnanja ter tako potencialno usmerja normativni razvoj mednarodnega prava, vendar pa ji - vsaj kar zadeva preventivno vojskovanje - svojih politik ni uspelo normativno uveljaviti.³⁵⁷ V ameriški nacionalni varnostni strategiji predlagana doktrina enostranske preventivne uporabe sile namreč nima praktično nikakršnega vpliva na spremembo običajnega mednarodnega prava, saj velika večina držav ni naklonjena niti širitvi klasičnega standarda »neizbežnega napada«, njegovo opustitev pa sploh najodločneje zavrača.

Takoj po sprejemu ameriške nacionalne varnostne strategije leta 2002, se je (zlasti v okviru razprav o pravni dopustnosti vojaškega posega v Iraku) le nekaj regionalnih sil, kot so Indija, Izrael in Rusija³⁵⁸ (Simpson in Wheeler 2007, 117), na ameriško strategijo preventivne samoobrambe odzvalo z načelnim odobravanjem.³⁵⁹ Avstralski ministrski predsednik John Howard je ameriško strategijo sprva podprl in zlasti po terorističnih napadih na Baliu oktobra 2002 predlagal spremembo Ustanovne listine tako, da bi omogočala pravico enostranske

³⁵⁶ Sapiro (2003, 599) doktrino preventivne samoobrambe kritizira kot premik od »že tako sporne doktrine anticipativne samoobrambe korak naprej v prostor subjektivnosti in potencialne nevarnosti«.

³⁵⁷ Ob tem je treba opozoriti, da doktrina preventivne vojne kljub splošnemu prepričanju v javnosti *ni* bila uradna pravna podlaga koalicijskega vojaškega posega v Iraku (čeprav je bila med glavnimi *političnimi* razlogi za odločitev o uporabi sile), zato ta primer v normativnem smislu ne pomeni uporabe nove doktrine enostranske preventivne uporabe sile v dejanski praksi, ki bi pomenila poskus spremembe običajnega mednarodnega prava (Wolfrum 2003, 76). V tem se primer Iraka bistveno razlikuje od vojaške akcije v Afganistanu leta 2001, pri utemeljevanju katerega se je ameriška administracija izrecno oprla na razširjeni argument pravice do samoobrambe proti državam, ki podpirajo oziroma ščitijo teroriste, ter na ta način skušala vplivati na reinterpretacijo tradicionalnih parametrov pravice do samoobrambe.

³⁵⁸ Rusija je zlasti po terorističnih napadih v Beslanu leta 2004 začela odkrito zagovarjati možnost preventivnih vojaških protiterorističnih operacij »kjerkoli po svetu« (Baluyevsky v Felgenhauer 2004).

³⁵⁹ Ob tem ni vselej jasno, ali so te države podprle najširšo različico ameriške strategije, ki dopušča *preventivno* uporabo sile, ali pa so imele v mislih doktrino *anticipativne* samoobrambe, bodisi v njeni klasični bodisi v sodobnejši (prožnejši) različici.

preventivne akcije, vendar so se na njegovo izjavo ostro odzvale južnoazijske države (Garwood-Gowers 2004). Tudi številne druge države so (bolj ali manj odločno) izrecno izrazile svoje politično-strateško in normativno nasprotovanje doktrini preventivne uporabe sile ter na ta način prispevale k utrditvi opinio juris glede tradicionalnih parametrov³⁶⁰ pravice do samoobrambe. Med njimi so zaskrbljenost izrecno izrazile Francija, Nemčija, Japonska in Mehika (Byers 2005, 62). Že novembra 2002 pa je tudi eden od pravnih svetovalcev ameriškega zunanjega ministrstva poudaril, da je treba nacionalno varnostno strategijo iz leta 2002 razlagati v skladu z merili iz primera *Caroline*, ki omogoča samoobrambo zgolj v primeru *neizbežnega* napada in zgolj za preprečevanje »nepredstavljljive škode« državljanom, ter da »[p]reprosto dejstvo, da država poseduje znatno vojaško moč ali da jo skuša povečati, brez dokazov, da namerava svojo moč agresivno uporabiti proti drugim, ne upravičuje preemptivnega [sic!] udarca proti tej državi« (Taft IV 2002).

Možnost enostranske preventivne uporabe sile tako *de lege lata* kot *de lege ferenda* skoraj brez izjeme zavrača tudi celotna mednarodnopravna stroka (med drugimi O'Connell 2002 in 2007; Wolfrum 2002, 33-35; Falk 2003a; Greenwood 2003a; Gazzini 2005, 221; Maogoto 2005, 131 in 137).³⁶¹ Predlagana doktrina, kot je artikulirana v ameriški nacionalni varnostni strategiji iz leta 2002, je namreč povsem nezdružljiva tako s temeljnimi cilji sodobne ureditve uporabe sile v mednarodnih odnosih kot tudi s temeljnimi vrednotami mednarodnega prava in mednarodne skupnosti v celoti, saj teži k popolni odstranitvi pravnih ovir za enostransko uporabo sile in odkrito zaničuje načeli suverenosti in enakosti držav. Eden bistvenih problemov te doktrine je pomanjkanje tako konceptualne kot normativne jasnosti glede dejanskega obsega in objektivnih kriterijev njene izvedbe. Takšen pretirano ohlapen in politično labilen normativni okvir uporabe sile bi omogočil najmočnejšim državam samovoljno in pravno nepreverljivo odločanje o njegovi dejanski uporabi v konkretnem primeru in bi (še) povečal nevarnost zlorabe pravnih pravil v imenu preprečevanja nekih domnevnih varnostnih groženj. Celo Kissinger, eden najbolj gorečih zagovornikov ameriške politike moči, je prepričan, da »razvoj načel, ki bi vsaki državi podelile neomejeno pravico preprečevanja na

³⁶⁰ Bodisi v smislu najbolj restriktivne razlage, ki izključuje vsakršno možnost samoobrambe *pred* dejanskim začetkom napada, bodisi v smislu pravice do *anticipativne* samoobrambe v primeru neizbežnega napada; kot rečeno se stališča držav glede tega vprašanja še vedno znatno razhajajo.

³⁶¹ Tudi v razpravi na inštitutu Chatham House v Londonu leta 2004 so praktično vsi sodelujoči britanski pravniki poudarili, da doktrina preventivne uporabe sile v odgovoru na grožnje, ki se še niso povsem materializirale, nima prostora v sodobnem mednarodnem pravu uporabe sile (Wilmschurst 2006, 968).

podlagi njene lastne definicije varnostnih groženj«, ne more biti »niti v ameriškem nacionalnem interesu niti v svetovnem interesu« (Kissinger 2004).

Poleg tega je povsem očitno, da ameriška administracija s predlogom preventivne uporabe sile v svoji nacionalni varnostni strategiji v bistvu ne poziva k formalni uveljavitvi te doktrine kot *splošno* veljavne pravne doktrine, temveč si skuša na tem področju *de facto* pridržati poseben privilegij. Glede na trenutne odnose moči v mednarodnih odnosih, še zlasti pa glede na ameriško vojaško prevlado, bi bila namreč ohlapno opredeljena doktrina preventivne samoobrambe namenjena predvsem oblikovanju *geopolitičnih*, če že ne pravnih, izjem od prepovedi uporabe sile samo za ZDA (in morebiti še nekaterih drugih močnih držav).³⁶² Franck (2002, 98) ob tem odločno svari pred »splošnim razrahljanjem prepovedi enostranskega vojskovanja iz 51. člena«, ki bi lahko vodilo v »*reductio ad absurdum*« mednarodnega prava uporabe sile.³⁶³

Odločno strokovno kritiko te doktrine je v svojem poročilu izrazil tudi Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe (2004, odst. 190): »[Č]e obstajajo dobri argumenti za preventivno vojaško akcijo, podprti z dobrimi dokazi, naj se jih predloži Varnostnemu svetu, ki lahko pooblasti takšno akcijo, če se tako odloči. Če se ne odloči [za takšno akcijo], je po definiciji še dovolj časa za uporabo drugih strategij, vključno s prepričevanjem, pogajanjem, odvrčanjem in zadrževanjem – in [ponovnim premislekom] o vojaški akciji.« Ob poudarku, da pomeni odločitev »dopustiti [preventivno] delovanje enemu, dopustiti [takšno delovanje] vsem«, Visoki odbor opozarja, da je v »svetu, polnem zaznavanih potencialnih groženj, tveganje za globalni red in pravilo neintervencije, na kateri [ta red] še naprej temelji, preprosto preveliko, da bi sprejeli pravno dopustnost enostranske preventivne akcije« (prav tam, odst. 191).

³⁶² Malo verjetno je, da bi ZDA (v hipotetičnem primeru) podprle napad Indije na Pakistan (ali obratno) na podlagi argumenta preventivne samoobrambe (Schmitt 2003a, 395). Vsakršno (formalno ali neformalno) *enostransko* ustvarjanje posebnih privilegijev pa je *prima facie* nezdružljivo s temeljnimi načeli mednarodnega pravnega reda, še zlasti na tako občutljivem področju kot je zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti.

³⁶³ Bolj poglobljeno analizo *normativnih* pomanjkljivosti nudijo med drugimi Byers (2002 in 2003), Kegley in Raymond (2003, 390-393), O'Connell (2002), Franck (2004), Maogoto (2005, 131-132 in 136-137), Simpson in Wheeler (2007).

4.4 Sklep

Analiza v tem poglavju je potrdila v začetku postavljeno drugo tezo disertacije, da se na Ustanovni listini Združenih narodov utemeljena mednarodnopravna paradigma uporabe sile v luči dejanskih in kognitivno-normativnih sprememb v sodobnem mednarodnopolitičnem in varnostnem okolju na specifičnem področju boja proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje *razvija*, vendar pa je ta razvoj zaenkrat omejen na uveljavljanje normativne *reinterpretacije* tradicionalnih, na Ustanovni listini zasnovanih pravnih pravil uporabe sile v mednarodnih odnosih, ki jo omogoča prostor pomenske odprtosti teh pravil samih, in ne vključuje njihove *spremembe* kot takšne. Še vedno velja, da države v mednarodnih odnosih na splošno in posebej v boju proti sodobnim grožnjam širjenja orožja za množično uničevanje in sodobnega terorizma, v odsotnosti dejanskega ali neposredno grozečega napada ne smejo uporabiti sile brez predhodnega in izrecnega pooblastila Varnostnega sveta.

V skladu z izbranimi teoretskimi perspektivami dinamičnega pravnega pozitivizma, institucionalizma in konstruktivizma, je raziskovanje v tem poglavju temeljilo na izhodišču, da mednarodno pravo uporabe sile kot razmeroma stabilna intersubjektivna normativna struktura ni statično, temveč je vselej izpostavljeno normativnim razvojnim pritiskom, ki se porajajo v stalnem dialogu med *normativnim* in *dejanskim*, skozi procese fizičnih in retoričnih interakcij (mednarodnega diskurza) med državami, v katerih se lahko izoblikujejo nova intersubjektivna prepričanja o *pravni* naravi določenega neparadigmatičnega *dejanskega* vzorca ravnanja, izražena bodisi izrecno bodisi implicitno, v obliki mednarodnih pogodb ali običaja. Sodobne varnostne grožnje, ki izvirajo iz transnacionalnih terorističnih dejavnosti in širjenja orožja za množično uničevanje, ter naraščajoča pripravljenost držav, da za zatiranje teh groženj uporabijo oboroženo silo, imajo vsekakor pomembne implikacije za normativni razvoj tradicionalnega, na Ustanovni listini zasnovanega mednarodnega prava uporabe sile.

V tem kontekstu je mogoče opaziti predvsem tri normativne razvojne trende: prvič, normativno širitev koncepta grožnje miru, ki razširja pravne možnosti za večstransko uporabo sile na podlagi odločitve Varnostnega sveta v skladu s VII. poglavjem Ustanovne listine tudi na grožnje, ki izvirajo iz terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje; drugič, normativno uveljavljanje širših razlag pravice do samoobrambe v odgovoru na transnacionalne teroristične oborožene aktivnosti; in tretjič, *poskuse* uveljavljanja širših razlag pravice do samoobrambe, ki bi omogočale enostransko uporabo sile z namenom preprečevanja *groženj* z oboroženim napadom.

Varnostni svet je s postopnim vključevanjem terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje v koncept grožnje miru iz 39. člena Ustanovne listine *de facto* razširil možnosti večstranske uporabe sile v mednarodnih odnosih. Serija resolucij Varnostnega sveta, sprejetih v obdobju po koncu hladne vojne, odraža krepitev kolektivnega (intersubjektivnega) normativnega prepričanja večine (če že ne vseh) držav, da sistem kolektivne varnosti v Ustanovni listini očitno dopušča možnost *večstranske* uporabe sile za preprečevanje ali zatiranje groženj, ki izvirajo iz terorističnih aktivnosti in širjenja orožja za množično uničevanje, na podlagi predhodnega in izrecnega pooblastila Varnostnega sveta.

Brez predhodnega in izrecnega pooblastila Varnostnega sveta pa ostajajo možnosti uporabe sile na področju terorizma in orožja za množično uničevanje izrazito omejene. Kot je pokazala analiza v tem poglavju, ostaja *samoobramba* pred terorističnim oboroženim napadom ali oboroženim napadom z orožjem za množično uničevanje edina *pravno* sprejemljiva možnost enostranske uporabe sile. Doktrino *preventivne* uporabe sile, ki bi omogočala enostransko uporabo sile tudi proti bodočim *grožnjam* z oboroženim napadom, še naprej odločno zavrača velika večina držav in mednarodnopравnih strokovnjakov in ni videti, da bi se lahko ta normativni odnos v bližnji prihodnosti spremenil. Tudi poskusi normativnega prilagajanja razlage koncepta neizbežnega napada v okviru doktrine *anticipativne* samoobrambe, ostajajo osamljeni, nenazadnje pa niti klasična doktrina *anticipativne* samoobrambe (za odvrnitev časovno neizbežnega napada) ni splošno sprejeta.

Kljub temu pa se možnosti enostranske uporabe sile na tem področju *znotraj* okvirov pravice do samoobrambe *de facto* širijo skozi proces spreminjanja razlage njenih tradicionalnih parametrov oziroma skozi proces spreminjanja intersubjektivnega razumevanja *pomena* teh tradicionalnih parametrov. To prilagajanje poteka zlasti na območju pomenske odprtosti temeljnega pogoja pravice do samoobrambe - oboroženega napada, glede katerega je mogoče opaziti določene spremembe v intersubjektivnem prepričanju držav glede tega, kakšno *dejansko* ravnanje šteje kot izpolnitev tega pogoja. Analiza v tem poglavju omogoča sklep, da »oborožen napad«, kot *nujni* pogoj pravice do samoobrambe danes gotovo vključuje tudi oborožene aktivnosti neodvisnih nedežavnih delovalcev, kot so teroristični delovalci, *vsaj* kadar gre za napad večje intenzitete. Vendar pa ni mogoče reči, da je takšen oborožen napad *zadosten* pogoj za pravno dopustno uporabo sile s strani napadene države *v mednarodnih odnosih*, torej na ozemlju druge države oziroma v škodo suverenih pravic druge države. Kljub določenim razvojnim pritiskom na tem področju (zlasti po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001), razširjena razlaga pravice do samoobrambe, ki bi omogočala uporabo sile *neposredno*

proti terorističnim ciljem v drugi državi, ne glede na pripisljivost konkretnega terorističnega napada tej državi, za zdaj ni širše sprejeta niti v praksi držav niti v mednarodnopravni stroki. To velja tudi v primeru terorističnega oboroženega napada z ozemlja države, ki sama ni bila sposobna preprečiti terorističnih aktivnosti na svojem ozemlju oziroma konkretnega terorističnega napada proti drugi državi.

Nekoliko bolj intenziven je trend uveljavljanja drugačne razlage pogoja pripisljivosti, ki aktivira pravico do samoobrambe v odgovoru na teroristični oborožen napad. V skladu s tradicionalno uveljavljeno razlago tega pogoja je mogoče državi pripisati odgovornost za teroristični oborožen napad (in proti njej načeloma uporabiti silo v samoobrambi), če so neposredni (teroristični) napadalci delovali kot *de jure* organ te države, ali če je ta država izvedeni teroristični napad naknadno odobrila, ali če je nad specifičnimi terorističnimi operacijami, ki pomenijo oborožen napad v smislu 51. člena Ustanovne listine, izvajala dejanski, učinkovit nadzor. Analiza v tem poglavju je razkrila določen normativni trend v smeri širjenja te tradicionalne razlage pogoja pripisljivosti tako, da bi bila uporaba sile v samoobrambi dopustna tudi proti državam, ki aktivno podpirajo ali ščitijo teroristične delovalce na svojem ozemlju. Široka podpora mednarodne skupnosti vojaški akciji v Afganistanu v odzivu na teroristične napade 11. septembra 2001, ki je bila izrecno usmerjena tako proti teroristični organizaciji Al Kaida kot tudi proti talibanskemu režimu, odraža krepitev normativne podpore tako razširjeni razlagi, vendar pa ni mogoče z gotovostjo presoditi, ali pomeni ta enkratna podpora v luči izrazito specifičnega in izrednega primera terorističnih napadov 11. septembra tudi dolgoročnejšo prilagoditev tradicionalnih parametrov pravice do samoobrambe. Vsekakor analiza prakse držav v tem okviru ne omogoča gotovega sklepa, da sodobno mednarodno pravo po 11. septembru 2001 dopušča uporabo sile v samoobrambi proti državi, ki daje terorističnim napadalcem podporo ali zatočišče, ni pa izvajala učinkovitega nadzora nad konkretnim terorističnim oboroženim napadom.

Mednarodno pravo uporabe sile je torej na vsebinsko specifičnem področju terorizma in orožja za množično uničevanje nedvomno v akutni fazi normativnega razvoja. Vendar ta razvoj poteka kvečjemu skozi proces spreminjanja intersubjektivne, kolektivne razlage *pomena* tradicionalnih, na Ustanovni listini utemeljenih pogojev uporabe sile v mednarodnih odnosih, ne pa v njihovi *spremembi* onkraj tradicionalnega pravnega okvira z uveljavljanjem novih nepisanih izjem od splošne prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih.

5 VLOGA MEDNARODNEGA PRAVA UPORABE SILE V SODOBNI MEDNARODNI POLITIKI: PRIMER VOJAŠKEGA POSEGA V IRAKU LETA 2003

It is the harshest test of international law, perhaps an unfair test, to ask whether and how it affected the decisions and acts of men who saw themselves as grappling with issues of national survival.
(Chayes 1974, 1)

International law works in mysterious ways.
(Simpson 2005a, 72)

Razprave o vlogi mednarodnega prava uporabe sile v mednarodni politiki pridobivajo nove razsežnosti in intenziteto v sodobnem, večplastnem in nepredvidljivem mednarodnem političnem okolju. Dogodki, ki so domnevno zatresli same temelje sodobnega mednarodnega reda, zlasti sporni enostranski vojaški posegi na Kosovu leta 1999, v Afganistanu leta 2001, v Iraku leta 2003, v Libanonu leta 2006 in v Gruziji leta 2008, so vprašanja o vlogi in delovanju mednarodnega prava uporabe sile postavili v samo središče strokovnega in političnega diskurza. Ti dogodki pa so pritegnili tudi pozornost širše javnosti, ki jo dandanes bolj kot kdajkoli poprej zanima odnos med mednarodnim pravom in mednarodno politiko v sodobnem svetu (Sands 2005, 174; Shiner 2008, 17). Predvsem v kontekstu vojaškega posega v Iraku leta 2003 so te razprave tudi izjemno polarizirane. Nekateri avtorji (na primer Arend 2003, 101; Glennon 2003, 24) razumejo ameriško-britanski napad na Irak brez izrecnega predhodnega pooblastila Varnostnega sveta kot dokaz nemerodajnosti in neučinkovitosti mednarodnih pravnih pravil in institucij v procesih oblikovanja politik in odločitev na področju uporabe sile. Drugi, na primer Charlesworth (2003), Stahn (2003a) in Falk (2008, 81) pa vidijo v teh dogodkih, zlasti v intenzivnem diskurzu o njihovi *mednarodnopravni* veljavnosti, potrditev veljavnosti in merodajnosti mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki.

V mednarodnopravni znanstveni literaturi, ki se še vedno osredotoča na deskriptivno in interpretativno analizo narave, virov in vsebine mednarodnega prava, je pojasnjevanje vloge in

načinov delovanja mednarodnega prava v mednarodnopolitičnem okolju potisnjeno na obrobje. Nekaj konceptualnih izhodišč za proučevanje vloge mednarodnega prava v mednarodni politiki ponujajo le avtorji, ki gradijo na teoretskem pristopu ameriške šole mednarodnega pravnega procesa, tudi ti pa se praviloma omejujejo na funkcionalno analizo mehanizmov delovanja mednarodnega prava v konkretnih dejanskih situacijah (na primer Chayes 1974; Boyle 1985) in se skorajda ne ukvarjajo z oblikovanjem splošnejših konceptualnih in analitičnih modelov (o tem Boyle 1985, 67; O'Connell 1999, 334 in 337). Med redke izjeme je mogoče šteti: Falkovo (1968) kategorizacijo funkcij omejevanja, usklajevanja različnih političnih preferenc, stabilizacije mednarodnih interakcij, lajšanja sodelovanja in oblikovanja skupnih pričakovanj glede primerne ravnanja v mednarodnih odnosih; Onumovo (2003) kategorizacijo zavezujoče, komunikacijske, vrednotne in upravičevalne funkcije mednarodnega prava; ter Henkinovo (1979) delitev na usklajevalno, reputacijsko in sporočilno funkcijo.

Oblikovanje pojasnjevalnih modelov delovanja in vloge mednarodnega prava v mednarodni politiki tako ostaja v domeni discipline mednarodnih odnosov. Ob tem prevladujoča racionalistična literatura skozi objektiv teorije racionalne izbire skorajda izključno proučuje ozko koncipiran *neposredni omejevalni* učinek mednarodnega prava na politično izbiro držav. S tega zornega kota racionalistična literatura mednarodnemu pravu odreja avtonomno normativno merodajnost, njegovo vlogo v mednarodni politiki pa, zlasti na področju uporabe sile, omejuje na instrumentalno sredstvo manipulativnega utemeljevanja spornih političnih odločitev, sprejetih na podlagi nepravni dejavnikov, kot so nacionalni interesi in politika moči (Morgenthau 1948/2006; Hoffman 1968; Goldsmith in Posner 2005), ali pa kvečjemu na funkcionalni dejavnik preračunavanja racionalno najučinkovitejših načinov maksimiranja političnih interesov (na primer Keohane 1992 in 1997). Šele post-pozitivistične, predvsem različne konstruktivistične koncepcije mednarodnega prava, so odprle prostor širšemu razumevanja vloge in delovanja mednarodnega prava v mednarodni politiki, s proučevanjem bolj subtilnih mehanizmov, skozi katere lahko mednarodna pravila in institucije strukturirajo in sooblikujejo mednarodne politične procese ter tako *posredno* vplivajo na individualno in kolektivno politično izbiro, tudi na področju uporabe sile (Kratochwil 1989; Onuf 1998; Finnemore in Sikkink 1998; Brunnée in Toope 2001).

Upoštevajoč te različne mednarodnopravne in politološke teoretske zorne kote, so v tem poglavju oblikovana temeljna abstraktna spoznanja o tem, kako mednarodno pravo uporabe sile deluje v širšem kontekstu mednarodne politike in na kakšne načine lahko vpliva na procese

in izide sodobnih mednarodnih političnih procesov.³⁶⁴ Cilj analize ni oblikovati domnevno izčrpnih in dokončnih ugotovitev, temveč zgolj ponuditi nekaj temeljnih intelektualnih in konceptualnih izhodišč za bolj celovito in poglobljeno razumevanje kompleksne vloge mednarodnega prava v sodobni mednarodni politiki na splošno in posebej na področju uporabe sile v mednarodnih odnosih. V tem okviru je teza tega poglavja, da ima mednarodno pravo uporabe sile v sodobni mednarodni politiki pomembno vlogo kot temeljni urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir, znotraj katerega države posamično in skupaj oblikujejo, utemeljujejo in ocenjujejo konkretne politične odločitve glede uporabe sile v mednarodnih odnosih ter znotraj katerega na splošni ravni sporočajo in usklajujejo svoja normativna prepričanja o primernih namenih in načinih uporabe sile v sodobnem svetu.

Metodološko vključuje analiza v tem poglavju tako teoretično kot empirično raven in je v skladu s to zasnovo razdeljena na dva dela. V prvem delu so s povezovanjem in nadgradnjo spoznanj politoloških teoretskih pristopov realizma, institucionalizma in konstruktivizma ter mednarodnopravnega teoretskega pristopa šole mednarodnega pravnega procesa, oblikovana abstraktna spoznanja o temeljnih načinih, na katere mednarodno pravo uporabe sile merodajno deluje v mednarodnih političnih procesih: prvič, kot urejevalni okvir, ki zagotavlja pravno zavezujoče parametre sprejemljivega političnega delovanja držav v mednarodnih odnosih; drugič, kot legitimizacijski okvir, ki zagotavlja temeljni, najširše sprejeti vir in merilo legitimnosti političnih izbir in delovanja držav na področju uporabe sile; in tretjič, kot temeljni komunikacijski okvir mednarodnih političnih interakcij, ki zagotavlja najširše sprejeto skupno organizacijsko in jezikovno strukturo, znotraj katere države sporočajo, izmenjujejo in usklajujejo različna normativna prepričanja o primernih namenih in načinih uporabe sile v sodobnem svetu ter o sami naravi sodobnega mednarodnega reda. Z namenom ponazoritve teh temeljnih teoretskih spoznanj je v drugem delu izvedena empirična analiza vloge

³⁶⁴ Analiza se tako odmika od prevladujočega družboslovnega diskurza o vzročni učinkovitosti mednarodnega prava in se ne sprašuje *do kakšne mere* mednarodno pravo vpliva na politično izbiro držav na področju uporabe sile. Splošne študije konceptov učinkovitosti in spoštovanja mednarodnega prava, ki se osredotočajo na ta vprašanja, ponujajo v literaturi mednarodnih odnosov na primer Young (1979), Axelrod (1984), Keohane (1986a in 1992), Simmons (1998), Hurd (1999), Abbott in drugi (2000) in Taubman (2005). V mednarodnopravni literaturi o tem pišejo med drugimi Franck (1990, 1995 in 2006), ki v svojem proceduralnem modelu izpolnjevanje obveznosti kot avtoritativnega koncepta povezuje z neinstrumentalnimi koncepti »legitimnosti« in »poštenosti«, ter Chayes in Chayes (1993 in 1995), ki v svojem modelu upravljanja ugotavljata, da države k spoštovanju obveznosti motivira dinamika pogodbenih režimov, ki jim pripadajo; podobno Hart (1961/1992), Falk (1970, 1985 in 2007), Henkin (1979), Schachter in drugi (1991) in Koh (1997). V slovenski literaturi je zanimiva zlasti študija učinkovitosti mednarodnih pogodb v smislu usklajenosti med normativnim in dejanskim v kontekstu širše razprave o pravni naravi aktov skupne zunanje in varnostne politike EU (Brkan 2007, 174-190).

mednarodnega prava v procesih oblikovanja in utemeljevanja odločitve ameriško-britanske »koalicije voljnih« o uporabi sile v Iraku marca 2003.

5.1 Mednarodno pravo uporabe sile kot urejevalni okvir mednarodne politike

V najbolj osnovnem smislu deluje mednarodno pravo uporabe sile kot urejevalni okvir mednarodne politike. Zagotavlja formalizirana in pravno zavezujoča vsebinska in institucionalna pravila, ki prepovedujejo, predpisujejo ali dopuščajo določeno delovanje³⁶⁵ in na ta način opredeljujejo spekter primernih oziroma sprejemljivih političnih odločitev in ravnanja držav v njihovih medsebojnih odnosih v zvezi z uporabo oborožene sile (Barnett 2005, 255; Finnemore in Sikkink 1998, 891; Onuf 1998, 59; Hurrell 2002, 186). Kot urejevalni okvir deluje mednarodno pravo najprej *omejevalno*, s tem ko izključuje določene politične možnosti kot pravno nedopustne in tako omejuje prostor sprejemljive politične izbire (Chayes 1974, 26). Vendar pa, kot poudarjajo predvsem avtorji v okviru konstruktivističnih teoretskih pristopov, urejevalni namen in učinek mednarodnopravnih pravil ni samo omejevanje, temveč tudi omogočanje določenega ravnanja (Hurrell 2002, 186) s tem, kot nekatere oblike ravnanja izrecno *dopuščajo* oziroma pooblašajo in jih tako normativno osmišljajo. V tem smislu delujejo pravila in institucije mednarodnega prava v procesih oblikovanja politik in odločitev držav kot temeljni parametri, ki omejujejo spekter možnih političnih izbir in hkrati kot parametri, znotraj katerih lahko države oblikujejo in uresničujejo svoje individualne ali kolektivne interese in cilje (Coplin 1966, 7; Chayes 1974, 25; Henkin 1979, 43; Keohane 1984, 54; Hurrell 2002, 186; Björkdahl 2002, 15 in 22; Onuma 2003, 126-130).

Mednarodnopravna pravila uporabe sile določajo v tem smislu *temeljne* parametre sodobne mednarodne politike. Sredstva, s katerimi lahko države v medsebojnih interakcijah uresničujejo svoje politične cilje, omejujejo na nenasilna sredstva, kot so politično sodelovanje, pogajanja, sodni postopki in miroljubne sankcije ter načeloma izključujejo možnost izbire ukrepov, ki vključujejo uporabo oborožene sile kot pravno nedopustno.³⁶⁶ Na ta način opredeljujejo, katere politične odločitve in ravnanja štejejo za absolutno nesprejemljiva, neskladna s temeljnimi cilji in načeli sodobnega mednarodnega reda (Westra 2007, 19). Hkrati

³⁶⁵ Ta trditev sovпада z v disertaciji izbranim razumevanjem mednarodnega prava kot sklopa notranje povezanih pravil, ki na pravno zavezujoč način urejajo ravnanje držav v njihovih medsebojnih odnosih

³⁶⁶ Zlasti določbe tretjega in četrtega odstavka 2. člena ter VI. poglavja Ustanovne listine Združenih narodov.

pa pravila mednarodnega prava uporabo sile v mednarodnih odnosih tudi *omogočajo*, s tem ko opredeljujejo spekter pravno dopustnih, sprejemljivih namenov in načinov uporabe sile v mednarodnih odnosih.³⁶⁷ bodisi z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru grožnje miru, kršitve miru ali dejanja agresije na podlagi večstranske odločitve v okviru Varnostnega sveta bodisi na podlagi enostranske odločitve z namenom nujne samoobrambe v primeru dejanskega ali neposredno grozečega oboroženega napada.³⁶⁸ Na ta način mednarodno pravo uporabe sile državam izjemoma omogoča oziroma dovoljuje odmik od »običajnega« normativnega ravnanja.

5.1.1 Mednarodno pravo uporabe sile kot določilnica političnih odločitev: meje vzročne analize

Razumevanje mednarodnega prava kot urejevalnega okvira mednarodne politike je bilo vselej v središču (ali celo v izključni) pozornosti prevladujoče pozitivistične literature tako v znanosti mednarodnega prava kot v znanosti mednarodnih odnosov. Medtem ko mednarodnopravna literatura urejevalno normativno moč mednarodnega prava enostavno *predpostavlja*, izhaja prevladujoča racionalistična literatura mednarodnih odnosov iz temeljnega *dvoma* o urejevalni merodajnosti mednarodnega prava in si prizadeva oblikovati logične modele za preverjanje te skeptične teze. Pri tem se osredotoča skorajda izključno na ugotavljanje neposrednega vzročnega učinka mednarodnega prava na dejansko politično izbiro držav, torej na vprašanja ali, do kakšne mere in pod katerimi pogoji mednarodna pravna pravila in institucije neposredno *determinirajo* (preprečujejo ali povzročajo) dejanske politične odločitve in ravnanje držav v mednarodnih odnosih. Odgovori so praviloma oblikovani z analizo stopnje *usklajenosti* med mednarodnim pravnim pravilom, ki na abstraktni ravni določa parametre dopustnega ravnanja in dejanskim državnim ravnanjem v konkretnih situacijah, torej z iskanjem korelacij med *normativnim* in *dejanskim* v mednarodnem političnem življenju (Hurrell 2002, 186; Keohane 2002, S313). Takšnemu pristopu je mogoče očitati kar nekaj pomanjkljivosti, ki močno zmanjšujejo njegovo analitično vrednost v razpravi o vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki.

³⁶⁷ Seveda na ta način mednarodna pravna pravila hkrati *omejujejo* spekter politične izbire z določitvijo *možnih* izbir.

³⁶⁸ Določbe VII. poglavja Ustanovne listine, zlasti 39., 42. in 51. člen.

Prvič, klasična vzročna analiza, ki gradi na predpostavki, da so »vzroki odgovorni za nastanek učinkov« (Yee 1996, 70), zahteva jasno definiranje neodvisne in odvisne spremenljivke v konkretni situaciji in tako predpostavlja fenomenološko ločenost oziroma vsaj analitično ločljivost mednarodnega prava in mednarodne politike.³⁶⁹ Vendar pa mednarodno pravo in mednarodna politika nista kategorično ločeni (ali analitično ločljivi) sferi družbenega delovanja (Simpson 2005a, 72; Kratochwil 2000, 37-43; Reus-Smit 2004b, 2), ki bi ju bilo mogoče zadovoljivo prevesti v »neodvisno« in »odvisno« spremenljivko. Poleg tega je mednarodno pravo le *eden* od dejavnikov, ki lahko vplivajo na odločitve in ravnanje držav glede uporabe sile v mednarodnih odnosih; njegov vpliv bi bilo zato vselej potrebno proučevati hkrati z vplivom notranjepolitičnih, gospodarskih, moralnih in drugih *nepravnih* dejavnikov mednarodne politike (Onuma 2003, 125-126).³⁷⁰ Četudi bi bilo mogoče posamične dejavnike na analitični ravni osamiti, pa je praktično nemogoče »izmeriti« sorazmerno težo vsakega od teh dejavnikov pri oblikovanju končne odločitve (Chayes 1974, 5). Onuma (2003, 129) natančneje pojasnjuje ta metodološki problem:

Na splošno je težko pojasniti družbene pojave z zakonom vzročnosti, saj so za nastanek učinka vselej odgovorni številni vzroki. [Takšna analiza] je še težja, če vzročni dejavniki vključujejo človeško ravnanje, utemeljeno na svobodni volji, saj je odnos med voljo in učinkom izjemno težko ugotoviti. Zato je empirično skorajda nemogoče prikazati, da je volja spoštovati pravno pravilo mednarodnega prava odločilni vzrok določenega državnega ravnanja.

Dodatno metodološko oviro uporabnosti vzročno-posledične analize postavlja dejstvo, da mednarodno pravo uporabe sile v vsakem primeru ne bi bilo primerna »neodvisna

³⁶⁹ Odgovor na vprašanje, ali pojav *x* povzroča pojav *y*, predpostavlja, da sta pojava *x* in *y* medsebojno neodvisna, ločena pojava, da pojav *x* obstaja časovno pred pojavom *y* ter da brez pojava *x* pojav *y* ne bi nastopil (Wendt 1999, 4-5).

³⁷⁰ Ker je ravnanje držav v skladu z mednarodnim pravom odvisno od številnih dejavnikov, ne le od strukture mednarodnega sistema temveč tudi od strukture *notranjega* političnega in družbenega sistema, bi oblikovanje standardnih vzročnih razlagalnih modelov na podlagi statistične analize *vpliva* mednarodnega prava na mednarodno politiko terjalo tudi natančen abstraktni premislek o naravi procesov oblikovanja zunanjepolitičnih odločitev na notranjepolitični ravni ter obširno empirično študijo teh procesov (Chayes 1974, 4). Takšna analiza pa je, kot poudarjajo številni avtorji (na primer Gray 2000, 20, Kingsbury 1997, 50), izjemno težavna, kar se odraža tudi v redkosti tovrstnih študij. Med izjemami je na primer analiza »kubanske raketne krize« iz leta 1962 (Chayes 1974); tudi Westra (2007) ter Ku in Jacobson (2003).

spremenljivka«, saj se razvija izjemno počasi in se skozi čas le malo spreminja.³⁷¹ Kako bi bilo na primer mogoče pojasniti vpliv mednarodnega prava uporabe sile na odločitev neke države za izvedbo vojaške akcije v mednarodnem prostoru v klasičnem vzročnem smislu, ko pa so temeljna načela in pravila mednarodnega prava uporabe sile (zlasti prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih) že desetletja nespremenjena? Kolikor pa se vendarle spreminjajo, pa poteka ta proces skozi običajno mednarodno pravo (v praksi držav), ki je praviloma nepisano in tako epistemološko dokaj negotovo, kot takšno pa težko prevedljivo v empirične podatke, potrebne za vzročno-posledično analizo.

Ena najbolj usodnih pomanjkljivosti vzročne analize neposrednega učinka mednarodnega prava na podlagi primerjave *normativnega* okvira s končnimi *dejanskimi* političnimi izidi pa je njena notranja logična omejenost. Omogoča namreč zgolj dokazovanje v eno smer, dokazovanje *nemerodajnosti* mednarodnih pravnih pravil in institucij, ne more pa neovrgljivo prikazati njihovega konstruktivnega oziroma pozitivnega učinka na mednarodne politične izide (Goertz in Diehl 1992, 642; Finnemore in Toope 2001, 745). Če je ravnanje držav v neskladju s pravnim pravilom, omogoča ta analiza sklep, da mednarodno pravo *ni* bilo *odločilen* dejavnik pri oblikovanju odločitve, temveč so prevladali *nepravni* dejavniki, kot so nacionalni interesi in politika moči (Morgenthau 1948/2006, 282; Hoffman 1968, 38).³⁷² Po drugi strani pa empirično ujemanje državnega ravnanja in mednarodnopravnega okvira, ki to ravnanje ureja, ne omogoča samo enega jasnega sklepa: država je namreč lahko ravnala v skladu s pravilom bodisi iz občutka obveznosti (*zaradi* mednarodnega pravnega pravila) bodisi zato, ker pravno predpisano ali dopuščeno ravnanje v konkretnem primeru *sovpada* z njenimi interesi, torej zato, ker med pravnimi in nepravnimi dejavniki ravnanja sploh ni konflikta. Ker lahko v empiričnem smislu nacionalni interesi po naključju sovpadajo s pravno predpisanim ravnanjem, je vsakršen argument o pozitivnem vplivu mednarodnih pravnih pravil in institucij na dejansko ravnanje v konkretnem primeru neizbežno izpostavljen protiargumentu, da gre le

³⁷¹ Standardne vzročne analize temeljijo prav na spremembah neodvisne spremenljivke (na primer mednarodnega prava), ki pojasnjujejo spremembe odvisne spremenljivke (na primer državnega ravnanja).

³⁷² Čeprav tudi ta sklep ni neproblematičen, saj države le redko »priznajo«, da so njihove politike glede uporabe sile ali konkretna uporaba sile v nasprotju z mednarodnim pravom. Praviloma zatrjujejo, da je njihovo delovanje pravno pravilno. V takšnih primerih se sklep, da mednarodno pravo gotovo *ni* delovalo kot dejavnik odločitve, ne zdi pravilen, saj odločitev ni bila *namenoma* oblikovana v nasprotju z mednarodnim pravom, ampak (vsaj na uradni ravni) v »prepričanju«, da je ravnanje pravno dopustno. Poleg tega bi bilo potrebno za pravilnost takšnega sklepa dokazati tudi obratno: da bi država ravnala v *nasprotju* z mednarodnim pravom, četudi bi sama ocenila takšno ravnanje kot pravno nedopustno. To je seveda v vsakem zgodovinskem primeru, kjer je država v dobri veri zatrjevala pravno pravilnost svojega ravnanja, nemogoče dokazati, zato ostaja takšno sklepanje zgolj hipotetično in logično neprepričljivo.

za naključen sovpad med mednarodnim pravnim okvirom in dejanskim ravnanjem (Onuma 2003, 129). Medtem ko je tako načeloma vselej mogoče ugotoviti *sovpad* (korelacijo) neke politične odločitve ali ravnanja z mednarodnim pravom, pa je empirično praktično nemogoče dokazati, da je bilo v primeru takšnega sovpada mednarodno pravno pravilo oziroma volja po spoštovanju mednarodnega prava *vzrok* te odločitve ali ravnanja (prav tam).³⁷³

Edini možen izid vzročne analize je torej ugotovitev, da mednarodna pravna pravila *nimajo* nikakršnega neodvisnega vpliva na državno ravnanje. Logika sklepanja je poenostavljeno povedano takšna: če pravilo, uzakonjeno v določbi četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine Združenih narodov, prepoveduje uporabo sile ali grožnjo z uporabo sile v mednarodnih odnosih, ravnanje države v konkretnem primeru pa pomeni grožnjo z uporabo sile ali dejansko uporabo sile, je ravnanje države neskladno s prepovedjo uporabe sile.³⁷⁴ Na podlagi vzročne analize v tem primeru sledi sklep, da prepoved uporabe sile *ni determinirala* politične odločitve o uporabi sile. V okviru konkretne študije vloge mednarodnega prava v primeru kubanske raketne krize leta 1962 to kritiko vzročne analize poudarja tudi Chayes (1974, 35): »Če je ravnanje skladno [s pravnim pravilom], je to zgolj *prima facie* znak, da je pravilo učinkovalo, kot je bilo namenjeno. Še bolj prepričljiva pa je nasprotna trditev: če ravnanje krši pravilo, se to zdi kot zelo trden dokaz, da pravo ni delovalo kot omejitev. In to je temeljna struktura argumenta tistih, ki menijo, da ZDA [v kubanski raketni krizi] ni upoštevala mednarodnih pravnih pravil.« Vzročna analiza na podlagi primerjave med zahtevami mednarodnega pravnega pravila in dejansko politično odločitvijo oziroma ravnanjem držav(e) tako neizbežno riše pesimistično sliko mednarodnega prava in utrjuje realistično prepričanje, da je »mednarodno pravo kot sistem omejitev šibko pravo, in to na tistem področju, kjer je omejevanje [državnega] ravnanja ključnega pomena« (Hoffman 1968, 26). Ob prevladi te skeptične perspektive v znanosti mednarodnih odnosov se je desetletja dolgo zdelo skoraj

³⁷³ Dejstvo je, da je število meddržavnih spopadov po letu 1945 in uveljavitvijo na Ustanovni listini utemeljenega mednarodnega prava uporabe sile dramatično upadlo, vendar pa te korelacije ni mogoče enostavno prevesti v vzročnost; za takšen preskok bi bilo potrebno med drugim izvesti protidejstveno (angl. *counter-factual*) analizo, torej preveriti, koliko primerov »nedopustne« uporabe sile v mednarodnih odnosih bi bilo v tem obdobju brez teh mednarodnih pravil, kar pa je v tem primeru empirično nemogoče.

³⁷⁴ Z namenom poenostavitve prikaza je vprašanje uporabljivosti izjem samoobrambe in kolektivne vojaške akcije na tem mestu namenoma prezrto. Kljub temu je treba opozoriti, da obstoj teh izjem in določena stopnja njune razlagalne odprtosti (kot je pokazala analiza v tretjem in četrtem poglavju disertacije) še dodatno zmanjšujeta metodološko vrednost vzročne analize: zlasti območje epistemološke odprtosti konceptov, ki določajo pravico do samoobrambe ali možnost uporabe sile s pooblastilom Varnostnega sveta, otežuje analitični sklep o skladnosti ali neskladnosti določenega ravnanja s temi mednarodnopravnimi pravili, zlasti kadar ta sklep ni bil jasno oblikovan na ravni merodajnih delovalcev, v »legitimizacijskem diskurzu« med državami, pravnimi strokovnjaki in pristojnimi političnimi in sodnimi organi.

»anahronistično domnevati, da bi lahko imelo pravo karkoli [skupnega] z visoko politiko mednarodne varnosti« (Koskenniemi 1996, 455).³⁷⁵

5.1.2 Mednarodno pravo uporabe sile kot vodilo v procesu oblikovanja političnih odločitev

Ozko dojemanje merodajnosti mednarodnega prava v smislu linearnih vzročno-posledičnih odnosov in determinističnega učinka otežuje celovito in uravnoteženo razumevanje vloge mednarodnega prava uporabe sile kot urejevalnega okvira sodobne mednarodne politike. Povsem mogoče je namreč sprejeti, da pravila in institucije mednarodnega prava neposredno ne *določajo* državnega ravnanja oziroma da takšnega učinka ni mogoče empirično dokazati, ne da bi ob tem v celoti zanikali urejevalni (omejevalni ali motivacijski) učinek mednarodnopravnih dejavnikov v samih *procesih* oblikovanja mednarodnih političnih odločitev (Chayes in drugi 1968, xii).

Kot pišeta med drugimi Puchala in Hopkins (1982, 270), se »državniki skoraj vedno čutijo omejene z načeli, normami in pravili, ki predpisujejo in prepovedujejo različne oblike ravnanja« in skušajo praviloma ravnati v njihovem okviru (tako tudi Franck 1990, 3-4). Vsaj spočetka se skušajo izogniti možnostim, ki so *očitno* v nasprotju z obstoječimi mednarodnopravnimi parametri uporabe sile in si tudi v najbolj ekstremnih situacijah svoje politične odločitve glede uporabe sile *prizadevajo* oblikovati *znotraj* spektra obstoječih normativnih možnosti, ki se pogosto razlikujejo od *političnih* možnosti, ki so jim na voljo.³⁷⁶

³⁷⁵ To stališče v sodobni literaturi poglobljata Goldsmith in Posner, ki trdita, da empirična usklajenost mednarodnopravnega pravila in dejanskega ravnanja *nikoli* ni posledica kakršnegakoli pozitivnega normativnega učinka mednarodnega prava, saj je spoštovanje mednarodnega prava vselej odvisno od nacionalnega interesa: »Države ne ravnavo v skladu s pravilom, ker bi se čutile tako zavezane, temveč ker je takšno ravnanje v njihovem interesu.« (Goldsmith in Posner 2005, 39; podobno Hoffman 1968, 37; Glennon 2004, 501-502; Kelly 2004, 546-549). Ta skrajni realistični argument o izključno utilitaristični motivaciji državnega ravnanja temelji na problematični pozitivistični predpostavki, da nudita »interes« in »občutek pravne obveznosti« dve vzajemno izključujoči se razlagi državnega ravnanja ter da v primeru trka obeh vselej prevlada prva (o tem kritično tudi Koskenniemi 1996, 463). Ne upošteva, da mednarodno pravo kot dinamični produkt skupnega delovanja držav pravzaprav artikulira tista pravila, ki jih večina držav štejejo za »nujna za mednarodno življenje« (Boyle 1985, 80). Zahteve in omejitve, ki jih postavlja mednarodno pravo, tako vsaj do neke mere neizbežno sovpadajo z vitalnimi nacionalnimi interesi (podobno tudi Henkin 1979, 40; Chayes 1974, 26). To velja tudi za mednarodno pravo uporabe sile, kodificirano v Ustanovni listini Združenih narodov - kot je poleti leta 1944 pripomnil tedanji ameriški državni sekretar Hull (v Hilderbrand 1990, 65), je Ustanovna listina »skupna zadeva«, ki odraža interese vseh držav.

³⁷⁶ Franck (1990, 3-4) navaja kot primer situacijo, v kateri je ameriška vlada leta 1988 v kontekstu iraško-iranske vojne dovolila prehod ladje natovorne z raketami tipa *sviloprejke* (angl. *Silkworm*) namenjene Iranu, čeprav je štela takšen prehod za grožnjo zaščitenim ameriškim ladjam, ki so se nahajale v Perzijskem zalivu. Ameriško zunanje ministrstvo je namreč presodilo, da bi prestrega ladje pomenila »preiskavo in zaplembo« na odprtem morju, ki pa je v mednarodnem pravu prepovedana.

Praviloma ne izberejo *očitno* pravno nesprejemljive politične možnosti oziroma med različnimi možnostmi izberejo pravno najmanj dvomljivo. Tudi kadar mednarodno pravo uporabe sile ne *prepreči* določenega protipravnega ravnanja, upoštevanje mednarodnopравnih pomislekov takšno ravnanje vsaj za določen čas odloži, dokler niso pretehtane in morebiti preizkušene druge, pravno (bolj) sprejemljive politične odločitve (Henkin 1979, 44-45), ali pa odločitev preusmeri od pravno skrajno nesprejemljivega ravnanja k pravno bolj sprejemljivim možnostim.

Zlasti v institucionalistični in konstruktivistični literaturi se tako širše koncipirana urejevalna funkcija pravil in institucij mednarodnega prava pogosto primerja s funkcijo prometnih predpisov (Boyle 1985, 80-81; Björkdahl 2002, 15): četudi mednarodnopravna pravila uporabe sile neposredno ne *determinirajo* državnega ravnanja, delujejo kot standardi ravnanja, kot smerokaz, ki lahko delovalce na tem področju *vodi* pri oblikovanju odločitev in dejanskem delovanju. Na oblikovanje političnih odločitev in ravnanje na področju uporabe sile lahko tako *posredno* vplivajo na različne načine oziroma preko različnih mehanizmov delovanja: vplivajo lahko na racionalno presojo razmerja med posamičnimi državnimi (individualnimi ali skupnimi) cilji ter alternativnimi političnimi strategijami in sredstvi, s katerimi je mogoče te cilje uresničiti (Chayes 1974, 102; Goldstein in Keohane 1993, 12), oziroma celo na oblikovanje individualnih preferenc v dani situaciji ter na samodojemanje identitete držav. Tako lahko v končni fazi vodijo v zavrnitev določenih pravno nedopustnih političnih alternativ kot nesprejemljivih za doseganje določenih političnih ciljev oziroma vsaj v odločitev, ki je najmanj neskladna z obstoječimi pravili mednarodnega prava (Björkdahl 2002, 23).

5.1.2.1 Mednarodno pravo uporabe sile kot dejavnik racionalne izbire

V skladu z institucionalistično koncepcijo mednarodnega prava lahko vsebinska in institucionalna pravila mednarodnega prava uporabe sile vplivajo na racionalno presojo razmerja med določenimi (individualnimi ali kolektivnimi) interesi države ter različnimi političnimi strategijami njihovega uresničevanja (Chayes 1974, 102; Goldstein in Keohane 1993, 12). V tem smislu deluje mednarodno pravo kot nekakšna »senca prihodnosti« (Axelrod 1984, 174-175): zavedajoč se sorazmerno redne in trajne narave svojih medsebojnih odnosov ter prednosti, ki jih prinaša mednarodno sodelovanje, skušajo države svoje politične odločitve oblikovati v okviru omejitev, ki jih postavlja mednarodno pravo na splošno in posebej mednarodno pravo uporabe sile. Ta odnos motivirata in pogojujeta dva temeljna sklopa

dejavnikov: prvič, tveganje negativnih posledic protipravnega ravnanja držav za njihove bodoče mednarodne interakcije³⁷⁷ in drugič, pozitivno pričakovanje, da bodo tudi druge države ravnale v skladu z uveljavljenimi pravili mednarodnega prava in tako zagotovile bolj predvidljivo, bolj stabilno in tako bolj učinkovito mednarodno sodelovanje (Oye 1985, 12-18; Keohane 1986a, 13; Byers 1995, 122; Guzman 2002, 1844-1851; Burchill 2005, 65).

Mednarodnopravni okvir uporabe sile, artikuliran v Ustanovni listini kot najširše sprejetem mednarodnem pravnem sporazumu, s formaliziranjem pravil na področju uporabe sile soustvarja in utrjuje pričakovanje takšnega vzajemnega delovanja (Byers 1995, 122; Burchill 2005, 65). Hkrati institucionalizira in povečuje tveganje negativnih posledic, kot so zmanjšanje mednarodnega ugleda, omejitve ali prekinitve sodelovanja z državo kršiteljico, ali druge negativne posledice, ki jih skoraj nedvomno prinaša ravnanje v neskladju s temi pravili (Abbott in Snidal 2000, 427). Pomen teh dejavnikov na področju sile še povečuje posebni normativni status in namen Ustanovne listine in njene temeljne prepovedi uporabe sile. Cilj v Ustanovni listini zasnovane mednarodnopravne paradigme uporabe sile namreč ni zgolj preprečevanje vojn in ohranjanje mednarodnega miru in varnosti v ozkem smislu, temveč tudi ohranitev obstoječega mednarodnega reda, utemeljenega na načelih ozemeljske nedotakljivosti in politične suverenosti držav³⁷⁸ ter zagotovitev večje jasnosti, stabilnosti in predvidljivosti mednarodnih političnih interakcij (Westra 2007, 6 in 12). S tem, ko državam nalaga medsebojno spoštovanje, samoomejevanje in strpnost pri reševanju medsebojnih sporov, omogoča mednarodno pravo uporabe sile državam z zelo različnimi interesi ter z zelo različnimi položaji v mednarodni politični strukturi moči razmeroma mirno sobivanje in delovanje v mednarodnem političnem vsakdanu (Nardin 1983, 5). Nenazadnje pa mednarodno pravo kot izraz skupnih normativnih prepričanj o primernem ravnanju v mednarodnih odnosih zagotavlja tudi pomembno stično točko mednarodnih političnih interakcij, ki v horizontalnem in decentraliziranem mednarodnem sistemu povečuje, če že ne zagotavlja, predvidljivost vsakdanjih političnih interakcij med državami v primerjavi z obdobjem, ko mednarodno pravo uporabe sile v mednarodnih odnosih sploh ni omejevalo.

³⁷⁷ Kot so okrnitev ugleda na mednarodni ravni in doma, dvostranski ali večstranski protiukrepi in sankcije s strani drugih držav, prekinitve diplomatskih in gospodarskih odnosov ter omejitve drugih oblik mednarodnega sodelovanja, ki večini držav praviloma prinašajo koristi; o tem podrobneje Abbott in Snidal (2000, 427).

³⁷⁸ Tako Ustanovna listina in v njej opredeljeni mednarodnopravni okvir uporabe sile v mednarodnih odnosih prispevata tudi k vzdrževanju obstoječega svetovnega reda z omejitvijo možnosti zatekanja držav k uporabi oborožene sile ter z institucionalizacijo temeljne razporeditve moči v času njenega sprejetja skozi sistem stalnega članstva v Varnostnem svetu in določitvijo posebnega statusa in privilegijev stalnih članic na področju vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti (Gilpin 1981, 42-43; Bull 1977/1995, 3-19).

Skozi vse te mehanizme lahko mednarodno pravo uporabe sile posredno omeji politično izbiro držav med različnimi strategijami uveljavljanja individualnih ali kolektivnih političnih interesov in ciljev (Finnemore in Sikkink 1998, 891; Onuf 1998, 59; Hurrell 2002, 186; Falk 2008, 145), hkrati pa s stabilizacijo in povečanjem predvidljivosti mednarodnega političnega življenja uveljavljanje takšnih (legitimnih) interesov omogoča in lajša (Boyle 1985, 80). To seveda ne pomeni nujno, da bodo na koncu normativni oziroma pravni pomisleki prevladali nad nepravnimi oziroma političnimi dejavniki, kot so nacionalni interesi in politika moči, ali da mednarodna pravna pravila in institucije *determinirajo* politično izbiro. V anarhičnem sistemu brez naddržavne oblasti države seveda razmeroma svobodno racionalno odločajo, ali bodo delovale v skladu z mednarodnim pravom uporabe sile³⁷⁹ ali v nasprotju z njim³⁸⁰ in se tako zavestno izpostavljajo tveganju različnih negativnih posledic protipravnega ravnanja. Vendar pa se, kot poudarja Boyle (1985, 80-81), tudi najmočnejše države zavedajo, da obstoj in uveljavitev mednarodnega prava praviloma prinaša več koristi kot odsotnost kakršnihkoli mednarodnopravnih omejitev. Delovanje v skladu z mednarodnim pravom je preprosto v racionalnem interesu vseh držav kot racionalnih in sebičnih delovalcev, ki iščejo najbolj učinkovite načine dolgoročnega maksimiranja svojih individualnih ali skupnih interesov (prav tam). Ta odnos dodatno pojasnjuje Chayes ki v svoji analizi delovanja mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu kubanske raketne krize leta 1962 pronicljivo ugotavlja, kako na Ustanovni listini zasnovana pravila mednarodnega prava uporabe sile »spodbujajo ali odvrčajo od vedenja s pretanjeno mešanico širokega spektra spodbud in sankcij«, z razporejanjem »ugodnosti in bremen, priložnosti in tveganj, pogosto na načine, katerih povezava z delovanjem, na katerega naj bi [pravila] vplivala, se zdi oddaljena ali prikrita« (Chayes 1974, 25).

³⁷⁹ Zaradi zagrožene sankcije, strateških razlogov (ker delovanje v skladu z mednarodnim pravom pospešuje maksimiranje lastnih interesov in doseganje političnih ciljev), iz občutka pravne obveznosti in odgovornosti (zaradi intrinzične normativne vrednosti mednarodnega prava) ali iz kakšnih drugih razlogov (o tem več Henkin 1979, 49-68; Finnemore in Sikkink 1998, 912-913).

³⁸⁰ Zlasti na politično tako občutljivem področju, kot je nacionalna varnostna politika, kjer za presojo (preračunavanje) razmerja med kratkoročnimi koristmi protipravnega delovanja in dolgoročnimi koristmi delovanja v skladu z mednarodnim pravom v kriznih trenutkih pogosto preprosto ni dovolj časa, pa tudi sicer je težko oceniti, ali (ponavadi velike) kratkoročne koristi uporabe oborožene sile v nasprotju z mednarodnim pravom ne bodo morebiti pretehtale nad dolgoročnejšimi koristmi, ki jih prinaša sodelovalno obnašanje na tem področju (Guzman 2002, 1883-1884; tudi Koskeniemi 1996, 463-464).

5.1.2.2 Mednarodno pravo uporabe sile kot konstitutivni dejavnik

S konstruktivističnega zornega kota imajo lahko pravila in institucije mednarodnega prava še globlji, *konstitutivni* vpliv v sodobnih mednarodnopolitičnih procesih na področju uporabe sile. Ne vplivajo samo na racionalno preračunavanje najbolj učinkovitih načinov uveljavljanja interesov in ciljev držav, temveč vplivajo na samo *oblikovanje* in *dojemanje* individualnih in kolektivnih interesov države ter tako posredno vplivajo na oblikovanje političnih odločitev in ravnanja tudi na tako občutljivem področju, kot je uporaba sile (Hurrell 2002; Reus-Smit 2004c, 21). V konstruktivistični koncepciji tvori mednarodno pravo posebno idejno družbeno strukturo, ki deluje na mednarodni ravni na podoben način kot ustavni pravni red na notranji državni ravni: sodoloča strukturo razporeditve moči, opredeljuje merodajne delovalce, določa intersubjektivne kategorije normativnih pričakovanj glede mednarodnega življenja v najširšem smislu in opredeljuje standarde primerne ravnanja, ki vodijo (omejujejo in/ali omogočajo) družbeno delovanje.

Na specifičnem vsebinskem področju uporabe sile izražajo mednarodnopravna pravila skupno (intersubjektivno) normativno zavest držav, da je oborožena sila skrajno sredstvo mednarodne politike, ki naj se uporablja zgolj in samo, če je to »v splošnem interesu« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, Preambula), z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti oziroma z namenom nujne samoobrambe za zaščito lastnega »preživetja« države v primeru oboroženega napada. S tem, ko onemogoča (prepoveduje ali omejuje) določene cilje in/ali določene načine za doseganje teh ciljev (uporabo sile v škodo suverenih pravic druge države ali v nasprotju z nameni in cilji mednarodne skupnosti) ter omogoča druge (uporaba sile v samoobrambi), mednarodno pravo uporabe sile kategorizira primerno oziroma neprimerno družbeno ravnanje ter hkrati povratno sodoloča interese in družbene identitete držav (»miroljubne« države svoje interese uveljavljajo z mirnimi sredstvi, silo pa uporabljajo le v skrajnem primeru in prvotno na podlagi kolektivne odločitve). Kot izraz takšnih temeljnih intersubjektivnih vrednot in ciljev, katerih uresničevanju naj bi bile namenjene mednarodne politične interakcije, izpolnjuje še eno pomembno, *aspiracijsko* oziroma deklaratorno funkcijo v sodobni mednarodni politiki: »[...]izraža cilj, za katerega si je potrebno prizadevati, ideal, h kateremu naj države težijo« (Gray 2008, 27).³⁸¹ Tudi na ta način mednarodno pravo uporabe sile vpliva na politično izbiro,

³⁸¹ Ali kot je takšno aspiracijsko vrednost mednarodnega prava opisal Falk (1970, 51; poudarek dodan): »Nezmožnost mednarodnega prava zagotoviti popolnoma miren svet, ne pomeni njegove nezmožnosti spodbujati k bolj mirnemu svetu.«

četudi ne more določiti in predvideti več kot spekter možnih izbir (Björkdahl 2002, 22). Sooblikuje prostor, v katerem države vzpostavljajo medsebojne odnose, v katerem oblikujejo in dojemajo lastne identitete in interese, ter v katerem te identitete in interese povezujejo z možnimi političnimi alternativami njihovega uveljavljanja v specifičnih dejanskih okoliščinah in v katerih tako preračunavajo najučinkovitejše in najprimernejše strategije za uveljavljanje teh interesov (Kratochwil 1989 in 2000; Onuf 1989 in 1998; Finnemore 1996a; Jepperson in drugi 1996; Finnemore in Sikkink 1998; Ruggie 1998b; Björkdahl 2002, 22; Hurrell 2002, 186). Povedano drugače, mednarodna pravila uporabe sile vplivajo na to, kako države dojemajo konkretne situacije, kako oblikujejo in dojemajo lastne identitete in interese, ki jih skušajo v medsebojnih interakcijah skušajo uveljaviti, in načine, ki so za doseganje teh interesov sprejemljivi (Keohane 1997; Hurrell 2000, 330 in 2002, 186; Herrmann in Shannon 2001, 623; Reus-Smit 2004c, 21).

5.2 Mednarodno pravo uporabe sile kot legitimizacijski okvir mednarodne politike

Mednarodno pravo uporabe sile deluje tudi kot skupni okvir »legitimizacijskega diskurza« (Chayes in Chayes 1995; Franck 1995; Johnstone 2003, 437; Reus-Smit 2004c, 19-21), znotraj katerega države oblikujejo, izmenjujejo in ocenjujejo trditve in nasprotne trditve o sprejemljivosti konkretnih politik in ravnanja na področju uporabe sile v mednarodnih odnosih. Praktično univerzalno sprejeta vsebinska in institucionalna pravila na Ustanovni listini zasnovane mednarodnopravne paradigme uporabe sile so izraz prevladujočih intersubjektivnih prepričanj o primernem ravnanju v mednarodnih odnosih.³⁸² Kot takšna tvorijo najširše sprejet in najbolj objektivni standard, na podlagi katerega države in drugi merodajni delovalci ocenjujejo legitimnost³⁸³ političnih odločitev in ravnanja delujočih držav na področju uporabe sile, ter na podlagi katerega morajo biti politične odločitve in ravnanje v končni fazi utemeljeni,

³⁸² Kot je pokazala analiza v tretjem poglavju disertacije, temeljna tridelna struktura prepovedi uporabe sile, pravice do samoobrambe in kolektivne akcije s pooblastilom Varnostnega sveta še vedno odraža soglasje velike večine države, mednarodne sodne prakse in mednarodnopravne stroke.

³⁸³ Pomen koncepta legitimnosti v mednarodni politiki je v sodobni literaturi mednarodnih odnosov in mednarodnega prava razmeroma dobro uveljavljen (na primer Franck 1990; Hurd 1999; Clark 2005; Hurrell 2005), čeprav se mnenja (zlasti v teoriji mednarodnih odnosov) še vedno razhajajo glede najprimernejšega pristopa k proučevanju legitimnosti; eno najbolj celovitih analiz koncepta legitimnosti v teoriji mednarodnih odnosov ponuja Clark (2005); podobno Kratochwil (2006). O pomenu legitimnosti za delovanje mednarodnega prava v mednarodni politiki pišeta Brunnée in Toope (2001, 70-71), o legitimnosti na specifičnem področju uporabe sile pa na primer Bjola (2005) ter Bjola in drugi (2009).

če naj štejejo za legitimne (Falk 1969, 33-54; Chayes 1974, 43-44; Boyle 1985, 177; Scott 1994, 324; Gray 2000, 22-23; Scott in Ambler 2007).

Na ta način delujejo mednarodnopravna pravila uporabe sile hkrati kot temeljni *vir* legitimnosti ravnanja držav na področju uporabe sile, pa tudi kot temeljno *merilo* legitimnosti ravnanja. Nudijo drugačno, bolj objektivno in avtoritativno podlago za utemeljevanje in ocenjevanje političnih odločitev in ravnanja kot politični, etični ali drugi družbeni dejavniki, ki so prevladovali v obdobju, ko diskrecija držav glede uporabe sile v mednarodnih odnosih še ni bila mednarodnopravno omejena (Falk 1969, 62-63). To seveda ne pomeni, da nudi mednarodno pravo povsem objektivne ali politično neodvisne standarde ravnanja, vendar pa so formalni pravni standardi kljub določeni stopnji pomenske in razlagalne odprtosti bolj določni in objektivni, kot recimo vsebinsko izjemno raztegljivi in subjektivni etični standardi »pravičnih« ali »dobrih« ali »koristnih« namenov.

5.2.1 Mednarodno pravo kot vir in merilo legitimnosti političnih odločitev o uporabi sile

Mednarodno pravo uporabe sile ima danes v procesih utemeljevanja in ocenjevanja političnih odločitev in ravnanja držav na tem področju ključno vlogo. Države svoje odločitve o uporabi sile redno racionalizirajo in utemeljujejo s sklicevanjem na temeljna vsebinska in institucionalna pravila mednarodnega prava uporabe sile: bodisi na pravico do individualne ali kolektivne samoobrambe bodisi na pooblastilo Varnostnega sveta, ali celo na oboje (Schachter 1984b, 1623; Gray 2000, 22-23). Gray (prav tam) poudarja, da se v praksi skoraj nikoli ne zgodi, da delujoče države *sploh* ne bi ponudile *pravne* utemeljitve svoje odločitve o uporabi sile v konkretnem primeru, ne glede na to, ali delujejo enostransko, torej brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta, ali pa so svojo odločitev o uporabi sile oblikovale večstransko, v okviru Varnostnega sveta.³⁸⁴ Seveda države utemeljujejo svoje politične odločitve in ravnanje *tudi* z nepravnimi argumenti, vendar pa praktično nikoli ne trdijo, da ti nepravni dejavniki utemeljujejo ravnanje, ki je v nasprotju z mednarodnim pravom uporabe sile, ki je torej

³⁸⁴ Med redkimi izjemami so vojaške operacije za zaščito kurdskih civilistov v severnem Iraku s strani Francije, Velike Britanije in ZDA leta 1991, turške protiteroristične operacije proti kurdskim položajem v severnem Iraku v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in leta 2007 ter Natov vojaški poseg na Kosovu leta 1999 (Gray 2000, 22-23).

mednarodnopravno *nedopustno* (Schachter 1991, 15).³⁸⁵ Kot poudarja Franck (1990, 196-204) velja to tudi za najmočnejše države in tudi za najbolj sporne primere uporabe sile, četudi se države v takšnih mejnih primerih pogosto zatečejo k bolj ali manj samosvojim razlagam pravil samoobrambe in pogojev kolektivne akcije s pooblastilom Varnostnega sveta.³⁸⁶ Ob tem je pomembno poudariti, da države svoje politične odločitve in ravnanje na področju uporabe sile *pravno* utemeljujejo, četudi takšno utemeljevanje *ni* mednarodnopravno obvezno.³⁸⁷

Ta očitna potreba po pravnem utemeljevanju in ocenjevanju političnih odločitev (Chayes in Chayes 1995; Franck 1995; Gray 2000, 22-23) kaže, da tudi na tem politično izjemno občutljivem področju odločitev in delovanja držav ni mogoče v celoti pojasniti in utemeljiti z argumenti politike moči in nacionalnih interesov, ter potrjuje pomembno vlogo mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. To stališče sprejemajo številni avtorji tako v mednarodnopravni literaturi (med drugimi Chayes in Chayes 1995, 118) kot v literaturi mednarodnih odnosov (med drugimi Hurrell 1993, 61), njegovo vsebino in domet pa dobro povzema Sands (2005, 179-180; poudarki dodani):

Vedno bo obstajal dvom o tem, do kakšne mere lahko mednarodno pravo resnično omeji državno uporabo sile. V šestdesetih letih od sprejema Ustanovne listine Združenih narodov je bilo nešteto primerov uporabe sile, vendar pa je omembe vredno, da kadar države uporabijo silo, skušajo svoja dejanja vselej utemeljiti na pravni podlagi. Če nič drugega, je *sprejeto*, da je sila *podvržena* pravnim omejitvam: od sprejema Ustanovne listine ni več mogoče trditi, da je uporaba sile *onkraj* mednarodnega prava.

V seriji možnih (instrumentalnih in normativnih) dejavnikov, ki motivirajo to »potrebo« držav po pravnem utemeljevanju svojih političnih odločitev in ravnanja,³⁸⁸ je po mnenju Westre (2007, 21) bistvenega pomena »pričakovanje spoštovanja«: države oblikujejo in sporočajo pravne utemeljitve svoje politične izbire zaradi zavesti, da bodo druge države (in ostali

³⁸⁵ Z izjemo Natovega vojaškega posega na Kosovu leta 1999. Zanimivo razpravo o uporabi pravnih, političnih in moralnih argumentov v tem kontekstu ponujata na primer Krisch (2002) in Bjola (2005).

³⁸⁶ Tako je denimo v primeru pravno spornega vojaškega posega v Iraku ameriška vlada svojo odločitev o uporabi sile utemeljevala kot enostransko uveljavljanje resolucije Varnostnega sveta 1441, Rusijapa je svoj vojaški poseg v Gruziji poleti 2008 utemeljevala s sklicevanjem na pravico do samoobrambe za zaščito lastnih državljanov in mirovnih sil.

³⁸⁷ Mednarodno pravo izrecno določa le obveznost poročanja o načrtovanih ali nameravanih enostranskih ukrepih z uporabo oborožene sile Varnostnemu svetu v skladu z 51. členom Ustanovne listine.

³⁸⁸ Pregled različnih tovrstnih dejavnikov ponuja na primer Johnstone (2003, 441-443).

merodajni delovalci) legitimnost njihovega ravnanja ocenjevali prvotno z vidika usklajenosti ravnanja z zahtevami mednarodnega prava uporabe sile in ne zato, ker bi obstajalo formalizirano pričakovanje (obveznost) pravne argumentacije v Varnostnem svetu ali kjerkoli drugje. Druge države (in ostali merodajni delovalci) dejansko pričakujejo od delujočih držav, tudi najmočnejših, da bodo svoje politične odločitve in ravnanje, zlasti v spornih primerih, utemeljile s *pravnimi* argumenti ter odločitve in ravnanje delujočih držav ocenjujejo kot sprejemljive ali nesprejemljive prvotno na podlagi njihove formalne *pravne* upravičenosti, torej njihove skladnosti z obstoječimi formalnimi pravnimi pravili mednarodnega prava uporabe sile (Henkin 1979, 41).

Države torej očitno verjamejo, da lahko z delovanjem v okviru mednarodnih pravnih pravil in institucij okrepijo legitimnost in sprejemljivost svojih političnih odločitev in ravnanja na področju uporabe sile, ki jih zgolj moč ali upoštevanje političnih ali moralnih norm samih zase ne more zagotoviti (Chayes in Chayes 1995; Franck 1995; Bjola 2005, 283). Kot opozarja Bjola (2005, 283), so »moralne in politične utemeljitve [sicer] nujen korak pri razvijanju legitimnosti vojaškega posega, vendar pa je temeljni izziv najti primeren način za prevod teh utemeljitev v pravno prepričljive argumente«. Meje legitimnosti delovanja so v končni fazi meje, ki jih določajo mednarodnopravni standardi dopustne uporabe sile, kot so »oboroženi napad«, »grožnja miru«, »agresija«, »kršitev miru«, »samoobramba«, »nujnost samoobrambe«, »sorazmernost samoobrambe« in drugi. Mednarodnopravni dejavniki in argumenti so v legitimizacijskem diskurzu *avtoritativni*, v smislu, da (praviloma) prevladajo nad drugimi dejavniki in kategorijami argumentov.

5.2.2 Uporaba mednarodnopravnih argumentov v legitimizacijskem diskurzu na področju uporabe sile: med instrumentalizacijo in normativno avtonomijo

Razprava o vlogi mednarodnega prava v legitimizacijskem diskurzu neizbežno vključuje realistično kritiko, da uporabljajo države (zlasti najmočnejše) *mednarodnopravne* argumente instrumentalno, kot orodje učinkovitejšega uveljavljanja svojih ozkih nacionalnih interesov, vrednot in preferenc (Goldsmith in Posner 2002a, S119-120). V realistični koncepciji so pravila mednarodnega prava na splošno in še posebej na področju uporabe sile povsem nedoločna in neskončno prilagodljiva, zato naj bi bilo mogoče z domiselno uporabo tehnik tolmačenja teh pravil upravičiti praktično *vsako* obliko ravnanja. Zlasti močne države skušajo s premeteno pravno racionalizacijo svojega ravnanja ustvariti iluzijo legitimnosti, ki jo pravni

argumenti domnevno zagotavljajo (Bjola 2005, 275 in 283; Scott in Ambler 2007, 73). Mednarodno pravo služi torej po prepričanju realistov v legitimizacijskem diskurzu zgolj kot maska za prikrivanje resničnih motivov moči: je le retorično sredstvo, ki služi oblikovalcem politik zlasti v politično občutljivih in spornih situacijah kot učinkovito orodje pridobivanja in krepite podpore domače in mednarodne politične in splošne javnosti (Mearsheimer 2001; 23; Goldsmith in Posner 2002a, S119-120). Po mnenju klasičnih realistov je to pravzaprav *edina* resnična vloga mednarodnega prava uporabe sile v mednarodni politiki, zlasti v kriznih situacijah. Morgenthau (1948/2006, 288-289) je med prvimi izrazil to temeljno kritiko mednarodnega prava kot apologeta moči:

Vlade se vselej trudijo, da bi se otesle omejujočega vpliva, ki bi ga lahko imelo mednarodno pravo na njihovo zunanjo politiko, in ga skušajo raje uporabiti za uveljavitev svojih nacionalnih interesov[...] Nedoločnost mednarodnega prava zlorablja kot pripravno orodje za uresničevanje lastnih ciljev. To počnejo z uveljavljanjem nepodprtih trditev o pravnih pravicah in z izkrivljanjem pomena splošno priznanih pravil mednarodnega prava.

Ta argument ima tako v strokovni literaturi kot v javnih razpravah pomembno težo in mu je potrebno nameniti nekoliko več pozornosti. Resnično ni mogoče spregledati ali marginalizirati številnih primerov ustvarjalnosti nekaterih vlad in njihovih pravnih svetovalcev pri oblikovanju bolj ali manj prepričljivih pravnih in kvazi-pravnih utemeljitev v primerih uporabe sile, ki so *prima facie* v neskladju bodisi z ugotovljenimi dejanskimi okoliščinami bodisi s splošno sprejetimi pravnimi standardi mednarodnega prava uporabe sile, ali pa oboje. Ustvarjalno utemeljevanje političnih odločitev in ravnanja zlasti s strani najmočnejših držav včasih³⁸⁹ preraste v povsem očitno in neprikrito politično manipulacijo obstoječih pravnih pravil in raztegovanje njihovih meja zgolj zato, da bi izključno politično in strateško motiviranemu ravnanju, katerega legitimnost bi bila sicer vprašljiva, nadelo tančico legitimnosti (Falk 1968, 140; Boyle 1985, 60; Krisch 1999; Bjola 2005, 267).

Instrumentalizacija in politična manipulacija pravnih konceptov in pravil je do neke mere neizbežna posledica narave samega mednarodnopravnega diskurza. Kot velja za katerikoli pravni oziroma normativni sistem, daje območje pomenske odprtosti in epistemološke negotovosti mednarodnih pravnih pravil državam določeno stopnjo politične diskrecije pri utemeljevanju svojih političnih odločitev, s tem pa odpira prostor instrumentalnemu

³⁸⁹ Kot v primeru vojaškega posega v Iraku, ki je analiziran v nadaljevanju.

raztegovanju normativnih meja in politični manipulaciji mednarodnega prava pod masko domnevno objektivne pravne analize (Paulus 2001, 732). Posebna narava mednarodnega prava ta problem še pogloblja: »[H]orizontalnost mednarodnega pravnega reda vključuje spekter razlagalne diskrecije držav, ki omejuje razvoj zelo specifičnih omejevalnih pravil. To je enostavno značilnost tega sistema.« (Falk 1968, 25).

V takšnem horizontalnem in decentraliziranem pravnem sistemu mednarodnih pravnih pravil ne tolmačijo neodvisni razsodniki temveč prvotno države same oziroma nacionalni pravni svetovalci, ki so seveda »institucionalno in politično nagnjeni k razlagam, ki podpirajo [stališča] njihovih vlad oziroma držav« (Johnstone 2003, 443). Prav tako pa v tem sistemu ni neodvisnega razsodnika, ki bi za razliko od notranjih pravnih redov, na avtoritativni ravni oblikoval sodbe o pravni pravilnosti argumentov, s katerimi skušajo merodajni delovalci, torej države, utemeljiti svoje (vprašljive) politične odločitve in ravnanje v konkretnih primerih (Falk 1968, 138-139).

Vendar pa prostor za politično manipulacijo mednarodnopravnih pravil v legitimizacijskem diskurzu ni neomejen. Eno najpomembnejših omejitev postavlja »merilo simetrije« (Falk 1968, 139) v mednarodnem pravnem redu, tj. zavedanje, da so kljub odsotnosti naddržavnega razsodnika, politične odločitve, zahtevki in normativni argumenti ene države neizbežno izpostavljeni »nadzoru« in vrednotenju s strani zunanjih ocenjevalcev - tako drugih držav kot tudi ostalih merodajnih delovalcev, kot so mednarodni pravni strokovnjaki ter splošna mednarodna in domača javnost (Schachter 1989, 264).³⁹⁰ Odzivi teh »zunanjih ocenjevalcev« v procesih utemeljevanja ravnanja delujočih držav v skorajda vseh spornih primerih sodobnih vojaških posegov kažejo, da ne glede na dobrovernost ali zlonamernost posameznih utemeljitev, države na področju uporabe sile ne morejo »početi, karkoli se jim zazdi« (Dinstein 2004b, 89). V procesu diskurzivnih interakcij med državami namreč ni mogoče kar vsake možne *jezikovne* razlage »prodati« kot *pravno* veljavni argument, ki upravičuje kakršnokoli politično odločitev ravnanje (prav tam; podobno tudi Koskenniemi 1997, 355; Reus-Smit 2005, 365). Povedano drugače, vsaka domnevno pravna racionalizacija delujoče države ali koalicije držav ne bo nujno tudi sprejeta kot resnično pravna oziroma pravno pravilna³⁹¹ s strani drugih

³⁹⁰ Franck (2003, 15-16) v zvezi s tem piše o mednarodni »poroti strokovnjakov« (angl. *jury of peers*), ki jo sestavljajo predvsem štiri različne skupine »ocenjevalcev«: Meddržavno sodišče v Haagu, mednarodni politični forumi (kot sta Generalna skupščina in Varnostni svet Združenih narodov), mednarodna in domača javnost ter »kolektivna konferenca držav« v smislu forumov večstranske diplomacije v okviru mednarodnih in regionalnih institucij.

³⁹¹ Bodisi *in abstracto* bodisi glede na specifične dejanske okoliščine konkretnega primera.

držav, epistemskih skupnosti ter mednarodne in domače javnosti, ki ocenjujejo pravno naravo in legitimnost posamezne odločitve ali ravnanja na podlagi tradicionalno uveljavljenih institucionalnih in vsebinskih pravnih pravil, ki legitimizirajo uporabo sile v mednarodnih odnosih (Kristiotis 2004, 63; Higgins 1994, 247-248; Falk 1968, 151).

Takšno »zunanje« ocenjevanje utrjuje avtonomno normativno vrednost mednarodnopravnih argumentov in pomembno zmanjšuje tveganja, povezana z morebitno politično manipulacijo pravnih argumentov za legitimizacijo dejansko nelegitimnega ravnanja oziroma za uveljavljanje ozkih interesov posameznih (zlasti najmočnejših) držav. Ugotovitev, da mednarodno pravo zaradi svoje sorazmerne pomenske odprtosti in decentralizirane narave mednarodnega sistema dopušča prostor za politično diskrecijo (in morebiti manipulacijo), torej ne pomeni, da lahko država zlorabi vsako pravilo mednarodnega prava, ali da je mogoče (z zadostno mero ustvarjalnosti) vsako politično odločitev oziroma ravnanje utemeljiti s sklicevanjem na mednarodno pravo. Meja prožnosti je tanka in se presoja od primera do primera v intersubjektivnem legitimizacijskem procesu.

Ta sklep ne zanika pomena nepravnih dejavnikov, zlasti geopolitičnega položaja delujoče države v strukturi razporeditve moči, v legitimizacijskem diskurzu. Kot poudarja Falk (1968, 139-140) je »merilo simetrije« nepopolno, saj različni položaji v strukturi razporeditve moči v legitimizacijski diskurz neizbežno vnašajo določeno stopnjo asimetrije, ki vsaj načeloma krepi prepričljivost normativnega razlogovanja močnih držav v primerjavi s šibkejšimi in potencialno dopušča prevlado »argumentov moči« nad »dobrimi argumenti«. Do takšne asimetrije lahko pride *de facto*, zgolj zaradi različnih dejanskih oziroma materialnih položajev držav v strukturi moči in posledično njihove različne prepričevalne moči, lahko pa je tudi formalizirana ali institucionalizirana, torej vgrajena v mednarodni pravni red. Institucionalizirana asimetrija legitimizacijskega diskurza je najbolj očitna v okviru Varnostnega sveta kot temeljnega mednarodnega političnega foruma za razpravo o vprašanjih uporabe sile v mednarodnih odnosih, kjer ima pet stalnih članic pravico veta in s tem izrazito nesorazmerno prednost pri uveljavljanju svojih stališč oziroma vsaj pri preprečevanju uveljavitve nasprotnih stališč. Dobro znani so številni primeri pravno vprašljivih enostranskih vojaških posegov, glede katerih je Varnostni svet sicer razpravljal in glede katerih so številne države v teh razpravah obravnavano ravnanje obsodile kot kršitev mednarodnega prava, vendar pa do uradne kolektivne »obsodbe« v obliki resolucije Varnostnega sveta kljub sicer zadostni podpori (devet glasov) zaradi uporabe pravice veta s strani ene ali več stalnih članic ni prišlo. Tako je na primer ameriška vlada svoje vojaško posredovanje v Grenadi leta 1983 v razpravah v Varnostnem svetu dokaj neuspešno

utemeljevala z uporabo spornega argumenta »samoobrambe za zaščito državljanov«, do sprejema obsojajoče resolucije pa kljub temu prav zaradi ameriškega veta ni prišlo (United Nations Department of Public Information 1983/1987, 211). Podobno v primeru ameriškega posredovanja v Panami leta 1989 obsojajoča resolucija ni bila sprejeta zaradi francoskega, britanskega in ameriškega veta (United Nations Department of Public Information 1989/1997, 173). Med drugimi znanimi primeri je še izraelski vojaški poseg v Libanonu leta 1982, ki ga Varnostni svet zaradi ameriškega veta na predlagano resolucijo ni nikoli uradno obsodil, čeprav je večina članic v razpravah v Varnostnem svetu izraelsko uporabo sile kritizirala kot protipravno in zavrnila argument samoobrambe, s katerim je izraelska vlada akcijo skušala upravičiti.³⁹²

Vendarle pa položaj v strukturi razporeditve moči sam po sebi še ne zagotavlja uspešne legitimizacije državne politične odločitve oziroma ravnanja. Tako mednarodni pravniki (Chayes 1974, 42; Onuma 2003, 131 in 136; Schachter v Johnstone 2003, 441) kot politologi (Risse 2000, 9-10; Reus-Smit 2003, 602-603) se strinjajo, da sta prepričljivost in učinkovitost mednarodnopravnih argumentov pri utemeljevanju uporabe sile v končni presoji odvisna predvsem od dejavnikov, ki izvirajo iz pravne sfere same, kot so stopnja določnosti ali pomenske odprtosti posameznega pravnega pravila in (kogentna ali dispozitivna) narava posameznega pravnega pravila.³⁹³ Tako na primer Schachter poudarja, da države prepričljivost svojih argumentov resda pogosto krepijo na svoji politični moči, vendar celo v takšnih primerih svoje pravne utemeljitve gradijo »na podlagah, ki so logično neodvisne od njihovih lastnih interesov in želja« (Schachter v Johnstone 2003, 441).³⁹⁴ Reus-Smit (2003, 602-603) še bolj pronicljivo razlaga, da sta prepričljivost in sprejemljivost ponujenih utemeljitev odvisna od njihove pravne veljavnosti, ta pa se presoja v bolj ali manj institucionaliziranih procesih mednarodne politične komunikacije v *okviru* in *na podlagi* intersubjektivnih prepričanj o vsebini in pomenu vsebinskih in institucionalnih pravil mednarodnega prava.

Kljub določeni pomenski odprtosti mednarodnega prava uporabe sile in določeni diskreciji držav pri razlagi in uporabi teh pravil, države pri razlogovanju in utemeljevanju usklajenosti svojih odločitev oziroma ravnanja s pravnimi pravili mednarodnega prava torej

³⁹² O odnosu med »argumenti moči« in »močjo dobrih argumentov« v razpravah in procesih odločanja v Varnostnem svetu podrobneje Johnstone (2003) in Bjola (2005, 267).

³⁹³ Na primer kogentna, absolutna narava prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih.

³⁹⁴ Podobno tudi Toope (2000) opozarja, da sta razlaga in uporaba mednarodnih pravnih pravil zaradi njihove splošno sprejete zavezujoče normativne moči razmeroma neodvisna od prevladujočih razmerij moči v mednarodni politični strukturi.

niso povsem svobodne. Celo morebiti instrumentalno (strateško) ali manipulativno razlogovanje poteka v okviru formalnih normativnih struktur vsebinskih in institucionalnih pravil mednarodnega prava uporabe sile, ki hkrati omejujejo domet takšnega razlogovanja. Kot je pokazala analiza v tretjem poglavju disertacije, so intersubjektivno določene zunanje meje mednarodnopravnega okvira uporabe sile kljub določeni stopnji pomenske oziroma razlagalne odprtosti posameznih konceptov in pravil dovolj jasne in določne. Upoštevajoč te meje, neprepričljivi kvazipravni argumenti ali neprepričljive razlage obstoječih pravnih pravil v legitimizacijskem procesu enostavno ne bodo sprejeti *zgolj* zaradi posebnega položaja delujoče in utemeljujoče države v mednarodni strukturi moči. Čeprav je vpliv politike moči v procesih utemeljevalnega diskurza neizbežen, pravni argumenti ohranjajo svojo neodvisno moč in nudijo razmeroma neodvisno zunanje merilo razlikovanja med legitimnimi in nelegitimnimi politikami in ravnanjem držav na področju uporabe sile. Tako je denimo mednarodna skupnost (vsaj načeloma) sprejela kot prepričljiv ameriški argument samoobrambe v primeru vojaškega posega v Afganistanu leta 2001, čeprav je bil dejanski kontekst odločitve o uporabi sile precedenčen in neparadigmatičen (samoobramba kot odgovoru na oboroženi napad nedržavnih delovalcev), po drugi strani pa svojega vojaškega posega v Iraku kljub nesporni premoči v mednarodni politični strukturi moči ni uspela legitimizirati s sklicevanjem na pravno vprašljiv argument enostranskega uveljavljanja resolucij Varnostnega sveta oziroma argument implicitnega pooblastila Varnostnega sveta v resoluciji 1441 (Varnostni svet 2002c).³⁹⁵

Kot pišeta Henkin (1979, 45) in Onuma (2003, 136) se večina držav (tudi najmočnejših) v praksi zaveda, da morajo v utemeljitev svoje (zlasti sporne) politične odločitve ponuditi nek razmeroma *prepričljiv* pravni argument in da je »seznam« prepričljivih pravnih argumentov, ki jim je na voljo, omejen. Če delujoča država uspe prepričati druge države in ostale merodajne delovalce, da so njene odločitve in ravnanje v skladu s temeljnimi pravili mednarodnega prava uporabe sile in s tem v skladu s temeljnimi načeli in vrednotami sodobnega mednarodnega pravnega reda, lahko »ocenjujoče« države in drugi delovalci bolj ali manj izrecno »odobrijo« te odločitve in ravnanje in na ta način utrdijo njihovo legitimnost. V nasprotnem primeru se bodo »ocenjevalci« verjetno odzvali z odporom in nasprotovanjem odločitvam in ravnanju, ki ogroža skupne vrednote in temelje obstoječega mednarodnega reda. Da bi zagotovila prepričljivost svojih utemeljitev, mora delujoča država (ali skupina držav) prilagoditi svoje odločitve oziroma vsaj način in čas izvedbe svojih dejanj v skladu z argumenti, ki jih ponuja ali namerava

³⁹⁵ O tem več v nadaljevanju.

ponuditi v utemeljitev, ali pa se zateči k retorični manipulaciji in dvomljivim argumentom, da bi na ta način pridobili odobravanje drugih držav in merodajnih delovalcev ali vsaj zmanjšali »pričakovano tveganje odpora« (Westra 2007, 8) drugih držav in merodajnih delovalcev. Ker se države zavedajo tveganj, ki jih prinaša delovanje, ki ga ni mogoče pravno upravičiti oziroma prepričljivo utemeljiti s sklicevanjem na obstoječa mednarodnopravna pravila,³⁹⁶ skušajo tudi v pravno najbolj dvomljivih situacijah izbrati najbolj prepričljiv pravni argument oziroma se izogniti neprepričljivim ali celo manipulativnim argumentom, ki ne ustrezajo splošno sprejetim pravnim pravilom oziroma uveljavljeni razlagi posameznega pravila, ali pa preveč očitno odstopajo od dejanske situacije in dejanskega ravnanja države.³⁹⁷

Sklicevanje na pravne argumente in delovanje prek večstranskih institucij (zlasti Varnostnega sveta) je torej pogosto strateško in odraža ne le pravne, temveč nedvomno tudi politične in praktične pomisleke tako delujoče države kot drugih držav, ki sodelujejo v legitimizacijskem diskurzu v konkretnem primeru. Tudi izbira med različnimi pravnimi argumenti (sklicevanje na pooblastilo Varnostnega sveta ali na pravico do samoobrambe), s katerimi skušajo delujoče države utemeljiti svojo odločitev o uporabi sile v konkretnem primeru je pogosto strateška, funkcionalna, in nemalokrat odraža željo delujoče države po zagotovitvi večjega manevrskega prostora ali po preprečitvi uveljavitve nekega (tveganega) precedenta, kot sta na primer doktrina vnaprejšnje samoobrambe in doktrina vojaškega humanitarnega posredovanja.³⁹⁸ Vendar pa to ne izključuje vpliva mednarodnopravnih dejavnikov v legitimizacijskem procesu; pomeni samo, da je njihova vloga neizbežno *hkrati* instrumentalna in normativna. Legitimizacijski diskurz v tem smislu istočasno zaznamujeta svoboda političnega delovanja in moč institucionalnih in vsebinskih struktur mednarodnega prava, ki nudijo temeljno podlago in okvir utemeljevalnega diskurza v mednarodni politiki na področju uporabe sile. Krisch (2005, 369) opozarja na to dvojno naravo mednarodnega prava:

³⁹⁶ Že omenjene negativne posledice kot so okrnitev ugleda na mednarodni in domači ravni, različne oblike in stopnje političnih, gospodarskih in celo vojaških povračilnih ukrepov drugih držav in mednarodnih organizacij ter izguba domače politične podpore.

³⁹⁷ Primer ameriškega vojaškega posega v Iraku, ki je obravnavan v nadaljevanju, je klasični primer takšnega iskanja najbolj prepričljivih argumentov za utemeljitev pravno vprašljive in sporne odločitve o uporabi sile.

³⁹⁸ V skladu s koncepcijo normativnega razvoja mednarodnega prava uporabe sile v tej disertaciji ima lahko morebitno kvazi-pravno argumentiranje različne povratne učinke na mednarodni pravni okvir uporabe sile: lahko je brez pomena, lahko pomeni poskus spremembe oziroma normativnega razvoja obstoječih pravil ali njihove splošno sprejete razlage znotraj temeljnega normativnega okvira Ustanovne listine Združenih narodov, lahko pa povzroči tudi precej bolj resno »normativno škodo« (Falk 2008) mednarodnemu pravnemu redu kot takšnemu. Domet neparadigmatičnega argumentiranja je odvisen predvsem od namenov delujoče in argumentirajoče države ter reakcij drugih države in drugih merodajnih delovalcev na njihove argumente; o takšni strateški uporabi mednarodnih pravnih pravil in institucij podrobneje razpravlja Byers (2002).

»Mednarodno pravo pomeni najmočnejšim državam pomemben vir legitimnosti, vendar pa se mora, da bi legitimnost zagotovilo, odmakniti od moči in preprečiti enostaven prevod [moči] v pravo. Mednarodno pravo tako kot vselej zaseda negotov, vendar v končni fazi varen položaj med zahtevami močnih in idealih pravičnosti v mednarodni skupnosti.«

Tudi na vse te načine lahko mednarodno pravo posredno pomembno vpliva na oblikovanje političnih odločitev in ravnanje držav na področju uporabe sile. Kot piše Henkin (1979, 45): »Dejstvo, da država čuti obveznost utemeljiti svoje delovanje na podlagi mednarodnega prava, da mora biti ta utemeljitev verodostojna, ter da verodostojne utemeljitve pogosto ne obstajajo ali so omejene, neizogibno vpliva na to, kako bo država ravnala.« Sicer pa ne glede na pravno veljavnost in prepričljivost posameznih argumentov, s katerimi države utemeljujejo svoje politične odločitve in ravnanje na področju uporabe sile, že sama uporaba mednarodnopravnih argumentov v tem procesu potrjuje, da države dojemajo mednarodno pravo kot normativni strukturni okvir svojega delovanja v prostoru mednarodne politike. Tudi če se država dvolično opre na mednarodno pravo z namenom prikrivanja resničnih razlogov za uporabo sile, je pomembno, da sploh čuti potrebo po tem, da za svoje ravnanje najde neko mednarodnopravno podlago in ponudi neko mednarodnopravno utemeljitev, čeprav takšno utemeljevanje ni uradno obvezno.³⁹⁹ Države očitno dajejo prednost moči v pravni preobleki kot moči brez pravne preobleke (Paulus 2001, 735; podobno Hurrell 2002, 188-189; Westra 2007, 20-21). Hurrell (2002, 188-189) v zvezi s tem poudarja, da vsakršna, tudi »strateška« uporaba pravnih argumentov v procesih utemeljevanja legitimnosti odločitve o uporabi sile, »odraža stopnjo, do katere večstranski in pravni okvir oblikuje [proces] preračunavanja [političnih] možnosti celo pri najmočnejših državah«, potrjuje pa tudi, da »ta okvir zagotavlja konkretne in oprijemljive koristi in da morajo tudi najmočnejši [delovalci] legitimizirati svojo moč.«⁴⁰⁰ Henkin (1979, 45) izpostavlja tudi konstitutivno in aspiracijsko vlogo pravne racionalizacije političnih odločitev: »Kadar država trdi, da [deluje v skladu z mednarodnim pravom], zato da bi o sebi ustvarila določeno podobo, bodisi v lastnih očeh bodisi v očeh njenih sosed, je pomembno, da je to podoba, ki jo države cenijo.« S tem, ko države v utemeljitev svojega ravnanja ponujajo *pravne* argumente, ne skušajo zgolj prepričati drugih držav in delovalcev v

³⁹⁹ In torej potrebe po utemeljevanju ni mogoče pojasniti samo v smislu preračunavanja stroškov in koristi (ne)spoštovanja formalnih obveznosti.

⁴⁰⁰ Celó tako močne države, kot je ZDA, se skušajo vsaj praviloma izogniti situacijam, v katerih svojega ravnanja sploh ne bi mogle upravičiti s prepričljivo uporabo mednarodnopravnih argumentov in v katerih bi tako tvegale izgubo mednarodnega in domačega ugleda, ki jo neizbežno prinaša ravnanje v nasprotju s tako temeljnimi mednarodnopravnimi pravili, kot je prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih.

upravičenost svojih odločitev in ravnanja ali signalizirati svoje razumevanje specifičnega mednarodnopravnega pravila, temveč sporočajo tudi, da ostajajo (vsaj načeloma) predane temeljnim skupnim načelom in vrednotam mednarodne skupnosti ter obstoječega mednarodnega reda (Westra 2007, 29).

5.3 Mednarodno pravo uporabe sile kot komunikacijski okvir mednarodne politike

Razmeroma redni in trajni odnosi med subjekti, ki zasledujejo tako individualne kot skupne interese in cilje, lahko učinkovito potekajo samo v okviru skupnih organizacijskih in jezikovnih praks, ki zagotavljajo neko skupno platformo in vez tudi ob pomanjkanju skupnih interesov (Nardin 1983, 5). V tem smislu ima mednarodno pravo ključno vlogo kot temeljni skupni organizacijski in jezikovni okvir mednarodnega političnega diskurza na področju uporabe sile. V tem okviru lahko države (in drugi merodajni delovalci) smiselno in koordinirano razpravljajo o temeljnih načelih sodobnega mednarodnega reda, o primernih in nesprejemljivih namenih in načinih uporabe sile v sodobnih mednarodnih odnosih *in abstracto* ter o primernosti uporabe sile v *konkretnem* dejanskem primeru. Tvori skupno organizacijsko (institucionalno *stricto sensu*) in jezikovno strukturo, znotraj katere lahko suverene države s pogosto zelo različnimi etičnimi, političnimi, kulturnimi, verskimi in drugimi družbenimi vrednotami, interesi in cilji komunicirajo, sodelujejo in koordinirajo uveljavljanje različnih in občasno tudi nasprotujočih si interesov in ciljev, ter si z iskanjem razumnega konsenza o temeljnih načelih sodobnega mednarodnega reda prizadevajo k mirnemu sobivanju v mednarodni skupnosti, v kateri so »skupni interesi in vrednote redka dobrina« (Onuma 2003, 130; podobno Nardin 1983, x in 5).

Podobno kot na ravni legitimizacije državnega delovanja, deluje mednarodno pravo tudi v komunikacijskem smislu kot *edina* organizacijska in jezikovna platforma mednarodnih političnih interakcij, ki je skupna vsem državam oziroma ki jo sprejemajo praktično vse države.⁴⁰¹ Noben drug družbeni normativni sistem - etični, politični ali verski - ne more prevzeti te ključne povezovalne vloge mednarodnega prava v mednarodni politiki. Nenazadnje je mednarodno pravo vsaj načeloma tudi odraz tistih moralnih, političnih, verskih in drugih vrednot in načel, ki so skupna večini držav. To še posebej velja za mednarodno pravo uporabe sile, katerega temeljni okvir oziroma temeljna načela, opredeljena v Ustanovni listini,

⁴⁰¹ Ali je mogoče ta okvir (vselej) tudi učinkovito uveljaviti, je za analizo v tem poglavju drugotnega pomena.

sprejemajo pravzaprav vse države. Takšen skupni organizacijski in jezikovni okvir mednarodnega političnega diskurza sicer sam po sebi ne pomeni ali zagotavlja političnega konsenza, vendar pa lahko k oblikovanju takšnega konsenza bistveno pripomore: spodbuja in lajša stalne interakcije, ki so nujne za krepitev konceptualne jasnosti pri opredeljevanju mednarodnopravnih obveznosti držav na tem področju ter za krepitev formalnih in neformalnih kapacitet za njihovo uveljavljanje.

Tako mednarodno pravo sodoloča, strukturira, operacionalizira in stabilizira mednarodne politične interakcije, spodbuja mednarodno sodelovanje ter neizbežno spreminja procese mednarodne politike s preoblikovanjem in prestrukturiranjem političnih interakcij na *pravni* način. Kot stična točka in izraz skupnih normativnih prepričanj in pričakovanj o temeljnih elementih sodobnega mednarodnega političnega življenja neizbežno *normativizira* širši kontekst, v katerem poteka politični diskurz na področju uporabe sile in s tem ta politični diskurz nujno spreminja: politični diskurz o primernem ravnanju v mednarodnih odnosih ter o sprejemljivih načinih in namenih uporabe sile, ki poteka znotraj tega skupnega organizacijskega in jezikovnega okvira, se nujno razlikuje od političnega diskurza, ki poteka izven takšnega okvira.

Mednarodno pravo uporabe sile kot skupni organizacijski in jezikovni temelj mednarodnega političnega diskurza na tem področju v bistvu izpolnjuje dve nalogi: prvič, zagotavlja skupne parametre in institucionalne mehanizme mednarodnega političnega diskurza na področju uporabe sile ter drugič, sooblikuje in izraža temeljne skupne vrednote in skupne normativne cilje, katerih spodbujanje in uresničevanje naj bi bil eden glavnih namenov mednarodnih političnih interakcij v sodobnem svetu.

5.3.1 Mednarodno pravo uporabe sile kot organizacijski okvir mednarodnih političnih interakcij

Mednarodno pravo zagotavlja temeljne institucionalne parametre in mehanizme mednarodnega političnega diskurza na področju uporabe sile. Vzpostavlja organizacijske in postopkovne strukture, ki tudi v najbolj težkih in kriznih okoliščinah omogočajo in spodbujajo politično komunikacijo o splošnih vprašanjih temeljnih elementov sodobnega mednarodnega reda, o vprašanjih mednarodnega miru in varnosti ter o specifičnih vprašanjih uporabe sile v mednarodnih odnosih tako *in abstracto* kot *in concreto*.

Poleg ustvarjanja osnovnih organizacijskih struktur, mednarodno pravo tudi opredeljuje merodajne subjekte, ki lahko v razpravah v okviru tako vzpostavljenih organizacijskih struktur sodelujejo, določa postopkovna pravila sodelovanja v teh razpravah, pravila oblikovanja kolektivnih odločitev, oblike v katerih se te kolektivne odločitve izražajo, njihovo pravno naravo in implikacije ter številne druge parametre, ki sodoločajo in neizbežno spreminjajo potek tako institucionaliziranega političnega diskurza o uporabi sile bodisi na ravni oblikovanja odločitev o uporabi sile bodisi na ravni njihovega utemeljevanja in ocenjevanja v okviru legitimizacijskih procesov. Kolektivne odločitve, sprejete kot rezultat mednarodnega političnega diskurza v okviru pravnoformalnih organizacijskih struktur so pomembne, ne glede na to, ali so pravno nezavezujoče ali zavezujoče. Izražajo namreč določeno stopnjo političnega konsenza (Chayes 1974, 71) o pomenu ali dometu določenega mednarodnopravnega pravila *in abstracto*, o primernih namenih in načinih uporabe sile v mednarodnih odnosih, ali pa o pravni naravi določene dejanske politične odločitve oziroma ravnanja. Na ta način kolektivne odločitve, sprejete v okviru mednarodnih organizacijskih struktur usmerjajo in sooblikujejo nadaljnji politični diskurz o obravnavanih vprašanjih, v določenih okoliščinah pa lahko⁴⁰² ustvarjajo tudi povratni razvojni pritisk na vsebino ali razlago mednarodnega prava samega.⁴⁰³

Mednarodna politična komunikacija o vprašanjih mednarodnega miru in varnosti poteka v različnih okoljih in organizacijskih strukturah, vendar je najbolj intenzivna v okviru Varnostnega sveta Združenih narodov. Zlasti, ko pride do vprašanj *mednarodnopravnih* pravil, ki urejajo področje mednarodnega miru in varnosti na splošno in specifično na področju uporabe sile v mednarodnih odnosih, je Varnostni svet temeljni institucionalni forum, v okviru katerega države signalizirajo lastne interese in normativna pričakovanja na tem področju, sodelujejo in usklajujejo uveljavljanje različnih in občasno tudi nasprotujočih si interesov in ciljev na področju mednarodnega miru in varnosti (na primer Johnstone 2003).

Kot je pokazala analiza vsebinskega in institucionalnega mednarodnopravnega okvira uporabe sile v tretjem poglavju disertacije, ima Varnostni svet na podlagi 24. člena Ustanovne listine prvenstveno odgovornost za ohranitev mednarodnega miru in varnosti, na podlagi 39. člena Ustanovne listine pa tudi *izključno* pristojnost odločati o tem, ali pomeni neka dejanska situacija grožnjo miru, kršitev miru, ali dejanje agresije, ki načeloma (in v končni fazi) odpira vrata uvedbi kolektivnih ukrepov z uporabo sile. Odločitve, ki jih Varnostni svet sprejme v

⁴⁰² Kot je pokazala tudi analiza v četrtem poglavju disertacije.

⁴⁰³ Mednarodne institucije so tako hkrati produkt in vir mednarodnega prava (Chayes 1974, 69).

skladu s cilji in načeli Ustanovne listine, so države članice na podlagi 25. člena Ustanovne listine dolžne sprejeti in izvršiti v dobri veri. Čeprav v mednarodnopravni stroki ni soglasja o tem, katere resolucije Varnostnega sveta imajo takšno pravno zavezujoč učinek, ni nobenega dvoma o tem, da imajo takšno normativno moč »odločitve« (angl. *decisions*),⁴⁰⁴ sprejete na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, torej odločitve, ki se nanašajo na vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti. Ta določila Ustanovne listine ne pomenijo samo vsebinskih (in postopkovnih) meja dovoljene uporabe sile v mednarodnih odnosih, temveč določajo Varnostni svet kot temeljni forum, v okviru katerega lahko države o teh vprašanjih razpravljajo in oblikujejo kolektivne odločitve: kot izraža določba 24. člena Ustanovne listine, ima Varnostni svet »prvenstveno odgovornost« za vprašanja, ki se nanašajo na ohranitev mednarodnega miru in varnosti in te svoje pristojnosti izvršuje v imenu vseh držav članic Združenih narodov (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, 24. člen).

Varnostni svet pa ima pomembno institucionalno vlogo tudi v *legitimizacijskem* (utemeljevalnem) diskurzu na področju uporabe sile (Johnstone 2003, 452), zlasti v odnosu do pravice samoobrambe. V skladu z 51. členom Ustanovne listine, na podlagi katerega morajo države Varnostnemu svetu nemudoma poročati o svojih načrtovanih ali izvedenih enostranskih oboroženih ukrepih, ima namreč Varnostni svet povsem jasno formalno pristojnost za končno presojo argumentov držav članic v zvezi s pravico samoobrambe kot edino izjemo od prepovedi enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih. Pri izpolnjevanju svoje institucionalne funkcije v mednarodnem političnem diskurzu na področju uporabe sile deluje Varnostni svet seveda kot političen in ne kot pravosodni organ (Schachter 1964): pri oblikovanju odločitev ne gradi na *sodnih* merilih presoje (Johnstone 2003, 452) in ne more oblikovati pravno *zavezujočih razlag* mednarodnega prava uporabe sile (Higgins 1970, 5-6), čeprav je ob tem vseeno *omejen* s strukturnimi, procesnimi in vsebinskimi *pravnimi* omejitvami, ki jih opredeljuje Ustanovna listina Združenih narodov (Schachter 1991, 390; Cryer 1996, 165-166; White 1997, 34; Nolte 2000, 316-317; Frowein in Krisch 2002a, 719; Wolfrum 2003, 11; de Wet 2004, 136-138). V tem okviru Varnostni svet pogosto deluje na *kvazi-pravosodni* ali *kvazi-normodajni* način (Schachter 1964, 964; Johnstone 2003, 452; Franck 2003, 9).

Kot poudarja Schachter (prav tam), so politično oblikovane, vendar pravno sodoločene kolektivne odločitve Varnostnega sveta na področju uporabe sile, pomemben del »toka

⁴⁰⁴ Za razliko od »priporočil« (angl. *recommendations*).

odločitev, ki bodo v praksi kot izraz *opinio juris* glede vsebine in dometa mednarodnopravnih pravil uporabe sile običajno upoštevane kot vir prava«. Ob tem seveda ni mogoče spregledati nekaterih pomembnih strukturalnih pomanjkljivosti Varnostnega sveta kot mehanizma kolektivnega oblikovanja odločitev na področju uporabe sile, zlasti institucionaliziranih asimetrij, ki jih v politični diskurz v tem okviru vnaša omejeno članstvo v Varnostnem svetu, posebni položaj in pravica veta stalnih članic ter sorazmerna netransparentnost (in tako morebitna zloraba) procesov oblikovanja konsenza.⁴⁰⁵

Politični diskurz o vprašanjih, ki se nanašajo na mednarodni mir in varnost in uporabo sile v mednarodnih odnosih poteka tudi na ravni Generalne skupščine, v okviru katere smejo države članice Združenih narodov v skladu z 10. členom Ustanovne listine razpravljati o vseh vprašanjih ali vseh zadevah, ki se nanašajo na delovanje Združenih narodov, torej tudi o vprašanjih, ki se nanašajo na zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti in uporabe sile v mednarodnih odnosih. Tudi v tem okviru lahko države oblikujejo (pravno nezavezujoče) kolektivne odločitve v zvezi z uporabo sile *in abstracto* ali *in concreto* – Generalna skupščina dejansko občasno sprejema stališča o združljivosti konkretnih primerov uporabe sile z mednarodnim pravom, zlasti ker Varnostni svet v praksi ne obravnava vsakega primera uporabe sile, ki mu je sporočen in zato države svoje argumente o utemeljenosti in sprejemljivosti posamezne politične odločitve oziroma ravnanja, ki vključuje uporabo sile, pogosto sporočajo in izmenjujejo prav v okviru Generalne skupščine. Čeprav odločitve Generalne skupščine niso pravno zavezujoče, so podobno kot odločitve Varnostnega sveta avtoritativne, saj izražajo intersubjektivno voljo mednarodne skupnosti (Schachter 1991, 108).

Pomemben forum za politično komunikacijo in izmenjavo argumentov o uporabi sile v mednarodnih odnosih je tudi Meddržavno sodišče, ki ima kot »poglavitni sodni organ Združenih narodov« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, 92. člen) sicer prvotno vlogo neodvisnega zunanjega razlagalca vsebine mednarodnopravnih pravil na področju uporabe sile ter vlogo neodvisnega razsodnika, ki je v skladu z 36. členom Statuta Meddržavnega sodišča *ratione materiae* pristojen za presojo vseh pravnih sporov med državami, ki se nanašajo na vprašanja uporabe sile bodisi *in abstracto* bodisi *in concreto* (glej tudi odločitev v primeru *Nikaragva*, Meddržavno sodišče 1984, odst. 92-93).⁴⁰⁶ Poleg tega pa Meddržavno sodišče

⁴⁰⁵ Podrobneje o tem razpravlja Bjola (2005).

⁴⁰⁶ Dejanska vloga Meddržavnega sodišča v legitimizacijskem diskurzu na področju uporabe sile je omejena, zlasti zaradi nepripravljenosti številnih držav sprejeti njegovo (personalno) pristojnost (Bjola 2005, 273). Sodišče je tako do danes obravnavalo le peščico primerov, ki so se bolj ali manj neposredno nanašali na prepoved uporabe

deluje tudi kot posebna organizacijska komunikacijska struktura, v okviru katere lahko države, pa tudi drugi merodajni delovalci, kot so pravni strokovnjaki in mednarodne vladne in nevladne organizacije, na pravno strukturiran način komunicirajo, signalizirajo svoja razumevanja vsebine mednarodnopravnih pravil uporabe sile ter svoja normativna pričakovanja glede primernih načinov in namenov uporabe sile v mednarodnih odnosih.

Mednarodni politični diskurz o uporabi sile seveda ne poteka le v institucionalnem okviru Združenih narodov temveč tudi v okviru drugih mednarodnih organizacij in dogovorov, v bolj ali manj formalnih večstranskih in dvostranskih pogajanjih in razpravah. Vse pomembnejšo vlogo institucionalnih forumov za razpravo o vprašanjih uporabe sile v mednarodnih odnosih imajo regionalne organizacije, kot so Nato, Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, Evropska unija, Afriška unija, Organizacija ameriških držav, Arabska Liga in Organizacija Islamske konference. Ne da bi se na tem mestu spuščali v podrobnejšo razpravo o vlogi regionalnih organizacij kot organizacijskih struktur mednarodnega političnega diskurza na področju uporabe sile, je mogoče trend krepitve njihove vloge ponazoriti s primerom neodvisne mednarodne preiskave oboroženega spopada med Gruzijo in Rusijo poleti 2008. Preiskava Neodvisne mednarodne misije za ugotavljanje dejstev (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia – IIFFMCG) je na podlagi mandata Sveta EU⁴⁰⁷ proučevala vzroke in potek oboroženega spopada med Gruzijo in Rusijo poleti leta 2008 »tudi z vidika mednarodnega prava« (Svet Evropske unije 2008, 1. člen). Delovanje komisije je mogoče razumeti tudi kot *ad hoc* mednarodni forum, ustanovljen na pobudo EU, v okviru katerega sta imeli obe vpleteni državi možnost podajati informacije in tako signalizirati svoje (bolj ali manj nasprotujoče si) razumevanje dejanske situacije ter pravnega statusa svojih ravnanj, s tem pa tudi svoje (bolj ali manj nasprotujoče si) razlage mednarodnopravnih pravil uporabe sile.

Mednarodnopravno določen organizacijski okvir mednarodnega političnega diskurza na področju uporabe sile, zlasti zasnova razmerja med Varnostnim svetom kot prvotno političnim organom brez formalnih pravosodnih pristojnosti ter Meddržavnim sodiščem kot pravosodnim organom, ponovno potrjuje, da se pravne in politične razsežnosti vprašanj uporabe sile v mednarodnih odnosih v sodobni mednarodni politiki izrazito prepletajo. V Ustanovni listini zasnovani institucionalni okvir mednarodne politike na področju zagotavljanja mednarodnega

sile v mednarodnih odnosih. Tako je v praksi naloga »zunanje« presoje utemeljenosti državnih odločitev in ravnanja na področju uporabe sile prepuščena Varnostnemu svetu.

⁴⁰⁷ Sklep Sveta 2008/901/SZVP z dne 2. decembra 2008 (UL L 323, 3.12.2008, str. 66).

miru in varnosti ne nudi le skupnega foruma, vrednotno nevtralne strukture političnega diskurza. Preko posebne vloge in pristojnosti Varnostnega sveta in Meddržavnega sodišča v legitimizacijskem diskurzu hkrati zagotavlja tudi razmeroma neodvisni zunanji nadzor nad nekaterimi najbolj občutljivimi in pomembnimi državnimi odločitvami, kot so tiste na področju uporabe sile (Westra 2007, 16), in tudi na ta način pomembno omejuje politično diskrecijo in prostor suverenega delovanja držav v mednarodnih odnosih. Tako mednarodno pravo tudi kot institucionalni okvir mednarodne politične komunikacije mednarodne politične procese na področju uporabe sile hkrati *omogoča* in *omejuje*.

5.3.2 Mednarodno pravo uporabe sile kot skupni jezikovni okvir mednarodnih političnih interakcij

Mednarodno pravo uporabe sile deluje tudi kot temeljni jezikovni okvir mednarodne politične komunikacije na tem področju mednarodnih odnosov. Državam nudi skupni jezikovni kod oziroma skupno jezikovno strukturo, znotraj katere lahko razmeroma usklajeno in na razumljiv način razpravljajo ter skušajo doseči ali okrepiti politični konsenz o legitimnosti *vel non* določenega delovanja v konkretnem primeru, pa tudi o primernih načinih in namenih uporabe sile v sodobnem svetu *in abstracto*. Države lahko v okviru te skupne jezikovne strukture učinkovito signalizirajo tudi, katera specifična pravila ali katere možne razlage pomensko odprtih pravil mednarodnega prava uporabe sile štejejo za merodajna (Westra 2007, 7), ter izmenjujejo in usklajujejo včasih nasprotujoča si prepričanja (razlage) o vsebini ali specifičnem pomenu merodajnih vsebinskih ali postopkovnih pravil in standardov (Westra 2007, 7; Armstrong in drugi 2007, 147). Tako legitimizacijski diskurz o utemeljenosti oziroma legitimnosti konkretnega delovanja kot abstraktni diskurz o primernih načinih in namenih uporabe sile v mednarodnih odnosih ter o pomenu posameznih standardov uporabe sile ne bi bila mogoča brez skupnega besednjaka, ki omogoča vzajemno razumljivo komuniciranje – takšen besednjak pa nudi mednarodno pravo samo.

V argumentacijskem (legitimizacijskem) procesu pravni jezik ustvarja in signalizira intersubjektivne pomene, na podlagi katerih države in (ostali merodajni delovalci) medsebojno komunicirajo ter oblikujejo, ocenjujejo, sprejemajo ali zavračajo (spodbijajo) trditve o vrednosti konkretnih interesov in identitet ter primernosti konkretnega ravnanja, na ta način pa povratno tudi konstitutivno vplivajo na (kolektivno) dojemanje teh interesov, identitet in primernega ravnanja. Hurrell (2005, 24) v tem smislu ugotavlja, da nudi mednarodno pravo

»dobro uveljavljene vzorce argumentacije o uporabi sile, o pravilih, ki urejajo in ki bi lahko urejala uporabo sile, o načinih, na katere so lahko politični interesi izraženi v obliki skupnega jezika zahtevkov in nasprotnih zahtevkov« različnih delovalcev.

Mednarodnopravni jezik v argumentacijskem procesu deluje tako opisno (deskriptivno) kot vrednostno (normativno). Prvotno zagotavlja skupno sredstvo za pomensko smiselno opisovanje (deskripcijo) mednarodnih političnih odločitev in ravnanja. Mednarodni politični diskurz o primernih namenih in načinih uporabe sile v mednarodnih odnosih vključno z diskurzivnimi procesi legitimizacije dejanskih odločitev o uporabi sile v konkretnih primerih bi bili zgolj prazna retorika, če koncept »uporabe sile« ne bi bil poprej osmišljen - če ni najprej opredeljen njegov pomen ter pomen drugih merodajnih konceptov diskurza o uporabi sile, kot so »agresija«, »oboroženi napad«, »samoobramba«, »grožnja s silo«, »ozemeljska nedotakljivost«, in ostali. Mednarodno pravo je eno ključnih sredstev, ki pomensko osmišljajo te pojme in s tem omogočajo, lajšajo in osmišljajo mednarodni politični diskurz na tem področju. Z uporabo posebnih mednarodnopravnih pojmov, državniki (in drugi merodajni delovalci) govorijo skupen »pravni jezik« in se jim ni potrebno vedno znova dogovarjati o vsebini posameznih konceptov in o pomenih posameznih pojmov. Na ta način mednarodnopravni jezik po eni strani omogoča natančnejše in bolj učinkovito signaliziranje in izmenjavo *individualnih* normativnih prepričanj (oziroma normativnih pričakovanj) o primernih načinih in namenih uporabe sile v mednarodnih odnosih, o pravni naravi posameznih dejanskih političnih odločitev in ravnanja na področju uporabe sile ter o sami naravi mednarodnega pravnega reda kot takšnega. V določenih pogojih pa omogoča tudi oblikovanje *skupnih* oziroma intersubjektivnih normativnih prepričanj o zaželenih in primernih oblikah družbenega ravnanja ter o sami naravi mednarodnega družbenega reda (Kratochwil in Ruggie 1986, 764; Kratochwil 1989, 11).

Mednarodno pravo uporabe sile pa je tudi *vrednotno* (normativno) nabit komunikacijski okvir mednarodnega političnega diskurza na področju uporabe sile. Kot ugotavljata Nardin (1983, 247) in Koskeniemi (1996, 468), pravni pojmi nikoli niso samo opisni (deskriptivni), temveč so vselej tudi ocenjujoči, posledično pa tudi njihova uporaba ni zgolj deskriptivna, temveč je vselej tudi normativna. Tako Koskeniemi (1996, 468) poudarja, da »politični dogodki nikoli niso samo preprosta fizična dejanja« ali »empirično ravnanje« delovalcev na določen način, temveč vselej obstajajo v kontekstu uveljavljenega skupnega *normativnega* pomenskega koda. Zato določenega primera uporabe sile v mednarodnih odnosih ni mogoče zgolj *opisati* kot (denimo) »napotitve oboroženih sil ene države v drugo državo« - z uporabo

pojmov, kot so »samoobramba«, »agresija«, »oboroženi napad«, »teroristični napad«, »ozemeljska suverenost«, »nujnost samoobrambe«, »sorazmernost protinapada« in drugih mednarodnopravnih pojmov, mednarodni pravni diskurz nikoli ne oblikuje zgolj »suhoparne deskriptivne slike« posameznega dogodka. Uporaba teh pojmov je vselej namenska, normativna, signalizirajoča vrednostne sodbe o primernosti in sprejemljivosti posamezne politične odločitve.⁴⁰⁸

Skupen jezik ali skupen pravni besednjak seveda še ne pomeni skupnih vrednot ali ciljev. Kot že rečeno, prostor za različne razlage in vsebinska in/ali vrednotna nesoglasja seveda ostaja odprt, pravni koncepti pa izpostavljeni nasprotujočim si ideologijam, ki vsekakor (povratno) sodoločajo različna tolmačenja posameznih konceptov in pravil. Zaradi razlik v relativni moči, različnih geopolitičnih položajev, zgodovinskih, gospodarskih ali nacionalno-strateških dejavnikov, imajo lahko države različne preference glede možnih razlag svojih mednarodnopravnih obveznosti na področju uporabe sile. Tako se lahko na primer njihove razlage obveznosti vzdržati se »grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti ozemeljski nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdružljiva s cilji Združenih narodov« pomembno razlikujejo. Pa vendar se istočasno neizbežno tudi ujemajo, saj vse izhajajo iz besedila Ustanovne listine, ki določa zunanje meje možnih razlag »prepovedi uporabe sile« v mednarodnih odnosih.⁴⁰⁹

Kljub določeni stopnji pomenske odprtosti in izpostavljenosti različnim (tudi manipulativnim) razlagam, skupni (pravni) jezik nikoli ni prazen ali brez pomena,⁴¹⁰ temveč ves čas strukturira in sodoloča procese usklajevanja teh nesoglasij, hkrati pa določa tudi zunanje meje možnih (ideološko obarvanih ali motiviranih) razlag. Mednarodnopravni koncepti, kot so »samoobramba«, »oborožen napad, ali »sorazmernost« (uporabe sile) tako niso povsem politično določeni in niso neskončno raztegljivi, kot predpostavljajo realisti. Resda so njihovi pomeni prvotno ustvarjeni in določeni v samem mednarodnem političnem diskurzu o uporabi sile in se lahko v teh procesih pod določenimi pogoji in do neke mere tudi

⁴⁰⁸ Legitimnost političnega delovanja ne izhaja iz vsebine samega delovanja, temveč temelji na *ocenah* (sodbah) drugih držav in ostalih merodajnih delovalcev o legitimnosti ali nelegitimnosti tega delovanja. Te ocene in sodbe lahko postanejo merodajen del mednarodnega političnega (pa tudi javnega) diskurza samo, če so izražene z besedami in to z besedami, ki jih morajo drugi delovalci razumeti, če naj vplivajo na njihove lastne sodbe oziroma na njihove prihodnje politične odločitve in delovanje.

⁴⁰⁹ Upoštevač že omenjeno dejstvo, da nekatere razlike omogočajo tudi ne povsem usklajena besedila uradno enakovrednih angleške, francoske, ruske, kitajske in španske različice Ustanovne listine.

⁴¹⁰ Če bi bil mednarodnopravni jezik brez posebnega pomena ali prazen, ga ne bi imelo smisla uporabljati.

spreminjajo, vendar so hkrati razmeroma normativno avtonomni in stabilni.⁴¹¹ Pomeni posameznih konceptov in pravil ne izhajajo iz individualnih subjektivnih prepričanj posameznih držav, temveč iz kolektivnih oziroma intersubjektivnih prepričanj, ki se razvijajo prek procesa komunikacije različnih razlagalnih argumentov (interpretacij) o pomenskih oblikah družbenega delovanja. S pomočjo razlagalnih tehnik je mogoče izluščiti in pojasniti pomen, ki ga delovalci pripisujejo svojemu ravnanju in ravnanju drugih delovalcev - pomen, ki je pogojen s prej obstoječimi intersubjektivnimi pomeni, vpetimi v jezik in druge diskurzivne simbole (Kratochwil in Ruggie 1986; Kratochwil 1989).

Tudi kot jezikovna struktura je torej mednarodno pravo uporabe sile vselej vpeto v dinamične procese medsebojnega vzpostavljanja delovalca in strukture (Simpson 2000, 457). Mednarodno pravo uporabe sile kot skupni jezikovni okvir oziroma skupni besednjak mednarodnih političnih interakcij se prvotno izoblikuje in tolmači znotraj mednarodnega političnega diskurza o legitimnosti posameznih političnih odločitev in ravnanja, o primernih načinih delovanja v mednarodnih odnosih ter o vsebini in pomenu posameznih pravil. Z uporabo mednarodnopravnih argumentov v političnem diskurzu države vselej signalizirajo in izmenjujejo individualna *normativna prepričanja* o sami veljavnosti, vsebini in pomenu obstoječega mednarodnopravnega okvira uporabe sile ter o sami naravi mednarodnega reda (Bull 1977/1995, 3-19; Gilpin 1981, 42-43; Kratochwil in Ruggie 1986, 764; Kratochwil 1989, 1; Scott 2004, 87) ter lahko na ta način v določenih okoliščinah skozi intersubjektivni legitimizacijski proces povratno vplivajo na normativni razvoj tega mednarodnopravnega okvira⁴¹² (in potencialno na samo zasnovo mednarodnega reda). Tako je mednarodno pravo kot jezikovna struktura do določene mere neizbežno politično sodoločeno, vendar pa tudi sam politični diskurz vselej poteka v okvirih mednarodnopravne jezikovne strukture, ki povratno strukturira, sodoloča in morebiti spreminja potek in izide mednarodnih političnih interakcij. V tem dinamičnem krožnem procesu države vsebino mednarodnopravnih pravil in pomen posameznih konceptov mednarodnega prava uporabe sile s stalno razlago in ponovno razlago (reinterpretacijo) reproducirajo in spreminjajo (Keohane 1997, 492; Reus-Smit 2004b, 2), vendar pa mednarodno pravo samo istočasno tvori ta razlagalni okvir in določa pogoje razlage.

⁴¹¹ Kot je pokazala tudi analiza v tretjem poglavju disertacije, je pomensko jedro temeljnih pravnih konceptov mednarodnega prava uporabe sile (v smislu njihove prevladujoče razlage) jasno, dovolj določeno in splošno sprejeto, kljub določeni stopnji razlagalne odprtosti na njihovih pomenskih obronkih.

⁴¹² Kot je pokazala tudi analiza v četrtem poglavju disertacije.

Mednarodnopravni jezik pa ni le izraz intersubjektivnih prepričanj o primernem ali neprimernem ravnanju v mednarodnih odnosih (Barnett 2005, 255; Westra 2007, 4-5). Uporaba mednarodnopravnega jezika v mednarodnopolitičnem diskurzu o uporabi sile se vselej navezuje tudi na širše, bolj splošne predpostavke in sodbe o naravi mednarodnega reda. Skozi ta skupen jezikovni okvir lahko države z zelo različnimi političnimi težnjami in z zelo različnimi položaji v dinamični sodobni strukturi moči, postopoma dosežejo soglasje o vsebini in dometu skupnih normativnih standardih, ki naj vodijo njihove medsebojne interakcije in njihovo mednarodno življenje, kot so denimo vrednote suverenosti in formalnopravne enakosti držav, prevlade sodelovanja nad nasilnim urejanjem medsebojnih odnosov ter skupni normativni cilji miru, pravičnosti in mirnega sobivanja. Ustanovna listina kot temeljni vir mednarodnega prava uporabe sile, jasno in nedvoumno izraža skupno prepričanje praktično vseh držav sveta, da je njihov temeljni skupni cilj »obvarovati bodoče rodove pred strahotami vojne, ki je dvakrat v življenju našega rodu prizadejala človeštvu nepopisno trpljenje«, ter da morajo v ta namen »biti strpni in živeti skupaj v miru«, si z združenimi močmi prizadevati »ohrani[ti] mednarodni mir in varnost« ter zagotoviti, »da se oborožena sila ne bo uporabljala, razen če je to v splošnem interesu« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, Preambula).

Jezik besedila Preambule Ustanovne listine torej izraža močne težnje k »mednarodnemu miru in varnosti«, simbolično sklicevanje na »skupni interes« miru in varnost pa preveva besedilo celotne Ustanovne listine in praktično vseh drugih mednarodnih instrumentov s področja mednarodnega prava uporabe sile (Westra 2007, 11). Tudi v 1. členu Ustanovne listine so države članice poudarile kot temeljne cilje sodobne mednarodne skupnosti poudarile varovanje mednarodnega miru in varnosti ter zavezo k izvajanju učinkovitih kolektivnih ukrepov z namenom »prepreči[ti] in odvrnit[ti] grožnje miru, zatre[ti] agresivna dejanja ali druge kršitve miru« in ukrepov »za utrditev svetovnega miru« (Ustanovna listina Združenih narodov 1945, 1. člen). Takšno simbolično sklicevanje na ideale miru in varnosti pa je mogoče najti tudi v 2. členu Ustanovne listine, ki povezuje prepoved »grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti ozemeljski nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdržljiva s cilji Združenih narodov« (prav tam, četrti odstavek 2. člena) s splošno obveznostjo držav članic, da morajo reševati »svoje mednarodne spore z mirnimi sredstvi in na tak način, da se mednarodni miri in varnost [ter] pravičnost ne spravijo v

nevarnost« (prav tam, tretji odstavek 2. člena).⁴¹³ Mednarodnopravni diskurz tako izraža normativno *obljubo* uresničitve tako temeljnih skupnih interesov in ciljev, kot so mir in varnost, miroljubno sobivanje in prijateljski odnosi med državami. Hkrati pa prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih, ta »*raison d'être* sodobnega mednarodnega prava« (Alston 1980: 319) odraža številna tudi širše kolektivne vrednote sodobnega sveta, kot je načelo mednarodne skupnosti, utemeljene na vladavini prava in ne (zgolj) na načelih gole realne politike.

5.4 Vloga mednarodnega prava uporabe sile v procesih oblikovanja in utemeljevanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku leta 2003

V prvem delu tega poglavja oblikovana abstraktna spoznanja o vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki so v nadaljevanju ponazorjena z empirično analizo primera uporabe sile proti Iraku marca 2003. Z namenom opredelitve širšega mednarodnopolitičnega konteksta analize je uvodoma prikazano dejansko ozadje odločitve o uporabi sile v Iraku marca 2003,⁴¹⁴ temu pa sledi analiza vloge in delovanja mednarodnega prava uporabe sile v procesih oblikovanja in utemeljevanja te odločitve.

5.4.1 Odločitev o uporabi sile proti Iraku

Možnost vojaških ukrepov proti Iraku se je znašla na vrhu dnevnega reda ameriške administracije predsednika Georgea W. Busha takoj po terorističnih napadih na ZDA 11. septembra 2001 (Clarke 2004, 30-31; Abul-Husn 2006, 96; Malone 2006, 187).⁴¹⁵ Ameriški mediji so v začetku leta 2002 že poročali, da se ZDA pripravljajo na napad na Irak (Shulman in

⁴¹³ Opazujoč te simbolične diskurzivne elemente, so ugledni mednarodnopravni avtorji Ustanovno listino označili za temeljno »sredstvo mednarodnega miru« (Waldock 1952, 492; Dinstein 1988, 82; Brownlie 1963/2002, 113 in 2003, 699).

⁴¹⁴ Izčrpna predstavitev širšega (mednarodnega) političnega konteksta, v katerem je bila odločitev o uporabi sile proti Iraku oblikovana, presega prostorske in vsebinske okvire te disertacije. Prikazani so le izbrani elementi procesa oblikovanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku, ki so pomembni za ponazoritev vloge in delovanja mednarodnega prava uporabe sile v tem primeru, podrobnejše analize dogodkov in okoliščin, ki so pripeljali do vojaškega posega v Iraku leta 2003 pa ponujajo med drugimi Copson (2003), Cornish (2004), Woodward (2004), Malone (2006) ter Thakur in Sidhu (2006).

⁴¹⁵ Oktobra 2001 je administracija izjavila, da obstajajo dokazi o povezavi med Irakom in Al Kaido, teroristično organizacijo domnevno odgovorno za napade 11. septembra 2001, vendar ni ugotovila neposredne povezave med Irakom in napadi na ZDA (Shulman in Lee 2002, 16-17), januarja 2002 pa je predsednik Bush v svojem letnem nagovoru državljanov Irak uvrstil na seznam držav »osi zla«, ki domnevno podpirajo terorizem in posedujejo ali skušajo izdelati orožje za množično uničevanje (White House Office of the Press Secretary 2002b).

Lee 2002, 17), sredi leta 2002 pa se je zdela uporaba sile proti Iraku vse bolj neizbežna (Malone 2006, 188). Svetovalka za nacionalno varnost Condolleza Rice je avgusta 2002 v pogovoru z britansko medijsko hišo BBC opozorila, da si ameriška vlada v luči grožnje iraškega posedovanja in uporabe orožja za množično uničevanje, preprosto »ne more privoščiti, da ne bi ukrenila ničesar« (citirano v Shulman in Lee 2002, 18). Septembra 2002 je ameriška administracija vnaprejšnje ukrepanje proti državam, kot je Irak, ki podpirajo terorizem in širijo orožje za množično uničevanje, opredelila kot temeljni element svoje nove nacionalne varnostne strategije (Malone 2006, 189-190).⁴¹⁶ Kmalu zatem, 16. oktobra 2002, je predsednik Bush v zakon podpisal resolucijo ameriškega kongresa, ki je odobrila uporabo sile proti Iraku bodisi z namenom uveljavitve merodajnih resolucij Varnostnega sveta o Iraku bodisi z namenom obrambe ZDA pred grožnjo, ki jo Irak predstavlja (United States Congress 2002).

Vojaško možnost so torej uradno motivirali varnostni pomisleki, ki so izhajali iz domneve, da Irak poseduje in proizvaja orožje za množično uničevanje (Abul-Husn 2006, 96; Bjola 2005, 282). Ameriška administracija je trdila, da se Irak v nasprotju s svojimi mednarodnopravnimi obveznostmi na podlagi merodajnih mednarodnih pogodb in resolucij Varnostnega sveta Združenih narodov še vedno ni popolnoma razorožil ter da naj bi bil v kratkem času sposoben ponovno zagnati svoj program za razvoj orožja za množično uničevanje (Bjola 2005, 282-283).⁴¹⁷ Obstoj takšnega orožja v rokah »malopridne« države kot je Irak in možnost, da bi lahko to orožje prišlo v roke terorističnim skupinam, ki jih Irak podpira, pa je bil zaznavan kot znatna grožnja regionalni stabilnosti na Bližnjem Vzhodu in hkrati kot neposredna grožnja ameriški nacionalni varnosti (Copson 2003, 10; Abul-Husn 2006, 96).

Ameriško zaznavanje iraške grožnje je temeljilo na lastnih obveščevalnih podatkih in vztrajnem zavračanju sodelovanja mednarodnega nadzora nad oboroževanjem med leti 1998 in 2002. Kot je 26. avgusta 2002 poudaril tedanji ameriški podpredsednik Cheney, ni bilo za

⁴¹⁶ O tem več zgoraj, podpoglavje 4.3.

⁴¹⁷ Varnostni svet je 3. aprila 1991 v resoluciji 687, soglasno sprejeti kot del premirja po koncu Zalivske vojne, Iraku naložil vrsto obveznosti, predvsem obveznost popolne razorožitve na področju jedrskega, kemičnega in biološkega orožja ter balističnih izstrelkov dolgega dosega (Varnostni svet 1991a). Na podlagi te resolucije so bili vzpostavljeni mednarodni postopki inšpekcije, nadzorovanja, verifikacije in uničenja takšnega domnevnega orožja in med leti 1991-1998 so mednarodni inšpektorji Združenih narodov in Mednarodne agencije za atomsko energijo (MAAE; angl. *International Atomic Energy Agency - IAEA*) kljub stalnemu iraškemu oviranju odkrili in uničili »večino, če ne vsega« iraškega nekonvencionalnega orožja in proizvodnih zmogljivosti, ter uničili, ali nadzorovali uničenje večine njihovega materiala za izdelavo biološkega in kemičnega orožja (Tuchman Matthews 2004). Zaradi iraške prekinitve sodelovanja so bili procesi nadzorovanja iraškega programa za razorožitev med leti 1998 in 2002 prekinjeni (Blix 2003a).

ameriško administracijo »preprosto povedano nobenega dvoma, da Saddam Hussein sedaj poseduje orožje za množično uničevanje. Nobenega dvoma ni, da [to orožje] zbira z namenom uporabiti ga proti našim prijateljem, proti našim zaveznikom in proti nam.« (White House Office of the Press Secretary 2002d).⁴¹⁸ To prepričanje je kmalu postalo osrednji element uradne ameriške retorike obtoževanja Iraka, da ne spoštuje svojih mednarodnih obveznosti v zvezi z razorožitvijo⁴¹⁹ in prepričevanja mednarodne skupnosti, da je potrebno za uveljavitev resolucij Varnostnega sveta proti Iraku nastopiti precej ostreje. Državni sekretar Powell (2002) je v izjavi za javnost 5. septembra 2002 poudaril: »Inšpekcije bodo vprašanje, vendar ne najpomembnejše. Najpomembnejše vprašanje je, kako doseči, da bo Irak izpolnil svoje mednarodne obveznosti iz različnih resolucij Združenih narodov [...] Ne smemo dopustiti, da bi bila mednarodna skupnost v svojih prizadevanjih [...] ustavljena.«

Vse bolj intenzivna retorika nespoštovanja mednarodnih obveznosti je bila očitno dovolj prepričljiva. Države članice Varnostnega sveta so 8. novembra 2002, po osmih tednih pogajanj, soglasno podprle resolucijo 1441 (Varnostni svet 2002c) o razorožitvi Iraka, ki jo je predlagala ZDA. Resolucija, sprejeta na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine, je v uvodnem delu vsebovala ugotovitev, da pomeni iraško nespoštovanje resolucij Varnostnega sveta ter širjenje orožja za množično uničevanje in raket dolgega dosega »grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« ter poudarek, da je izpolnjevanje obveznosti iz resolucije 687 (Varnostni svet 1991a) bistvenega pomena za ponovno vzpostavitev miru in varnosti na tem območju.

Prvi operativni odstavek resolucije 1441 je opozoril, da Irak »še naprej bistveno krši svoje obveznosti« (angl. *»remains in material breach of its obligations«*) iz merodajnih resolucij Varnostnega sveta, zlasti z zavračanjem sodelovanja z inšpektorji Združenih narodov in Mednarodna agencija za atomsko energijo (Varnostni svet 2002c, 1. operativni odstavek). Varnostni svet se je odločil dati Iraku »zadnjo priložnost« (angl. *»final opportunity«*), da svoje razorožitvene obveznosti iz merodajnih resolucij izpolni, zlasti s polletnimi deklaracijami, v

⁴¹⁸ Tedanji obrambni minister Rumsfeld je odločno poudarjal, da je obstoj orožja za množično uničevanje v Iraku preprosto *splošno znano dejstvo*: »ZDA ve, da ima Irak orožje za množično uničevanje. Velika Britanija ve da ima Irak orožje za množično uničevanje. Vsaka država na obličju Zemlje z delujočim obveščevalnim programom ve, da ima Irak orožje za množično uničevanje.« (navedba v Mylroie 2002). Kot je danes znano, se je po vdoru v Irak izkazalo, da so imeli prav mednarodni inšpektorji in ne, kot je domneval Rumsfeld, obveščevalne agencije »vsake države na obličju Zemlje«. Orožja za množično uničevanje niso našli nikjer in s časom je postalo jasno, da je bila retorika ameriške administracije (namerno ali nenamerno) zavajajoča – poročilo odbora ameriškega senatnega odbora za obveščevalne dejavnosti je vladno retoriko označilo za »napačen prikaz obveščevalnih podatkov« (United States Senate Committee on Intelligence 2004).

⁴¹⁹ Tako je denimo predsednik Bush v svojem govoru v Generalni skupščini Združenih narodov 12. septembra 2002 večkrat poudaril dolgo »zgodovino iraškega nespoštovanja« mednarodnega prava (White House Office of the Press Secretary 2002c).

katerih bo mednarodnim inšpektorjem in Varnostnemu svetu poročal o svojem oboroževalnem programu, in z okrepljenim inšpekcijskim režimom (prav tam, 2. in 3. operativni odstavek). Poudaril je, da bodo štela netočna in nepopolna poročila Iraka ali njegovo nesodelovalno obnašanje za »nadaljnjo bistveno kršitev« njegovih mednarodnih obveznosti (prav tam, 4. operativni odstavek) in da se bo moral v takšnem primeru soočiti z »resnimi posledicami« (prav tam, 13. operativni odstavek). Izvršnemu direktorju Komisije Združenih narodov za nadzor, verifikacije in inšpekcije (UNMOVIC) in generalnemu direktorju Mednarodne agencije za atomsko energijo je Varnostni svet naročil, da mu morata nemudoma poročati o vsakršnem iraškem oviranju mednarodnih inšpekcij ali drugem neizpolnjevanju obveznosti glede razorožitve (prav tam, 11. operativni odstavek) in odločil, da se bodo članice Varnostnega sveta v takšnem primeru nemudoma sestale, da »preučijo situacijo in potrebo po popolni uveljavitvi vseh ostalih resolucij Združenih narodov z namenom ohraniti mednarodni mir in varnost« (prav tam, 12. operativni odstavek).

Čeprav besedilo resolucije 1441 ni bilo povsem nedvoumno glede vprašanja, ali bi bila za pravno dopustno uporabo sile proti Iraku potrebna dodatna resolucija Varnostnega sveta, sta ameriška in britanska administracija v njej izražena stališča uporabili kot zadnji steber svojih argumentov o iraškem nespoštovanju njegovih mednarodnopravnih obveznosti ter okrepili prepričanje, da je potrebno v prizadevanjih za uveljavitev teh obveznosti diplomatska sredstva zamenjati s tršim pristopom. Kmalu po sprejemu resolucije 1441 je predsednik Bush v svojem govoru na vrhunskem srečanju predsednikov vlad in držav članic Nata v Pragi izjavil, da zbira »koalicijo voljnih«⁴²⁰ za morebitno vojaško razorožitev Iraka: »[...]omembno je, da si kolektivno prizadevamo k razorožitvi Saddama Husseina. Če bo kolektivna volja sveta dovolj trdna, lahko dosežemo razorožitev na miren način. Če pa se [Saddam Hussein] ne bo pripravljen razorožiti, bo ZDA vodila koalicijo voljnih, da ga razoroži.« (Bush in Havel 2002).

⁴²⁰ Izraz »koalicija voljnih« (angl. *coalition of the willing*) je sicer ustaljen politični izraz, ki se v obdobju po koncu hladne vojne uporablja za vojaške operacije, sestavljene na podlagi *ad hoc* dogovorov sodelujočih držav in ne na podlagi trajnejših zavezniških dogovorov (Wilson 2007). Skupina držav, ki je podprla vojaški poseg v Iraku velja danes za vzorčni model »koalicije voljnih«, ameriška administracija pa je v tem kontekstu izraz uporabila za označitev vseh držav, ki so na različne načine javno podprle koalicijski vojaški poseg v Iraku, bodisi z neposrednim vojaškim sodelovanjem (s prispevanjem vojaških sil) bodisi z nudenjem nevojaških oblik podpore (kot so logistična in obveščevalna podpora, dovoljenje za prelete, humanitarna pomoč) ali pa celo samo s politično (verbalno) podporo. Prvotni seznam članic koalicije voljnih, ki ga je ameriška administracija objavila marca 2003, je vseboval 49 držav (White House Office of the Press Secretary 2003b), od katerih pa so poleg ZDA samo štiri (Velika Britanija, Avstralija, Danska in Poljska) dejansko prispevale svoje vojake za izvedbo napada. Na seznamu je denimo tudi Turčija, ki napada na Irak v resnici ni podprla in ameriški vladi tudi ni dovolila prehoda čez turško ozemlje za izvajanje začetnih vojaških operacij. Oblikovanje (zgolj) »koalicije voljnih« v primeru vojaškega posega v Iraku ironično odraža tudi dejstvo, da je večina »trajnejših« oziroma tradicionalnih ameriških zaveznic ameriški vladi v tem primeru odrekla podporo in napad na Irak obsodila.

Tedanji britanski ministrski predsednik Blair je bil po sprejemu resolucije 1441 prepričan, da je »stališče mednarodne skupnosti zdaj enotno in jasno« ter da »onkraj vsakršnega dvoma« potrjuje, »da Združeni narodi [iraškega kršenja resolucij Varnostnega sveta] ne bodo več prenašali« (UK Prime Minister's Office 2002). Iraškemu predsedniku je sporočil: »[R]azoroži se, ali pa se sooči s silo. [...] Zoperstavi se volji Združenih narodov, pa te bomo razorožili s silo. O tem nikakor ne dvomi.« (prav tam). Tudi tedanji britanski zunanji minister Straw je domačo in mednarodno javnost prepričeval, da je čas za ultimat Iraku, saj pomenijo »resne posledice [...] uporabo sile, s katero [je Varnostni svet Iraku] zagrozil v resoluciji 1441« (UN Webcast Archives 2003). Druge članice Varnostnega sveta pa niso sprejemale tako skrajne razlage »resnih posledic« nadaljnjega iraškega nesodelovanja. Francija, Ljudska republika Kitajska (v nadaljevanju: Kitajska) in Rusija kot stalne članice, ter Nemčija kot nestalna članica, so zavračale razumevanje resolucije 1441 kot avtomatičnega »skritega sprožilca«, ki bi dal ameriški in britanski vladi avtomatični *carte blanche* za napad na Irak. Poudarjale so, da mora biti odločitev o »resnih posledicah« v primeru, da bi Irak še naprej kršil svoje razorožitvene obveznosti, prepuščena Varnostnemu svetu (Malone 2006, 193-194).⁴²¹

V vsakem primeru pa je pomenila resolucija 1441 za ZDA pomemben korak v pridobivanju mednarodne podpore za bolj odločen pristop k uveljavljanju zahtev iz resolucij(e). Irak je kmalu pristal na nadaljevanje mednarodnega nadzora (inšpekcije so se ponovno začele konec decembra 2002), vendar je njihovo delovanje še vedno oviral (Müller 2006, 270). Glavni mednarodni inšpektor Blix je v svojem poročilu Varnostnemu svetu 27. januarja 2003 sodelovanje Iraka označil kot nezadovoljivo ter poudaril, da Irak do tega trenutka še ni »iskreno sprejel [...] razorožitve, ki se od njega zahteva in ki jo mora izvesti, da si bo pridobil zaupanje sveta *in da bo lahko živel v miru*« (Blix 2003a, poudarek dodan). Istega dne je generalni direktor Mednarodne agencije za atomsko energijo poročal, da deklaracija o iraških oboroževalnih programih, ki jo je Irak v skladu s 3. operativnim odstavkom resolucije 1441 (2002) Varnostnemu svetu predložil 7. decembra 2002, »ni ponudila nobenih novih informacij v zvezi z določenimi vprašanji, ki ostajajo odprta že od leta 1998« (ElBaradei 2003). Irak je pozval k izboljšanju sodelovanja z inšpektorji, saj »okno priložnosti« za

⁴²¹ Ob tem sta se tako ameriški kot britanski veleposlanik v obrazložitvi glasov svojih vlad v podporo resoluciji 1441 izrecno in nedvoumno strinjala, da v resoluciji »ni nikakršnega 'avtomatizma'« (United States Mission to the United Nations 2002; United Kingdom Mission to the United Nations 2002) in nikakršnih »skritih sprožilcev« (United States Mission to the United Nations 2002). Britanski veleposlanik je ob tem še poudaril, da se mora v primeru nadaljnjega kršenja iraških obveznosti zadeva »vrniti v Varnostni svet v nadaljnjo razpravo, kot to zahteva 12. operativni odstavek [resolucije 1441]« (United Kingdom Mission to the United Nations 2002).

prostovoljno izpolnitev njegovih mednarodnih obveznosti ne bo več prav dolgo odprto: »Mednarodna skupnost [...] terja visoko stopnjo zagotovil, da je Irak popolnoma očiščen [jedrskega orožja], in na takšna zagotovila že nepotrpežljivo čaka. Čim prej bodo lahko nadzorne organizacije takšna zagotovila dala, toliko prej bodo možnosti za mirno rešitev postale verjetna realnost.« (prav tam).

Dodatno motivirana s takšnim stališčem glavnega mednarodnega inšpektorja, ki je povečalo možnost, da bo Varnostni svet v končni fazi pristal na uvedbo vojaških ukrepov, je ameriška administracija še okrepila svojo retoriko »nujnosti ukrepanja«. Državni sekretar Powell je 5. februarja 2003 Varnostnemu svetu predložil obširen dosje ameriških in tujih obveščevalnih podatkov, ki naj bi dokazovali, da malopridni iraški režim, ki »goji ambicije po regionalni prevladi, skriva orožje za množično uničevanje ter nudi zatočišče in aktivno podporo teroristom« (White House Office of the Press Secretary 2003f), svet ovija v »mrežo laži«, še naprej »znatno krši svoje razorožitvene obveznosti« in ostaja resna »grožnja mednarodnemu miru in varnosti« (prav tam). Powellovo sporočilo je bilo jasno. Če mednarodna skupnost v tem trenutku ne bo ukrepala, se bo morala soočiti s »strašljivo prihodnostjo« neizogibnega jedrskega napada (prav tam), z ameriškega vidika pa je takšno tveganje nedopustno: »Pustiti, da Saddam Hussein še nekaj mesecev ali let poseduje orožje za množično uničevanje, ni več možno - ne v svetu po 11. septembru [2001]« (prav tam).

Tudi glavni koalicijski partner Blair je vse bolj vztrajno namigoval, da ostaja Saddam Husseinu le še malo časa za izpolnitev mednarodnih zahtev in da je možnost izognitve vojni vse manjša, vendar pa je bil manj navdušen nad zamislijo o enostranski uporabi sile. Pod pritiskom domače politične, strokovne in splošne javnosti je ameriškega predsednika Busha ob njegovem obisku v Veliki Britaniji 31. januarja 2003 pozval, naj pred vojaškim ukrepanjem zagotovi novo resolucijo, ki bi »absolutno jasno« izrazila, da je iraško nesodelovanje z inšpektorji in neizpolnjevanje njegovih razorožitvenih obveznosti »nesprejemljivo« (White House Office of the Press Secretary 2003c). Predsednik Bush je sicer obljubil, da si bo k temu prizadeval, čeprav je dal hkrati jasno vedeti, da z vidika ameriške administracije nova resolucija ni potrebna, saj že resolucija 1441 »daje pooblastilo za premik brez kakršnekoli druge resolucije« (prav tam). Dan po govoru državnega sekretarja Powella v Varnostnem svetu je predsednik Bush Varnostni svet pozval, naj sprejme »novo resolucijo, ki bi jasno pokazala, ali Varnostni svet stoji za svojimi preteklimi zahtevami«, v isti sapi pa je ponovno opozoril, da je »ZDA skupaj z rastočo koalicijo držav odločena ukreniti, karkoli je potrebno za svojo obrambo in razorožitev iraškega režima« (White House Office of the Press Secretary 2003d).

Možnost vojaškega napada je tako postajala vse bolj realna, čeprav so ji še vedno vztrajno nasprotovale ostale stalne članice Varnostnega sveta (Francija, Kitajska in Rusija), Nemčija kot v tistem času nestalna članica Varnostnega sveta, pa tudi številne druge države (Copson 2003, 2 in 7).⁴²² Pod naraščajočim mednarodnim pritiskom (Müller 2006, 270) je Irak v februarju 2003 vendarle izboljšal svoje sodelovanje z mednarodnimi inšpektorji. Vodja mednarodnih inšpektorjev Blix je to potrdil v svojem neformalnem poročilu Varnostnemu svetu 14. februarja 2003, v katerem je tudi izrazil dvom v verodostojnost Powellovih »dokazov« in poudaril, da mednarodni inšpektorji z dotedanjimi pregledi v Iraku niso našli dokazov za obstoj orožja za množično uničevanje ter da potrebujejo za dokončno verifikacijo več časa (Blix 2003b). Ameriška administracija je Blixovo poročilo označila za »farso« (Tuchman Matthews 2004), kar ni presenetljivo, saj je bistveno oslabilo argument o nujnosti vojaškega ukrepanja. Kot je le dva dni pred začetkom napada na Irak priznal britanski ministrski predsednik Blair, so po takšnem poročilu številne države »upravičeno oklevale glede vojne« (UK Prime Minister's Office 2003b), medtem ko so avstralska, britanska in španska vlada še naprej podpirale ameriško odločenost Irak vojaško razorožiti ne glede na poročila in stališča mednarodnih inšpektorjev (Malone 2006, 198).

Deset dni po Blixovem poročilu, 24. februarja 2003, so ZDA, Velika Britanija in Španija Varnostnemu svetu predložile osnutek t. i. »druge resolucije« (Copson 2003, 7), s katero naj bi Varnostni svet »[o]dločil, da Irak ni izkoristil zadnje priložnosti, ki mu je bila dana v resoluciji 1441 (2002)« (United States Department of State 2003, 1. operativni odstavek). Resolucija sicer ni izrecno opredelila posledic takšne odločitve, vendar pa so pravni svetovalci ameriške in britanske administracije jasno nakazali, da bi takšna dikcija »oživila« pooblastilo za uporabo sile proti Iraku iz resolucije 678 (Varnostni svet 1990c) in tako omogočila takojšnji vojaški poseg v primeru, da se Irak še naprej ne bi podredil mednarodnim zahtevam (Copson 2003, 7; Malone 2006, 199).

Mednarodna podpora novi resoluciji je ostala kljub intenzivnim diplomatskim prizadevanjem predstavnikov ameriške, britanske in španske administracije omejena (Copson, 2003, 7). V odgovoru na predložitev osnutka nove resolucije so Francija, Nemčija in Rusija Varnostnemu svetu istega dne predložile memorandum, v katerem so pozvale k nadaljevanju mednarodnih inšpekcij in opozorile, da »pogoji za uporabo sile proti Iraku niso izpolnjeni« (v Sands 2005, 185). Francoski predsednik Chirac je 10. marca 2003 javno napovedal, da bo

⁴²² Francija, Nemčija in Rusija so izrecno zagovarjale nadaljevanje in krepitev inšpekcijskega režima, podobno stališče pa je zavzela tudi Kitajska (Copson 2003, 7).

Francija vložila veto na predlagano resolucijo, če bo koaliciji uspelo zagotoviti potrebnih devet glasov za sprejem resolucije, tudi ruski predstavniki pa so opozarjali, da bo njihova vlada verjetno storila enako (Copson 2003, 7). V vsakem primeru so bile možnosti sprejema resolucije v tistem trenutku skoraj nične: osnutek so tedaj podpirale le štiri članice Varnostnega sveta – ZDA, Velika Britanija, Španija in Bolgarija, torej daleč premalo za sprejem resolucije, za katerega mora v skladu s tretjim odstavkom 27. členom Ustanovne listine glasovati najmanj devet članic Varnostnega sveta.

Diplomatska prizadevanja za rešitev iraške krize so se iztekla, ko je postalo jasno, da druge resolucije ne bo mogoče zagotoviti. Ameriška, britanska in španska vlada so 17. marca uradno naznanile, da zaradi izrecne napovedi veta umikajo predlog druge resolucije iz obravnave v Varnostnem svetu ter da si pridržujejo pravico izvesti lastne ukrepe za razorožitev Iraka, ki so mu še isti dan postavile ultimat (UN News Centre 2003).⁴²³ V noči z 19. na 20. marec (oziroma v zgodnjih jutranjih urah 20. marca po iraškem času) so ameriške in britanske oborožene sile⁴²⁴ vdrle v Irak. Do 9. aprila so koalicijske sile pod ameriškim vodstvom že nadzorovale večino iraškega ozemlja in 1. maja 2003 je ameriški predsednik Bush razglasil konec večjih vojaških operacij (Bjola 2005, 283; Copson 2003, 8). V Iraku je bila vzpostavljena prehodna koalicijska civilna uprava (*Coalition Provisional Authority* - CPA), s čimer se je *de facto* (in pravno merodajno) začela faza ameriško-britanske vojaške zasedbe.

5.4.2 Mednarodno pravo kot urejevalni okvir oblikovanja odločitve o uporabi sile proti Iraku

Razprave o vlogi mednarodnega prava v primeru vojaškega posega v Iraku se večinoma osredotočajo na klasično vprašanje, ali ima mednarodno pravo kot *urejevalni* okvir sploh kakšno vlogo v mednarodnih političnih procesih oblikovanja odločitev na področju uporabe sile, zlasti, ali lahko *omeji* uporabo sile v mednarodnih odnosih. Odgovori, osredotočeni na to ozko vprašanje segajo vse od pesimističnih sodb o »smrti« Ustanovne listine in sistema kolektivne varnosti ter triumfu čiste realistične vizije sveta, opazovanega skozi prizmo moči in nacionalnih interesov, v katerem so normativni dejavniki, kot sta morala in pravo, potisnjeni na rob oblikovanja politik in političnih odločitev (Arend 2003, 101; Glennon 2003, 24; Perle

⁴²³ Opirajoč se na resolucije 678, 687 in 1441 Varnostnega sveta ter na suvereno pravico ZDA, da uporabi silo za zagotovitev lastne nacionalne varnosti, je ameriški predsednik Saddama Husseina postavil pred izbiro, naj zapusti državo, ali pa se sooči z vojaškim spopadom (White House Office of the Press Secretary 2003a).

⁴²⁴ Manjše vojaške kontingente so prispevale še Avstralija, Danska, Poljska in Španija.

2003), pa do stališč, da je iraška kriza najočitnejši dokaz stabilnosti in merodajnosti mednarodnega prava uporabe sile (Charlesworth 2003).

Septembra 2002 je predsednik Bush v svojem govoru v Generalni skupščini Varnostni svet postavil pred zgodovinski izziv z besedami: »Bodo Združeni narodi služili namenu svoje ustanovitve, ali bodo irelevantni?« (White House Office of the Press Secretary 2002c). Falk (2008, 69-70) ugotavlja, da sta se po izvedbi napada na Irak marca 2003 na to vprašanje ponujala vsaj dva sklopa odgovorov, ki prav tako odražata že omenjeno delitev na realistično-cinični in idealistično-optimistični tabor. Tedanja ameriška administracija je bila prepričana, da so se Združeni narodi v primeru Iraka izkazali za neučinkovite in nemerodajne, ker niso uspeli zagotoviti političnega konsenza, ki bi pripeljal do nedvoumne pooblaščačje resolucije Varnostnega sveta in tako upravičil uporabo sile proti režimu Saddama Husseina (Falk 2008, 69-70). Tisti, ki so vojni nasprotovali, pa so razumeli nasprotovanje predlogu »druge« resolucije, ki bi uporabo sile izrecno pooblastila, kot »trenutek triumfa« (Cockayne in Samii 2006, 531) Združenih narodov, v katerem so države delovale v vnaprej predvidenih organizacijskih mehanizmi natančno tako, kot je bilo zamišljeno, s tem ko niso bile pripravljene legitimizirati napadalne vojaške akcije, ki ni bila v skladu z Ustanovno listino in splošnim mednarodnim pravom (prav tam; podobno Falk 2008, 81).

Realistične kritike, ki prikazujejo vojaški poseg v Iraku kot dokaz nemerodajnosti in obrobne vloge mednarodnega prava v procesih mednarodne politike v kriznih situacijah, pravzaprav odražajo vpliv realistične analitične osredotočenosti na vzročno-posledični odnos med mednarodnim pravom in politiko in njenih »ugotovitev«, da je mednarodno pravo uporabe sile vzročno in tudi sicer nemerodajno.⁴²⁵ Z vidika pristopov, ki presegajo osredotočenost vzročne analize na empirično usklajenost mednarodnopravnega okvira uporabe sile in dejanskega ravnanja, pa je mogoče proces oblikovanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku razlagati tudi kot dokaz, da zavezujoča narava (normativnost) mednarodnega prava dejansko sooblikuje procese mednarodnega odločanja na področju uporabe sile na načine, ki jih ni mogoče zadovoljivo pojasniti samo s pristopi, ki gradijo na politiki moči. Čeprav je ameriško-britanska »koalicija voljnih« izvedla vojaški poseg v Iraku brez izrecnega in jasnega predhodnega pooblastila Varnostnega sveta in zato v očitnem nasprotju z mednarodnim

⁴²⁵ Tako je denimo Glennon (2004, 498) zapisal, da je v Ustanovni listini zasnovan sistem kolektivne varnosti, v iraški krizi »popolnoma propadel«, temeljni vzrok za to pa naj bi bila nesposobnost snovalcev Ustanovne listine (in s tem sodobnega mednarodnopravnega okvira uporabe sile) predvideti, v kakšnih okoliščinah bi morala šteti uporaba sile za nedopustno.

pravom,⁴²⁶ to ne dokazuje nemerodajnosti in popolnega spregleda mednarodnega prava. V klasičnem vzročno-posledičnem smislu mednarodnopravne omejitve uporabe sile morebiti resda niso *determinirale* (preprečile) končne odločitve o uporabi sile proti Iraku, ki so jo v končni fazi vodili drugi, nepravni pomisleki, vendar to ne pomeni, da mednarodno pravo ni imelo nikakršne vloge v mednarodnih političnih procesih v tem primeru. V tako skrajnih in politično napetih kriznih situacijah, kot je bila iraška kriza leta 2003 se zdi morda intuitivno pravilno pričakovanje, da bodo mednarodnopravni pomisleki odrinjeni na rob oblikovanja politik in političnih odločitev. Zato je še toliko bolj presenetljiva ugotovitev, da so bili mednarodnopravni dejavniki ves čas pomemben element v procesih oblikovanja politik in odločitve (kot tudi v procesih utemeljevanja in ocenjevanja legitimnosti) o uporabi sile proti Iraku.

V nadaljevanju so analizirani nekateri elementi procesov oblikovanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku, ki odražajo odnos nekaterih ključnih oblikovalcev politik do mednarodnega prava v tem procesu in potrjujejo, da je imelo mednarodno pravo uporabe sile kot urejevalni okvir v tem procesu pomembno vlogo v različnih fazah in na različnih ravneh, tako v državah, ki so v vojaškem posegu v Iraku sodelovale (ali ga podpirale), kot v državah, ki so posegu nasprotovale. Kot piše Sands (2005, 174), je bilo vprašanje pravne dopustnosti napada na Irak po vsem svetu pomembna tema, ne samo v razpravah na ravni oblikovalcev odločitev (zlasti v parlamentarnih razpravah v državah, kjer mora izvršilna oblast za uporabo sile proti drugi državi pridobiti soglasje zakonodajnega telesa) in pravnih strokovnjakov, temveč tudi v širši javnosti. Na ravni oblikovanja politik in odločitev odražajo pomen mednarodnopravnih omejitev zlasti prizadevanja ameriške in britanske administracije, da bi pred vojaškim posegom pridobili pooblastilo Varnostnega sveta za napad na Irak ali kako drugače zagotovili skladnost svojega ravnanja z mednarodnim pravom, razhajanja v stališčih članic Varnostnega sveta glede upravičenosti uporabe sile v konkretnem primeru, ter pogojevanje podpore drugih držav morebitnemu vojaškemu posegu z njegovo skladnostjo z mednarodnim pravom uporabe sile.

⁴²⁶ Pravoslovna analiza pravne dopustnosti uporabe sile proti Iraku presega analitične in prostorske okvire te disertacije, vendar kot analitično izhodišče v disertaciji sprejema večinsko sprejeto prepričanje, da je bil vojaški poseg 20. marca 2003 izveden v neskladju s pravili mednarodnega prava uporabe sile. Protipravnost uporabe sile proti Iraku je danes praktično »splošno znano dejstvo«: sprejema ga velika večina mednarodnopravnih strokovnjakov in držav, ki v posegu niso sodelovale (med drugimi Singh in Macdonald 2002; Singh in Kilroy 2003a in 2003b; Bellamy 2003; Byers 2004; Sands 2004 in 2005, 174-203; Krieger 2006, 383-386; Shiner 2008).

Kot izhaja iz uvodnega opisa procesa oblikovanja odločitve o napadu na Irak, so si ZDA in njene zaveznice razmeroma dolgo prizadevale, da bi ostala odločitev o rešitvi iraške krize in zlasti o morebitnem vojaškem posegu v večstranskem okviru Varnostnega sveta ter da bi pred posegom pridobili dodatno resolucijo, ki bi izrecno in nedvoumno pooblašala uporabo sile. Za vsak primer, če takšna dodatna resolucija ne bi bila sprejeta, pa sta se obe administraciji že zgodaj zatekli tudi k iskanju pravne podlage za svojo odločitev o uporabi sile proti Iraku z »razširjeno razlago« prejšnjih resolucij Varnostnega sveta (bodisi resolucije 1441 bodisi resolucije 678). Ves čas, zlasti pa po tem, ko so diplomatska prizadevanja za sprejem t. i. »druge resolucije« propadla, so koalicijske države zatrjevale, da druga resolucija pravzaprav sploh ni potrebna, vendar ne zato, ker bi si pridrževali pravico do uporabe sile *izven* okvirov mednarodnega prava, temveč zato, ker naj bi bilo pooblastilo za uporabo sile že implicitno vsebovano v resoluciji 1441 oziroma v skupnem učinku (angl. *combined effect*) resolucij 678, 687 in 1441. Tako je na primer britanski zunanji minister Straw v svojih govorih poudarjal, da bi sicer bilo »varneje«, če bi bila odločitev o napadu podkrepljena z novo, nedvoumno in izrecno pooblaščajčo resolucijo Varnostnega sveta, da pa ima Velika Britanija v vsakem primeru mednarodnopravno podlago za sodelovanje v vojaškem posegu v Iraku tudi brez takšne nove resolucije, na podlagi »implicitnega« pooblastila v resoluciji 1441 (UK Foreign and Commonwealth Office 2002).⁴²⁷ Španski predsednik Aznar je poudarjal prvenstvenost večstranskega ukrepanja s pooblastilom Varnostnega sveta: »Precej se govori o enostranski akciji. Vendar pa moram poudariti, da [...] ameriška vlada in vse zaveznice skupaj delujejo v okviru Združenih narodov. Po tej poti je prišlo do resolucije 1441. In po tej poti mora priti tudi do nove resolucije, ki jo pripravljamo.« (White House Office of the Press Secretary 2003e).

Ta razmeroma dolgotrajna in intenzivna prizadevanja ameriške vlade in njenih zaveznic, da bi svojo odločitev tako ali drugače oblikovale *znotraj* institucionalnega in vsebinskega okvira mednarodnega prava uporabe sile, ali da bi vsaj vzdrževale *vtis* delovanja v teh mednarodnopravnih okvirih, kažejo, da so imeli mednarodnopravni pomisleki pomembno vlogo kot omejevalni dejavnik v procesu oblikovanja odločitve o uporabi sile, četudi na koncu niso preprečili dejanskega vojaškega posega v Iraku. Vprašanja, zakaj so si koalicijske države tako intenzivno prizadevale zagotoviti »drugo« resolucijo, ki bi izrecno pooblastila uporabo sile, ni mogoče pojasniti zgolj v smislu političnih in diplomatskih potreb (Sands 2005, 186; Kampfner 2003, 276). Pooblastilo Varnostnega sveta v resnici samo po sebi ne bi pomenilo

⁴²⁷ Tedanji ameriški državni podsekretar Bolton je po napadu izrazil podobno stališče, da je imela koalicija za napad na Irak »zadostno pooblastilo Varnostnega sveta« v njegovih prejšnjih resolucijah (Bolton 2003).

široke mednarodne podpore za delovanje, saj je članstvo v Varnostnem svetu omejeno, način glasovanja skupaj s posebnimi privilegiji stalnih članic (vključno z ZDA in Veliko Britanijo) pa z vidika demokratične zastopanosti vprašljiv. Vendar pa bi izrecno pooblastilo Varnostnega sveta (glede na besedilo resolucije) lahko zagotavljajo povsem vodotesno *pravnoformalno* podlago za delovanje, kakršne prejšnje resolucije same po sebi niso zagotavljale.⁴²⁸ V vsakem primeru pa države, ki so v vojaškem posegu sodelovale, v nobenem trenutku niso bile pripravljene odkrito izjaviti, da delujejo izven mednarodnopravnih okvirov ali da je vprašanje pravne dopustnosti ali nedopustnosti končne odločitve o vojaškem posegu nepomembno. Nasprotno, večinoma so skušale vsaj vzdrževati vtis mednarodno pravo spoštuječih držav in so izrecno poudarjale svojo (vsaj retorično) zavezanost vladavini prava v mednarodnih odnosih in temeljnim načelom mednarodnega prava uporabe sile.

Ta (resnična ali navidezna) predanost pa resda ni bila enaka pri vseh sodelujočih državah. Gotovo so mednarodnopravna vprašanja precej manj skrbela ameriško administracijo, zlasti potem, ko je oktobra 2002 ameriški kongres na notranjepravni ravni predsednika pooblastil za uporabo sile proti Iraku. Odnos ameriške administracije se dobro odraža v izjavi tedanjega državnega podsekretarja Boltona nekaj mesecev po napadu na Irak. Čeprav je ponovno poudaril stališče koalicije, da je pooblastilo za uporabo sile izhajalo iz prejšnjih resolucij Varnostnega sveta, je hkrati odločno zavrnil prepričanje, da bi lahko mednarodno pravo omejevalo ameriške odločitve, oblikovane v skladu z notranjimi ustavnopravnimi zahtevami (Bolton 2003). Kakršenkoli drugačen pristop bi po Boltonovem mnenju »sčasoma vodil v oslabitev [ameriške] sposobnosti delovati neodvisno« (prav tam). Še bolj neposreden je bil vodja osebja Bele hiše (angl. *White House Chief of Staff*) Card, ki je takoj po sprejemu resolucije 1441 dejal: »Združeni narodi se lahko sestanejo in razpravljajo, vendar mi ne potrebujemo njihovega dovoljenja [za napad na Irak]« (navedba v The Guardian 2002).

Na drugi strani Atlantika pa je bila britanska vlada precej bolj zavezana spoštovanju mednarodnega prava in se je čutila mnogo bolj omejena z uveljavljenimi standardi in pravili mednarodnega prava uporabe sile. Ne samo vladni pravni svetovalci, temveč tudi ključni oblikovalci politik, so posvečali izjemno pozornost mednarodnopravnim vprašanjem in so ves

⁴²⁸ Čeprav je bil po neuspelem poskusu pridobiti resolucijo prav domnevni »implicitni« oziroma »oživljen« učinek prejšnjih resolucij Varnostnega sveta ponujen kot uradna pravna podlaga za napad na Irak, številna dejstva kažejo na to, da so bili v procesu odločanja pravni dvomi o tem vselej prisotni. Nenazadnje sta se tudi ameriška in britanska administracija v uradni obrazložitvi svojega glasu v podporo resoluciji 1441 (2002) strinjali z ostalimi članicami Varnostnega sveta, da ta resolucija ne vsebuje nikakršnega »avtomatizma« (United States Mission to the United Nations 2002; United Kingdom Mission to the United Nations 2002).

čas poudarjali pomen usklajenosti morebitne vojaške akcije proti Iraku s temeljnimi zahtevami mednarodnega prava uporabe sile, kot so artikulirane v Ustanovni listini Združenih narodov. To med drugim potrjuje preiskava britanske parlamentarne komisije o Iraku (*UK Iraq Inquiry*) v letih 2009 in 2010, v kontekstu katere so bili javno objavljeni številni prej zaupni notranji vladni dokumenti, ki razkrivajo, da se je britanska vlada ves čas intenzivno ukvarjala tudi z vprašanjem mednarodnopravne dopustnosti uporabe sile proti Iraku. Tudi poročilo o »razpravi o možnih politikah« glede Iraka v britanskem parlamentu jeseni 2002 potrjuje, da so bili v razpravi o morebitnem vojaškem posegu intenzivno obravnavana »različna vprašanja, ki se tičejo mednarodnega prava«, vključno z vprašanjem »možne pravne podlage za uporabo sile« (UK House of Commons International Affairs and Defence Section 2002, 53).⁴²⁹ Kot je zapisal Sands (2005, 180), ministrski predsednik in številni člani njegovega kabineta dejansko niso »zamudili nobene priložnosti za poudarek, da bo morala biti vsaka odločitev za vojno utemeljena na podlagi Ustanovne listine Združenih narodov«.

Tako je denimo tedanji britanski zunanji minister Straw 25. novembra 2002 v razpravi o iraški krizi v spodnjem domu britanskega parlamenta obljubil: »Če bo sila dejansko postala nujna, bodo vse odločitve, ki jih bo sprejela Vlada njenega veličanstva, previdne, sorazmerne in skladne z našimi obveznostmi po mednarodnem pravu.« (UK Foreign and Commonwealth Office 2002; poudarek dodan).⁴³⁰ Sicer pa so člani britanskega parlamenta odobritev britanskega sodelovanja v Iraku celo izrecno pogojevali z njegovo mednarodnopravno upravičenostjo⁴³¹ – pritisk na britansko vlado je bil tolikšen, da je bila prisiljena le nekaj dni pred napadom, 17. marca 2003, parlamentu posredovati strokovno pravno mnenje britanskega državnega pravobranilca lorda Goldsmitha (UK Prime Minister's Office 2003a), ki je zagotavljalo, da bo uporaba sile mednarodnopravno upravičena tudi brez dodatne resolucije Varnostnega sveta.⁴³² Tudi Blair je svojem pričevanju pred britansko parlamentarno komisijo o

⁴²⁹ Poročilo poudarja tudi zgodovinsko zavezanost Velike Britanije mednarodnemu pravu uporabe sile: »Britanske vlade se vselej trudijo, da bi bila kakršnakoli akcija Velike Britanije v zvezi z uporabo sile skladna z mednarodnim pravom.« (UK House of Commons International Affairs and Defence Section 2002, 55).

⁴³⁰ Podobno je tudi avstralski ministrski predsednik Howard izrecno sprejemal mednarodnopravno omejenost možnih političnih odločitev glede uporabe sile in vztrajno obljubljal, da bo Avstralija »pri odločanju o napadu na Irak delovala v skladu z mednarodnim pravom« (v Byrnes in Charlesworth 2003b, 5).

⁴³¹ Kot je pred britansko parlamentarno komisijo o Iraku v svojem ustnem pričevanju 26. januarja 2010 izjavil nekdanji strokovni sodelavec pravne službe britanskega zunanjega ministrstva David Brummel, je tudi britanska vojska ves čas opozarjala na nujnost zagotovitve skladnosti kakršnekoli vojaške akcije proti Iraku z mednarodnim pravom uporabe sile (UK Iraq Inquiry 2010a).

⁴³² Sands (2005, 188) je parlamentarno zahtevo po strokovnem pravnem mnenju o skladnosti odločitve o uporabi sile z mednarodnim pravom označil za »precedenčno«.

Iraku 29. januarja 2010 potrdil, da je bilo »pravno vprašanje [...] zelo pomembno«, pravzaprav tako zelo pomembno, da britanska vlada »ne bi mogla začeti [vojaške] akcije«, če bi lord Goldsmith kot glavni vladni pravni svetovalec menil, da bi bila uporaba sile proti Iraku brez dodatne resolucije Varnostnega sveta neskladna z mednarodnim pravom (UK Iraq Inquiry 2010c). To je le nekaj empiričnih podatkov, ki kažejo, da so bili v Veliki Britaniji mednarodnopravni pomisleki prisotni ves čas oblikovanja politik in odločitve o uporabi sile proti Iraku.

Ob tem, ko se razprave o vlogi in (ne)delovanju mednarodnega prava uporabe sile v primeru odločitve o vojaškem posegu v Iraku osredotočajo na ravnanje držav, ki so 20. marca 2003 s svojimi oboroženimi silami dejansko napadle Irak, se pogosto neupravičeno spregleda, da je imelo mednarodno pravo uporabe sile pomembno, celo ključno vlogo pri oblikovanju odločitev številnih tistih držav, ki so vojaškemu posegu v Iraku marca 2003 nasprotovale in/ali so odklonile svojo podporo.

Tako denimo večina članic Varnostnega sveta ni bila pripravljena pooblastiti uporabe sile, ker še niso bila izčrpana vsa miroljubna sredstva, ki jim daje mednarodno pravo uporabe sile bistveno prednost pred uporabo sile kot skrajnim sredstvom. Francija, Nemčija in Rusija so ob vložitvi ameriško-britansko-španskega predloga »druge« resolucije Varnostnemu svetu predložile memorandum, v katerem so opozarjale, da zaradi neizčrpanosti miroljubnih sredstev »pogoji za uporabo sile proti Iraku niso izpolnjeni« (v Sands 2005, 185). Tedanji francoski veleposlanik pri Združenih narodih je v odgovoru na umik predloga te resolucije iz Varnostnega sveta opozoril, da je bila večina članic Varnostnega sveta proti sprejemu resolucije, ki bi pooblastila uporabo sile proti Iraku v trenutku, ko so inšpekcije pričele prinašati rezultate: »[V]ečina članic Varnostnega sveta potrjuje, da ne želijo pooblastiti uporabe sile« (navedba v UN News Centre 2003), ki po njihovem mnenju ne bi bila legitimna, ker niso bile izčrpane vse možnosti miroljubne rešitve spora (prav tam). Še bolj neposredno je na pomen mednarodnopravne upravičenosti kakršnegakoli vojaškega posega proti Iraku že avgusta 2002 opozoril tedanji francoski zunanji minister de Villepin, ki je najprej izjavil, da Francija ne bo nujno nasprotovala uporabi sile proti Iraku, če ta ne bo spoštoval svojih razorožitvenih obveznosti, vendar pa je hkrati poudaril, da nobena vojaška akcija ne sme biti izvedena brez predhodne in jasne odločitve Varnostnega sveta (Coicaud in drugi 2006).

Države, ki niso bile članice Varnostnega sveta, so prav tako izrazile pomisleke glede pravne narave uporabe sile proti Iraku brez izrecnega predhodnega pooblastila Varnostnega sveta, dokler Irak dejansko neposredno ne ogroža nobene države. Turčija, ena ključnih

ameriških zaveznic, vojaškega posega ni podprla: turški parlament je 1. marca 2003 zavrnil pravico do namestitve ameriških sil na turškem ozemlju za napad na Irak. Gö1 (2006, 116) navaja, da so bili med razlogi zavrnitve tudi mednarodnopravni pomisleki. Zlasti turški predsednik je izrecno nasprotoval sodelovanju v vojaškem posegu, ki ne bi imel mednarodnopravne podlage, kakor to zahteva turška ustava (prav tam). Podobne pomisleke so izrazili predstavniki arabskih držav: Generalni sekretar AL je 21. marca 2003 pozval arabske države, naj ne sodelujejo v napadu na Irak in pri tem izrecno opozoril na pomanjkanje pooblastila Varnostnega sveta in zato posledično mednarodno protipravnost napada (Saikal 2006, 190). Nekaj dni kasneje je bila v okviru izrednega zasedanja AL sprejeta resolucija, ki je ameriško-britanski vojaški poseg v Iraku označila za »agresijo« ter »kršitev Ustanovne listine Združenih narodov in načel mednarodnega prava, odklon od mednarodne legalnosti in grožnjo mednarodni varnosti in miru« (prav tam; poudarek dodan). Podobno stališče je izrazila Organizacija islamske konference, ki je nasprotovanje prav tako oprla na prepričanje, da uporabe sile proti Iraku ni pooblastil Varnostni svet ter da je tudi sicer ni mogoče upravičiti na podlagi mednarodnega prava (prav tam). Tudi tedanji predsednik Evropske komisije Prodi je ob umiku ameriško-britansko-španskega predloga »druge resolucije« iz glasovanja v Varnostnem svetu dejal: »Evropska komisija globoko obžaluje, da Varnostni svet ni uspel doseči soglasja glede Iraka. Vztrajamo pri stališču, da če je potrebno začeti vojno, mora biti odločitev o odobritvi napada prepuščena Varnostnemu svetu«. (European Union at United Nations 2003).

5.4.3 Mednarodno pravo kot okvir legitimizacijskega diskurza v primeru uporabe sile proti Iraku

Analiza primera uporabe sile proti Iraku leta 2003 odlično ponazarja tudi vlogo mednarodnega prava uporabe sile kot temeljnega okvira postopkov legitimizacije političnih odločitev in ravnanja v konkretnih situacijah. Dejstvo, da so mednarodni diplomatski, strokovni in javni legitimizacijski diskurz o vojaškem posegu v Iraku zaznamovala ostra razhajanja stališč o utemeljenosti uporabe sile, ni posebej presenetljivo. Stopnja uporabe *mednarodnopravnih* argumentov v utemeljevalnih procesih v tem primeru pa je neprecedenčna in na prvi pogled zavrača realistično pričakovanje, da so v razpravah o politično tako občutljivih varnostnih in strateških vprašanjih, kot so zaznamovala proces oblikovanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku, pravni argumenti povsem v senci političnih in drugih nepravnih argumentov.

Seveda so imeli različni *nepravni* argumenti, kot so varnostni, politični in moralni argumenti, izjemno pomembno vlogo v procesih utemeljevanja napada na Irak. Spekter ponujenih nepravni argumentov v tem primeru je bil izjemno širok – vključeval je klasične varnostne argumente, kot so domnevno iraško posedovanje orožja za množično uničevanje, »dolga zgodovina« iraškega podpiranja terorizma ter izvajanje napadov proti sosednjim državam, trditve, da bo v primeru nadaljnjega mednarodnega popuščanja Saddamu Husseinu spodkopana verodostojnost Združenih narodov in mednarodne skupnosti kot celote, in celo globoke humanitarne argumente o brutalnih kršitvah mednarodnega humanitarnega prava in človekovih pravic lastnega prebivalstva s strani brutalnega iraškega režima.⁴³³ Vendar pa nobena od sodelujočih držav ni trdila, da ti nepravni dejavniki utemeljujejo ravnanje, ki ga sicer ni mogoče utemeljiti v mednarodnem pravu.

Ključni oblikovalci politik v tem primeru so se očitno dobro zavedali, da si ne morejo privoščiti *popolnega* spregleda mednarodnega prava, saj so njihove odločitve in ravnanje ves čas izpostavljeni ocenjevanju in kritikam strokovne in splošne javnosti tako na mednarodni ravni kot tudi doma. Temeljni izziv v tem procesu je bil zato najti prepričljive *pravne* argumente in vse sodelujoče države so si v celotnem procesu s pomočjo svojih pravnih svetovalcev intenzivno prizadevale najti pravno utemeljitev za napad. Zlasti ameriška in britanska administracija sta s tem namenom že v zgodnjih fazah razvijali kompleksen sklop argumentov, s katerimi bi svojo odločitev o uporabi sile pravno racionalizirali in legitimizirali. Vse tri glavne koalicijske partnerice (poleg ZDA in Velike Britanije še Avstralija) so na predvečer napada Varnostnemu svetu poslale uradne note, v katerih so ga v skladu z zahtevo iz 51. člena Ustanovne listine obvestile o začetku oboroženih ukrepov proti Iraku ter poleg političnih in varnostnih razlogov za napad ponudile tudi *mednarodnopravno* utemeljitev uporabe sile (Varnostni svet 2003 b, 2003c in 2003d), čeprav takšna utemeljitev ni pravno obvezna.⁴³⁴ Ta očitna potreba po *pravni* racionalizaciji odločitve o uporabi sile v Iraku potrjuje sklep, da tudi najmočnejše države očitno pričakujejo, da bodo lahko z uporabo mednarodnopravnih argumentov okrepile zaznavano legitimnost svojih dvomljivih vojaških

⁴³³ Številni od teh argumentov vključujejo mednarodnopravne vidike, kot so kršitev razorožitvenih obveznosti in prepovedi podpiranja terorizma ter kršitev mednarodnega humanitarnega prava in človekovih pravic. To istočasno nakazuje širšo vlogo mednarodnega prava v razpravah o vojaškem posegu v Iraku, vendar ti vidiki niso neposredno pomembni za razumevanje vloge mednarodnega prava *uporabe sile* v procesih oblikovanja in utemeljevanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku, saj sami po sebi niso bili ponujeni kot *neposredna pravna podlaga* uporabe sile proti Iraku.

⁴³⁴ Kot pišeta Groom in Morphet (2006, 227), je postal Irak »zlitina moralnih, političnih in *pravnih* argumentov« (poudarek dodan).

akcij na način, ki ga niti njihov privilegiran geopolitični položaj niti pred tem ponujene varnostne, etične ali druge nepravne razlage niso mogle zagotoviti.⁴³⁵

Poleg tega so se ključni oblikovalci politik in njihovi pravni svetovalci očitno zavedali, da je spekter možnih pravnih argumentov, s katerimi bi bilo mogoče uporabo sile v tem primeru *učinkovito* upravičiti, izredno ozek. Nikoli se niso uradno sklicevali na nekatere argumente, ki so se sicer ves čas pojavljali v razpravah pred oblikovanjem odločitve o napadu, vendar bi bili z vidika učinkovitosti pravne racionalizacije vojaškega posega v tem primeru neuspešni, bodisi zaradi njihove očitne neskladnosti z uveljavljenimi standardi in razlagami mednarodnega prava uporabe sile⁴³⁶ (na primer argument enostranske zamenjave režima ali argument enostranske preventivne samoobrambe) bodisi zaradi njihove očitne neskladnosti z dejanskimi okoliščinami konkretnega primera (na primer argument anticipativne uporabe sile proti neposredno grozečemu napadu ali argument humanitarnega posredovanja). Namesto tega so izbiro končnih uradnih pravnih utemeljitev vojaškega posega v Iraku, ki so jih ponudile v posegu sodelujoče države, vsaj *prima facie* določala temeljna pravila na Ustanovni listini utemeljenega mednarodnopravnega okvira uporabe sile, čeprav so se države pri tem zatekle k svojevrstnim in inovativnim razlagam teh pravil.

Tako so vse tri glavne koalicijske države v svojih pismih Varnostnemu svetu na predvečer napada na Irak svojo odločitev uradno utemeljile z argumentom »oživljenega« oziroma »skupnega« učinka preteklih resolucij Varnostnega sveta - resolucij 678, 687 in 1441 (Varnostni svet 2003a, 2003b in 2003c).⁴³⁷ Logiko tega argumenta dobro povzema strokovno mnenje britanskega državnega pravobranilca lorda Goldsmitha posredovano britanskemu parlamentu 17. marca 2003 (UK Prime Minister's Office 2003a). Mnenje ugotavlja, da je

⁴³⁵ Neuspešni poskus *pravno* racionalizirati in upravičiti vojaški poseg v Iraku je v končni fazi še zmanjšal zaznavano legitimnost operacije in koalicijskim partnericam v končni fazi povzročil celo vrsto »normativnih stroškov« (Bellamy 2003; Falk 2008, 145). Kot pripominja Reus-Smit (2004a, xiii), si ZDA že vse od takrat neuspešno prizadevajo otresti se »aure nelegalnosti in nelegitimnosti«.

⁴³⁶ Takšno argumentacijo so kot pravno neveljavno odsvetovali tudi pravni svetovalci koalicijskih držav. Tako je na primer britanski državni pravobranilec lord Goldsmith v svojih pravnih mnenjih dosledno opozarjal, da sprememba režima sama po sebi ne more biti veljavna pravna podlaga vojaške akcije (Sands 2005, 182).

⁴³⁷ Samo ameriška administracija je odločitev za uporabo sile uradno utemeljevala tudi s »suvereno pravico [ZDA], da uporabi silo za zagotovitev svoje nacionalne varnosti« (White House Office of the Press Secretary 2003a). Pa vendar uporaba argumenta preventivne samoobrambe sama po sebi *ni* pravni argument, saj izrazito odstopa od uveljavljenega mednarodnopravnega okvira uporabe sile. Vlogo uporabe tega argumenta v procesu ameriškega utemeljevanja uporabe sile proti Iraku je mogoče razumeti na dva načina. Prvič, kot *politični* argument v podporo uporabi sile proti Iraku še preden bi bilo mogoče ugotoviti, da Irak predstavlja obstoj *neizbežne* grožnje z oboroženim napadom na ZDA, Veliko Britanijo ali njune zaveznice. In drugič, kot argument *pravne politike* (argument *de lege ferenda*), s katerim je skušala ameriška administracija v skladu s svojo novo nacionalno varnostno strategijo (2002) spremeniti tradicionalno uveljavljeno vsebino ali razlago pravice do samoobrambe.

resolucija 678 je pooblastila uporabo sile za izgon iraške vojske iz Kuvajta, resolucija 687 (1991), s katero je bilo sklenjeno premirje med Združenimi narodi in Irakom, pa naj bi to pooblastilo zgolj »zamrznila«: kot enega od pogojev premirja je namreč določala tudi obveznost Iraka, da uniči vse svoje orožje za množično uničevanje, in vsaka znatna kršitev te obveznosti naj bi ponovno aktivirala avtorizacijo iz prvotne resolucije 678. Soglasno sprejeta resolucija 1441 je potrdila, da Irak »znatno krši« svoje razorožitvene obveznosti iz resolucije 687 in dala Iraku »zadnjo priložnost« za razorožitev. Ugotovitev, da Irak »znatno krši« resolucijo 687 naj bi ponovno aktivirala (oživila) pooblastilo iz te resolucije, ki naj bi bilo marca 2003 še vedno veljavno, saj je Irak resolucijo 687 še naprej znatno kršil. V resoluciji 1441 pa tudi ni bilo nobene zahteve po dodatni resoluciji, ki bi pooblastila uporabo sile, zato takšna resolucija ni bila potrebna. Skratka, pooblastilo za uporabo sile proti Iraku naj bi izhajalo iz skupnega učinka resolucij 678, 687 in 1441, ki so bile sprejete na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine. S takšno razlago se je strinjal tudi avstralski državni pravobranilec, ki je potrdil, da bi bila napotitev avstralskih sil v Irak skladna z mednarodnim pravom, ker je pooblastilo za uporabo sile izhajalo iz obstoječih resolucij Varnostnega sveta, namenjenih razorožitvi Iraka in ponovni vzpostavitvi mednarodnega miru in varnosti v regiji (Ku 2006, 401). Po njegovem mnenju bi obstoječe pooblastilo ugasnilo samo, če bi Varnostni svet naknadno sprejel resolucijo, ki bi od držav članic zahtevala, da se vzdržijo uporabe sile proti Iraku (prav tam).

Ponujeni argument temelji na neke vrste »teoriji korpusa«, tj. stališču, da resolucije 678, 687 in 1441 kot celota tvorijo pooblastilo Varnostnega sveta za uporabo sile proti Iraku z namenom ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v regiji. Čeprav ta argument ni *očitno* napačen, je njegova pravna veljavnost vseeno izjemno vprašljiva. Sands (2005, 189) se utemeljeno posmehuje njegovi neprepričljivi in instrumentalni naravi: »Argument [o združenem učinku] je dobro prikrojen in bi lahko [...] prejel nagrado za najbolj prepričljiv odgovor na vprašanje: kaj bi bil najboljši možni argument za utemeljevanje uporabe sile proti Iraku marca 2003?«. Vendar pa je bil to kvečjemu »najmanj slab med slabimi argumenti« (prav tam) in so ga kot pravno veljavnega sprejele le redke druge države⁴³⁸ ter praktično noben ugleden mednarodnopravni strokovnjak.⁴³⁹ V Veliki Britaniji so ga kot neprepričljivega in

⁴³⁸ Med njimi na primer Nizozemska, ki je začetno vojaško akcijo ameriško-britanske koalicije marca 2003 politično podprla, čeprav v njej ni vojaško sodelovala (Rapport Commissie van onderzoek besluitvorming Irak 2010).

⁴³⁹ Septembra 2004 ga je javno zavrnil celo tedanji Generalni sekretar Združenih narodov Kofi Annan, ki je vojaški poseg v Iraku »brez pooblastila Varnostnega sveta« označil za očitno protipraven (BBC News 2004).

pravno nesprejemljivega zavračali številni vladni pravni svetovalci ter celo nekateri ugledni člani vlade. Kot je v svojem ustnem pričevanju pred britansko parlamentarno komisijo o Iraku 26. januarja 2010 opozoril tedanji glavni pravni svetovalec zunanjega ministrstva Wood, je celotna pravna ekipa zunanjega ministrstva v procesu oblikovanja odločitve o napadu na Irak dosledno in usklajeno opozarjala, da za uporabo sile proti Iraku brez dodatne resolucije Varnostnega sveta ni podlage v mednarodnem pravu (UK Iraq Inquiry 2010d). To je v svojem pričevanju pred komisijo istega dne potrdila tudi Wilmshurst (UK Iraq Inquiry 2001b), Woodova namestnica v času pred iraško vojno, ki je 18. marca 2003 zaradi protipravne vladne odločitve za napad na Irak odstopila s svojega položaja (BBC News 2003b). Že dan prej je iz istih razlogov z mesta vodje spodnjega doma parlamenta in člana vladnega kabineta odstopil nekdanji britanski zunanji minister Cook (BBC News 2003a).

Koalicijske države so se k šibkemu argumentu »oživljenega« pooblastila očitno zatele v zadnjem hipu, ob pomanjkanju bolj jasne podlage, kakršno bi denimo tvorila nova, nedvoumna resolucija Varnostnega sveta, ki bi uporabo sile izrecno pooblašala. Takšen sklep izhaja tudi iz previdne formulacije uradnega strokovnega mnenja britanskega državnega pravobranilca lorda Goldsmitha: »Ostajam mnenja, da bi bila najvarnejša pravna pot zagotovitev sprejema nove resolucije, ki bi pooblastila uporabo sile [...]. Vendar pa [...] se strinjam, da je mogoče razumno trditi, da je resolucija 1441 načeloma sposobna oživiti pooblastilo iz resolucije 678 brez nadaljnje resolucije« (UK Prime Minister's Office 2003a). Še bolj zgovorno pa je dejstvo, da je tako previdno oblikovano mnenje o pravni dopustnosti napada na Irak brez dodatne resolucije, le znatno skrajšana in *prikrojena* različica strokovnega mnenja, ki ga je lord Goldsmith deset dni prej, 7. marca 2003, zaupno poslal ministrskemu predsedniku Blairu.⁴⁴⁰ V njem je izražen jasen dvom o pravnem učinku resolucije 1441 in sklep, da njeno besedilo *ne omogoča jasnega stališča* o tem, ali bi bil vojaški poseg proti Iraku ob nadaljnjem iraškem kršenju mednarodnih obveznosti dopusten tudi brez dodatne resolucije Varnostnega sveta (The Guardian 2005). Lord Goldsmith v tem mnenju poudarja, da bi bilo sicer mogoče oblikovati »dokaj prepričljive argumente« za napad na Irak, vendar na njihovi podlagi sprejeta odločitev, najverjetneje ne bi bila pravno vodotesna in »ne bi prepričala Meddržavnega sodišča v morebitni tožbi proti Veliki Britaniji zaradi neupravičene uporabe sile« (The Guardian 2005).

Še več, uporaba argumenta »oživljenega učinka« je neskladna tudi s prejšnjimi uradnimi stališči koalicijskih držav. Kot navaja Sands (2005, 190), sta ob sprejemu resolucije 678 tedanji

⁴⁴⁰ To »izvirno« pravno mnenje je britanska vlada javnosti razkrila aprila 2005 z objavo v časopisu The Guardian (2005).

britanski veleposlanik v Združenih narodih in tedanji ministrski predsednik Major potrdila razumevanje britanske vlade, da je bil domet pooblastila za uporabo sile proti Iraku v tej resoluciji omejen na specifičen cilj izгона iraških sil iz Kuvajta. Tudi Powell je v svojih spominih leta 1995 izrecno zapisal, da je resolucija 678 pooblastila uporabo sile »samo za osvoboditev Kuvajta« (Sands 2005, 190). Če resolucija 678 po mnenju ključnih oblikovalcev politik že takrat ni nudila pravne podlage za vojaško razorožitev ali odstranitev iraškega režima, se zdi povsem umetno ustvarjena trditev, da bi lahko takšno podlago nudila marca 2003. Pa četudi bi takšno podlago leta 1991 nudila, ni jasno, kako bi lahko tako široko pooblastilo marca 2003 »oživel«. Izjave ameriškega in britanskega veleposlanika v razpravi pred sprejemom resolucije 1441 nenazadnje potrjujejo, da sta obe administraciji tedaj skupaj z večino drugih držav članic Varnostnega sveta zanikali kakršenkoli »avtomatizem« ali obstoj »skritih sprožilcev« v besedilu te resolucije (United States Mission to the United Nations 2002; United Kingdom Mission to the United Nations 2002). Ta nenadna znatna sprememba uradnih stališč tako oblikovalcev politik kot (nekaterih) njihovih pravnih svetovalcev ustvarja vtis, da je bil argument oživiljenega pooblastila rezultat prave »pravne gimnastike« in da so koalicijske države v legitimizacijskem diskurzu o uporabi sile proti Iraku politično manipulirale z mednarodnopravnimi argumenti z namenom legitimizacije dvomljive *politične* odločitve, ki so jo v resnici motivirali povsem drugi razlogi (Sands 2005, 182; Shiner 2008, 17).⁴⁴¹

Pa vendar ta sklep ne potrjuje realistične kritike, da je mogoče z domiselnimi tehnikami tolmačenja »neskončno prilagodljivih« mednarodnopravnih argumentov utemeljiti domala kakršnokoli politično odločitev in ravnanje na področju uporabe sile. To optimistično stališče med drugim potrjuje ugotovitev, da koalicijske države v legitimizacijskem diskurzu kljub svojemu posebnemu geopolitičnemu položaju velike večine drugih držav, mednarodnopravnih strokovnjakov ter mednarodne in politične javnosti niso uspele prepričati v legitimnost svoje odločitve, saj so ti »zunanji ocenjevalci« legitimnost vojaškega posega presojali *predvsem* na podlagi njihove neodvisne *normativne* vrednosti. Kot poudarja Reus-Smit (2004a, xiii):

Zgodba [o Iraku] razkriva kompleksen medsebojni odnos politike in prava v sodobnih mednarodnih odnosih. Celoten proces je bil globoko političen, vendar je bilo pravo vključeno na vsakem koraku. Ko je ameriška administracija enkrat vstopila v proces v

⁴⁴¹ Medtem ko je bil britanski ministrski predsednik Blair zaradi domačega političnega in javnega pritiska v pojasnjevanju »resničnih« razlogov za napad na Irak bolj previden, so ameriški predsednik Bush in člani njegove administracije praktično brez zadržkov javno govorili o nujnosti zamenjave režima Saddama Husseina.

okviru Varnostnega sveta, so bili njeni argumenti vselej oblikovani v pravnem smislu – vztrajala je, da uporabo sile narekujejo zahteve mednarodnega prava [...] Vendar pa so njeno razlago prava [...] spodbijale druge države članice Varnostnega sveta in velik del svetovne družbe.

Prepričljivost argumentov o enostranski uveljavitvi razorožitvenih obveznosti iz merodajnih resolucij Varnostnega sveta je seveda zmanjšalo tudi dejstvo, da po vdoru v Irak tam nikoli ni bilo najdeno orožje za množično uničevanje, da torej za ponujeno *pravno* utemeljitev ni bilo *dejanske* podlage (Singh in Kilroy 2003b, 202). Vendar pa je njihovo prepričevalno moč zmanjševala tudi njihova notranja neusklajenost s splošno sprejetimi, *intersubjektivnimi* razlagami vsebine in pomena mednarodnopravnih pravil uporabe sile. Domnevno manipulativni legitimizacijski argumenti »oživiljenega pooblastila« so bili dejansko na vsakem koraku soočeni s številnimi odločnimi protiargumenti o »formalni protipravnosti« uporabe sile v Iraku. Prevlada teh argumentov potrjuje, da tudi s še tako pretanjeno razlago pravil mednarodnega prava uporabe sile *ni mogoče* upravičiti vsakršne politične odločitve ali ravnanja države, saj prepričljivost in uspeh uporabljenih argumentov nista odvisni samo od geopolitičnega položaja delujoče in delovanje utemeljujoče države, temveč zlasti od dejavnikov, ki izvirajo iz pravne sfere same (Onuma 2003: 131 in 136; Chayes 1974: 42).⁴⁴² Izčrpna analiza tovrstnih protiargumentov presega vsebinske in prostorske okvire disertacije, za ponazoritev argumenta pa zadošča že omemba nekaterih.

Razlogi za to, da je mednarodna politična, strokovna in širša javnost po vsem svetu obsojala vojaški poseg v Iraku, so raznoliki in vključujejo tudi *nepravne* argumente, vendar pa je bil med temeljnimi ponujenimi protiargumenti tudi argument njihove neskladnosti s temeljnimi pravili mednarodnega prava uporabe sile oziroma z njihovimi prevladujočimi razlagami. To stališče med drugim potrjuje raziskava ameriškega javnega mnjenja, izvedena septembra 2003 (navedeno v UK House of Commons International Affairs and Defence Section 2002, 83), ki je pokazala, da 57 odstotkov Američanov načeloma močno podpiralo predsednikove pozive k vojaškemu posegu v Iraku, da pa bi ta podpora znatno padla (na 37 odstotkov), če bi Združeni narodi jasno nasprotovali uporabi sile. Še pomembneje, v primeru

⁴⁴² Primer Iraka kaže, da niti nesporna politična premoč ZDA ni zadostovala za okrepitev prepričljivosti uporabljenih kvazipravnih argumentov v legitimizacijskem diskurzu, v katerem so druge države in ostali merodajni delovalci vrednost teh argumentov preverjali prvotno na podlagi uveljavljenih intersubjektivnih prepričanj o pomenu in dometu obstoječih pravil mednarodnega prava uporabe sile.

izrecne odobritve uporabe sile s strani Varnostnega sveta, bi podpora vojaškemu posegu narasla na kar 82 odstotkov.

Na ravni (izvenkoalijskih) držav večinsko stališče o *neprepričljivosti* pravnih argumentov ameriško-britanske koalicije med drugimi odraža uradna izjava Rusije, ki z natančno analizo zavrača kakršnokoli normativno vrednost uradno ponujenega koalijskega argumenta o »skupnem učinku« preteklih resolucij Varnostnega sveta:

Kot pravna podlaga za vojaško akcijo proti Iraku so bile navedene resolucije Varnostnega sveta 678 (1990), 687 (1991) in 1441 (2002). Po našem mnenju te resolucije, gledano v celoti in v povezavi z drugimi resolucijami o Iraku, *uradne izjave držav o njihovi razlagi* ter določbe Ustanovne listine Združenih narodov, ki so bile podlaga za sprejem [teh resolucij], kažejo, da Varnostni svet v tem primeru ni pooblastil uporabe sile proti Iraku. [...] Povzeto: niti razlaga sklopa resolucij 678, 687 in 1441 *per se* niti razlaga v kontekstu določb Ustanovne listine ne omogočajo ugotovitve, da so imele države, ki sedaj uporabljajo silo proti Iraku, pravico same odločiti o takšni akciji. V tem primeru je bila potrebna nova resolucija Varnostnega sveta. Brez takšne odločitve je bila uporaba sile proti Iraku protipravna. (Legal Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation 2003)

Podobne kritike argumenta oživiljenega pooblastila ter stališča o protipravnosti napada na Irak je mogoče najti tudi v skorajda nepreglednem obsegu analiz in mnenj mednarodnopravnih strokovnjakov, ki so se intenzivno vključili v legitimizacijski diskurz v kontekstu napada na Irak. Velika večina uglednih mednarodnopravnih strokovnjakov po vsem svetu je vojaški poseg v Iraku označila za očitno kršitev mednarodnega prava, argument »oživiljenega pooblastila« pa kot brez pravne vrednosti (med drugimi Singh in Macdonald 2002; Singh in Kilroy 2003a; International Commission of Jurists 2003; Craven in drugi 2004; Shiner 2008, 22-28).⁴⁴³ Vseh takšnih mnenj v okviru analize v disertaciji seveda ni mogoče (in tudi ni potrebno) naštet, saj so v obdobju pred, ob in po napadu na Irak dobesedno preplavila tako znanstvene publikacije kot javna občila. Omeniti pa kaže nekaj najbolj odmevnih, zlasti tista, ki so se izražala pravi »kolektivni upor« mednarodnopravne stroke proti neodgovorni politični zlorabi mednarodnega prava in žrtvovanju vladavine prava v mednarodnih odnosih v imenu

⁴⁴³ Med redkimi izjemami, ki se z večinskim mnenjem niso strinjali, sta bila Greenwood (2003b) in Wedgwood (2003 in 2006).

kratkoročnih in parcialnih političnih interesov.⁴⁴⁴ Tako je Mednarodna komisija pravnikov (*International Commission of Jurists*) v izjavi za javnost 18. marca 2003 poudarila, da resolucija 1441 ne pooblašča uporabe sile proti Iraku in da zato ameriško-britanska koalicija nima »pravne podlage« za napad. Tega je označila za »jasno protipravno invazijo, ki pomeni napadalno vojno« (International Commission of Jurists 2003).

Zlasti intenzivno so si na popolno normativno neprepričljivost argumentov implicitne avtorizacije prizadevali opozoriti pravni strokovnjaki v »koalicijskih« državah, ki so v vojaškem posegu sodelovale. Skupina petnajstih uglednih britanskih in evropskih profesorjev mednarodnega prava je ministrskemu predsedniku Blairu nekaj dni pred napadom na Irak poslala odprto pismo (Craven in drugi 2004), v katerem je opozarjala, da argument »implicitne avtorizacije« v resoluciji 1441 ali katerikoli drugi prejšnji resoluciji Varnostnega sveta nima pravne veljave - uporaba sile proti Iraku bi bila namreč pravno dopustna samo, če bi Varnostni svet pred tem jasno izrazil svoj pristanek, česar pa do tistega trenutka še ni storil (prav tam, 364). Pismo akademikov je bilo 7. marca 2003 javno objavljeno v časopisu *The Guardian* (2003). Podobno pismo so amerškemu časopisu *The New York Times* tik pred napadom poslali tudi ugledni ameriški pravni strokovnjaki, vendar so uredniki njegovo objavo tedaj zavrnil (Sands 2005, 188), v Avstraliji pa sta takšno odprto akademsko pismo, v katerem izrecno zavračata argument »oživljenega pooblastila« resolucije 678, objavila Byrnes in Charlesworth (2003a). Prav posebnega pomena pa je v tem okviru januarja 2010 objavljeno poročilo nizozemske strokovne komisije o napadu na Irak. Tako imenovano Davidsovo poročilo (angl. *the Davids Report*) ostro kritizira odločitev nizozemske vlade, ki je marca 2003 politično podprla koalicijski napad na Irak (čeprav v njem ni vojaško sodelovala) na podlagi argumenta »oživljenega pooblastila«,⁴⁴⁵ saj je bila uporaba sile proti Iraku brez dodatne resolucije Varnostnega sveta v nasprotju z mednarodnim pravom (Rapport Commissie van onderzoek besluitvorming Irak 2010, 530-531).

Ti izbrani primeri ponazarjajo najprej, kako je mednarodno pravo uporabe sile v primeru Iraka delovalo kot temeljna »stična točka« legitimizacijskih diskurzov (Reus-Smit 2004c, 19-21), v katere so bile tako pred kot tudi po dejanskem napadu na Irak na različnih ravneh in v

⁴⁴⁴ To je novembra 2004 odkrito priznal tudi nekdanji britanski svetovalec za zunanjo politiko Wall (navedba v Sands 2005, 175): »[P]ustili smo, da je naša presoja groznih posledic nedelovanja pretehtala nad našo presojo še bolj črnogledih posledic nespoštovanja vladavine prava.«

⁴⁴⁵ Poročilo razkriva tudi do nedavnega zaupne notranje dokumente nizozemskega zunanjega ministrstva, v katerih so vladni pravni svetovalci (podobno kot v Veliki Britaniji) dosledno, a neuspešno, opozarjali na pomanjkanje pravne podlage za uporabo sile proti Iraku.

okvirih različnih političnih forumov (vključno z Varnostnim svetom), vključene praktično vse države (tako tiste, ki so v posegu sodelovale ali pa so ga politično podprle, kot tiste, ki so mu nasprotovale), pa tudi izjemno širok krog drugih delovalcev, od pravne stroke pa do širše javnosti. Hkrati pa obravnavani primeri potrjujejo, da mednarodno pravo uporabe sile v stalnem osciliranju med neodvisnostjo in instrumentalizacijo v končni fazi ohranja razmeroma neodvisno normativno moč. Posebna vrednost mednarodnega prava uporabe sile kot legitimizacijskega okvira je prav njegovo vztrajanje na prevladi kolektivnih (intersubjektivnih), ne pa individualnih subjektivnih prepričanj o vsebini in pomenu posameznih pravil in o naravi sodobnega mednarodnega reda. Prav zato ga ni mogoče po mili volji instrumentalizirati z namenom legitimizacije *kakršnekoli* politične odločitve – v končni fazi njegova pravila delujejo z avtonomno normativno močjo kot razmeroma neodvisen, objektivni in avtoritativni vir in merilo legitimnosti političnega delovanja.

5.5 Sklep

To poglavje potrjuje tretjo tezo disertacije, da tvori mednarodno pravo uporabe sile pomemben urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir sodobnih mednarodnih političnih procesov, znotraj katerega države posamično in skupaj oblikujejo, utemeljujejo in ocenjujejo svoje konkretne politične odločitve glede uporabe sile v mednarodnih odnosih ter na splošni ravni razpravljajo o primernih namenih in načinih uporabi sile v sodobnem svetu.

Prvič, mednarodno pravo uporabe sile deluje kot temeljni urejevalni okvir uporabe sile v mednarodnih odnosih. Zagotavlja formalizirana in pravno zavezujoča vsebinska in institucionalna pravila mednarodnega prava, ki omejujejo spekter primernih oziroma sprejemljivih političnih odločitev in ravnanja držav v mednarodnih odnosih in/ali delujejo kot parametri, znotraj katerih lahko države posamično ali kolektivno uresničujejo svoje lastne individualne ali skupne interese in cilje. Četudi ni mogoče na empirično preverljiv način dokazati, da lahko pravila v končni fazi *determinirajo* (povzročajo) mednarodne politične izide, lahko na druge, bolj posredne načine, delujejo kot pomembno vodilo v procesih oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile. Vplivajo lahko na procese racionalne izbire najučinkovitejših načinov uveljavljanja individualnih in skupnih interesov, pa tudi na procese samega oblikovanja in dojemanja lastnih interesov v dani situaciji, ter na ta način odvrčajo države od izbire (skrajno) protipravnih političnih alternativ oziroma države vsaj spodbujajo k

izbiri najbolj pravno sprejemljivih alternativ. Poleg tega pa kot izraz skupnih normativnih prepričanj in pričakovanj o sami naravi mednarodnega reda delujejo kot aspiracija, izraz ideala, h kateremu naj države s svojim političnim delovanjem težijo, in tudi na ta način vplivajo na procese oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile v mednarodnih odnosih.

Celo skrajni primer uporabe sile proti Iraku potrjuje, da je mednarodno pravo pomemben omejevalni dejavnik v procesih oblikovanja politik in odločitev o uporabi sile v sodobni mednarodni politiki. Čeprav v klasičnem vzročno-posledičnem smislu mednarodnopravni okvir uporabe sile ni *determiniral* politične odločitve o napadu na Irak marca 2003, so imeli mednarodnopravni dejavniki ves čas pomembno vlogo vsaj v procesih oblikovanja politik ter ključno vlogo pri oblikovanju odločitev tistih držav, ki so vojaškemu posegu marca 2003 nasprotovale. Že samo dejstvo, da so si sodelujoče države ob pomanjkanju pravne podlage za enostransko uporabo sile razmeroma dolgo in intenzivno prizadevale delovati v okviru in s pooblastilom Varnostnega sveta, je mogoče razumeti kot odraz zavedanja ključnih oblikovalcev politik (in njihovih pravnih svetovalcev), da je mednarodno pravo uporabe sile merodajen urejevalni okvir, ki omejuje spekter možnih političnih izbir. Nobena od koalicijskih držav pa v nobenem trenutku ni bila pripravljena izjaviti, da *ne* deluje v skladu z mednarodnim pravom, ali da vprašanje skladnosti njihovega ravnanja z mednarodnim pravom *ni pomembno*, ker uporabo sile proti Iraku narekujejo drugi ključni dejavniki. Nasprotno, tako ali drugače so si prizadevale oblikovati svojo odločitev o uporabi sile *znotraj* mednarodnopravnega okvira oziroma vsaj vzdrževati »vtis« takšnega prizadevanja.

Na nekoliko neobičajen način odnos koalicijskih držav v tem primeru ponazarja tudi konstitutivni in aspiracijski učinek mednarodnega prava na samodojemanje interesov in identitete držav – vse sodelujoče države so skušale na vsak način ohraniti in obraniti svojo identiteto in podobo »pravo spoštuječih držav«, ki skušajo s svojim delovanjem uveljaviti mednarodno pravo ter normativne ideale pravičnosti in miru. Da so imeli mednarodnopravni dejavniki pomembno urejevalno oziroma omejevalno vlogo v primeru oblikovanja odločitve o uporabi sile v Iraku, potrjuje tudi ugotovitev, da so številne druge države, ki v vojaškem posegu v Iraku niso bile pripravljene sodelovati, ali pa so mu odkrito nasprotovale, svoje nasprotovanje pogosto utemeljevale s pomanjkanjem mednarodnopravne podlage, ker niso bile izčrpane vse miroljubne poti za rešitve spora oziroma ker za uporabo sile proti Iraku ni bilo podlage v izrecni in nedvoumni resoluciji Varnostnega sveta.

Drugič, analiza v tem poglavju je pokazala, da ima mednarodno pravo uporabe sile pomembno vlogo v procesih utemeljevanja in ocenjevanja političnih odločitev glede uporabe

sile kot najširše sprejet vir in merilo legitimnosti državnega delovanja na tem področju. Delujoče države očitno pričakujejo, da lahko s prepričljivo pravno racionalizacijo okrepijo legitimnost in sprejemljivost dvomljivih političnih odločitev in ravnanja in si zato v legitimizacijskem diskurzu praktično brez izjeme prizadevajo ponuditi *tudi* pravno utemeljitev svoje politične odločitve oziroma ravnanja. Hkrati pa druge države od delujočih držav vselej pričakujejo takšno *pravno* utemeljitev in legitimnost konkretnih političnih odločitev oziroma ravnanja presojajo predvsem na podlagi njihove formalnopravne veljavnosti, torej njihove usklajenosti z uveljavljenimi *pravnimi* standardi uporabe sile.

Takšno razmerje »simetrije« v legitimizacijskem diskurzu omejuje možnost oziroma učinkovitost instrumentalne (manipulativne) uporabe mednarodnopravnih argumentov v legitimizacijskem diskurzu, ki jo sicer do določene mere omogoča stopnja pomenske odprtosti mednarodnopravnih pravil. Stopnja prepričljivosti in učinkovitosti mednarodnopravnih argumentov v krepitvi zaznavane legitimnosti ravnanja je namreč odvisna predvsem od njihove zaznavane *pravnoformalne* veljavnosti, kakor jo presojajo drugi udeleženci v legitimizacijskem diskurzu. Mednarodno pravo uporabe sile tako neizbežno vpliva na to, kako države, ki skušajo zagotoviti čim večjo stopnjo legitimnosti svojega delovanja, racionalizirajo in upravičujejo svoje politične odločitve, na ta način pa lahko posredno vpliva tudi na samo izbiro med različnimi političnimi alternativami.

Vse te značilnosti in posebnosti mednarodnega prava kot legitimizacijskega okvira mednarodne politike je razkrila tudi analiza primera uporabe sile proti Iraku marca 2003. Mednarodno pravo uporabe sile je v tem primeru dejansko delovalo kot temeljni skupni okvir legitimizacijskega diskurza, v katerem so države (in ostali merodajni delovalci) razpravljali o legitimnosti uporabe sile. Intenzivna prizadevanja zlasti ameriške in britanske administracije, da bi vojaško akcijo proti Iraku utemeljili kot skladno z mednarodnim pravom ter v tem okviru iskanje in ponujanje različnih možnih *pravnih* argumentov, odražajo prepričanje ključnih oblikovalcev politik, da morajo svojo politično odločitev za uporabo sile proti Iraku utemeljiti na nekem obstoječem (ali zatrjevanem) *mednarodnopravnem* pravilu. Nobena od držav, ki so v vojaškem posegu sodelovale, svojega ravnanja tudi ni skušala utemeljiti z argumenti, da je odločitev sicer protipravna, vendar utemeljena z nekimi drugimi, »višjimi« razlogi, kot so pravičnost ali humanost, ali pa zgolj nacionalna varnost oziroma drugi nacionalni interesi, čeprav so bili tudi ti *nepravni* argumenti pomemben del legitimizacijskega diskurza tako na mednarodni kot notranji ravni.

Hkrati primer vojaškega posega v Iraku odlično ponazarja tudi spoznanje, da delovanje mednarodnega prava uporabe sile v dejanskem kontekstu sodobne mednarodne politike vselej oscilira med instrumentalno in avtonomno normativno vlogo. Intenzivna uporaba (različnih) mednarodnopravnih argumentov v tem primeru najprej kaže, da se sodelujoče države (v nasprotju z razširjenim prepričanjem) niso skušale povsem izogniti mednarodnemu pravu. Prizadevale so si ostati v njegovih okvirih, vendar pa so se pri tem oprle na inovativno in svojevrstno razlago obstoječih pravil (in njihove uporabljivosti v konkretnem primeru), bistveno drugačno od uveljavljene razlage, ki jo sprejema večina držav in mednarodnopravnih strokovnjakov. Analiza v tem poglavju omogoča sklep, da je bila uporaba takšnih »inovativnih« mednarodnopravnih argumentov izrazito instrumentalna, namenjena legitimizaciji vprašljivega načina uveljavljanja individualnih političnih in strateških koristi (Bellamy 2003, 498). Kljub temu pa takšen sklep ne potrjuje realistične kritike o mednarodnem pravu uporabe sile kot »apologetu najbolj sofisticirano podložne ali prožne narave« (Hoffman 1968, 31). Nasprotno, potrjuje, da mednarodnopravna pravila kljub določeni stopnji epistemološke nedoločnosti in politične prožnosti ohranjajo normativno avtonomijo ter nudijo razmeroma neodvisen, nepristranski in avtoritativen vir ter merilo sprejemljivosti in legitimnosti konkretnih političnih odločitev glede uporabe sile v mednarodnih odnosih. Ponujeni pragmatični argumenti koalicijskih držav niso uspeli zagotoviti legitimnosti vojaške akcije proti Iraku prav zato, ker so jo druge države (in ostali merodajni delovalci) v legitimizacijskem procesu vrednotili z vidika njene *pravnoformalne* neveljavnosti in jo na tej podlagi ocenili kot nesprejemljivo in nelegitimno.

Tretjič, mednarodno pravo uporabe sile zagotavlja tudi skupni organizacijski in jezikovni okvir mednarodne politične komunikacije, znotraj katerega lahko suverene države s pogosto zelo različnimi etičnimi, političnimi, kulturnimi, verskimi in drugimi družbenimi vrednotami, interesi in cilji, komunicirajo, sodelujejo in koordinirajo uveljavljanje različnih in občasno tudi nasprotujočih si interesov in ciljev, ter si tako prizadevajo k mirnemu sobivanju v mednarodni skupnosti. Kot institucionalna in jezikovna »skupna točka« mednarodnega političnega diskurza mednarodno pravo omogoča in vrednotno napolnjuje signaliziranje individualnih normativnih pričakovanj ter spodbuja in omogoča oblikovanje intersubjektivnih normativnih pričakovanj držav o primernem ravnanju v mednarodnih odnosih. Kot posebna jezikovna struktura deluje mednarodno pravo uporabe sile kot skupen opisni (deskriptivni) in vrednostni (normativni) pomenski kod mednarodnega političnega diskurza, ki je v tem političnem diskurzu vselej tudi definiran in redefiniran, pa vendar ohranja z utemeljenostjo na intersubjektivnih (in ne

individualnih) pomenih, sorazmerno stabilnost in neodvisno normativno moč in tako pomembno strukturira, sodoloča, omogoča in *normativizira* sodobne mednarodne politične procese na področju uporabe sile.

Čeprav študija primera uporabe sile proti Iraku ni posebej obravnavala te razsežnosti delovanja mednarodnega prava, analiza omejevalne in legitimizacijske vloge v tem kontekstu posredno ponazarja tudi komunikacijsko vlogo mednarodnega prava. Proces oblikovanja, utemeljevanja in ocenjevanja odločitve o uporabi sile proti Iraku v so ves čas potekali na podlagi in v okviru posebnega »pravnega« jezika, večinoma pa tudi v okviru formaliziranih mednarodnih organizacijskih struktur (zlasti v Varnostnem svetu) in na podlagi postopkovnih pravil, ki jih vzpostavljata mednarodno pravo na splošno in posebej mednarodno pravo uporabe sile. Politični diskurz o primernih namenih in načinih uporabe sile ter o pogojih, pod katerimi bi bila uporaba sile v Iraku v konkretnem primeru in glede na konkretne dejanske okoliščine sprejemljiva, je ves čas potekal znotraj skupnega institucionalnega in jezikovnega okvira mednarodnega prava uporabe sile.

V tem poglavju oblikovan konceptualni model ne pomeni *izčrpnega* splošnega kataloga načinov, na katere lahko mednarodno pravo deluje v mednarodni politiki, temveč zgolj izraz spoznanj o *nekaterih* temeljnih načinih, na katere lahko mednarodno pravo sooblikuje in spreminja sodobne mednarodne politične procese na področju uporabe sile. Kot temeljni urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir (pa tudi na druge načine) mednarodno pravo sooblikuje, strukturira in spreminja prostor, v katerem poteka »igra« mednarodne politike. Njegova institucionalna in vsebinska pravila določajo temeljne skupne parametre te igre, sooblikujejo naravo, identiteto in interese igralcev, opredeljujejo merodajne in sprejemljive kategorije ravnanja, ter vplivajo na to, kako posamezni delovalci utemeljujejo in upravičujejo svojo politično izbiro. To sicer ne pomeni, da mednarodno pravo uporabe sile *determinira* mednarodne politične izide na tem področju, vendar pa neizogibno spreminja oziroma normativizira širši kontekst, v katerem potekajo njihove interakcije, procesi oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile, procesi njihovega utemeljevanja in ocenjevanja (legitimizacijski procesi) in procesi političnega diskurza o primernih namenih in načinih uporabe sile v mednarodnih odnosih ter o sami naravi sodobnega mednarodnega reda.

6 SKLEP

Zadnji del disertacije je namenjen sklepu, ki v luči uvodoma postavljenih tez sistematično in strnjeno prikazuje najpomembnejša spoznanja o vsebini, normativnem razvoju in vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Ta spoznanja so tudi ovrednotena glede na njihov prispevek k proučevanju in razumevanju mednarodnega prava uporabe sile tako v znanosti mednarodnih odnosov kot v znanosti mednarodnega prava, izpostavljene pa so tudi nekatere implikacije za nadaljnje znanstveno raziskovanje mednarodnega prava uporabe sile v kontekstu sodobne mednarodne politike.

Temeljni splošni cilj te disertacije je poglobiti razumevanje mednarodnega prava uporabe sile v znanosti mednarodnih odnosov z interdisciplinarno in pluralistično analizo treh glavnih vidikov tega normativnega pojava v mednarodnem političnem življenju: *kaj* mednarodno pravo uporabe sile *je*, kako se *razvija* in kako *deluje* v kontekstu sodobne mednarodne politike. Ta večplastno zasnovani predmet proučevanja vključuje tako tradicionalno pravoslovna vprašanja glede vsebine, pomena in normativnega razvoja pravil in institucij mednarodnega prava uporabe sile, kot tudi tradicionalno družboslovna vprašanja o vlogi mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki ter o načinih, na katere lahko sooblikuje in spreminja mednarodne politične procese in izide na področju uporabe sile v mednarodnih odnosih. Temeljno vodilo pri oblikovanju metodološkega in teoretskega okvira proučevanja v disertaciji je bilo zato prepričanje, da vseh treh razsežnosti tako zastavljenega predmeta proučevanja ni mogoče zadovoljivo pojasniti z uporabo spoznanj zgolj ene same discipline in enega samega (meta)teoretskega pristopa, temveč le s povezovanjem različnih teoretskih spoznanj in metodoloških orodij tako discipline mednarodnih odnosov kot discipline mednarodnega prava.

Upoštevajoč trirazsežnostno zasnovo predmeta proučevanja, je analiza v disertaciji metodološko razdeljena na tri vsebinsko samostojne, vendar povezane dele, od katerih vsak sledi eni od treh v uvodu postavljenih tez.

Prvi in drugi del proučevanja (tretje in četrto poglavje) sta osredotočena na pretežno pravoslovni vprašanji, *kaj je* mednarodno pravo uporabe sile in kako se *razvija* v luči sodobne mednarodne politike. Upoštevajoč spoznanja tako mednarodnopravnih teoretskih pristopov dinamičnega pravnega pozitivizma kot spoznanja politoloških teoretskih pristopov institucionalizma in konstruktivizma, je mednarodno pravo uporabe sile v disertaciji

koncipirano kot racionalno ustvarjen sklop sorazmerno avtonomnih in objektivnih pravnih pravil, ki se oblikujejo in preoblikujejo v procesih materialne in retorične interakcije med državami in katerih pravno obvezujoča narava temelji na kolektivni, intersubjektivni volji držav, izraženi v obliki t. i. formalnih pravnih virov, zlasti mednarodnih pogodb ali običajev. Z analizo formalnih pravnih virov je mogoče vsebino in pomen mednarodnopravnih pravil empirično spoznavati, vendar pa so pravila mednarodnega prava kot posebna jezikovna struktura in kot odraz političnega kompromisa do določene mere neizbežno pomensko odprta ter vselej izpostavljena procesom konkretizacije in morebitne modifikacije v dejanski praksi. Prostor pomenske odprtosti mednarodnopravnih pravil se napolnjuje v razlagalnem diskurzu, ki poteka tako med državami samimi kot v mednarodnopravni stroki in sodni praksi. V skladu s to koncepcijo je proučevanje vsebine mednarodnega prava uporabe sile v disertaciji zasnovano kot ugotavljanje prevladujoče (intersubjektivne) razlage posameznih pravnih konceptov in pravil, kot se kristalizira v mednarodnem političnem in strokovnem diskurzu.

Analiza v tretjem poglavju v tem konceptualnem in metodološkem okviru potrjuje prvo tezo disertacije. Prepoved uporabe sile iz četrtega odstavka 2. člena Ustanovne listine Združenih narodov je temeljno, splošno in kogentno pravilo mednarodnega prava, ki postavlja izčrpno in vodotesno oviro uporabi sile v mednarodnih odnosih - vsakršno ravnanje v nasprotju s to prepovedjo, ki ga ni mogoče upravičiti na pravno izrecno predvidenih izjemah, je protipravno in nično. Na tej temeljni pravni prepovedi zasnovan sodobni mednarodnopravni okvir uporabe sile izrecno dopušča uporabo sile v mednarodnih odnosih samo v dveh ozko opredeljenih situacijah: na podlagi predhodnega pooblastila Varnostnega sveta in v izvajanju pravice do samoobrambe. Varnostni svet lahko odloči o uvedbi ukrepov z uporabo sile z namenom ohranitve oziroma ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali agresije (39. in 42. člen Ustanovne listine). Pri tem ni pomembno, ali grožnja izvira s strani države ali nedržavnih delovalcev, ali je časovno neizbežna ali bolj oddaljena (potencialna), prav tako ni treba, da bi grožnja izvirala iz (dejanske ali potencialne) *uporabe sile* ali iz *protipravnega* ravnanja. Brez predhodnega izrecnega pooblastila Varnostnega sveta pa je uporaba sile v mednarodnih odnosih dopustna samo v izvajanju individualne ali kolektivne pravice do samoobrambe v primeru oboroženega napada (51. člen Ustanovne listine), kadar je uporaba sile nujen in sorazmeren ukrep za doseg edinega legitimnega cilja samoobrambe - odvrnitve oboroženega napada in njegovih posledic. Eno ključnih spoznanj tretjega poglavja je, da vključuje koncept oboroženega napada v skladu z danes prevladujočo pravno razlago tako oboroženo delovanje rednih državnih oboroženih sil

kot tudi oboroženo delovanje nerednih oboroženih skupin, pod pogojem, da je to delovanje mogoče pripisati tuji državi v skladu s splošnimi načeli o odgovornosti držav.

Analiza v drugem delu disertacije (četrto poglavje) potrjuje, da je na Ustanovni listini zasnovana paradigma uporabe sile razmeroma stabilna, vendar ni statična in nespremenljiva – pod določenimi pogoji se lahko spreminja pod vplivom razvojnih pritiskov, ki jih ustvarjajo dejanske in kognitivno-normativne spremembe v mednarodnem političnem in varnostnem okolju, v katerem mednarodno pravo deluje. V skladu z v disertaciji upoštevanimi teoretskimi konceptijami dinamičnega pravnega pozitivizma, institucionalizma in konstruktivizma se mednarodno pravo uporabe sile kot intersubjektivna družbena struktura spreminja v procesih mednarodnega pravnega diskurza, v katerih se lahko z izmenjavo in koordinacijo različnih individualnih normativnih prepričanj o pravno pravilnem ravnanju v mednarodnih odnosih in o pomenu posameznih pravil mednarodnega prava izoblikujejo *nova* kolektivna oziroma intersubjektivna prepričanja o pravni naravi določenega ravnanja, ki vključuje uporabo sile. Kot intersubjektivni normativni pojav se mednarodno pravo uporabe sile ne more spreminjati na podlagi neparadigmatičnih politik in/ali ravnanja ene same države, vendar pa lahko opiranje na nek še ne uveljavljen normativni argument potencialno vodi v normativni razvoj mednarodnopravnega pravila, če je načeloma podprto s strani drugih držav. Ta razvojni proces ima lahko različne stopnje: vodi lahko bodisi v normativno uveljavitev drugačne razlage pomena pravila v okviru njegovih možnih razlag bodisi v razvoj novega pravila običajnega mednarodnega prava uporabe sile. V drugem primeru gre za intenzivnejši poseg v obstoječ mednarodnopravni okvir, ki ga na področju uporabe sile znatno omejuje kogentna narava prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih.

V tem teoretskem okviru temelji ocena normativnega razvoja mednarodnega prava uporabe sile v disertaciji na interpretativni analizi normativnega statusa neparadigmatičnih državnih strategij in ravnanja na tem področju, tj. normativnega statusa materialne in diskurzivne prakse držav, ki odstopa od tradicionalno uveljavljenih pravil oziroma njihove razlage. Dejanske in kognitivne spremembe na vsebinsko specifičnem področju uporabe sile v boju proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje so sprožile ali okrepile predvsem tri neparadigmatične normativne trende: prvič, normativno širitev koncepta grožnje miru, ki razširja pravne možnosti za uporabo sile na podlagi odločitve Varnostnega sveta tudi na grožnje, ki izvirajo iz terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje; drugič, trend normativnega uveljavljanja širših razlag pogojev pravno dopustne samoobrambe v odgovoru na teroristične oborožene aktivnosti; in tretjič, trend normativnega uveljavljanja širših razlag

pravice do samoobrambe, ki bi omogočala enostransko uporabo sile z namenom preprečevanja bodočih groženj z oboroženim napadom. Analiza teh normativnih trendov v četrtem poglavju disertacije v okviru izbranih teoretsko-metodoloških izhodišč potrjuje drugo tezo disertacije, da se na Ustanovni listini utemeljena mednarodnopravna paradigma uporabe sile v luči sodobnega mednarodnopolitičnega in varnostnega okolja na specifičnem področju boja proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje *razvija*, vendar pa je ta razvoj zaenkrat omejen na *reinterpretacijo* v Ustanovni listini opredeljenih in tradicionalno uveljavljenih mednarodnopravnih pravil uporabe sile, in ne pomeni njihove *spremembe* oziroma razvoja novih pravil onkraj temeljne tristebne paradigme Ustanovne listine. Kljub intenzivnim razvojnim pritiskom, ki izvirajo iz domnevnega razkoraka med tradicionalnim mednarodnopravnim okvirom uporabe sile in sodobnim politično-varnostnim okoljem, ostaja uporaba sile brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta v odsotnosti dejanskega ali neizbežnega napada, ki ga je mogoče pripisati tuji državi, pravno nesprejemljiva.

Varnostni svet je s postopnim vključevanjem terorizma in širjenja orožja za množično uničevanje v koncept grožnje miru iz 39. člena Ustanovne listine *de facto* razširil možnost *večstranske* uporabe sile v mednarodnih odnosih tako, da vključuje tudi oborožene ukrepe z namenom preprečevanja ali zatiranja groženj, ki izvirajo iz terorističnih aktivnosti in širjenja orožja za množično uničevanje. Po drugi strani pa ostajajo možnosti uporabe sile brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta v kontekstu boja proti terorizmu in širjenju orožja za množično uničevanje izjemno omejene. Samoobramba pred dejanskim terorističnim oboroženim napadom ali oboroženim napadom z orožjem za množično uničevanje ostaja edina pravno nedvomno sprejemljiva možnost enostranske uporabe sile. Neparadigmatični normativni argument *preventivne* uporabe sile, ki bi omogočala enostransko uporabo sile tudi proti bodočim *grožnjam* z oboroženim napadom, torej *izven* tradicionalnih okvirov pravice do samoobrambe, še naprej odločno zavrača velika večina držav in mednarodnopravnih strokovnjakov in ni videti, da bi se lahko ta normativni odnos v bližnji prihodnosti spremenil. Možnosti enostranske uporabe sile na tem področju pa se vendarle *de facto* širijo *znotraj* tradicionalnih okvirov pravice do samoobrambe, skozi proces reinterpretacije *pomena* njenih temeljnih parametrov. V skladu s tradicionalno razlago pravice do samoobrambe, kot je bila opredeljena v tretjem poglavju disertacije, je mogoče oborožene ukrepe v domnevni samoobrambi proti drugi državi usmeriti zgolj pod pogojem, da je mogoče tej državi *pripisati* odgovornost za konkretni teroristični oborožen napad v skladu s splošnimi pravili o odgovornosti držav. Kljub razvojnim pritiskom na tem področju (zlasti po terorističnih napadih

na ZDA 11. septembra 2001), razširjena razlaga, ki bi omogočala uporabo sile *neposredno* proti terorističnim ciljem v drugi državi, ne glede na pripisljivost konkretnega terorističnega napada tej državi, za zdaj ni širše sprejeta niti v praksi držav niti v mednarodnopravni stroki. To velja tudi v primeru terorističnega oboroženega napada z ozemlja države, ki sama ni bila *spodobna* preprečiti terorističnih aktivnosti na svojem ozemlju oziroma terorističnega napada proti drugi državi. Bolj intenziven pa je trend uveljavljanja drugačne razlage pogoja *pripisljivosti*, ki aktivira pravico do samoobrambe v odgovoru na teroristični oborožen napad. V skladu s tradicionalno uveljavljeno razlago tega pogoja je mogoče državi pripisati odgovornost za teroristični oborožen napad, če so neposredni napadalci delovali kot *de jure* organ te države, ali če je ta država izvedeni teroristični napad naknadno odobrila, ali če je nad specifičnimi terorističnimi operacijami, ki pomenijo oborožen napad v smislu 51. člena Ustanovne listine, izvajala dejanski, učinkovit nadzor. Analiza v četrtem poglavju razkriva intenziven normativni trend v smeri širjenja te tradicionalne razlage pogoja pripisljivosti tako, da bi bila uporaba sile v samoobrambi dopustna tudi proti državam, ki aktivno podpirajo ali ščitijo teroristične delovalce na svojem ozemlju. Končnega sklepa o trajnejši reinterpretaciji tradicionalnih parametrov samoobrambe v tej smeri zaenkrat še ni mogoče oblikovati, vendar množična podpora vojaški akciji v Afganistanu oktobra 2001, izrecno usmerjena tako proti teroristični organizaciji Al Kaida kot tudi proti podpirajočemu talibanskemu režimu, odraža vsaj trend krepitve normativne podpore tako razširjeni razlagi.

Spoznanja analize v tretjem in četrtem poglavju disertacije hkrati odražajo in potrjujejo izhodiščno prepričanje, da se mednarodno pravo uporabe sile kot posebna idejna družbena struktura prvotno oblikuje v procesih mednarodnih političnih interakcij, v katerih se kristalizirajo in (pre)oblikujejo intersubjektivna normativna prepričanja o primernih namenih in načinih uporabe sile v mednarodnih odnosih, ter o vsebini in pomenu posameznih konceptov in pravil mednarodnega prava. Mednarodno pravo uporabe sile je v tem okviru vselej izpostavljeno politično utemeljeni konkretizaciji in modifikaciji, vendar pa hkrati ta politično utemeljeni proces vselej poteka v okvirih obstoječih mednarodnopravnih družbenih struktur, ki same določajo pogoje oblikovanja, razlage in preoblikovanja mednarodnopravnih pravil. Ta ugotovitev delno potrjuje realistična spoznanja o vlogi moči pri oblikovanju, tolmačenju in preoblikovanju mednarodnih pravnih pravil, ki je na področju uporabe sile še posebej izrazita. Vendar pa hkrati potrjuje spoznanja konstruktivistične in sodobne mednarodnopravne literature o sorazmerno avtonomni in avtoritativni moči mednarodnega prava: s tem ko mednarodno pravo samo določa način in pogoje prehajanja *političnih* norm v *pravne* (iz sfere *dejanskega* v

pravno zavezujočo sfero) in s tem, ko vztraja na intersubjektivnem načinu njihovega oblikovanja in razvoja (obča praksa in *opinio juris*), omejuje vpliv čisto političnih dejavnikov, kot je moč, v teh procesih in varuje sorazmerno normativno avtonomijo, avtoriteto, objektivnost in empirično preverljivost mednarodnega prava.

S tega vidika so posebej pomembna spoznanja zadnjega dela disertacije (peto poglavje), ki proučuje pretežno družboslovna vprašanja vloge in načinov delovanja mednarodnega prava uporabe sile v sodobni mednarodni politiki. Upoštevajoč in povezujoč spoznanja tako racionalističnih kot tudi konstruktivističnih teoretskih pristopov ter spoznanj šole mednarodnega pravnega procesa, analiza v tem poglavju potrjuje tretjo tezo disertacije, da ima na Ustanovni listini zasnovano mednarodno pravo uporabe sile pomembno vlogo v sodobni mednarodni politiki kot temeljni urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir, znotraj katerega države posamično in skupaj oblikujejo, utemeljujejo in ocenjujejo konkretne politične odločitve glede uporabe sile v mednarodnih odnosih ter znotraj katerega sporočajo in usklajujejo svoja normativna prepričanja o primernih namenih in načinih uporabe sile ter o temeljnih parametrih sodobnih mednarodnih odnosov. Kot poseben urejevalni, legitimizacijski in komunikacijski okvir mednarodno pravo uporabe sile opredeljuje standarde delovanja, ki odražajo intersubjektivna normativna prepričanja držav o primernem delovanju v mednarodnih odnosih, zagotavlja najširše sprejet vir in merilo legitimnosti delovanja ter nudi temeljno stično točko mednarodne politične komunikacije. Vse to ne pomeni, da je mednarodno pravo uporabe sile odločilni dejavnik mednarodnih političnih izidov na tem področju, vendar neizogibno spreminja, normativizira širši kontekst, v katerem potekajo interakcije med državami, procesi oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile, procesi njihovega utemeljevanja ter procesi političnega diskurza o uporabi sile v mednarodnih odnosih.

Kot temeljni urejevalni okvir uporabe sile v mednarodnih odnosih mednarodno pravo omejuje, omogoča, lajša, stabilizira in vzpostavlja mednarodno politično delovanje in interakcije med državami. Zagotavlja formalizirana in pravno zavezujoča vsebinska in institucionalna pravna pravila, ki opredeljujejo spekter sprejemljivih političnih odločitev glede uporabe sile v mednarodnih odnosih in tako določajo parametre, znotraj katerih lahko države individualno ali kolektivno uresničujejo svoje posamične ali skupne interese in cilje. Četudi ta pravila ne *determinirajo* (v vzročno-posledičnem smislu) mednarodnih političnih odločitev glede uporabe sile oziroma takšnega učinka ni mogoče empirično dokazati, to ne potrjuje realistične predpostavke, da mednarodno pravo uporabe sile nima avtonomne urejevalne oziroma omejevalne vloge v sodobni mednarodni politiki. Odmik od standardnega vzročno-

posledičnega modela pojasnjevanja odnosov med mednarodnim pravom in mednarodno politiko odpira prostor bolj celostnemu razumevanju urejevalne vloge mednarodnega prava uporabe sile. Z zornega kota institucionalističnih in zlasti konstruktivističnih teoretskih pristopov je mogoče opazovati, kako lahko mednarodna institucionalna in vsebinska pravila uporabe sile na bolj prikrite načine omejevalno ali spodbujevalno vplivajo na procese politične izbire. Tako lahko na primer preko upoštevanja prednosti in negativnih posledic protipravnega ravnanja pomembno vplivajo na procese racionalne izbire najučinkovitejših načinov uveljavljanja političnih interesov, hkrati pa imajo pomembno vlogo tudi v samih procesih oblikovanja in dojemanja političnih identite, interesov in ciljev delovalcev v dani situaciji, ter na ta način posredno omejujejo politično izbiro. Nenazadnje pa delujejo mednarodnopravna pravila uporabe sile kot izraz skupnih normativnih prepričanj in pričakovanj o sami naravi mednarodnega reda delujejo kot aspiracija, izraz ideala, k uresničevanju katerega si naj države s svojim političnim delovanjem prizadevajo, in tudi na ta način posredno vplivajo na procese oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile v mednarodnih odnosih. Primer vojaškega posega v Iraku marca 2003 ponazarja abstraktno spoznanje, da je mednarodno pravo pomemben dejavnik oblikovanja političnih odločitev o uporabi sile celo v najbolj napetih političnih okoliščinah. Čeprav mednarodnopravna pravila v klasičnem vzročno-posledičnem smislu v končni fazi niso *preprečila* uporabe sile proti Iraku, so bila ves čas pomemben urejevalni dejavnik v procesih oblikovanja politik in političnih odločitev tako v koalicijskih državah kot v državah, ki v napadu na Irak marca 2003 niso sodelovale in/ali so mu odkrito nasprotovale. Medtem ko stopnja prizadevanja k uskladitvi politične izbire z mednarodnim pravom uporabe sile v koalicijskih državah ni bila enaka, pa nobena od sodelujočih držav ni bila pripravljena uradno izjaviti, da ne deluje v skladu z mednarodnim pravom, ali da vprašanje skladnosti njihovega ravnanja z mednarodnim pravom v luči politično-strateških dejavnikov ni pomembno. Nasprotno, upoštevajoč spoznanja o vzpostavljaljočem in aspiracijskem učinku mednarodnega prava uporabe sile na samodojemanje interesov in identitet držav, je mogoče ugotoviti, da so skušale vse sodelujoče države na vsak način ohraniti svojo identiteto in podobo »pravo spoštuječih držav«, ki skušajo s svojim delovanjem uveljaviti mednarodno pravo in normativne ideale pravičnosti in miru. Omejevalno vlogo mednarodnega prava uporabe sile pa posebej intenzivno ponazarja ugotovitev, da je bilo neskladje med načrtovanim vojaškim posegom in v Ustanovni listini zasnovano paradigmo uporabe sile brez nedvoumne resolucije Varnostnega sveta uradno eden ključnih dejavnikov v oblikovanju odločitve številnih držav, ki v napadu na Irak niso bile pripravljene sodelovati in/ali so mu odkrito nasprotovale.

Poleg urejevalne vloge ima mednarodno pravo uporabe sile kot najširše sprejet vir in merilo legitimnosti državnega delovanja ključno vlogo v legitimizacijskem diskurzu, v katerem države (in drugi delovalci) sporočajo, izmenjujejo in ocenjujejo argumente o sprejemljivosti konkretnih političnih odločitev in ravnanja na področju uporabe sile. Države so očitno prepričane, da lahko s prepričljivo pravno racionalizacijo okrepijo legitimnost dvomljivih političnih odločitev in ravnanja na način, ki ga nepravni argumenti sami po sebi ne morejo zagotoviti. Oblikovalci politik si vselej prizadevajo ponuditi razumno prepričljivo *pravno* utemeljitev svojih političnih odločitev glede uporabe sile, saj se zavedajo, da so njihove politične odločitve na področju uporabe sile izpostavljene ocenjevanju s strani drugih držav (in ostalih merodajnih delovalcev), ki bodo njihove odločitve ocenjevali predvsem z vidika usklajenosti s formalnimi pravili mednarodnega prava uporabe sile. Mednarodnopravna pravila tako v legitimizacijskem diskurzu kljub določeni stopnji pomenske odprtosti in posledične izpostavljenosti manipulativnemu političnemu tolmačenju ohranjajo visoko stopnjo avtonomne normativne moči in avtoritete. Prepričljivost in učinkovitost ponujenih pravnih argumentov v prizadevanjih po krepitvi zaznavane legitimnosti državnega ravnanja je namreč odvisna predvsem od njihove zaznavane *pravnoformalne* veljavnosti (usklajenosti z uveljavljenimi razlagami formalnih pravil mednarodnega prava), kakor jo presojujejo drugi udeleženci v legitimizacijskem diskurzu; neprepričljivi, instrumentalni argumenti zato praviloma preprosto ne bodo zadostovali za legitimizacijo političnega delovanja. Tradicionalna mednarodnopravna paradigma uporabe sile tako neizbežno vpliva na to, kako države, ki si prizadevajo zagotoviti čimvečjo stopnjo zaznavane legitimnosti svojega delovanja, utemeljujejo svoje politične odločitve, s tem pa lahko posredno vpliva tudi na samo izbiro med različnimi političnimi alternativami. Proces utemeljevanja in ocenjevanja sprejemljivosti vojaškega posega v Iraku marca 2003 odlično ponazarja vlogo mednarodnega prava uporabe sile kot temeljnega skupnega okvira legitimizacijskega diskurza. Intenzivna prizadevanja koalicijskih držav, da bi za legitimizacijo napada na Irak našle čimbolj prepričljiv *mednarodnopravni* argument, odražajo prepričanje ključnih oblikovalcev politik, da morajo svojo politično odločitev za uporabo sile utemeljiti (tudi) na nekem obstoječem (ali zatrjevanem) pravilu mednarodnega prava, ter da je spekter pravnih argumentov, s katerimi je mogoče uporabo sile v danih okoliščinah učinkovito legitimizirati, znatno omejen. Dejansko koalicijskim državam z uporabo neparadigmatičnega manipulativnega argumenta »skupnega učinka« preteklih resolucij Varnostnega sveta ni uspelo zagotoviti legitimnosti svoje sporne politične odločitve prav zato, ker so druge države in ostali merodajni delovalci legitimnost delovanja presojali z

vidika uveljavljene tradicionalne mednarodnopravne paradigme uporabe sile in na tej podlagi vojaški poseg v Iraku ocenili kot protipraven in nelegitimen. Tudi v skrajno napetih političnih okoliščinah torej mednarodno pravo uporabe sile nima zgolj podrejene vloge apologeta spornih političnih odločitev, temveč ohranja razmeroma avtonomno normativno moč kot nepristransko in avtoritativno merilo sprejemljivosti državnega delovanja.

Nenazadnje pa mednarodno pravo uporabe sile strukturira, lajša in stabilizira sodobne mednarodnopolitične procese tudi kot temeljni skupni organizacijski in jezikovni okvir mednarodnega političnega diskurza, znotraj katerega lahko države s pogosto zelo različnimi interesi in cilji komunicirajo, sodelujejo in koordinirajo uveljavljanje teh različnih in občasno nasprotujočih si interesov in ciljev. Kot institucionalna in jezikovna »skupna točka« mednarodnega političnega diskurza mednarodno pravo omogoča in vrednotno napolnjuje signaliziranje individualnih normativnih pričakovanj ter spodbuja in omogoča oblikovanje intersubjektivnih normativnih pričakovanj držav o primernem ravnanju v mednarodnih odnosih. Kot posebna jezikovna struktura deluje mednarodno pravo uporabe sile kot skupen opisni in vrednostni pomenski kod mednarodnega političnega diskurza, ki je v tem političnem diskurzu vselej tudi definiran in redefiniran, vendar hkrati z utemeljenostjo na intersubjektivnih (in ne individualnih) pomenih ohranja sorazmerno stabilnost in avtonomno normativno moč in tako pomembno *normativizira* sodobne mednarodne politične procese na področju uporabe sile. Tudi v primeru vojaškega posega v Iraku marca 2003 so mednarodni politični procesi oblikovanja, utemeljevanja in ocenjevanja odločitve o uporabi sile proti Iraku ves čas potekali na podlagi in v okviru posebnega »pravnega« jezika, večinoma pa tudi v okviru formaliziranih mednarodnih organizacijskih struktur, ki jih vzpostavlja mednarodno pravo uporabe sile.

V širšem smislu potrjuje analiza procesov oblikovanja, utemeljevanja in ocenjevanja odločitve o vojaškem posegu v Iraku tudi prvi dve tezi disertacije. Prvič, velika večina držav še vedno dojema pravno paradigmo Ustanovne listine kot temeljni mednarodnopravni okvir uporabe sile v mednarodnih odnosih (prva teza). Drugič, kljub razvojnim pritiskom, ki izvirajo iz domnevnega razkoraka med tradicionalnim mednarodnopravnim okvirom uporabe sile in sodobnim politično-varnostnim okoljem v povezavi s posebnim geopolitičnim položajem ZDA in njenih zaveznic, ostaja prevladujoče normativno prepričanje v mednarodni skupnosti, da je v odsotnosti dejanskega (ali vsaj *neizbežnega*) oboroženega napada uporaba sile v mednarodnih odnosih dopustna samo na podlagi poprejšnjega izrecnega in nedvoumnega pooblastila Varnostnega sveta (druga teza). Argumenti *onkraj* tega pravnega okvira niso splošno sprejeti kot veljavna *pravna* izjema od temeljne prepovedi uporabe sile v mednarodnih odnosih.

Analiza in temeljna spoznanja disertacije imajo implikacije tako za znanost mednarodnega prava kot za znanost mednarodnih odnosov. V najširšem smislu je disertacija kot primer interdisciplinarnega proučevanja mednarodnega prava uporabe sile pomemben gradnik v sodobnih prizadevanjih k preseganju disciplinarnega prepada med znanostjo mednarodnih odnosov in znanostjo mednarodnega prava. Upoštevajoč primerjalne prednosti obeh disciplin pri proučevanju posameznih vidikov predmeta proučevanja, prispeva interdisciplinarna analiza k bolj celostnemu in uravnoveženemu razumevanju mednarodnega prava uporabe sile. V odnosu do znanosti mednarodnih odnosov lahko poglobljeno strokovno poznavanje mednarodnega prava uporabe sile, ki ga omogoča v disertaciji izvedena pravoslovna analiza, okrepi nadaljnje družboslovno proučevanje in razumevanje narave in delovanja mednarodnega prava. Hkrati povezovanje spoznanj mednarodnopravnih in politoloških teoretskih pristopov bogati in uravnoveša doktrinarno pravoslovno proučevanje vsebine in razvoja mednarodnega prava uporabe sile z upoštevanjem vpliva *nepravnih* dejavnikov v mednarodnem političnem in varnostnem okolju na razvoj, razlago in delovanje mednarodnega prava uporabe sile. Analiza in spoznanja tretjega in četrtega poglavja disertacije so v tem smislu pomemben prispevek k tradicionalni pozitivistični pravni analizi in njena konceptualno-metodološka nadgradnja. V disertaciji izbrano dinamično in intersubjektivno dojemanje mednarodnega prava uporabe sile omogoča razumevanje vloge tako *nepravnih* (varnostno-političnih) kot *pravnih* dejavnikov pri oblikovanju, razlagi, razvoju in delovanju mednarodnega prava uporabe sile, ne da bi razvrednotilo njegov poseben status kot razmeroma avtonomni, objektivni in avtoritativni okvir sodobnih mednarodnih političnih procesov. Zlasti analiza in spoznanja petega poglavja spodbujajo resnično interdisciplinarno in pluralistično proučevanje družboslovnih razsežnosti mednarodnega prava uporabe sile, z oblikovanjem enega od možnih splošnih konceptualnih modelov za bolj celovito in uravnoveženo pojasnjevanje vloge in delovanja mednarodnega prava v sodobnih mednarodnopolitičnih procesih. V disertaciji oblikovani model lahko služi kot izhodišče za empirično preučevanje drugih preteklih in bodočih primerov uporabe sile v mednarodnih odnosih, ki lahko povratno pomagajo v disertaciji predlagani model izboljšati in izbrusiti.

Analiza in spoznanja disertacije imajo tudi nekatere širše, praktične implikacije, pomembne za oblikovanje politik na področju uporabe sile v mednarodnih odnosih. Poglobljena analiza vsebine in pomena temeljnih mednarodnopravnih pravil uporabe sile v tretjem poglavju, v povezavi z analizo stopnje normativnega razvoja teh pravil, lahko nudi dodatno podlago državnim voditeljem in njihovim pravnim svetovalcem pri oblikovanju

nacionalnih politik in konkretnih odločitev glede uporabe sile v mednarodnih odnosih. Teoretska spoznanja glede procesov normativnega razvoja mednarodnega prava uporabe sile lahko pomagajo oblikovalcem politik razumeti in upoštevati pomen njihovih političnih dejanj za normativni status posameznih pravil mednarodnega prava uporabe sile oziroma za njihovo razlago. Spoznanja vseh treh razsežnosti analize v disertaciji pa razkrivajo tudi nujnost nadaljnjega utrjevanja strokovnega in političnega konsenza o pomensko odprtih standardih in konceptih mednarodnega prava uporabe sile, zlasti v luči trendov prilagajanja uveljavljenih razlag njegovih temeljnih parametrov z namenom širitve meja pravno dopustne uporabe sile v boju proti sodobnim varnostnim grožnjam, kot sta terorizem in širjenje orožja za množično uničevanje. Takšna krepitev konceptualne in normativne jasnosti je nujna za utrditev vloge mednarodnopravnih pravil uporabe sile kot vodila pri oblikovanju političnih odločitev o uporabi sile, pa tudi za zmanjšanje tveganj povezanih z morebitno instrumentalno uporabo mednarodnopravnih argumentov v poskusih legitimiziranja dvomljivih primerov uporabe sile.

Nenazadnje pa je poglobljeno razumevanje narave in vloge mednarodnega prava uporabe sile v mednarodnih političnih procesih pomemben korak v prizadevanjih izboljšati njegovo učinkovitost in spoštovanje. V luči polariziranih znanstvenih in političnih razprav o njegovi naravi in merodajnosti v sodobni mednarodni politiki, spoznanja disertacije krepijo dojetje mednarodnega prava uporabe sile kot pomembnega elementa procesov oblikovanja politik in političnih odločitev na tem področju. Potrjujejo, da ostaja na Ustanovni listini utemeljeno mednarodno pravo uporabe sile temeljni normativni okvir mednarodne politike, ki je sposoben upoštevati dinamične spremembe v dejanskem mednarodnem politično-varnostnem okolju in ki ima v sodobnih mednarodnopolitičnih procesih kompleksno in pomembno vlogo, čeprav ne vselej v smislu, v kakršnem se v znanosti mednarodnih odnosov tradicionalno preučuje.

7 LITERATURA

- Akt iz Chapultepeca – Act of Chapultepec*. 1945. Dostopno prek http://www.law.yale.edu/documents/pdf/Intellectual_Life/Enigma_of_Article_2.pdf (28. oktober 2007).
- Abbott, Kenneth W. 1989. Modern International Relations Theory: A Prospectus for International Lawyers. *Yale Journal of International Law* 14 (2): 335-411.
- 1992. International law and international relations theory: building bridges - elements of a joint discipline. *American Society of International Law Proceedings* 86: 167-172.
- 2004. International Relations Theory, International Law, and the Regime Governing Atrocities in Internal Conflicts. *Studies in Transnational Legal Policy* 36: 127-158.
- 2005. Toward a Richer Institutionalism for International Law and Policy. *Journal of International Law and International Relations* 1 (1-2): 9-34.
- Abbott, Kenneth W. in Duncan Snidal. 1998. Why States Act Through Formal International Organizations. *Journal of Conflict Resolution* 42 (1): 3-32.
- 2000. Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization* 54 (3): 421-456.
- Abbott, Kenneth W., Robert O. Keohane, Andrew Moravcsik, Anne-Marie Slaughter in Duncan Snidal. 2000. The Concept of Legalization. *International Organization* 54 (3): 401-419.
- Abul-Husn, Latif. 2006. Iraq and World Order: A Lebanese Perspective. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 95-113. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Acheson, Dean. 1963. Remarks. *American Society of International Law Proceedings* 57, 13-14.
- Adler, Emanuel. 1997. Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations* 3 (3): 319-363.
- Ago, Roberto. 1980. Addendum to the 8th Report on State Responsibility. V Komisija za mednarodno pravo: *Yearbook of the International Law Commission* II (1): 13-86. New York: United Nations.

- Akehurst, Michael. 1976. Custom as a Source of International Law. *British Year Book of International Law* 47: 1-53.
- Alexandrov, Stanimir A. 1996. *Self-Defense against the Use of Force in International Law*. The Hague; London: Kluwer International Law.
- Allott, Philip. 2000. The Concept of International Law. V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 69-89. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Alston, Philip. 1980. Peace as a Human Right. *Bulletin of Peace Proposals Journal* 11 (4): 319-330.
- Arend, Anthony C. 1999. *Legal Rules and International Society*. New York: Oxford University Press.
- 2003. International Law and the Preemptive Use of Military Force. *The Washington Quarterly* 26 (2): 89-103.
- Arend, Anthony C. in Robert J. Beck. 1993. *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*. London: Routledge.
- Armstrong, David in Theo Farrell. 2005. Introduction. V Armstrong, David, Theo Farrell in Hélène Lambert (ur.): *International Law and International Relations*, 3-14. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, David, Theo Farrell in Hélène Lambert. 2007. *International Law and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Asrat, Belatchew. 1991. *Prohibition of Force Under the UN Charter: A Study of Art. 2(4)*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Assemblée nationale de la République française. 2002. *Loi de Programmation Militaire 2003-2008*. Dostopno prek <http://www.defense.gouv.fr/english/d140/inde.htm> (20. oktober 2004).
- Atlantska listina – The Atlantic Charter*. 1941. Dostopno prek <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp> (17. oktober 2008).
- Australia's Parliamentary Joint Standing Committee on ASIO, ASIS and DSD. 2004. *Inquiry into Intelligence on Iraq's Weapons of Mass Destruction (WMD), 1 March 2004*. Dostopno prek <http://www.aph.gov.au/house/committee/pjcaad/WMD/report.htm> (1. junij 2008).

- Axelrod, Robert in Robert O. Keohane. 1985. Achieving Cooperation under Anarchy: Strategies and Institutions. *World Politics* 38 (1): 226-254.
- Axelrod, Robert. 1984. *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.
- Barker, J. Craig. 2000. *International Law and International Relations*. London; New York: Continuum.
- 2007. The Politics of International Law-Making: Constructing Security in response to Global Terrorism. *Journal of International Law and International Politics* 3 (1): 5-30.
- Barnett, Michael. 2005. Social Constructivism. V Baylis, John in Steve Smith (ur.): *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, 251-270. Oxford; New York: Oxford University Press.
- BBC News. 2003a. Cook quits over Irak crisis (17 March 2003). Dostopno prek http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2857637.stm (8. oktober 2009).
- 2003b. Wilmschurst resignation letter (24 March 2003). Dostopno prek http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/4377605.stm (8. oktober 2009).
- 2004. Iraq war illegal, says Annan (16 September 2004). Dostopno prek <http://news.bbc.co.uk/2/hi/3661134.stm> (12. oktober 2009).
- Beck, Robert J., Anthony Clark Arend in Robert D. Vander Lugt. 1996. *International Rules: Approaches from International Law and International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Bellamy, Alex J. 2003. International law and the War with Iraq. *Melbourne Journal of International Law* 4 (2): 497-520.
- Benvenisti, Eyal. 2000. Domestic Politics and International Resources: What Role For International Law? V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 109-129. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Biersteker, Thomas J., Peter J. Spiro, Chandra Lekha Sriram in Veronica I. Raffo, ur. 2007. *International Law and International Relations (Contemporary Security Studies)*. London: Routledge.
- Bjola Corneliu, James Gow in Rachel Kerr, ur. 2009. *Legitimising the Use of Force in International Politics: Kosovo, Iraq and the Ethics of Intervention (Contemporary Security Studies)*. London: Routledge.

- Bjola, Corneliu. 2005. Legitimizing the Use of Force in International Politics: A Communicative Action Perspective. *European Journal of International Relations* 11 (2): 266-303.
- Björkdahl, Annika. 2002. Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections. *Cambridge Review of International Affairs* 15 (1): 9-23.
- Blix, Hans. 2003a. *An Update on Inspection. The Security Council, 27 January 2003.* Dostopno prek <http://www.un.org/Depts/unmovic/Bx27.htm> (15. junij 2009).
- 2003b. *Briefing of the Security Council, 14 February 2003.* Dostopno prek <http://www.un.org/Depts/unmovic/blix14Febasdel.htm> (15. junij 2009).
- Blokker, Niels. 2000. Is the authorization authorized? Powers and practice of the UN Security Council to Authorize the Use of Force by 55 Coalitions of the Able and Willing. *European Journal of International Law* 11 (3): 541-568.
- Blokker, Niels in Nico Schrijver, ur. 2005. *The Security Council and the use of force: theory and reality - a need for change?* Leiden; Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bolton, John R. 2000. Is There Really »Law« in International Affairs? *Transnational Law & Contemporary Problems - A Journal of the University of Iowa College of Law* 10 (1): 1-48.
- 2003. »Legitimacy« in International Affairs: The American Perspective in Theory and Operation. *Remarks to the Federalist Society (13 November 2003).* Dostopno prek <http://www.america.gov/st/washfile-english/2003/November/20031113180557yakcm0.8482935.html> (8. oktober 2009).
- Bothe, Michael. 2003. Terrorism and the Legality of Pre-emptive Force. *European Journal of International Law* 14 (2): 227-240.
- 2005. Has Article 2(4) Survived the Iraq War? V Bothe, Michael, Mary Ellen O'Connell in Natalino Ronzitti (ur.): *Redefining Sovereignty: The Use of Force After the End of the Cold War*, 417-431. New York: Transnational Publishers Inc.
- Bowett, Derek. 1958. *Self-Defence in International Law.* Manchester: Manchester University Press.
- 1972. Reprisals Involving Recourse to Armed Force. *American Journal of International Law* 66 (1): 1-36.

- Boyle, Francis Anthony. 1981. International Law as a Basis for Conducting American Foreign Policy: 1979-1982. *Yale Journal of World Public Order* 8: 103-155.
- 1985. *World Politics and International Law*. Durham: Duke University Press.
- Brglez, Milan. 2006. *Pomen nepozitivističnih epistemoloških in realističnih ontoloških predpostavk za osmišljanje mednarodnih odnosov in metodologije njihovega preučevanja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Brkan, Maja. 2007. *Skupna zunanja in varnostna politika EU: vprašanja pravnega reda in vloge Sodišča ES*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Brownlie, Ian. 1961. The Use of Force in Self-Defence. *British Yearbook of International Law* 37: 183-268.
- 1963/2002. *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Clarendon Press.
- 2003. *The Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Brunnée, Jutta in Stephen J. Toope. 2001. International Law and Constructivism: Elements of an Interactional Theory of International Law. *Columbia Journal of Transnational Law* 39 (1): 19-74.
- 2004. The Use of Force: International Law After Iraq. *International and Comparative Law Quarterly* 53 (4): 785-806.
- Bučar, Bojko, Petra Roter in Milan Brglez. 2003. *Kakšen je pričakovan ali možen razvoj mednarodnih političnih in varnostnih razmerij? Referat predstavljen v okviru projekta »Pogovori o prihodnosti Slovenije pri predsedniku republike«*. Dostopno prek <http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/15F6D0C1017CE2ADC1256E940046C576?OpenDocument> (14. marec 2008).
- Bull, Hedley. 1977/1995. *The Anarchical Society - a Study of Order in World Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Burchill, Scott. 2005. Liberalism. V Burchill, Scott, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit in Jacqui True (ur.): *Theories of International Relations*, 55-83. London: Palgrave.
- Burchill, Scott, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit in Jacqui True, ur. 2005. *Theories of International Relations*. London: Palgrave.

- Bush, George W. in Vaclav Havel. 2002. *Press Conference at the Prague Summit*, 20. november 2002. Dostopno prek <http://www.nato.int/docu/speech/2002/s021120b.htm> (11. november 2008).
- Bush st., George H. W. 1991. *Toward a New World Order. Address Before a Joint Session of Congress*, 11. september 1990. Dostopno prek <http://millercenter.org/scripps/archive/speeches/detail/3425> (17. oktober 2007).
- Byers, Michael. 1995. Custom, Power, and the Power of Rules - Customary International Law from an Interdisciplinary Perspective. *Michigan Journal of International Law* 17 (1): 109-180.
- 1999. Custom, Power and the Power of Rules: International Relations and Customary International Law. Cambridge: Cambridge University Press.
- ur. 2000. *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- 2002. Terrorism, the Use of Force and International Law after 11 September. *International and Comparative Law Quarterly* 51 (2): 401-414.
- 2003. Preemptive Self-defense: Hegemony, Equality and Strategies of Legal Change. *Journal of Political Philosophy* 11 (2): 171-190.
- 2004. The Legality of Operation Iraqi Freedom under International Law. *Journal of Military Ethics* 3 (2): 82-104.
- 2005. Not yet havoc: geopolitical change and the international rules on military force. V Armstrong, David, Theo Farrell in Bice Maiguashca (ur.): *Force and Legitimacy in World Politics*: 51-70. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byrnes, Andrew in Hillary Charlesworth. 2003a. No, this war is illegal. *The Age*, 19. marec 2003. Dostopno prek <http://www.theage.com.au/articles/2003/03/18/1047749770379.html> (21. junij 2009).
- 2003b. The Illegality of the War Against Iraq. *Dialogue* 22 (1): 4-9.
- Carr, Edward H. 1939/1964. *The Twenty-Years Crisis, 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*. New York: Harper and Row.
- Cassese, Antonio, ur. 1986. *The Current Legal Regulation of the Use of Force*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.

- 1989. The International Community's »Legal« Response to Terrorism. *International and Comparative Law Quarterly* 38 (3): 589-608.
- 2001a. *International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- 2001b. Terrorism is Also Disrupting Some Crucial Legal Categories of International Law. *European Journal of International Law* 12 (5): 993-1001.
- 2005. *International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Charlesworth, Hilary. 2003. Saddam Hussein: My Part in His Downfall. *Wisconsin International Law Journal* 23 (1): 127-144.
- Charlesworth, Hilary in Christine Chinkin. 2000. *The boundaries of international law: A feminist analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Chayes, Abram. 1974. *The Cuban Missile Crisis: The Cuban Missile Crisis, International Crisis and the Role of Law*. Lanham: University Press of America.
- 1991. The Use of Force in the Persian Gulf. V Damrosch, Lori Fisler in David J. Scheffer (ur.): *Law and Force in the New International Order*, 3-12. Boulder: Westview Press.
- Chayes, Abram in Antonia Chayes Handler. 1993. On Compliance. *International Organization* 47 (2): 175-205.
- 1995. *The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chayes, Abram, Thomas Ehrlich in Andreas Lowenfeld. 1968. *International Legal Process: Materials for an Introductory Course - Vol. II*. Boston: Little, Brown and Company.
- Checkel, Jeffrey T. 1998. The Constructivist Turn in International Relations Theory (Review Article). *World Politics* 50 (2): 324-348.
- Clark, Ian. 2005. *Legitimacy in International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, Richard A. 2004. *Against All Enemies: Inside America's War on Terror*. New York: Free Press.
- Cockayne, James in Cyrus Samii. 2006. Structural and Normative Challenges. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 519-534. Tokyo; New York: United Nations University Press.

- Coicaud, Jean.Marc, Hélène Gandois in Lysette Rutgers. 2006. Explaining France's opposition to the war against Iraq. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 234-248. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Coplin, D. William. 1966. *The Functions of International Law: An Introduction to the Role of International Law in the Contemporary World*. Chicago: Rand McNally.
- Copson, Raymond W., ur. 2003. Iraq War: Background and Issues Overview. *Congressional Research Service - Report for Congress*. Dostopno prek <http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf> (18. junij 2009).
- Cornish, Paul. 2004. *The Conflict in Iraq 2003*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Craven, Matthew, Susan Marks, Gerry Simpson in Ralph Wilde. 2004. We Are Teachers of International Law. *Leiden Journal of International Law* 17 (2): 363-374.
- Crawford, Neta. 2003. The Slippery Slope to Preventive War. *Ethics and International Affairs* 17 (1): 30-36.
- Cryer, Robert. 1996. The Security Council and Article 39: A Threat to Coherence? *Journal of Conflict Security Law* 1 (2): 161-195.
- Daalder, Ivo H. 2002. Policy Implications of the Bush Doctrine on Preemption. *Memorandum to: Members of the CFR/ASIL Roundtable on Old Rules/New Threats*, 16. november 2002. Dostopno prek <http://www.cfr.org/publication.html?id=5251> (16. junij 2005).
- D'Amato, Anthony. 1967. International Law - Content and Function. *The Journal of Conflict Resolution* 11 (4): 504-510.
- 1995. *International Law and Political Reality: Collected Papers, Vol I*. The Hague: Kluwer Law International.
- de Wet, Erika. 2004. *The Chapter VII Powers of the United Nations Security Council*. Oxford: Hart Publishing.
- Deutsch, Karl W. in Stanley Hoffman, ur. 1968. *The Relevance of International Law: Essays in Honor of Leo Gross*. Cambridge: Schenkman Publishing Company.
- Dias, Clarence J. 2007. International Relations and International Law: From Competition to Complementarity. V Biersteker, Thomas J., Peter J. Spiro, Chandra Lekha Sriram in Veronica Raffo (ur.): *International Law and International Relations: Bridging Theory and Practice*, 278-287. New York: Routledge.

- Diehl, Paul F. 1993. *International Peacekeeping*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Dinstein, Yoram. 2004a. Comments on War. *Harvard Journal of Law and Public Policy* 27 (3): 877-892.
- 2004b. *War, aggression, and self-defence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005. Sovereignty, the Security Council and the Use of Force. V Bothe, Michael, Mary Ellen O'Connell in Natalino Ronzitti (ur.): *Redefining Sovereignty: The Use of Force After the End of the Cold War*, 111-122. New York: Transnational Publishers Inc.
- Donnelly, Jack. 2000. *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005. Realism. V Burchill, Scott, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit in Jacqui True (ur.): *Theories of International Relations*, 29-54. London: Palgrave.
- Dougherty, James E. in Robert L. Pfaltzgraff Jr. 1990. *Contending Theories of International Relations*. New York: Harper & Row.
- Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb – Vienna Convention on the Law of Treaties*. 1969. 1155 United Nations Treaty Series 331. Uradni list SFRJ – Mednarodne pogodbe, št. 30/1972. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 9/1992.
- Dunne Tim in Brian C. Schmidt. 2005. Realism. V Baylis, John in Steve Smith (ur.): *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, 161-183. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Durch, William. 1993. *The evolution of UN peacekeeping: case studies and comparative analysis*. New York: St Martin's Press.
- ElBaradei, Mohamed. 2003. The Status of Nuclear Inspections in Iraq. *Statement to the United Nations Security Council, New York, 27 January 2003*. Dostopno prek: <http://www.un.org/News/dh/iraq/elbaradei27jan03.htm> (15. junij 2009).
- European Union at United Nations. 2003. *President Prodi regrets the divisions on Iraq (17 March 2003)*. Dostopno prek www.europa-eu-un.org/articles/en/article_2142_en.htm (9. oktober 2009).
- Evans, Graham in Jeffrey Newnham. 1998. *The Penguin dictionary of international relations*. London: Penguin Books.

- Falk, Richard A. 1968. The Relevance of Political Context to the Nature and Functioning of International Law: An Intermediate View. V Deutsch, Karl W. in Stanley Hoffman (ur.): *The Relevance of International Law: Essays in Honor of Leo Gross*, 133-152. Cambridge: Schenkman Publishing Company.
- 1969. The Interplay of Westphalia and Charter Conceptions of International Legal Order. V Falk, Richard A. in C. E. Black (ur.): *The Future of the International Legal Order*, 32-70. Princeton: Princeton University Press.
- 1970. *The Status of Law in International Society*. Princeton: Princeton University Press.
- 1985. The Decline of Normative Restraint in International Relations. *Yale Journal of International Law* 10 (2): 263-270.
- 2002. Rediscovering International Law After September 11th. *Temple International & Comparative Law Journal* 16 (2): 359-369.
- 2003. What Future for the UN Charter System of War Prevention? *American Journal of International Law* 97 (3): 590-598.
- 2008. *The Costs of War, International Law, the UN, and World Order*. London: Routledge.
- Fastenrath, Ulrich. 1993. Relative Normativity in International Law. *European Journal of International Law* 4 (3): 305-340.
- Felgenhauer, Pavel. 2004. By Any Means Necessary. *Moscow Times*, 14. september 2004. Dostopno prek <http://www.cdi.org/russia/322-11.cfm> (15. junij 2005).
- Finnemore, Martha. 1996a. Constructing the norms of humanitarian intervention. V Katzenstein, Peter J. (ur.): *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, 153-185. New York: Columbia University Press.
- 1996b. *National Interests in International Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- 2004. *The Purpose of Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force*. Ithaca: Cornell University Press.
- Finnemore, Martha in Kathryn Sikkink. 1998. International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization* 52 (4): 887-917.
- 2001. Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics. *Annual Review of Political Science* 4: 391-416.
- Finnemore, Martha in Stephen Toope. 2001. Alternatives to »Legalization«: Richer Views of Law and Politics. *International Organization* 55 (3): 743-58.

- Franck, Thomas M. 1970. Who Killed Article 2 (4)? Or: The Changing Norms Governing the Use of Force by States. *American Journal of International Law* 64 (4): 809-837.
- 1990. *The power of legitimacy among nations*. New York: Oxford University Press.
- 1995. *Fairness in International Law and International Institutions*. New York: Oxford University Press.
- 2001. Terrorism and the Right of Self-Defense. *American Journal of International Law* 95 (4): 839-843.
- 2002. *Recourse to Force: State Action against Threats and Armed Attacks*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2003. The Use of Force in International Law. *Tulane Journal of International and Comparative Law* 11 (1): 7-19.
- 2004. Preemption, Prevention and Anticipatory Self-Defense: New Law regarding Recourse to Force. *Hastings International and Comparative Law Review* 27 (3): 425-435.
- 2006. Iraq and the Law of Armed Conflict. V Jaques, Richard B. (ur.): Issues in International Law and Military Operations. *International Law Studies* 80: 15-20. Newport: US Naval War College.
- Freedman, Lawrence. 2003. Prevention, Not Preemption. *The Washington Quarterly* 26 (2): 105-114.
- Frowein, Jochen Abr. in Nico Krisch. 2002a. Article 39. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 718-729. Oxford: Oxford University Press.
- 2002b. Article 42. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 749-759. Oxford: Oxford University Press.
- 2002c. Article 43. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 760-763. Oxford: Oxford University Press.
- 2002d. Introduction to Chapter VII. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 701-716. Oxford: Oxford University Press.
- Gardam, Judith. 2004. *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Garwood-Gowers, Andrew. 2004. Pre-emptive Self-Defence: a necessary Development or the Road to international Anarchy? *Australian Year Book of International Law* 23: 51-72.
- Gazzini, Tarcisio. 2003. NATO's Role in the Collective Security System. *Journal of Conflict and Security Law* 8 (2): 231–263.
- 2005. *Changing rules on the use of force in international law*. Manchester: Manchester University Press.
- 2006. The Rules on the Use of Force at the Beginning of the XXI Century. *Journal of Conflict and Security Law* 11 (3): 319-342.
- Generalna skupščina. 1949. *Declaration on Essentials of Peace - Deklaracija o temeljih miru*, A/RES/4/290, sprejeta 1. decembra 1949. Dostopno prek [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/290+\(IV\)&Submit=Search&Lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/290+(IV)&Submit=Search&Lang=E) (8. oktober 2009).
- 1960. *Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples - Deklaracija o podelitvi neodvisnosti kolonialnim državam in ljudstvom*, A/RES/1514(XV), sprejeta 14. decembra 1960. Dostopno prek [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514+\(XV\)&Submit=Search&Lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1514+(XV)&Submit=Search&Lang=E) (8. oktober 2009).
- 1981. *Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States - Deklaracija o ndopustnosti intervencije in vmešavanja v notranje zadeve držav*, A/RES/36/103, sprejeta 9. decembra 1981. Dostopno prek <http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36r103.htm> (8. oktober 2009).
- 1970a. *Declaration on the Strengthening of International Security - Deklaracija o krepitvi mednarodne varnosti*, A/RES/2734(XXV), sprejeta 16. decembra 1970. Dostopno prek [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2734+\(XXV\)&Submit=Search&Lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/2734+(XXV)&Submit=Search&Lang=E) (8. oktober 2009).
- 1970b. *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations - Deklaracija o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov*, A/RES/2625(XXV), sprejeta 24. oktobra 1970. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 1974. *Definition of Aggression - Definicija agresije*, A/RES/3314(XXIX), sprejeta 14. decembra 1974. Dostopno prek [http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314+\(XXIX\)&Submit=Search&Lang=E](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/3314+(XXIX)&Submit=Search&Lang=E) (8. oktober 2009).
 - 1982. *Manila Declaration on the Peaceful Settlement of International Disputes - Manilska deklaracija o mirnem reševanju mednarodnih sporov*, A/RES/37/10, sprejeta 15. novembra 1982. Dostopno prek http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/37/10&Submit=Search&Lang=E (8. oktober 2009).
 - 1986. *Declaration of the Assembly of Heads of State and Government of the Organization of African Unity on the aerial and naval military attack against the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya by the present United States Administration in April 1986 - Deklaracija Skupščine šefov držav in vlad Organizacije Afriške Enotnosti o zračnem in pomorskem vojaškem napadu trenutne administracije ZDA proti Libiji aprila 1986*, A/RES/41/38, 20. novembra 1986. Dostopno na <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r038.htm> (8. oktober 2009).
 - 1987. *Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations - Deklaracija o krepitvi učinkovitosti načela o neuporabi sile ali grožnje s silo v mednarodnih odnosih*, A/RES/42/22, sprejeta 18. novembra 1987. Dostopno prek http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/42/22&Submit=Search&Lang=E (8. oktober 2009).
 - 2005. *World Summit Outcome - Sklepni dokument Vrha svetovnih državnikov*, A/RES/60/1, sprejeta 24. oktobra 2005. Dostopno prek <http://daccess-ods.un.org/TMP/5871064.html> (8. oktober 2009).
 - 2008. *Measures to eliminate international terrorism - Ukrepi za odpravo mednarodnega terorizma*, A/RES/62/71, sprejeta 8. januarja 2008. Dostopno prek http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/62/71&Submit=Search&Lang=E (8. oktober 2009).
- Generalni sekretar Združenih narodov. 1992. *An Agenda For Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping*. Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992,

- A/47/277 – S/2411, 17. junij 1992. Dostopno prek
<http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r120.htm> (17. november 2008).
- 2005. *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All*. Report of the Secretary General, 21. marec 2005. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement> (17. november 2008).
- Gill, Terry D. 1995. Legal and Some Political Limitations on the Power of the UN Security Council to Exercise its Enforcement Powers under Chapter VII of the Charter. *Netherlands Yearbook of International Law* 26: 33-138.
- 2006. The Temporal Dimension of Self-Defence: Anticipation, Pre-emption, Prevention and Immediacy. *Journal of Conflict and Security Law* 11 (3): 361-369.
- Gilpin, Robert G. 1981. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1984. The Richness of the Tradition of Political Realism. *International Organization* 38 (2): 287-304.
- Glennon, Michael J. 2002. The Fog of Law: Self-defense, Inherence, and Incoherence in Article 51 of the United Nations Charter. *Harvard Journal of Law and Public Policy* 25 (2): 539-558.
- 2003. Why the Security Council Failed. *Foreign Affairs* 82 (3): 16-35.
- 2004. Rise and Fall of the U.N. Charter's Use of Force Rules. *Hastings International and Comparative Law Review* 27 (3): 497-510.
- Goertz, Gary in Paul F. Diehl. 1992. Toward a Theory of International Norms. *Journal of Conflict Resolution* 36 (4): 634-664.
- Göl, Ayla. 2006. A Turkish Perspective. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 114-133. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Goldsmith, Jack L. 2000. Review: Sovereignty, International Relations Theory, and International Law. *Stanford Law Review* 52 (4): 959-986.
- Goldsmith, Jack L. in Eric A. Posner. 2005. *The Limits of International Law*. New York: Oxford University Press.

- 1999. A Theory of Customary International Law. *University of Chicago Law Review* 66 (4): 1113-1177.
- 2002a. Moral and Legal Rhetoric in International Relations: A Rational Choice Perspective. *Journal of Legal studies* 31 (1): S115-S139.
- 2002b. Rational Choice and International Law: Introduction. *Journal of Legal studies* 31 (1): S1-S4.
- Govek, Marko. 2006. *Nacionalna varnostna strategija Združenih držav Amerike po enajstem septembru 2001*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gowlland-Debbas, Vera. 2000. The Functions of the United Nations Security Council in the International Legal System. V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 277-313. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Gray, Christine. 2000. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press.
- 2002. From Unity to Polarization: International Law and the Use of Force against Iraq. *European Journal of International Law* 13 (1): 1-19.
- 2005. A New War for a New Century? The Use of Force Against Terrorism After September 11, 2001. V Eden, Paul in Thérèse O'Donnell (ur.): *September 11, 2001: A Turning Point in International and Domestic Law?*, 97-125. Ardsley, NY: Transnational Publishers.
- 2007. A Crisis of Legitimacy for the UN Collective Security System? *International and Comparative Law Quarterly* 56 (1): 157-170.
- 2008. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press.
- Greenwood, Christopher. 1983. The Relationship between *Jus ad Bellum* and *Jus in Bello*. *Review of International Studies* 9: 221-234.
- 1987. International Law and the United States' Air Operation against Libya. *West Virginia Law Review* 89 (4): 933-960.
- 1994. Legal Limitations of the Prohibition of the Use of Force. V Kaiser, Karl (ur.): *Völkerrecht und Sicherheit*, 41-57. Berlin; Bonn; Herford: Mittler.
- 2002. International law and the »war against terrorism«. *International Affairs* 78 (2): 301-317.

- 2003a. International Law and the Pre-Emptive Use of Force: Afghanistan, Al-Qaida, and Iraq. *San Diego International Law Journal* 4 (1): 7-37.
- 2003b. *The Legality of Using Force against Iraq, Memorandum to the Select Committee on Foreign Affairs*. Dostopno prek <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmselect/cmfaaff/196/2102406.htm> (25. junij 2007).
- 2006. *Essays on War in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greig, D.W. 1991. Self-Defence and the Security Council: What Does Article 51 Require? *International and Comparative Law Quarterly* 40 (2): 366-402.
- Grieco, Joseph M. 1988. Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization* 42 (3): 485-507.
- Griffiths, Martin. 2006. *Fifty Key Thinkers in International Relations*. New York: Routledge.
- Grizold, Anton. 2001. Varnostna paradigma v mednarodnih odnosih. V Luard, Evan: *Človek, država, vojna*, 83-161. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 2002. Nove dimenzije koncepta nacionalne varnosti: kompleksno ogrožanje varnosti v luči terorističnega napada na WTC in Pentagon. *Slovenska vojska* 2: 8-11.
- 2003. *Teze za pogovor s predsednikom republike na temo Mednarodni položaj in vloga Slovenije. Referat predstavljen v okviru projekta »Pogovori o prihodnosti Slovenije pri predsedniku republike«*. Dostopno prek <http://www.prihodnost-slovenije.si/up-rs/ps.nsf/krf/0BFA088094092035C1256E940046C4E4?OpenDocument> (14. marec 2008).
- Groom, A. J. R. in Sally Morphet. 2006. Baghdad to Baghdad: The United Kingdom's odyssey. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 217-233. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Gulapa, Aris L. 2004. Cyberattacks, Cyberterrorism and Cyber-use of Force: countering the unconventional under international Law. *Ateneo Law Journal* 48 (4): 1051-1163.
- Guzman, Andrew T. 2002. A Compliance-Based Theory of International Law. *California Law Review* 90 (6): 1823-1887.
- 2006. Reputation and International Law. *Georgia Journal of International and Comparative Law* 34 (2): 379-391.

- Guzzini, Stefano. 2000. A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations* 6 (2): 147-182.
- Haaška konvencija (I) iz leta 1899 in 1907 o mirnem reševanju sporov - *Hague Convention (I) of 1899 and 1907 for the Pacific Settlement of Disputes*. 1907. 26 Martens Nouveau Recueil (Ser. 2), 720.
- Haaška konvencija (II) o omejitvi uporabe sile za izterjevanje pogodbenih dolgov - *Hague Convention (II) Respecting the Limitation of Employment of Force for Recovery of Contract Debts*. 1899. 26 Martens Nouveau Recueil (Ser. 2), 949.
- Haaška konvencija (III) o začetku sovražnosti - *Hague Convention (III) Relative to the Opening of Hostilities*. 3 Martens Nouveau Recueil (Ser. 3), 437.
- Happold, Matthew. 2005. Security Council Resolution 1373 and the Constitution of the United Nations. V Eden, Paul in Thérèse O'Donnell (ur.): *September 11, 2001: a Turning Point in International and Domestic Law?*, 617-645. Ardsley: Transnational Publishers.
- Hart, Herbert Lionel Adolphus. 1958. Positivism and the Separation of Law and Morals. *Harvard Law Review* 71 (4): 593-629.
- 1961/1992. *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
- Henkin, Louis. 1971. The Reports of the Death of Article 2 (4) Are Greatly Exaggerated. *American Journal of International Law* 65 (3): 544-548.
- 1979. *How Nations Behave: Law and Foreign Policy*. New York: Columbia University Press.
- 1995. *International Law: Politics and Values*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Herrmann, Richard K. in Vaughn P. Shannon. 2001. Defending International Norms: The Role of Obligation, Material Interest, and Perception in Decision Making. *International Organization* 55 (3): 621-654.
- Higgins, Rosalyn. 1961. The Legal Limits to the Use of Force by Sovereign States: United Nations Practice. *British Yearbook of International Law* 37: 269-319.
- 1970. The Place of International Law in the Settlement of Disputes by the Security Council. *American Journal of International Law* 64 (1): 1-18.

- 1994. *Problems and Process: International Law and how we use it*. Oxford: Clarendon Press.
- Hilderbrand, Robert C. 1990. *Dumbarton Oaks: The Origins of the UN and the Search for Post-War Security*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Hoffman, Stanley. 1968. International Law and the Control of Force. V Deutsch, Karl W. in Stanley Hoffman (ur.): *The Relevance of International Law: Essays in Honor of Leo Gross*, 21-46. Cambridge: Schenkman Publishing Company.
- Holzgrefe, J. L. in Robert O. Keohane, ur. 2003. *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurd, Ian. 1999. Legitimacy and Authority in International Politics. *International Organization* 53 (2): 379-408.
- Hurrell, Andrew J. 1993. International Society and the Study of Regimes: A Reflective Approach. V Rittberger, Volker (ur.): *Regime Theory and International Relations*, 49-72. Oxford: Clarendon Press.
- 2000. Conclusion: International Law and the Changing Constitution of International Society. V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 327-347. Oxford; New York: Oxford University Press.
- 2002. 'There are no Rules' (George W. Bush): International Order after September 11. *International Relations* 16 (2): 185-204.
- 2005. Legitimacy and the Use of Force: Can the Circle Be Squared? *Review of International Studies* 31 (Supplement S1): 15-32.
- Institut de Droit International. 2003. *Bruges Declaration on the Use of Force, 2 September 2003*. Dostopno prek http://www.idi-iil.org/idiE/declarationsE/2003_bru_en.pdf (21. november 2007).
- International Commission of Jurists. 2003. *Iraq – ICJ Deplores Moves Toward a War of Aggression on Iraq*, 18. marec 2003. Dostopno prek http://www.icj.org/IMG/pdf/Iraq_war_18_03_03_.pdf (17. september 2007).
- Jackson, Robert H. 1990. *Quasi-States: Sovereignty, International relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Jackson, Robert in Georg Sørensen. 2007. *Introduction to International Relations: Theories and approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Jennings, Robert in Arthur Watts, ur. 1992. *Oppenheim's International Law: Introduction and Part 1, Vol. 1, Peace*. Harlow, Essex: Longman.
- Jennings, Robert Y. 1981. What is International Law and How Do We Tell It When We See It? *Schweizerisches Jahrbuch für Internationales Recht* 37: 59-88.
- Jepperson, Ronald L., Alexander Wendt in Peter J. Katzenstein. 1996. Norms, Identity, and Culture in National Security. V Katzenstein, Peter J. (ur.): *The Culture of National Security Norms and Identity in World Politics (New Directions in World Politics)*, 33-79. New York: Columbia University Press.
- Jessup, Philip C. 1948. *A Modern Law of Nations*. New York: MacMillan Co.
- 1956. *A Modern Law of Nations*. New York: MacMillan Co.
- Johnstone, Ian. 2003. Security Council Deliberations: The Power of the Better Argument. *European Journal of International Law* 14 (3): 437-480.
- Kacowicz, Arie M. 2005. *The Impact of Norms in International Society: The Latin American Experience, 1881-2001*. Notre Dame: University of Notre Dame.
- Kammerhofer, Jörg. 2004. Uncertainties of the Law on Self-Defence in the United Nations Charter. *Netherlands Yearbook of International Law* 35: 143-204.
- 2007. The *Armed Activities Case* and Non-state Actors in Self-Defence Law. *Leiden Journal of International Law* 20 (1): 89-113.
- Kampfner, John. 2003. *Blair's Wars*. New York: Free Press.
- Karoubi, Mohammad Taghi. 2004. *Just or Unjust War: International Law and Unilateral Use of Armed Force by States at the Turn of 20th Century*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Katzenstein, Peter J., Robert O. Keohane in Stephen D. Krasner. 1999. Preface: International Organization at Its Golden Anniversary. V Katzenstein, Peter J., Robert O. Keohane in Stephen D. Krasner (ur.): *Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, xv-xviii. Cambridge: MIT Press.
- Katzenstein, Peter J., ur. 1996. *The Culture of National Security Norms and Identity in World Politics (New Directions in World Politics)*. New York: Columbia University Press.
- Kegley Jr., Charles W. in Gregory A. Raymond. 2003. Preventive War and Permissive Normative Order. *International Studies Perspectives* 4 (4): 385-394.

- Kelly, Claire R. 2004. Realist Theory and Real Constraints. *Virginia Journal of International Law* 44 (2): 546-636.
- Kelsen, Hans. 1934. *Reine Rechtslehre: Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*. Leipzig: Deuticke.
- 1948. Collective Security and Collective Self-Defense under the Charter of the United Nations. *American Journal of International Law* 42 (4): 783-796.
- 1951. *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems. With Supplement*. New York: Frederick A. Praeger.
- 1952. *Principles of international law*. New York : Rinehart.
- Kennedy, David. 1988. A New Stream of International Law Scholarship. *Wisconsin International Law Journal* 7 (1): 1-49.
- 1999. The Disciplines of International Law and Policy. *Leiden Journal of International Law* 12 (1): 9-133.
- Kennedy-Pipe, Caroline in Nicholas Rengger. 2006. Apocalypse now? Continuities or disjunctions in world politics after 9/11. *International Affairs* 82 (3): 539-552.
- Keohane, Robert O. 1984. *After Hegemony*. Princeton: Princeton University Press.
- 1986a. Reciprocity in International Relations. *International Organization* 40 (1): 1-27.
- ur. 1986b. *Neorealism and its critics*. New York: Columbia University Press.
- 1988. International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly* 32 (4): 379-396.
- ur. 1989. *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. Boulder: Westview.
- 1992. Compliance with international commitments: Politics Within a Framework of Law. *American Society of International Law Proceedings* 86: 176-180.
- 1997. International Relations and International Law: Two Optics. *Harvard International Law Journal* 38 (2): 487-502.
- 2002. Rational Choice Theory and International Law: Insights and Limitations. *Journal of Legal Studies* 31 (1): S307-S319.
- Keohane, Robert O. in Joseph S. Nye. 1977. *Power and interdependence: world politics in transition*. Boston: Little, Brown and company.

--- 2000. *Power and interdependence*. Reading: Addison.

Keohane, Robert O. in Lisa L. Martin. 1995. The Promise of Institutional Theory. *International Security* 20 (1): 39-51.

Kingsbury, Benedict. 1997. The Concept of Compliance as a Function of Competing Conceptions of International Law. *Studies in Transnational Legal Policy* 29, 49-80.

Kissinger, Henry Alfred. 2004. Preemption and The End of Westphalia. *New Perspectives Quarterly* 19 (Summer). Dostopno prek http://www.digitalnpq.org/archive/2002_fall/kissinger.html (31. julij 2005).

Klabbers, Jan. 2005. The Relative Autonomy of International Law or The Forgotten Politics of Interdisciplinarity. *Journal of International Law and International Relations* 1 (1-2): 35-48.

--- 2006. The Meaning of Rules. *International Relations* 20 (3): 295-301.

Koh, Harold Hongju. 1997. Why Do Nations Obey International Law? *Yale Law Journal* 106 (8): 2599-2659.

Komisija za mednarodno pravo. 1951. *Yearbook of the International Law Commission Vol. I: Summary records of the 3rd session*. New York: United Nations.

--- 1966. *Yearbook of the International Law Commission 1966, Vol. II: Documents of the second part of the seventeenth session and of the eighteenth session including the reports of the Commission to the General Assembly*. New York: United Nations.

--- 1989/1992. *Yearbook of the International Law Commission 1989 II(2): Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-first session*. New York: United Nations.

--- 2001. *Osnutek členov o odgovornosti držav za mednarodno protipravna dejanja s komentarjem - Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*. Yearbook of the International Law Commission 2001 II(2). New York: United Nations.

Konvencija o pravicah in obveznostih držav (Montevidejska konvencija) - Convention on Rights and Duties of States (Montevideo Convention). 1933. 165 League of Nations Treaty Series 19.

- Konvencija Združenih narodov o pomorskem pravu - United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS)*. 1982. 1833 United Nations Treaty Series 396. Uradni list SFRJ - Mednarodne pogodbe, št.1/1986.
- Koskenniemi, Martti. 1989/2006. *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1991. The Politics of International Law. *European Journal of International Law* 1 (1-2): 4-32.
- 1996. The Place of Law in Collective Security. *Michigan Journal of International Law* 17 (2): 455-490.
- 1997. Faith, Identity, and the Killing of the Innocent: International Lawyers and Nuclear Weapons. *Leiden Journal of International Law* 10 (1): 137-162.
- Krasner, Stephen D. 1982a. Regimes and the Limits of Realism: Regimes as Autonomous Variables. *International Organizations* 36 (2): 497-510.
- 1982b. Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organizations* 36 (2): 185-205.
- ur. 1983. *International Regimes*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- 2002. Realist Views of International Law. *American Society of International Law Proceedings* 96: 265-268.
- Kratochwil, Friedrich 1989. *Rules, norms, and decisions: on the conditions of practical and legal reasoning in international relations and domestic affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2000. How Do Norms Matter? V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 35-68. Oxford; New York: Oxford University Press.
- 2006. On Legitimacy. *International Relations* 20 (3): 302-308.
- Kratochwil, Friedrich V. in John G. Ruggie. 1986. International Organization: A State of the Art on an Art of the State. *International Organization* 40 (4): 753-775.
- Krieger, David. 2006. The War in Iraq as Illegal and Illegitimate. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 381-396. Tokyo; New York: United Nations University Press.

- Krisch, Nico. 1999. Unilateral Enforcement of the Collective Will: Kosovo, Iraq, and the Security Council. *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 3: 59-103.
- 2001. *Selbstverteidigung und kollektive Sicherheit: Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*, vol. 151. Berlin, Heidelberg: Springer Verlag.
- 2002. Legality, Morality and the Dilemma of Humanitarian Intervention after Kosovo. *European Journal of International Law* 13 (1): 323-335.
- 2005. International Law in Times of Hegemony: Unequal Power and the Shaping of the International Legal Order. *European Journal of International Law* 16 (3): 369-408.
- Kristiotis, Dino. 2004. When states use armed force. V Reus-Smit, Christian: *The Politics of International Law*, 45-79. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ku, Charlotte. 2006. Legitimacy as an assessment of legal standards. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 397-412. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Ku, Charlotte in Harold K. Jacobson. 2003. *Democratic accountability and the use of force in international law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kubálková, Vendulka, Nicholas Onuf in Paul Kowert, ur. 1998. *International Relations in a Constructed World*. Armonk, New York, London: M. E. Sharpe.
- Kunz, Josef L. 1947. Individual and collective self-defence in Article 51 of the Charter of the United Nations. *American Journal of International Law* 41 (4): 872-879.
- Lamy, Steven L. 2005. Contemporary mainstream approaches: neo-realism and neo-liberalism. V Baylis, John in Steve Smith (ur.): *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, 205-224. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Lasswell, Harold D. in Myres S. McDougal. 1992. *Jurisprudence for a Free Society: Studies in Law, Science, and Policy*. New Haven: New Haven Press.
- Laursen, Andreas. 2006. *Changing International Law to Meet New Challenges: Interpretation, Modification and the Use of Force*. Copenhagen: DJOF Publishing.
- Lauterpacht, Hersch. 1933. *The Function of Law in the International Community*. Oxford: Clarendon Press.
- ur. 1952. *Oppenheim's International Law: Vol. II*. London: Longmans Green & Co.

- Legal Department of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. 2003. Legal Assessment of the Use of Force against Iraq. Ponatisnjeno v: Current Developments in International Law. *International and Comparative Law Quarterly* 52 (4): 1059-1063.
- Legro, Jeffrey W. 1997. Which norms matter? Revisiting the »failure« of internationalism. *International Organization* 51 (1): 31-63.
- Letna bela knjiga o obrambi Japonske 2006. 2006.
http://www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/pdf/2007/06Part1_overview.pdf (16. junij 2008).
- Little, Richard. 2005. International Regimes. V Baylis, John in Steve Smith (ur.): *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, 369-386. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Lumsden, Eleanor. 2003. An Uneasy Peace: Multilateral Military Intervention in Civil Wars. *New York University Journal of International Law and Politics* 35 (3): 795-838.
- MacFarlane, S. Neil. 2002. *Intervention in contemporary world politics*. Adelphi Paper 350. London: IISS.
- Malone, David M. 2003. The Security Council in The Post–Cold War Era: A Study in the Creative Interpretation of the U.N. Charter. *New York University Journal of International Law and Politics* 35 (2): 487-517.
- 2006. *The international struggle over Iraq: politics in the UN Security Council 1980-2005*. Oxford: Oxford University Press.
- Maogoto, Jackson Nyamuya. 2005. *Battling Terrorism: legal perspectives on the use of force and the war on terror*. Aldershot: Ashgate.
- Martyn, Angus. 2002. The Right of Self-Defence under International Law - the Response to the Terrorist Attacks of 11 September. Commonwealth of Australia - Department of the Parliamentary Library. *Current Issues Brief* 8 (2001-02), 12. februar 2002. Dostopno prek <http://www.aph.gov.au/library/pubs/CIB/2001-02/02cib08.htm> (18. julij 2005).
- McDougal, Myres S. in Florentino P. Feliciano. 1961. *Law and Minimum World Public Order: the Legal Regulation of International Coercion*. New Haven: Yale University Press.
- McWhinney, Edward. 1987. *The International Court of Justice and the Western Tradition of International Law*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- Mearsheimer, John. 1995. The False Promise of International Institutions. *International Security* 19 (3): 5-49.

- 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton.
- Meddržavno sodišče. 1949. *Kanal Korfu (Združeno kraljestvo proti Albaniji)*. Sodba v glavni stvari. ICJ Reports 1949, 4-131.
- 1962. *Določeni izdatki Združenih narodov (2. odstavek 17. člena Ustanovne listine)*. Svetovalno mnenje. ICJ Reports 1962, 151-308.
- 1971. *Pravne posledice za države nadaljnje prisotnosti Južne Afrike v Namibiji (Jugozahodni Afriki) v nasprotju z resolucijo Varnostnega sveta 276 (1970)*. Svetovalno mnenje. ICJ Reports 1971, 16-345.
- 1980. *Diplomatsko in konzularno osebje ZDA v Teheranu (ZDA proti Iranu)*. Sodba v glavni stvari. ICJ Reports 1980, 3-65.
- 1984. *Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi (Nikaragva proti ZDA)*. Sodba o pristojnosti in dopustnosti. ICJ Reports 1984, 392-443.
- 1986. *Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi (Nikaragva proti ZDA)*. Sodba v glavni stvari. ICJ Reports 1986, 14-546.
- 1993. *Uporaba Konvencije o genocidu (Bosna in Hercegovina proti Srbiji in Črni Gori)*. Odredba o začasnih ukrepih. ICJ Reports 1993, 325-465.
- 1996. *Pravna dopustnost uporabe ali grožnje z uporabo jedrskega orožja*. Svetovalno mnenje. ICJ Reports 1996, 226-593.
- 2003. *Naftne ploščadi (Iran proti ZDA)*. Sodba v glavni stvari. ICJ Reports 2003, 161-390.
- 2004. *Pravne posledice graditve zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih*. Svetovalno mnenje. ICJ Reports 2004, 136-271.
- 2005. *Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo (Demokratična republika Kongo proti Ugandi)*. Sodba v glavni stvari. Dostopno prek <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&code=co&case=116&k=51> (17. november 2007).
- 2007. *Uporaba Konvencije o genocidu (Bosna in Hercegovina proti Srbiji in Črni Gori)*. Sodba v glavni stvari. Dostopno prek <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=f4&case=91&code=bhy&p3=4> (5. december 2007).
- Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo. 1999. *Tožilstvo proti Tadiću, primer št. IT-94-I-A*. Sodba pritožbenega senata z dne 15. julija 1999.

- Medameriška pogodba o vzajemni pomoči - Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance*. 1947. 21 United Nations Treaty Series 77.
- Morgenthau, Hans J. 1940. Positivism, Functionalism, and International Law. *American Journal of International Law* 34 (2): 260-284.
- 1948/2006. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Boston: McGraw-Hill Higher Education.
- Müller, Harald. 2006. Iraq and World Order: A German Perspective. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 265-281. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Müllerson, Rein. 2002. Jus Ad Bellum: Plus Ça Change (Le Monde) Plus C'Est La Même Chose (Le Droit)? *Journal of Conflict and Security Law* 7 (2): 149-190.
- Myjer, Eric P.J. in Nigel D. White. 2002. The Twin Towers Attack: An Unlimited Right to Self-Defence? *Journal of Conflict and Security Law* 7 (1): 5-17.
- Myloie, Laurie. 2002. Dance of Saddam's Seven Veils. *The Wall Street Journal*. 6. december 2002. Dostopno prek <http://www.mail-archive.com/saml11@erols.com/msg00001.html> (6. oktober 2009).
- Nacionalna Varnostna Strategija ZDA - National Security Strategy of the United States of America*. 2002. Dostopno prek <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf> (7. december 2004).
- Naert, Frederik. 2005. The Impact of the Fight Against Terrorism on the Ius Ad Bellum After »11 September«. *Institute for International Law Working Paper No 68 – January 2005*. K.U. Leuven Faculty of Law. Dostopno prek <https://www.law.kuleuven.be/iir/nl/onderzoek/wp/WP68e.pdf> (28. januar 2009).
- Nardin, Terry. 1983. *Law Morality, and the Relations of States*. Princeton: Princeton University Press.
- Nato Headquarters. 2001a. *NATO's Response to Terrorism: Statement issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 6 December 2001*. Dostopno prek <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-159e.htm> (17. junij 2008).

- Nato Headquarters. 2001b. *Statement by NATO Secretary General, Lord Robertson 2 october 2001*. Dostopno prek <http://www.nato.int/docu/speech/2001/s011002a.htm> (17. junij 2008).
- Nato Headquarters. 2001c. *Statement by the North Atlantic Council*. Press Release (2001) 124, 12. september 2001. Dostopno prek <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm> (17. junij 2008).
- Nolte, Georg. 2000. The Limits of the Security Council's Powers and Its Functions in the International Legal System: Some Reflections. V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 315-326. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Nussbaum, Arthur. 1943. Just War – A Legal Concept. *Michigan Law Review* 42(3): 453-497.
- O'Connell, Mary Ellen. 1999. New International Legal Process. *American Journal of International Law* 93 (2): 334-351.
- 2002. The Myth of Preemptive Self-Defense. *American Society of International Law Task Force on Terrorism*. Dostopno prek <http://www.asil.org/taskforce/oconnell.pdf> (10. julij 2005).
- 2005. *International law and the use of force: cases and materials*. New York: Foundation Press.
- 2007. International Law and the »Global War on Terror«. *Cours et Travaux No. 10. Universite Pantheon-Assas (Paris II), Institut des Hautes Etudes Internationales de Paris*. Paris: Les Editions A. Pedone.
- Onuf, Nicholas Greenwood. 1989. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina.
- 1998. Constructivism: A User's Manual. V Vendulka Kubáľková, Nicholas Onuf in Paul Kowert (ur.): *International Relations in a Constructed World*, 58-78. Armonk: M.E. Sharp.
- Orakhelashvili, Alexander. 2005. The Impact of Peremptory Norms on the Interpretation and Application of United Nations Security Council Resolutions. *European Journal of International Law* 16 (1): 59-88.
- 2006. *Peremptory Norms in International Law*. Oxford: Oxford University Press.

- Orford, Anne. 2000. Positivism and the Power of International Law. *Melbourne University Law Review* 24 (2): 502-529.
- Organizacija ameriških držav. 2001. *Resolucija OEA/Ser.F/II.24, CS/TIAR/RES. 1/01 z dne 16. oktobra 2001 (Support for the Measures of Individual and Collective Self-Defense Established in Resolution RC.24/RES. 1/01)*. Dostopno prek http://www.yale.edu/lawweb/avalon/sept_11/oas_004.htm (14. junij 2008).
- Österdahl, Inger. 1998. *Threat to the Peace: The Interpretation by the Security Council of Article 39 of the UN Charter*. Uppsala: Iustus Förlag.
- Oye, Kenneth A. 1985. Explaining Cooperation Under Anarchy: Hypotheses and Strategies. *World Politics* 38 (1): 1-24.
- Pakt Društva narodov - The Covenant of the League of Nations*. 1919. Dostopno prek <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/leagcov.htm> (13. oktober 2007).
- Pariška listina za Novo Evropo - Charter of Paris for a New Europe*. 1990. Dostopno prek http://www.osce.org/documents/mcs/1990/11/4045_en.pdf (6. november 2007).
- Patten, Chris. 2002. *Speech on Iraq at the Plenary Session of the European Parliament*, 4. september 2002. Dostopno prek http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_1578_en.htm (7. oktober 2009).
- Paulus, Andreas L. 2001. International Law After Postmodernism: Towards Renewal or Decline of International Law? *Leiden Journal of International Law* 14 (4): 727–755.
- Perle, Richard. 2003. Thank God for the death of the UN: Its Abject Failure Gave Us only Anarchy. *The Guardian*, 21. marec 2003.
- Pogačnik, Miha. 1997. *Jus Cogens v mednarodnem pravu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pravna fakulteta.
- Pogodba o varnosti med Avstralijo, Novo Zelandijo in ZDA - The Australia, New Zealand, United States Security Treaty*. 1951. 131 United Nations Treaty Series 83.
- Powell, Colin. 2002. *Text: Powell Says Iraq's Non-compliance with UN Rulings Concerns All*, 5. september 2002. Dostopno prek <http://Canberra.usembassy.gov/hyper/2002/0905/epf402.htm> (8. oktober 2009).
- Press-Barnathan, Gali. 2004. The War against Iraq and International Order: From Bull to Bush. *International Studies Review* 6 (2): 195-212.

- Prezelj, Iztok. 2002. Kompleksno ogrožanje varnosti in nastajanje kompleksnih kriz (analiza primera terorističnih napadov na Svetovni trgovinski center v New Yorku in Pentagon). V Malešič, Marjan (ur.): *Nacionalna in mednarodna varnost*, 59-76. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Price, Richard and Christian Reus-Smit. 1998. Dangerous liaisons? Critical international relations theory and constructivism. *European Journal of International Relations* 4 (3): 259–294.
- Protivojna pogodba o nenapadanju in spravi (Saavedra-Lamasova pogodba) - Anti-war Treaty of Non-aggression and Conciliation (Saavedra Lamas Treaty)*. 1933. 163 League of Nations Treaty Series 395.
- Puchala, David in Raymond F. Hopkins. 1982. International Regimes: Lessons from Inductive Analysis. *International Organization* 36 (2): 245-257.
- Randelzhofer, Albrecht. 2002a. Article 2. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 63-68. Oxford: Oxford University Press.
- 2002b. Article 2(4). V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 112-136. Oxford: Oxford University Press.
- 2002c. Article 51. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 788-806. Oxford: Oxford University Press.
- Rapport Commissie van onderzoek besluitvorming Irak*. 2010. Amsterdam: Boom Publishers.
Dostopno prek
http://www.nrc.nl/multimedia/archive/00267/rapport_commissie_i_267285a.pdf (15. februar 2010).
- Raščan, Stanislav. 2005. *Spremembe varnostne politike ZDA po 11. septembru 2001*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ratner, Steven R. 2002. Jus ad Bellum and Jus in Bello after September 11. *American Journal of International Law* 96 (4): 905-921.
- Ratner, Steven R. in Anne-Marie Slaughter. 1999. Appraising the Methods of International Law: A Prospectus for Readers. *American Journal of International Law* 93 (2): 291-302.
- Reed, Pamela L. J., Matthew Vaccaro in William J. Durch. 1995. *Handbook on United Nations peace operations*. Washington, D.C.: Henry L. Stimson Center.

- Reisman, W. Michael. 1985. Criteria for the Lawful Use of Force in International Law. *Yale Journal of International Law* 10 (2): 279-285.
- 1991. Allocating Competences to Use Coercion in the Post-Cold War World: Practices, Conditions, and Prospects. V Damrosch, Lori Fisler in David J. Scheffer (ur.): *Law and Force in the New International Order*, 26-48. Boulder: Westview Press.
- 2003. Assessing Claims to Revise the Laws of War. *American Journal of International Law* 97 (1): 82-90.
- Reus-Smit, Christian. 2002. Imagining society: constructivism and the English School. *British Journal of Politics and International Relations* 4 (3): 487-509.
- 2003. Politics and International Legal Obligation. *European Journal of International Relations* 9 (4): 591-625.
- 2004a. Preface. V Reus-Smit, Christian (ur.): *The Politics of International Law*, ix-xiv. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2004b. Introduction. V Reus-Smit, Christian (ur.): *The Politics of International Law*, 1-13. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2004c. The Politics of International Law. V Reus-Smit, Christian (ur.): *The Politics of International Law*, 14-44. Cambridge: Cambridge University Press.
- ur. 2004d. *The Politics of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005. International Law. V Baylis, Steve in John Smith (ur.): *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, 349-368. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča – Rome Statute of the International Criminal Court*. 1998. 2187 United Nations Treaty Series 90. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 29/2001.
- Risse, Thomas. 2000. »Let's Argue!«: Communicative Action in World Politics. *International Organization* 54 (1): 1-39.
- Ronzitti, Natalino. 1985. *Rescuing Nationals Abroad through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- 2005. The Current Status of Legal Principles Prohibiting the Use of Force and Legal Justifications of the Use of Force. V Bothe, Michael, Mary Ellen O'Connell in Natalino

- Ronzitti (ur.): *Redefining Sovereignty: The Use of Force After the End of the Cold War*, 91-122. New York: Transnational Publishers Inc.
- Rosand, Eric. 2003. Security Council Resolution 1373, the Counter-Terrorism Committee, and the Fight against Terrorism. *American Journal of International Law* 97 (2): 333-341.
- Roscini, Marco. 2007. Threats of Armed Force and Contemporary International Law. *Netherlands International Law Review* 54 (2): 229-277.
- Ruggie, John Gerard. 1998a. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London: Routledge.
- 1998b. What Makes the World Hang Together? Neo-utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization* 52 (4): 855-885.
- Saikal, Amin. 2006. Reactions in the Muslim World to the Iraq Conflict. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 187-200. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Sands, Philippe. 2005. *Lawless World: America and the Making and Breaking of Global Rules*. London: Penguin Books.
- 2004. *Memorandum on International Law and the Use of Force for the House of Commons Select Committee on Foreign Affairs (1 June 2004)*. Dostopno prek <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmfaaff/441/4060805.htm> (27. julij 2005).
- Sapiro, Miriam. 2003. Iraq: The Shifting Sands of Pre-emptive Self-Defence. *American Journal of International Law* 97 (3): 599-608.
- Sarooshi, Danesh. 1999. *The United Nations and the Development of Collective Security: The Delegation by the UN Security Council of Its Chapter VII Powers*. Oxford: Clarendon Press.
- Schachter, Oscar. 1964. The Quasi-Judicial Role of the Security Council and the General Assembly. *American Journal of International Law* 58 (4): 960-965.
- 1984a. The Legality of Pro-Democratic Invasion. *American Journal of International Law* 78 (3): 645-650.
- 1984b. The Right of States to Use Armed Force. *Michigan Law Review* 82 (April-May): 1620-1646.

- 1989. Self-Defense and the Rule of Law. *American Journal of International Law* 83 (2): 259-277.
- 1991. *International Law in Theory and Practice*. Dordrecht, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 2002. Metaphors and Realism in International Law. *American Society of International Law Proceedings* 96: 268-269.
- Schachter, Oscar, Carl-August Fleischhauer, Frederic L. Kirgis Jr. in Mary Ellen O'Connell. 1991. Compliance and Enforcement in the United Nations System. *American Society of International Law Proceedings* 85: 428-442.
- Schmitt, Michael N. 2002. Counter-terrorism and the Use of Force in International Law. *Marshall Center Papers No. 5*. Dostopno prek http://www.marshallcenter.org/site-graphic/lang-en/page-pubs-mcpapers-1/static/xdocs/coll/static/mcpapers/mc-paper_5-en.pdf (17. oktober 2007).
- 2003a. Bellum Americanum Revisited: U.S. Security Strategy and the Jus ad Bellum. *Military Law Review* 176: 364-421.
- 2003b. International Law and the Use of Force: The Jus ad Bellum. *Connections* II (September): 89-97.
- 2003c. Preemptive Strategies in International Law. *Michigan Journal of International Law* 23 (2): 513-548.
- Schoenbaum, Thomas J. 2006. *International Relations: The Path Not Taken*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schwebel, Stephen M. 1972. Aggression, Intervention and Self-Defence in Modern International Law. *Recueil des cours* 136(II): 411-498.
- Scott, Shirley V. 1994. International Law as Ideology: Theorizing the Relationship between International Law and International Politics. *European Journal of International Law* 5 (1): 313-325.
- 2004. *International law in world politics: an introduction*. Boulder, London: Lynne Rienner.
- Scott, Shirley V. in Olivia Ambler. 2007. Does Legality Really Matter? Accounting for the Decline in US Foreign Policy Legitimacy Following the 2003 Invasion of Iraq. *European Journal of International Relations* 13 (1): 67-87.

- Severnoatlantska pogodba – The North Atlantic Treaty*. 1949. 34 United Nations Treaty Series 243. Uradni list RS - Mednarodne pogodbe, št. 5/2004 (Ur.l. RS št. 21/2004).
- Shiner, Paul. 2008. *The Iraq War, International Law and the Search for Legal Accountability*. V Shiner, Paul in Andrew Williams, (ur.): *The Iraq War and International Law*, 17-54. Oxford; Portland: Hart Publishing.
- Shulman, Mark R. in Lawrence J. Lee. 2002. The Legality and Constitutionality of the President's Authority to Initiate an Invasion of Iraq: A Report of the Committee on International Security Affairs of the Association of the Bar of the City of New York. *Columbia Journal of Transnational Law* 41 (15): 15-32.
- Simma, Bruno in Andreas L. Paulus. 1999. The Responsibility of Individuals for Human Rights Abuses in Internal Conflicts: A Positivist View. *American Journal of International Law* 93 (2): 302-316.
- Simmons, Beth A. 1998. Compliance with international agreements. *Annual Review of Political Science* 1: 75-93.
- 2001. International Law and International Relations: Scholarship at the Intersection of Principles and Politics. *American Society of International Law Proceedings* 95: 271-279.
- Simpson, Gerry. 2000. The Situation on the International Legal Theory Front: The Power of Rules and the Rule of Power. *European Journal of International Law* 11 (2): 439-464.
- 2001. Two Liberalisms. *European Journal of International Law* 12 (3): 537-571.
- 2004. *Great powers and outlaw states: unequal sovereigns in the international legal order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 2005a. Duelling Agendas: International Relations and International Law (Again). Toronto *Journal of International Law and International Relations* 1 (1-2): 61-74.
- 2005b. The War in Iraq and International Law. *Melbourne Journal of International Law* 6 (1): 167-188.
- Simpson, Gerry in Nicholas J. Wheeler. 2007. Preemption and exception: international law and the revolutionary power. V Biersteker, Thomas J., Peter J. Spiro, Chandra Lekha Sriram in Veronica Raffo (ur.): *International Law and International Relations: Bridging Theory and Practice*, 111-126. New York: Routledge.

- Singh, Rabinder in Alison Macdonald. 2002. *Legality of use of force against Iraq: Opinion*. Matrix Chambers, London (10 September 2002). Dostopno prek <http://lcn.org/global/IraqOpinion10.9.02.pdf> (17. julij 2005).
- Singh, Rabinder in Charlotte Kilroy. 2003a. In the Matter of the Potential Use of Armed Force by the UK against Iraq and the Draft US/UK Resolution Published on 24 February 2003: Opinion. Ponatisnjeno v: Farebrother, George in Nicholas Kollerstrom (ur.): *The Case against War: The Essential Legal Inquiries, Opinions and Judgments Concerning War in Iraq*, 190-197. Nottingham: Spokesman.
- 2003b. In the Matter of the Use of Force against Iraq and the Alleged Existence of Weapons of Mass Destruction: Opinion (6 June 2003). Ponatisnjeno v: Farebrother, George in Nicholas Kollerstrom (ur.): *The Case against War: The Essential Legal Inquiries, Opinions and Judgments Concerning War in Iraq*, 201-211. Nottingham: Spokesman.
- Sklepna listina Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi iz leta 1975 (Helsinška sklepna listina) - The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki Final Act)*. 1975. Dostopno prek http://www.pf.uni-lj.si/datoteke/razno/KVSE_Sklepna%20listina_Helsinki_1975.pdf (6. november 2007).
- Slaughter, Anne-Marie. 1993. International Law and International Relations Theory: A Dual Agenda. *American Journal of International Law* 87 (2): 205-239.
- 2004. International law and international relations theory: a prospectus. V Benvenisti, Eyal in Moshe Hirsch (ur.): *The Impact of International Law on International Cooperation: Theoretical Perspectives*, 16-49. New York: Cambridge University Press.
- Slaughter, Anne-Marie, Andrew S. Tulumello in Stepan Wood. 1998. International Law and International Relations Theory: A New Generation of Interdisciplinary Scholarship. *American Journal of International Law* 92 (3): 367-397.
- Smith, Michael Joseph. 1986. *Realist Thought from Weber to Kissinger*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Smith, Steve in John Baylis. 2005. Introduction. V Baylis, John in Steve Smith (ur.): *The globalization of world politics: an introduction to international relations*, 1-14. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Sofaer, Abraham D. 2003. On the Necessity of Pre-emption. *European Journal of International Law* 14 (2): 209-226.

Splošni sporazum o odpovedi vojne kot instrumentu nacionalne politike - General Treaty for the Renunciation of War. 1928. 94 League of Nations Treaty Series 57.

Stahn, Carsten. 2002. International Law at a Crossroads. The Impact of September 11. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 62 (1-2): 183-256.

--- 2003a. Enforcement of the Collective Will After Iraq. *American Journal of International Law* 97 (4): 804-823.

--- 2003b. Terrorist Acts as »Armed Attack«: The Right to Self-Defense, Article 51 (1/2) of the UN Charter, and International Terrorism. *The Fletcher Forum of World Affairs* 27 (2): 35-54.

--- 2004. »Nicaragua is Dead, Long Live Nicaragua« - the Right to Self-Defence under Art. 51 UN Charter and International Terrorism. V Walter, Christian (ur.): *Terrorism as a Challenge for National and International Law: Security versus Liberty?*, 827-878. Berlin: Springer-Verlag.

Statement by the Attorney General Lord Goldsmith to the House of Lords on 21 April 2004.

Dostopno prek

http://www.minbuza.nl/default.asp?CMS_ITEM=FCF8B784931F4B9E87E54B18D0F265A6X3X59805X54 (21. junij 2005).

Steinberg Richard H. in Jonathan M. Zasloff. 2006. Power and International Law. *American Journal of International Law* 100 (1): 64-87.

Svet Evropske unije za splošne zadeve. 2001. *Izjava Sveta EU za splošne zadeve z dne 8.10.2001*. Dostopno prek http://avalon.law.yale.edu/sept11/eu_005.asp (10. oktober 2009).

Svet Evropske unije. 2008. *Sklep Sveta 2008/901/SZVP z dne 2. decembra 2008 o neodvisni mednarodni preiskavi spora v Gruziji*. Uradni list L 323, 3.12.2008, str. 66. Dostopno prek <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:323:0066:01:SL:HTML> (13. februar 2010).

Škrk, Mirjam. 1985. Pojem virov v mednarodnem pravu. *Zbornik znanstvenih razprav* 45: 147-161.

Švarc, Dominika. 2003. *Sodobni mednarodnopravni vidiki boja proti terorizmu*. Diplomsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta.

- Taft IV, William H. 2002. *The Legal Basis for Preemption. Memorandum to: Members of the ASIL-CFR Roundtable, 18 November 2002*. Dostopno prek http://www.cfr.org/publication/5250/legal_basis_for_preemption.html?breadcrumb=%2Fissue%2Fpublication_list%3Fid%3D32%26page%3D6 (16. junij 2005).
- Taubman, Jarrett. 2005. Towards a Theory of Democratic Compliance: Security Council Legitimacy and Effectiveness After Iraq. *New York University Journal of International Law and Politics* 37 (1): 161-224.
- Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu, ur. 2006. *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- The Guardian*. 2002. US Will Attack Without Approval (11 November 2002). Dostopno prek <http://www.guardian.co.uk/world/2002/nov/11/iraq.usa> (8. oktober 2009).
- 2003. War Would be Illegal (7 March 2003). Dostopno prek <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/mar/07/highereducation.iraq> (17. april 2005).
- 2005. Lord Goldsmith to the Prime Minister on the legality of the use of force, 7 March 2003 (28 April 2005). Dostopno prek <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Guardian/documents/2005/04/28/legal.pdf> (15. junij 2005).
- Thompson, Alexander. 2002. Applying Rational Choice Theory to International Law: The Promise and Pitfalls. *Journal of Legal Studies* 31 (1): S285-S306.
- Thucydides. 431 pr.n.št./1982. *The Peloponnesian War*. Book V, paragraph 84. Prevod v angleški jezik Richard Crawley. New York: Modern Library edition.
- Toope, Stephen J. 2000. Emerging Patterns of Governance and International Law. V Byers, Michael (ur.): *The Role of Law in International Politics: Essays in International Relations and International Law*, 91-108. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Travalio, Greg in John Altenburg. 2003. Terrorism, State Responsibility, and the Use of Military Force. *Chicago Journal of International Law* 4 (1): 97-119.
- Travalio, Gregory M. 2000. Terrorism, International Law, and the Use of Military Force. *Wisconsin International Law Journal* 18 (1): 145-191.
- Tuchman Matthews, Jessica. 2004. *UN Inspection in Iraq Was No Sham*, 26. marec 2004. Dostopno prek: <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=1500> (7. oktober 2009).

- Türk, Danilo. 1984. *Načelo neintervencije v mednarodnih odnosih in v mednarodnem pravu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
- Tunkin, Grigori. 1983. *Law and Force in the International System*. Moscow: Progress Publishers.
- Twiss, Travers. 1861. *The Law of Nations Considered As Independent Political Communities: On the Rights and Duties of Nations in Time of Peace*. Oxford: Oxford University Press.
- UK Foreign and Commonwealth Office. 2002. *Opening Speech by the Foreign Secretary, Jack Straw, in a debate on Iraq. House of Commons*, 25. november 2002. Dostopno prek http://www.fco.gov.uk/resources/en/news/2003/10/fco_nst_252202_strawiraq (8 October 2009).
- UK House of Commons International Affairs and Defence Section. 2002. *Iraq: the debate on policy option. Research Paper 02/52*, 20. september 2002. Dostopno prek <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2002/rp02-053.pdf> (7. oktober 2009).
- UK Iraq Inquiry. 2010a. *Oral evidence given by David Brummel*. Uradni zapisnik, 26. januar 2010. Dostopno prek <http://www.iraqinquiry.org.uk/media/43620/100126pm-brummell.pdf> (2. februar 2010).
- UK Iraq Inquiry. 2010b. *Oral evidence given by Elizabeth Wilmshurst*. Uradni zapisnik, 26. januar 2010. Dostopno prek <http://www.iraqinquiry.org.uk/media/44211/20100126pm-wilmshurst-final.pdf> (2. februar 2010).
- UK Iraq Inquiry. 2010c. *Oral evidence given by Rt Hon Tony Blair*. Neuradni zapisnik, 29. januar 2010. Dostopno prek <http://www.iraqinquiry.org.uk/media/43909/100129-blair.pdf> (2. februar 2010).
- UK Iraq Inquiry. 2010d. *Oral evidence given by Sir Michael Wood*. Uradni zapisnik, 26. januar 2010. Dostopno prek <http://www.iraqinquiry.org.uk/media/44205/20100126am-wood-final.pdf> (2. februar 2010).
- UK Prime Minister's Office. 2002. *PM Statement on Iraq Following UN Security Council Resolution*, 8. november 2002. Dostopno prek <http://www.number10.gov.uk/Page3206> (18. junij 2009).
- 2003a. *Legal Basis for Use of Force against Iraq*, 17. marec 2003. Dostopno prek <http://www.number10.gov.uk/Page3287> (19. junij 2009).

- 2003b. *PM Statement Opening Iraq Debate in Parliament*, 18. marec 2003. Dostopno prek: <http://www.number10.gov.uk/Page3294> (18. junij 2009).
- UN News Centre. 2003. UK, US and Spain won't seek vote on draft resolution, may take »own« steps to disarm Iraq, 17. marec 2003. Dostopno prek <http://www.un.org/apps/news/storyAr.asp?NewsID=6472&Cr=iraq&Cr1=inspect> (17. junij 2009).
- 2006. Security Council debates escalating crisis between Israel, Lebanon; UN officials urge restraint, diplomacy, protection of civilians, 14. julij 2006. Dostopno prek <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/sc8776.doc.htm> (17. junij 2008).
- UN Webcast Archives. 2003. Comments by the Rt. Hon. Mr. Jack Straw, UK Foreign Secretary, on terrorism and Iraq (20 January 2003). Dostopno prek: <http://www.un.org/webcast/arc2003a.html> (8. oktober 2009).
- United Kingdom Mission to the United Nations. 2002. *United Kingdom Explanation of Vote on UN Security Council Resolution 1441 (2002) (8 November 2002)*. Dostopno prek <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/IRAQ/UK081102.HTM> (17. junij 2009).
- United Nations Office of Public Information. 1968/1971. *Yearbook of the United Nations 1968: Vol. 22*. New York: United Nations Office of Public Information.
- 1976/1979. *Yearbook of the United Nations 1976: Vol. 30*. New York: United Nations Office of Public Information.
- United Nations Department of Public Information. 1981/1985. *Yearbook of the United Nations 1981: Vol. 35*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1982/1986. *Yearbook of the United Nations 1982: Vol. 36*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1983/1987. *Yearbook of the United Nations 1983: Vol. 37*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1985/1989. *Yearbook of the United Nations 1985: Vol. 39*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1986/1990. *Yearbook of the United Nations 1986: Vol. 40*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1989/1997. *Yearbook of the United Nations 1989: Vol. 43*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.

- 1991/1992. *Yearbook of the United Nations 1991: Vol. 45*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1992/1993. *Yearbook of the United Nations 1992: Vol. 46*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- 1998/2001. *Yearbook of the United Nations 1998: Vol. 52*. Hague/Boston/London: Martinus Nijhoff Publishers.
- United States Congress. 2001. *US Public Law 107-40: Joint Resolution to Authorize the Use of United States Armed Forces Against Those Responsible for the Recent Attacks Launched Against the United States*. S.J. Res. 23 (September 18, 2001). Dostopno prek <http://news.findlaw.com/wp/docs/terrorism/sjres23.es.html> (8. oktober 2008).
- 2002. *US Public Law 107-243: Authorization for Use of Military Force Against Iraq Resolution of 2002*. H.J. Res. 114, 116 Stat. 1498 (16 October 2002). Dostopno prek <http://cspan.org/Content/PDF/hjres114.pdf> (8. oktober 2008).
- United States Department of State. 2003. *Iraq: U.S./U.K./Spain Draft Resolution (February 24, 2003)*. Dostopno prek <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2003/iraq-030224-usia02.htm> (15. junij 2009).
- United States Library of Congress. 1945a. *Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Vol. XI*. London: United Nations Information Organization.
- United States Library of Congress. 1945b. *Documents of the United Nations Conference on International Organization, San Francisco, 1945, Vol. XII*. London: United Nations Information Organization.
- United States Mission to the United Nations. 2002. *United States Explanation of Vote on UN Security Council Resolution 1441 (2002) (8 November 2002)*. Dostopno prek <http://www.staff.city.ac.uk/p.willetts/IRAQ/US081102.HTM> (17. junij 2009).
- United States Senate Committee on Intelligence. 2004. *Report on the US Intelligence Community's Prewar Intelligence Assessments on Iraq: Conclusions*. Dostopno prek <http://intelligence.senate.gov/> (19. junij 2008).
- Ustanovitveni akt Afriške unije – Constitutive Act of the African Union*. 2000. Dostopno prek http://www.africa-union.org/root/au/AboutAu/Constitutive_Act_en.htm (18. november 2007).

Ustanovna listina Organizacije Ameriških držav - Charter of the Organization of American States. 1948. 2158 United Nations Treaty Series 3.

Ustanovna listina Organizacije islamske konference - Charter of the Organisation of the Islamic Conference. 1972. Dostopno prek <http://www.oic-oci.org/oicnew/is11/english/Charter-en.pdf> (16. november 2007).

Ustanovna listina Združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča – Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. 1945/1992. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.

Varnostni svet. 1948. *Resolucija 54*, S/RES/54/1948. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/047/79/IMG/NR004779.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1950a. *Resolucija 82*, S/RES/82/1950. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/95/IMG/NR006495.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1950b. *Resolucija 83*, S/RES/83/1950. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/96/IMG/NR006496.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1950c. *Resolucija 84*, S/RES/84/1950. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/064/96/IMG/NR006496.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1961. *Resolucija 161*, S/RES/161/1961. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/171/68/IMG/NR017168.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1965. *Resolucija 217*, S/RES/217/1965. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/222/88/IMG/NR022288.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1966a. *Resolucija 221*, S/RES/221/1966. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/227/44/IMG/NR022744.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

--- 1966b. *Resolucija 232*, S/RES/232/1966. Dostopno prek <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/227/55/IMG/NR022755.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 1968. *Resolucija 262*, S/RES/262/1968. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/248/43/IMG/NR024843.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1976. *Resolucija 387*, S/RES/387/1976. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/294/75/IMG/NR029475.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1977. *Resolucija 418*, S/RES/418/1977. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/297/01/IMG/NR029701.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1979. *Resolucija 455*, S/RES/455/1979. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/370/69/IMG/NR037069.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1980. *Resolucija 479*, S/RES/479/1980. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/399/72/IMG/NR039972.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1981. *Resolucija 487*, S/RES/487/1981. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/418/74/IMG/NR041874.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1982. *Resolucija 502*, S/RES/502/1982. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/435/26/IMG/NR043526.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1985a. *Resolucija 567*, S/RES/567/1985. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/489/04/IMG/NR048904.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1985b. *Resolucija 568*, S/RES/568/1985. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/489/05/IMG/NR048905.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1985c. *Resolucija 571*, S/RES/571/1985. Dostopno prek
<http://www.un.org/Docs/scres/1985/scres571.pdf> (8. oktober 2009).
- 1985d. *Resolucija 573*, S/RES/573/1985. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/489/10/IMG/NR048910.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 1985e. *Resolucija 574*, S/RES/574/1985. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/489/11/IMG/NR048911.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1987. *Resolucija 598*, S/RES/598/1987. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/524/70/IMG/NR052470.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1988. *Resolucija 611*, S/RES/611/1988. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/541/38/IMG/NR054138.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1990a. *Resolucija 660*, S/RES/660/1990. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1990b. *Resolucija 661*, S/RES/661/1990. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/11/IMG/NR057511.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1990c. *Resolucija 678*, S/RES/678/1990. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/575/28/IMG/NR057528.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1991a. *Resolucija 687*, S/RES/687/1991. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/596/23/IMG/NR059623.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1992a. *Sporočilo Predsednika Varnostnega sveta*, S/23500. Dostopno prek
<http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/{65BF9F9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9}/Disarm%20S23500.pdf> (12. oktober 2009).
- 1992b. *Resolucija 731*, S/RES/731/1992. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/010/90/IMG/NR001090.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1992d. *Resolucija 748*, S/RES/748/1992. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/011/07/IMG/NR001107.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 1992g. *Resolucija 794*, S/RES/794/1992. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/772/11/PDF/N9277211.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1996a. *Resolucija 1044*, S/RES/1044/1996. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/021/72/PDF/N9602172.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1996b. *Resolucija 1054*, S/RES/1054/1996. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/107/86/PDF/N9610786.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1998a. *Letter from the Representative of the United States to the President of the Security Council*, dated 20 August 1998, S/1998/780. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/244/60/PDF/N9824460.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1998b. *Resolucija 1172*, S/RES/1172/1998. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/158/60/PDF/N9815860.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1998c. *Resolucija 1189*, S/RES/1189/1998. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/237/77/PDF/N9823777.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1998d. *Resolucija 1193*, S/RES/1193/1998. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/252/38/PDF/N9825238.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1998e. *Resolucija 1214*, S/RES/1214/1998. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/387/81/PDF/N9838781.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1999a. *Resolucija 1267*, S/RES/1267/1999. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/300/44/PDF/N9930044.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 1999b. *Resolucija 1269*, S/RES/1269/1999. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/303/92/PDF/N9930392.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 2000. *Resolucija 1333*, S/RES/1333/2000. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/806/62/PDF/N0080662.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2001a. *Letter dated 7 October 2001 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2001/947. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/567/91/PDF/N0156791.pdf?OpenElement> (12. oktober 2009).
- 2001b. *Letter dated 7 October 2001 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2001/946. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/567/85/PDF/N0156785.pdf?OpenElement> (12. oktober 2009).
- 2001c. *Press Statement on Terrorist Threats by Security Council President*, SC/7167. Dostopno prek <http://www.un.org/News/Press/docs/2001/afg152.doc.htm> (8. oktober 2009).
- 2001d. *Resolucija 1368*, S/RES/1368/2001. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2001e. *Resolucija 1373*, S/RES/1373/2001. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2001f. *Resolucija 1377*, S/RES/1377/2001. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/633/01/PDF/N0163301.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2002a. *Resolucija 1438*, S/RES/1438/2002. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/638/47/PDF/N0263847.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2002b. *Resolucija 1440*, S/RES/1440/2002. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/660/12/PDF/N0266012.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 2002c. *Resolucija 1441*, S/RES/1441/2002. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>
(8. oktober 2009).
- 2002d. *Resolucija 1450*, S/RES/1450/2002. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/740/29/PDF/N0274029.pdf?OpenElement>
(8. oktober 2009).
- 2003a. *Letter dated 24 January 2003 from the Permanent Representative of the Democratic People's Republic of Korea to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2003/91. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/226/41/PDF/N0322641.pdf?OpenElement>
(12. oktober 2009).
- 2003b. *Letter dated 2003/03/20 from the Permanent Representative of Australia to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2003/352.
Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/290/85/PDF/N0329085.pdf?OpenElement>
(12. oktober 2009).
- 2003c. *Letter dated 20 March 2003 from the Permanent Representative of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2003/350. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/290/73/PDF/N0329073.pdf?OpenElement>
(12. oktober 2009).
- 2003d. *Letter dated 20 March 2003 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council*, S/2003/351. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/290/79/PDF/N0329079.pdf?OpenElement>
(12. oktober 2009).
- 2003e. *Resolucija 1455*, S/RES/1455/2003. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/214/07/PDF/N0321407.pdf?OpenElement>
(8. oktober 2009).
- 2003f. *Resolucija 1456*, S/RES/1456/2003. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/216/05/PDF/N0321605.pdf?OpenElement>
(8. oktober 2009).

- 2003g. *Resolucija 1465*, S/RES/1465/2003. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/247/96/PDF/N0324796.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2003h. *Resolucija 1516*, S/RES/1516/2003. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/624/90/PDF/N0362490.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2004a. *Resolucija 1526*, S/RES/1526/2004. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/226/69/PDF/N0422669.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2004b. *Resolucija 1530*, S/RES/1530/2004. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/267/18/PDF/N0426718.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2004c. *Resolucija 1540*, S/RES/1540/2004. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2004d. *Resolucija 1566*, S/RES/1566/2004. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/542/82/PDF/N0454282.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2005b. *Resolucija 1611*, S/RES/1611/2005. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/411/79/PDF/N0541179.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2005c. *Resolucija 1617*, S/RES/1617/2005. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/446/60/PDF/N0544660.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2005d. *Resolucija 1618*, S/RES/1618/2005. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/452/10/PDF/N0545210.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2005e. *Resolucija 1625*, S/RES/1625/2005. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/510/64/PDF/N0551064.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).

- 2006a. *Resolucija 1673*, S/RES/1673/2006. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/331/10/PDF/N0633110.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2006b. *Resolucija 1695*, S/RES/1695/2006. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/431/64/PDF/N0643164.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2006c. *Resolucija 1718*, S/RES/1718/2006. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/572/07/PDF/N0657207.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2006d. *Resolucija 1735*, S/RES/1735/2006. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/680/14/PDF/N0668014.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2007. *Resolucija 1787*, S/RES/1787/2007. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/634/39/PDF/N0763439.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2008a. *Resolucija 1805*, S/RES/1805/2008. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/279/25/PDF/N0827925.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2008b. *Resolucija 1810*, S/RES/1810/2008. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/318/65/PDF/N0831865.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- 2009. *Resolucija 1887*, S/RES/1887/2009. Dostopno prek
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/523/74/PDF/N0952374.pdf?OpenElement> (8. oktober 2009).
- White House Office of the Press Secretary. 2002a. *President Bush Delivers Graduation Speech at West Point*, 1. junij 2002. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> (5. junij 2009).
- 2002b. *President Delivers State of the Union Address*, 29. januar 2002. Dostopno prek
<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html> (5. junij 2009).

- 2002c. *President's Remarks at the United Nations General Assembly*, 12. september 2002. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> (5. junij 2009).
 - 2002d. *Vice President speaks at VFW 103rd National Convention. Remarks by the Vice President to the Veterans of Foreign Wars 103rd National Convention*, 26. avgust 2002. Dostopno prek <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/08/20020826.html> (15. junij 2009).
 - 2003a. »*President Says Saddam Hussein Must Leave Iraq Within 48 Hours*«. *Remarks by the President in Address to the Nation*, 17. march 2003. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030317-7.html> (15. junij 2009).
 - 2003b. *Operation Iraqi Freedom – Coalition Members, Press Release*, 27. marec 2003. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html> (16. junij 2009).
 - 2003c. *President Bush Meets with Prime Minister Blair*, 31. januar 2003. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/01/20030131-23.html> (18. junij 2009).
 - 2003d. *President Bush: »World Can Rise to This Moment«*. *Statement of the President*, 6. februar 2003. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030206-17.html> (15. junij 2009).
 - 2003e. *Remarks by President Bush and President Jose Maria Aznar in Press Availability Prairie Chapel Ranch*, 22. februar 2003. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030222-2.html> (16. junij 2009).
 - 2003f. *Transcript: U.S. Secretary of State Colin Powell Addresses the U.N. Security Council*, 5. februar 2003. Dostopno prek <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030205-1.html> (15. junij 2009).
- Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe. 2004. *A More Secure World. Our Shared Responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change*. New York: United Nations Department of Public Information. Dostopno prek <http://www.un.org/secureworld/> (17. april 2007).
- Waldock, C. Humphrey M. 1952. The regulation of the use of force by individual states in international law. *Recueil des cours* 81: 451-517.

- Walker, Thomas C. In Jeffrey S. Morton. 2005. Re-Assessing the »Power of Power Politics« Thesis: Is Realism Still Dominant? *International Studies Review* 7 (2): 341-356.
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley.
- Walzer, Michael. 2000. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books.
- Webster, Daniel. 1841/1986. Letter from Daniel Webster, US Secretary of State, to Henry Fox, British Minister in Washington (Apr. 24, 1841). Ponatisnjeno v Bourne, Kenneth in Donald Cameron Watt (ur.): *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print*. Part I, series C, vol. 1, 153. Frederick: University Publications of America.
- Wedgwood, Ruth. 2003. Comment & Analysis: Legal Authority Exists for a Strike on Iraq. *Financial Times* (14. marec 2004), 1.
- 2006. Multinational Action in Iraq & International Law. V Thakur, Ramesh in Waheguru Pal Singh Sidhu (ur.): *The Iraq crisis and world order: structural, institutional and normative challenges*, 413-425. Tokyo; New York: United Nations University Press.
- Weisburd, A. Mark. 1997. *Use of force: the practice of states since World War II*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- 2004. The War in Iraq and the Dilemma of Controlling the International Use of Force. *Texas Journal of International Law* 39 (4): 521-560.
- Wendt, Alexander. 1992. Anarchy is What States Make Of It: The Social Construction of Power Politics. *International Organization* 46 (2): 391-425.
- 1995. Constructing International Politics. *International Security* 20 (1): 71-81.
- 1999. *Social Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westlake, John. 1913. *International Law: Vol. II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westra, Joel H. 2007. *International Law and the Use of Armed Force: the UN Charter and the Major Powers*. New York: Routledge.
- Wheeler, Nicholas J. 2000. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- White, Nigel D. 1997. *Keeping the peace: The United Nations and the maintenance of international peace and security*. Manchester; New York: Manchester University Press.

- Wight, Martin. 1987. An Anatomy of International Thought. *Review of International Studies* 13 (3): 221-227.
- 1992. *International Theory: The Three Traditions*. New York: Holmes and Meier.
- Williams, Michael C. 2005. *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilmshurst, Elizabeth. 2006. The Chatham House Principles of International Law on the Use of Force in Self-Defence. *International and Comparative Law Quarterly* 55 (4): 963-972.
- Wilson, Gary. 2007. The Legal, Military and Political Consequences of the »Coalition of the Willing« Approach to UN Military Enforcement Action. *Journal of Conflict and Security Law* 12 (2): 295-330.
- Wolfrum, Rüdiger. 2002. Purposes and Principles. V Simma, Bruno (ur., 2. izdaja): *The Charter of the United Nations: A Commentary*, 39-47. Oxford: Oxford University Press.
- 2003. The Attack of September 11, 2001, the Wars Against the Taliban and Iraq: Is There a Need to Reconsider International Law on the Recourse to Force and the Rules in Armed Conflict? *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 7: 1-78.
- Woodward, Bob. 2004. *Plan of Attack*. New York: Simon & Schuster.
- Yasuaki, Onuma. 2003. International Law in and with International Politics: The Functions of International Law in International Society. *European Journal of International Law* 14 (1): 105-139.
- Yee, Albert S. 1996. The Causal Effects of Ideas on Policies. *International Organization* 50 (1): 69-108.
- Yoo, John C. 2004. Using Force. *University of Chicago Law Review* 71 (3): 729-797.
- Yoo, John C. in Will Trachman. 2005. Less than Bargained for: The Use of Force and the Declining Relevance of the United Nations. *Chicago Journal of International Law* 5 (2): 379-394.
- Young, Oran R. 1979. *Compliance and Public Authority*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- 1983. Regime Dynamics: The Rise and Fall of International Regimes. V Krasner, Stephen D. (ur.): *International Regimes*, 93-113. Ithaca: Cornell University Press.
- 1986. International Regimes: Toward a New Theory of Institutions. *World Politics* 39 (1): 104-122.

--- 1992. International Law and International Relations Theory: Building Bridges – Remarks.
American Society of International Law Proceedings 86: 172-175.

Združeni narodi - Generalna skupščina in Varnostni svet. 2006. *Identical letters dated 12 July 2006 from the Permanent Representative of Israel to the United Nations addressed to the Secretary-General and the President of the Security Council*, A/60/937 - S/2006/515.

Dostopno prek

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/426/71/PDF/N0642671.pdf?OpenElement> (9. oktober 2009).

8 STVARNO IN IMENSKO KAZALO

A

Afganistan	
ameriški vojaški poseg 1998	138, 150
ameriško-britanski vojaški poseg 2001	18, 131, 136, 138, 139, 140, 144, 148, 150, 158, 163-164, 185, 231
kolektivni prisilni ukrepi proti.....	121-122
sovjetski vojaški poseg 1979	86
tadžikistanske vojaške operacije.....	143
afganistansko-pakistanski sporazum 1988	66
Afriška unija	193
agresija	<i>glej</i> dejanje agresije
Akt iz Chapultepeca	89
Al Kaida	138-140, 150, 163, 199, 231
Angola	
južnoafriški vojaški posegi 1976 in 1985	79
ANZUS.....	140
Arabska Liga	193, 213
Argentina	
Falklandska vojna	<i>glej</i> Falklandska vojna
Atlantska listina	16
Avstralija	105, 150, 153, 202, 206, 211, 214, 221
Aznar, José María	209

B

Belgija	100
Blair, Tony	203-204, 211, 217-218, 221
Blix, Hans	203, 205
Bocvana	
južnoafriški vojaški posegi 1976 in 1985	79
Bolgarija	206
Bolton, John	209-210
Bosna in Hercegovina	30
Briand-Kelloggova pogodba	<i>glej</i> Splošni sporazum o odpovedi vojne kot instrumentu nacionalne politike
Brugeška deklaracija o uporabi sile.....	68
Brummel, David	211
Bush, George W.	156, 199-202, 204, 207, 218

C

Card, Andrew	210
Chatham House	145, 154, 159, 287
Cheney, Richard B.	200
Churchill, Winston	16
Cook, Robin	217

Č

Čad	121
Čehoslovaška	
sovjetski vojaški poseg 1968	86
čista teorija prava	48

D

Danska	202, 206
de Cuéllar, Javier Pérez	17
de Villepin, Dominique	212
dejanje agresije	22, 64, 70, 74, 76, 78-79, 81, 86, 180, 190
definicija agresije	69-70, 78, 137
Deklaracija o krepitvi mednarodne varnosti	65
Deklaracija o krepitvi učinkovitosti načela o neuporabi sile ali grožnje s silo v mednarodnih odnosih	65
Deklaracija o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov	65, 70, 134-135, 137
Deklaracija o nedopustnosti intervencije in vmešavanja v notranje zadeve držav	65
Deklaracija o podelitvi neodvisnosti kolonialnim državam in ljudstvom	65
Deklaracija o temeljih miru	65
Deklaracija sedmih načel	<i>glej</i> Deklaracija o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih in sodelovanju med državami v skladu z Ustanovno listino
Demokratska ljudska republika Koreja	<i>glej</i> Severna Koreja
Dominikanska republika	
ameriški vojaški poseg 1965	86
Društvo narodov	68
Dunajska konvencija o pravu mednarodnih pogodb	23, 65-67, 246

E

Egipt	
britansko-francoski vojaški poseg 1956	99
Evropska unija	140, 193

F

Falklandska vojna	78, 86, 108
Francija	80, 105, 121, 138, 150, 153, 159, 203, 205, 212

G

Gibanje neuvrščenih	138, 154
Goldsmith, Peter	153, 211-212, 215, 217
Grenada	
ameriški vojaški poseg 1983	86, 99, 183
grožnja miru	22, 74, 76-77, 81, 86, 119, 180
konceptualna širitev	119-120, 230
podpiranje terorizma kot grožnja miru	121-122
širjenje orožja za množično uničevanje kot grožnja miru	125-126, 128, 230
terorizem kot grožnja miru	123-124, 230
Gruzija	

ruske protiteroristične operacije	147
ruski vojaški poseg 2008	164, 179
Gvatemala	
ameriški vojaški poseg 1956	86
Gvineja Bissau	
portugalske vojaške operacije.....	136
senegalske vojaške operacije	143

H

haaške mirovne konference	
Haaška konvencija o mirnem reševanju mednarodnih sporov	15
Haaška konvencija o omejitvi uporabe sile za izterjevanje pogodbenih dolgov	15
Haaška konvencija o začetku sovražnosti	15
Hamas.....	147
Helsinška sklepna listina	<i>glej</i> Sklepna listina Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi
Hezbollah.....	131, 147
hladna vojna	17, 18, 30, 77, 85, 87-88, 116, 119, 134, 136, 162
Howard, John	158, 211
Hussein, Saddam	201-202, 204, 207, 214, 218

I

Indija.....	153, 158
vojaški spopadi s Pakistanom 1947-1949.....	86
indijsko-pakistanska deklaracija iz Taškenta 1966	66
Indonezija	
teroristični napad na Baliu 2002.....	124, 158
Inštitut za mednarodno pravo	68
interdisciplinarna analiza.....	22, 28-33, 236
Irak	19, 37, 138, 164, 199-221, 233-234
izraelski napad na reaktor Osirak 1981	111
koalicijske vojaške operacije v severnem Iraku	178
koalicijski vojaški poseg 2003.....	18, 24, 30, 164, 185-186, 206, 223, 233-235
odločitev o uporabi sile	199-206
politična utemeljitev	214
pravna dopustnost.....	207-208, 212-213, 216, 218-221, 235
pravna utemeljitev	37, 158, 179, 209-210, 214-217, 224-225, 234
resolucija Varnostnega sveta 1441 (2003)	201-204, 216
kolektivni prisilni ukrepi proti.....	125, 127
kolektivni vojaški poseg 1991	127
orožje za množično uničevanje	125-128, 200-201
turške protiteroristične vojaške operacije.....	147, 178
iransko-iraški konflikt 1980-1988	78, 86
Izrael.....	77, 86, 100, 111, 131, 136-137, 147-150, 153, 158

J

Japonska	153, 159
<i>jus ad bellum</i>	<i>glej</i> mednarodno pravo uporabe sile
<i>jus cogens</i>	<i>glej</i> kogentno mednarodno pravo
<i>jus contra bellum</i>	92
<i>jus in bello</i>	14
Južna Koreja	78, 86
kolektivni vojaški poseg 1950	87
Južnoafriška republika	77, 86, 131, 136

K

Kambodža	
ameriška vojaška akcija na ladji <i>Mayaguez</i> 1975	99
vojaški spopad z Vietnamom 1978	86
Kanada	66, 150
Kenija	
teroristični napad 2002	124
teroristični napad na ameriško ambasado 1998	124
Kissinger, Henry	156, 159, 258, 271
Kitajska	80, 122, 203, 205
koalicija voljnih	19, 202
Irak 2003	202
Kofi Annan	104, 151, 153, 216
kogentno mednarodno pravo	57, 66-67, 83-84, 90, 113-114, 141, 158, 228-229
Kolumbija	
teroristični napad 2003	124
Komisija za mednarodno pravo	66, 70-71, 100, 102-103, 134, 143, 238, 258
Konvencija Združenih narodov o pomorskem pravu	65, 71
Kosovo	30
Natov vojaški poseg 1999	18, 164, 178-179
kršitev miru	17, 22, 64, 74, 76, 78, 81, 86-87, 96, 180, 190
kubanska raketna kriza	86, 169, 171
Kuvajt	
iraški vojaški poseg 1990	78, 87, 111, 127

L

legitimizacijski diskurz	183, 186, 191, 194, 213, 218, 220-221, 224, 234
legitimnost	17, 55, 154, 177, 180-181, 183, 185, 187, 214-215, 218, 224, 234
Libanon	137, 147
izraelske protiteroristične operacije	147
izraelski vojaški poseg 1968	137, 150
izraelski vojaški poseg 1978	86
izraelski vojaški poseg 1982	86, 149, 184
izraelski vojaški poseg 2006	131, 147, 164
Libija	122, 138, 150
ameriški vojaški poseg 1986	150

kolektivni prisilni ukrepi proti.....	121-122
Liechtenstein	153
Ljudska republika Kitajska.....	glej Kitajska

M

Madžarska	
sovjetski vojaški poseg 1956	86
Major, John.....	218
malopridne države	156, 200
Manilska deklaracija o mirnem reševanju sporov med državami	65
Medameriška pogodba o vzajemni pomoči	65, 71
Meddržavno sodišče	
<i>Diplomatsko in konzularno osebje ZDA v Teheranu</i>	98
<i>Določeni izdatki Združenih narodov</i>	80, 86
<i>Kanal Korfu</i>	73, 135
<i>Naftne ploščadi</i>	96, 97, 109, 146
<i>Oborožene aktivnosti na ozemlju Demokratične republike Kongo</i>	97, 101, 109, 146
<i>Pravna dopustnost uporabe ali grožnje z uporabo jedrskega orožja</i>	71, 107, 109
Pravne posledice graditve zidu na Zasedenih palestinskih ozemljih.....	100, 101, 109, 130, 146
<i>Pravne posledice za države nadaljnje prisotnosti Južne Afrike v Namibiji (Jugozahodni Afriki) v nasprotju z resolucijo Varnostnega sveta 276 (1970)</i>	80
<i>Uporaba Konvencije o genocidu</i>	100, 103
<i>Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi</i>	56, 65, 67-68, 91-93, 95-97, 101-102, 107, 109-110, 118, 130-131, 135, 141
Mednarodna agencija za atomsko energijo	39, 128, 200-201
Mednarodna komisija pravnikov	221
mednarodna politika	
institucionalistična koncepcija.....	38-39
konstruktivistična koncepcija	41-42
opredelitev	27
realistična koncepcija	34-35
mednarodne pogodbe	23, 25-26, 36, 39-41, 44, 47, 49-50, 54, 56, 62-67, 71, 83-84, 113, 118, 161
mednarodni odnosi	27, 30
Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo	
<i>Tadić</i>	102, 135
mednarodno politično-varnostno okolje.....	18, 24
mednarodno pravo	
institucionalistična koncepcija.....	40-41, 55, 165, 173-174
koncepcija šole mednarodnega pravnega procesa	52-55
konstruktivistična koncepcija	43-46, 55, 165, 167, 173, 176
normativni razvoj	22
opredelitev	26, 56, 227
pomenska odprtost.....	48, 181, 183-184, 196, 228
pozitivistična koncepcija	46-51, 55, 112
realistična koncepcija	35-37, 165, 172, 180-181
mednarodno pravo uporabe sile.....	15, 25

kot komunikacijski okvir	22, 166, 188-198, 225-226, 232, 235
kot jezikovni okvir	194-199
kot organizacijski okvir	189-194
kot legitimizacijski okvir	22, 166, 177-187, 213-224, 232, 234
avtonomna normativna moč pravnih argumentov	182-187, 219-220, 222, 224-225, 235
instrumentalna uporaba pravnih argumentov	180-182, 185, 218, 224, 234
kot urejevalni okvir	14, 22, 166-176, 206, 208-213, 222-223, 232
vodilo ravnanja	172-176
vzročna analiza	168-172, 207, 232
normativni razvoj	20, 24, 56, 57, 115-163, 186, 229, 231
opredelitev	25-27
pomenska odprtost	113, 171
razvojni pritiski na	18, 24, 115-117, 229
učinkovitost	19
zgodovinski razvoj	14, 16
mednarodno politično-varnostno okolje	116
Mehika	159
mirno reševanje sporov	16, 90
mirovna pogodba med Izraelom in Egiptom 1979	66
mirovna pogodba med Izraelom in Jordanijo 1994	66
Mjanmar	
tajske vojaške operacije	143
Montevidejska konvencija o pravicah in obveznostih držav	64
Mubarak, Hosni	122

N

Nacionalna varnostna strategija ZDA	139, 153-154, 156-160, 200
Nato	18, 67, 130, 140, 178-179, 193
Severnoatlantska pogodba	<i>glej</i> Severnoatlantska pogodba o ustanovitvi zveze Nato
Severnoatlantski svet	130
Nemčija	159, 203, 205, 212
Nizozemska	153, 216

O

obča pravna načela	27
običajno mednarodno pravo	23, 25-26, 36, 40-41, 44, 47, 50-52, 55-57, 62-67, 81, 83-84, 87, 90-91, 93, 98, 100, 103-104, 107, 113, 118-119, 148, 158, 161, 170, 229
oborožen napad	64, 88, 91-109, 114, 129, 134, 140, 142, 144-145, 148, 153-154, 157, 163, 180
napad nedržavnih delovalcev	100-103, 130-131, 133, 162
neizbežen napad	104, 151, 155-156
tarča napada	97-99
teorija nadaljevanega oboroženega napada	149-151
teorija steka	97, 131
teroristični napad	<i>glej</i> oborožen napad: napad nedržavnih delovalcev
teža napada	95-97, 131

začetek	106
začetek napada.....	105-106
Odbor vojaškega štaba.....	85
<i>operacija Trajna svoboda</i>	<i>glej</i> Afganistan: ameriško-britanski vojaški poseg 2001
<i>opinio juris</i>	23, 50-52, 55-57, 65, 68, 118, 120, 141, 158-159, 192, 232
Organizacija ameriških držav	64, 140, 193
Organizacija Islamske konference.....	193, 213
Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi	193
orožje za množično uničevanje	18, 116
Irak	<i>glej</i> Irak: orožje za množično uničevanje
kot grožnja miru	<i>glej</i> grožnja miru: širjenje orožja za množično uničevanje kot grožnja miru
Mednarodna agencija za atomsko energijo	<i>glej</i> Mednarodna agencija za atomsko energijo
Severna Koreja	125, 127
širjenje orožja za množično uničevanje	
dostop nedržavnih delovalcev do	126
kolektivni prisilni ukrepi proti.....	125
kot grožnja miru	<i>glej</i> grožnja miru: širjenje orožja za množično uničevanje kot grožnja miru
Osama bin Laden.....	123, 138, 140
Osnutek členov o odgovornosti držav	100, 102-103, 143

P

Pakistan	
vojaški spopadi z Indijo 1947-1949	86
Pakt Društva narodov	15
Palestina	77, 86
Palestinska osvobodilna fronta.....	137
Palestinska osvobodilna organizacija	79, 149
Panama	
ameriški vojaški poseg 1989	86, 99, 184
Pariška listina za Novo Evropo	66, 71
Pariški pakt.....	<i>glej</i> Splošni sporazum o odpovedi vojne kot instrumentu nacionalne politike
Pogodba o neširjenju jedrskega orožja	126
Pogodba o varnosti med Avstralijo, Novo Zelandijo in ZDA.....	71
Poljska	202, 206
pooblastilo Varnostnega sveta za uporabo sile.....	21, 74-88, 112, 114, 119, 121, 128, 154, 228
anticipativna kolektivna vojaška akcija.....	81
odzivna kolektivna vojaška akcija.....	81
preventivna kolektivna vojaška akcija.....	81, 151
Portugalska	131
povračilni ukrepi.....	108
Powell, Colin	201, 204, 205, 218
pravična vojna	14
pravna razlaga.....	23, 48-49, 57, 63, 69, 72, 75-76, 89-96, 104, 113, 118, 197, 228
Prodi, Romano.....	213

R

realna politika	14
Republika Koreja	<i>glej</i> Južna Koreja
Rice, Condolleza	200
Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča	71
Rodezija	77, 86, 87
Roosevelt, Franklin D.	16
Ruanda	30
Rumsfeld, Donald	201
Rusija	66, 80, 105, 138, 153, 158, 179, 203, 205, 212, 220
teroristični napad v Moskvi 2002	124
Ruska federacija	<i>glej</i> Rusija

S

Saavedra-Lamasova pogodba	15
samoobramba	
kolektivna	67, 89, 110, 130, 140
pogoj nujnosti	107, 114, 148-149, 156
pogoj pravočasnosti	108, 148
pogoj sorazmernosti	107-109, 114, 148, 150, 156
pravica do	21, 88-96, 99, 105, 107, 112, 114, 228
primer <i>Caroline</i>	<i>glej</i> samoobramba: <i>Websterjeva formula</i>
teorija nadaljevanega oboroženega napada	149-151
v odgovoru na napad nedržavnih delovalcev	101-103, 129, 130, 132
neposredno proti nedržavnim delovalcem	133, 142-147, 162, 231
proti tuji državi	133
pogoj pripisljivosti	101-103, 133-141, 146, 163, 229-231
v odgovoru na teroristični napad	<i>glej</i> samoobramba: v odgovoru na napad nedržavnih delovalcev
vloga Varnostnega sveta	110-112, 114
<i>Websterjeva formula</i>	104, 107, 159
za odvrnitev grožnje z napadom	103, 108, 129, 151-152
anticipativna samoobramba	104-105, 151-155, 162
preventivna samoobramba	151-153, 156-160, 162, 230
za zaščito državljanov v tujini	99-100
Senegal	
portugalske vojaške operacije	136
Severna Koreja	87
kolektivni prisilni ukrepi proti	125, 127
Severnoatlantska pogodba o ustanovitvi zveze Nato	67, 71, 130, 140
Singapur	153
Sirija	
izraelske vojaške protiteroristične operacije	147
sistem kolektivne varnosti	16, 74, 81, 83, 85, 111, 128
Sklepna listina Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi	66, 71
Sklepni dokument Vrhov svetovnih državnikov iz leta 2005	65, 153
Sovjetska zveza	66, 85

Splošni sporazum o odpovedi vojne kot instrumentu nacionalne politike	15
Statut Meddržavnega sodišča	23, 51
strategija ravnotežja moči.....	85
Straw, Jack	203, 209, 211
Sudan	
ameriški vojaški poseg 1998	137-138, 150
kolektivni prisilni ukrepi proti.....	121-122
svetovna politika.....	27
Svetovna trgovinska organizacija.....	39

Š

Španija.....	205-206
teroristični napad v Madridu 2004	124
Švica.....	153

T

talibanski režim	121-122, 138-139, 144, 149, 231
Tanzanija	
teroristični napad na ameriško ambasado 1998.....	124
vojaški spopadi z Ugando 1978-1979	86
teoretski pristopi mednarodnega prava	
pozitivizem	24, 30, 32, 33, 46-52, 55, 112, 117
šola mednarodnega pravnega procesa	24, 33, 52-55, 60, 165
šola New Haven.....	29
teoretski pristopi mednarodnih odnosov	
angleška šola.....	29, 32
institucionalizem	24, 32-33, 37-41, 55, 58, 117
konstruktivizem	24, 33, 41-46, 55, 59, 117
realizem	24, 30, 33-37, 58
režimska teorija	32
teorije igre	38
teroristični napad na francosko letalo v Čadu 1989	121
teroristični napad nad mestom Lockerbie.....	121
teroristični napadi 11. septembra 2001	18-19, 111, 117, 123, 130-131, 136, 162-163
terorizem.....	18, 116
kolektivni prisilni ukrepi proti.....	122-124
kot grožnja miru	<i>glej</i> grožnja miru: terorizem kot grožnja miru
na območju brez učinkovite državne oblasti	142
nedržavni delovalci.....	128
samoobramba proti	<i>glej</i> samoobramba: v odgovoru na napad nedržavnih delovalcev
talibanski režim	<i>glej</i> talibanski režim
Tunizija.....	137, 150
izraelski vojaški poseg 1985.....	79, 137, 150
izraelski vojaški poseg 1988.....	79
Turčija	131, 202, 212
teroristični napad v Istanbulu 2003	124

U

Uganda

izraelska vojaška operacija 1976	73, 99
vojaški spopadi s Tanzanijo 1978-1979	86
uporaba sile	14, 16, 116
grožnja s silo	68, 71
na podlagi odločitve Varnostnega sveta	<i>glej</i> pooblastilo Varnostnega sveta za uporabo sile
posredna	70, 78
prepoved	16, 20-21, 62, 64-73, 90, 113, 228
samoobramba	<i>glej</i> samoobramba
Ustanovitveni akt Afriške unije	71
Ustanovna listina Organizacije ameriških držav	64
Ustanovna listina Organizacije islamske konference	71
Ustanovna listina Združenih narodov	16, 20, 22-23, 61, 198
1. člen	62, 76, 78, 198
103. člen	61, 84
106. člen	73
107. člen	73
108. člen	67
2(3). člen	199
2(4). člen	64-73, 90, 95, 198, 228
2(7). člen	77
2. člen	167
24. člen	74, 76, 83
25. člen	74, 81, 84
27. člen	75, 79, 84, 206
39. člen	74-79, 81, 86, 96, 119, 168, 228
40. člen	74, 96
41. člen	69, 74, 79, 82, 96
42. člen	74-76, 79-82, 84, 86, 88, 96, 168, 228
43. člen	73, 84-88
44. člen	69
46. člen	69
47. člen	85
48. člen	81
49. člen	81
51. člen	73, 88-97, 129, 131, 168, 228
52. člen	80
53. člen	73
kot mednarodna pogodba	61
Preambula	62, 69, 176
pripravljalo gradivo	72, 78, 89, 94
temeljna načela	62, 83
ustanovitvena konferenca	73

V

Varnostni svet	
pristojnosti	16, 74-84, 86, 114, 119, 120, 125
veto	80, 85, 87, 150, 184, 206
Velika Britanija	80, 100, 105, 121, 138-139, 150, 153, 178, 201-202, 205-206, 209-212, 214, 216
teroristični napad v Londonu 2005	124
Vietnam	
vojaški spopad s Kambodžo 1978	86
Visoki odbor za grožnje, izzive in spremembe	81-82, 105, 125, 151, 154, 160, 285
vojna	14, 15, 68
vojna proti terorizmu	18, 117, 151

W

Wilmshurst, Elizabeth	217
Wood, Michael	217

Z

Zalivska vojna	200
Zambija	
portugalske vojaške operacije.....	136
rodezijski vojaški poseg 1979	79
ZDA	18, 52, 66, 80, 85-87, 89, 98, 100, 105, 111, 117, 121, 123, 130-131, 137-140, 144, 148, 150, 153-154, 157, 158, 160, 162, 171, 178, 187, 199-206, 209, 210, 214-215, 219, 231
Združene države Amerike	<i>glej</i> ZDA
Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske	<i>glej</i> Velika Britanija